MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK BASININDA TARİHSEL BİR TARTIŞMA: MANDA MI? HİMÂYE Mİ? BAĞIMSIZLIK MI?

Selçuk AKALIN

Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir
2004

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma, jürimiz tarafından TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU
Akademik Unvanı, Adı – Soyadı

Üye Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYIRAN
Akademik Unvanı, Adı – Soyadı
Danışman

Üye Yrd. Doç. Dr. Muharrem DAYANÇ
Akademik Unvanı, Adı – Soyadı

ONAY
17 MART / 2004
Prof.Dr. F. Münevver YILANCI
Enstitü Müdürü
Akademik Unvanı, Adı – Soyadı
(Enstitü Müdürü)

İÇİNDEKİLER

ÖZET

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK BASININDA TARİHSEL BİR TARIŞMA: MANDA MI? HİMAYE Mİ? BAĞIMSIZLIK MI?

AKALIN, SELÇUK
Yüksek Lisans – 2004
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

Danışman: Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU

Bu çalışmanın amacı, Milli Mücadele Döneminde insanları etkileyebilen tek araç konumundaki basının belirli bir dönemde yoğun olarak tartışılan manda, himaye ve bağımsızlık kavramlarına ne şekilde yaklaştıklarını tespit etmek ve tarihin şekillenmesinde ne tür bir rol oynadıklarını araştırmaktır.

Çalışmanın verileri, belirlenen dönemin ulaşılabilen gazetelerinden toplanmış ve elde edilen gazeteler okunarak yorumlanmıştır.

Sonuçta, basının özellikle İstanbul cihetinde oldukça taraftar bulan ve kamuoyunu bir süre meşgûl eden manda ve himaye meselesi; ister müzaheret, ister vekâlet, isterse de muavenet anlamları verilerek kullanılmış olsun pek çok aydın ve idarecinin, vatanı kötü gidişten kurtarmak için ümitsizlik içindeki bir ruh hâli ile savundukları kavramlar oldukları anlaşılmış ve yakın tarihimizin en önemli hadisesi olan Bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının önünde de sadece zaman kaybettirici bir vakıa olarak kayıtlara geçmiştir.

ABSTRACT

THE NATIONAL STRUGGLE PERIOD IS QUESTIONED IN THE TURKISH PRESS HISTORICALLY AS: MANDATE? PROTECTION? INDEPENDENCE?

AKALIN, SELÇUK
Master Thesis – 2004
Turkish Republic History

Advisor: Ali SARIKOYUNCU, Professor Doctor

The manner of this study is to define how the press, the only way of effecting the people, approaches the intensive questioning about mandate, protection and independence as well as what kind of role the press takes to evaluate the history during the National Struggle Period.

Datum of this study is collected from the newspapers belonging to the mentioned period and evaluated from the newspaper articles which are obtained.

As a result, the argument about mandate or protection matters, in the press got too many supporters especially in İstanbul; it is understood that mandate, protection and independence terms are used by the bright people an executes worring about their country and trying to protect their country from this wrong development in their bad moods and all these arguments didn't contribute to establish our Independent Turkısh Republic but registered as an event cousing to lose time.

EKLER LİSTESİ

KISALTMALAR

AAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
AAMD	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
bk.	: Bakınız
BTTD	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren, çevirmen
GATSEB	: Genalkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
HTM	: Hayat Tarih Mecmuası
K.	: Kısım
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
No.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TAD	: Tarih Araştırmaları Dergisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Y.	: Yıl

ÖNSÖZ

Bu araştırmada, Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası ortaya çıkan ümitsizlik ortamı içerisinde özellikle Türk aydın ve idarecileri tarafından en çok tartışılan manda ve himaye konusu dönemin gazeteleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma, dar manada basında manda ve himaye tartışmalarını ortaya koymayı, geniş manada ise söz konusu idare şekillerinin dönemin konjonktürü göz önünde bulundurulduğunda içte ve dışta ne tarz etkiler meydana getirdiğinin incelemesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda Amerikan mandası ve İngiliz himayesi şeklinde yoğunluk kazanan tartışmalar, Milli Mücadele Dönemi içerisinde bir dönem ülke gündemini epey meşgul etmiştir.

Bu çalışma giriş ve üç bölüm halinde tertip edilmiştir. Birinci bölümde Milli Mücadele Dönemi basın hareketleri ana hatlarıyla ortaya konulmuştur. İkinci bölümde manda, himaye ve bağımsızlık kavramları, üçüncü bölümde de basında manda, himaye ve bağımsızlık tartışmaları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın başından sonuna kadar yönlendirmeleri, değerlendirmeleri ve yapıcı tenkitleriyle yol gösteren sayın hocam **Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU**'ya teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

20. yüzyıl tarihinde sonuçları bakımından bir dönüm noktası teşkil eden Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin kaderini de önemli ölçüde etkilemiş, bu savaş ile birlikte devlet siyasi ömrünü tamamlamıştır. Görünürdeki adı, ateşkes olan Mondros Mütarekesi; müttefiklerin yetkili kıldığı İngiltere'nin Akdeniz'deki donanmalarının komutanı Amiral Sir Somerset Arthur Gaugh Calthorpe ile Osmanlı Devleti'nin Bahriye Nazırı Rauf Bey, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Erkan-ı Harbiye'den Yarbay Sadullah Bey arasında 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması, belli başlı şu hükümleri içermektedir: Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın açılması, bunlara ait istihkâmların İtilâf Devletleri tarafından işgal edilmesi, Türk ordusunun derhâl terhis edilmesi, İtilâf Devletlerini tehdit edecek durumlarda bu kuvvetlerin uygun görecekleri stratejik noktaları işgal etmeleri, Toros tünellerinin işgali, telefon-telsiz ve diğer haberleşme araçlarının İtilâf kuvvetlerince kontrol altına alınması ve Doğu Anadolu'nun altı ilinde kargaşalık meydana gelmesi halinde bu illerin işgal edilmesi[1]. Yukarıda kısaca verilen Mondros Ateşkes Antlaşmasının maddeleri iyice incelendiğinde, bir mütarekeden çok teslimiyet belgesi niteliği taşıdığı ve akabinde başlayan işgallerle, devletin hukuken ortadan kalktığı açıkça görülecektir.

Padişah Vahdettin, mütarekenin koşullarını ağır bulmasına karşın kıvançlıdır, çünkü saltanatı görünürde de olsa sürmektedir; umudunu ise İngilizlere bağlamıştır ve mütareke hakkında şöyle demektedir: *"Koşulların çok ağır olmasına karşın kabul edelim. Biz sonra İngilizlerin hoş görüsüne kavuşacağız"*[2]. Öte yandan Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, bu antlaşmaya biraz kuşkulu bakmakla birlikte, koşulların Bulgaristan'a kabul ettirilenden daha hafif olmasından ötürü, az da olsa teselli bulmuştur[3].

---

[1] Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 11-14. Mondros Mütarekesi'nin tam metni ve geniş bilgi için bk., Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, C. I, Ankara, 1953, s. 519-524.

[2] Suna Kili, **Türk Devrim Tarihi**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 8.

[3] "14 Eylül 1918'de İtilâf Devletleri Bulgaristan'a karşı Vardar bölgesinde genel taarruza geçince Bulgaristan ordusu çözülmüştür. Bunun üzerine 26 Eylül 1918'de mütareke teklif eden Bulgaristan

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzası şüphesiz, Osmanlı Devleti'nde iyimser bir havanın esmesine neden olmuş ve büyük bir rahatlama ortamı yaratarak Türk aydın ve idarecilerinin, Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdüreceği yönünde umutlarının kuvvetlenmesine yol açmıştır. Buna sebep ise, mütarekenin 1911 yılından beri devam etmekte olan savaş durumuna son vermesi ve basının, memleketin o sıralarda muhtaç olduğu tek şeyin barış ve asayiş olduğu yönünde hükümet tarafında söylenen iyimser sözleri yayınlayarak kamuoyu üzerinde olumlu tesirler bırakmasıdır. Hatta mütarekeyi imza eden delegelerin başında bulunan Rauf Bey, İstanbul'a döndüğü vakit gazetelere verdiği beyanatta şöyle demiştir:

> *"Mütarekeyi akde memuren İstanbul'dan hareket ederken, bugünkü gibi iftihar ve sevinçle avdet edeceğimi tasavvur etmiyordum. İngiliz mütareke murahhaslarının bize karşı gösterdikleri hüsn-ü kabul ümidin fevkinde olmuştur. Müzâkeratımız gayet samimi ve son derece açık bir lisanla cereyan etmiş ve sû-i tefehhüme mucib olacak hiçbir hâl ve harekete meydan verilmemiştir. Akdeylediğimiz mütareke neticesinde devletimizin istiklâli, saltanatımızın hukuku tamamıyla kurtarılmıştır. Sizi temin ederim ki, İstanbul'umuza bir tek düşman askeri çıkmayacaktır... Size tekrar ediyorum ki İngilizler bize fevkalâde bir hüsn-ü muâmele ibraz eylemişlerdir... İstikbâl-i devlet, hukuk-u saltanat, izzet-i nefs-i millet tamamen kurtulmuştur..."*[4]

O gün için Osmanlı Devleti'nin parçalanmayacağını düşünenlerde oluşan iyimser kanaatlere sebep bir diğer etmen de Wilson Prensipleri olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, 2 Aralık 1823 tarihinde ilân ettiği Monroe Doktrini ile, Avrupa'nın siyasal ilişkilerine bulaşmamak ve Avrupa emperyalizminin Amerika Birleşik Devletleri kıtasına el atmasına engel olmak istemiştir. Böylelikle Avrupa diplomasisinin politik oyunlarına gelmeyecek ve kendi gelişme ve varlığını tehlike altına sokmamış olacaktı. Bu tarihten itibaren ise Amerika Birleşik Devletleri, kendisine Avrupa'dan bir tehdit ve saldırı yönelmediği sürece Avrupa işlerine

---

29 Eylül 1918 tarihinde de ateşkesi imzalayarak savaştan çekilir. 29 Eylül 1918'de imzalanan mütarekenin başlıca koşulları ise şunlardır: Sırp ve Yunan topraklarının hemen boşaltılması, Bulgaristan'da gereken yerleri işgal etmek ve kara ve demiryollarını kullanmak hakkı, Bulgar ordusunun dağıtılıp yalnız iç baysallığı koruyacak sayıda askerin (üç tümen) silah altında tutulması, kalan silahların galiplere verilmesi.", Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkilâbı Tarihi**, TTK Yayınları, C. III, K. IV, , Ankara, 1991, s. 728.

[4] **Yenigün**, 2 Kasım 1918.

karışmamış ancak, Birinci Dünya Savaşı'nda böyle bir tehdit ile karşı karşıya kalınca savaşa taraf olarak katılmıştır[5]. Osmanlı Devleti, İtilâf Devletlerine karşı Almanya'nın bulunduğu grupta savaşırken, 2 Nisan 1917'de Almanya'ya karşı savaşa giren Amerika Birleşik Devletleri, Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmemiş, buna karşılık Osmanlı Devleti de Almanya'nın baskısıyla sadece Amerika Birleşik Devletleri ile diplomatik ilişkileri kesmiştir[6].

Savaşa katıldıktan sonra Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson, tüm tarafların barışa özlem duyduğunu fark etmekte ise gecikmemiştir. Çünkü savaş uzadıkça, İtilâf ve İttifak Devletleri'nin özellikle kamuoylarında savaşa karşı bir bıkkınlık ve yorgunluk ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum karşısında Başkan Wilson, barışın düzenini tespit etmek üzere 8 Ocak 1918 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Kongresinde verdiği bir söylevde, barışın temel ilkeleri sayılacak olan *"14 Nokta"* yı açıklamıştır. Bu 14 nokta, esasında bir takım genel prensipler olup, ne İtilâf Devletleri'nin ne de İttifak Devletleri'nin zaferi göz önünde bulundurulup hazırlanmıştır. Sadece genel bir barışın sağlanması düşüncesi amaçlanmıştır[7]. Bilindiği üzere, bu 14 noktanın 12. maddesi Osmanlı Devleti'ne aittir ve şöyle denilmektedir: *"Osmanlı İmparatorluğunun Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak, fakat Türk olmayan milliyetlere muhtar gelişme imkânları verilecek. Çanakkale Boğazı devamlı olarak bütün milletlerin gemilerine açık olacak ve bu, milletler arası garanti altına alınacak"*[8]. Bu maddede üç unsur yer almaktadır: Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliği, azınlıklara özerklik verilmesi ve Çanakkale Boğazı'nın devamlı olarak bütün devletlerin gemilerine tutulması. İşte Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'un açıkladığı bu prensipler, Türk halkını umutlandırmış ve mütareke sonrası ülkede bir bahar havası esmesindeki etkenlerden birisi olmuştur. Ancak bu durum fazla uzun sürmemiş ve 1 Kasım 1918'de başlayan işgaller, Türk toplumunda tekrar ümitsizlik ortamının doğmasına yol açmıştır.

---

[5] Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 712-713.
[6] Fahir Armaoğlu, "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri", **AAMD**, C. XII, S. 38, Temmuz 1997, s. 632.
[7] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Alkım Yayınları, C. 1-2, İstanbul, 1996, s. 137-139.
[8] Armaoğlu, F., **age.**, s. 139.

Gerçekten de daha antlaşmanın mürekkebi kurumadan Osmanlı Devleti'ni işgale başlayan İtilâf Devletleri'nden İngiltere, 1 Kasım 1918'e Musul'un ve ardından da İskenderun'un teslim edilmesini istemiştir. Mütarekenin 7. maddesine dayanarak İngilizler, Musul'u işgalde direnmişler ve Amiral Calthorpe, Londra'nın da emriyle Osmanlı Devleti'nden Musul'un boşaltılmasını, Türk kuvvetlerinin belirli bir çizgiye kadar geri çekilmesini istemiştir. Bunun üzerine Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Altıncı Ordu Komutanı Ali İhsan Paşaya Musul'un boşaltılması ve İngilizlerin göstereceği çizgiye kadar geri çekilmesi gerektiği emrini vermiştir. Böylece Türk ordusu geri çekilmeye başlamış ve 3 Kasım 1918'de ilerlemeye başlayan İngilizler 8 Kasım 1918 tarihinde Musul'a girmiştir[9].

Türk milletini üzen bir diğer gelişme ise, elli beş parçalık İtilâf donanmasının Çanakkale Boğazından geçtikten sonra İstanbul önlerine gelerek 13 Kasım 1918 günü Dolmabahçe Sarayı önünde demirlemiş olmasıdır. Bu büyük donanma, 22 İngiliz, 17 İtalyan, 12 Fransız ve 4 Yunan gemisinden oluşmaktaydı. Bu arada Yunan gemilerinin İstanbul önlerinde demirlemesi ile Amiral Calthorpe'un hiçbir Yunan gemisinin boğazlardan geçmeyeceği yönünde Mondros'ta Türk delegelerine verdiği sözün tezat teşkil etmesi ilerki günler için oldukça düşündürücü bir gelişmedir. Ayrıca bu işgal ile birlikte, 3500 düşman askeri de Beyoğlu'na çıkmıştır. Amiral Calthorpe ise, artık İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiseri olmuş ve kendisine de bundan ötürü *"hiçbir Türk'e yüz vermeme"*, yolunda talimat verilmiştir[10]. Öte yandan, düşman ordularının Osmanlı Devleti'ne karşı işgallerine hız vermeleri ise Rauf Beyin; *"mütarekenin mürekkebi henüz kurumadan, Fransız, İtalyan ve İngilizler İstanbul'da bir sömürge havası yaratmaktan geri kalmadılar"* şeklinde serzenişte bulunmasına neden olmuştur[11].

Mondros Ateşkes Antlaşmasından hemen sonra başlayan İtilâf Devletlerinin baskı ve işgallerine, yenik bir devlet sıfatıyla karşı koymak cesaretinden yoksun

---

[9] Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, MEB Yayınları, C. I, İstanbul, 1991, s. 34-35.
[10] Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Çev.: Cemal Köprülü, TTK Yayınları, Ankara, 1986, s. 29-31.
[11] Salâhi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, TTK Yayınları, C. I, Ankara, 1995, s. 15.

bulunan Osmanlı Devleti'nin o günlerdeki durumunu ise Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta şöyle özetlemiştir[12]:

"Osmanlı Devleti'nin dahil bulunduğu grup, Harb-i Umumîde mağlup olmuş Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütareke name imzalamıştı. Büyük Harbin uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harb-i Umumîye sevk edenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilâfet mevkiîni işgal eden Vahdettin, mütereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği deni tedbirler araştırmakta..."

İtilâf Devletleri'nin yukarıda birkaç örnekte verilen bu tür işgallerinin, Türk halkı tarafından bilinmesini engellemek amacıyla çeşitli tedbirlere başvurduğunu söylemek ise yanlış olmaz. Bu engellemeler, haberleşmenin sağlanmasında önemli rol oynayan posta ve telgraflara sansür ve denetim uygulamaktan başka, milletin o dönemdeki yegâne haber alma kaynağı olan basına da sansür ve baskı uygulamak şeklinde olmuştur.

Basının toplum hayatında, toplumun bilinçlenmesinde büyük önemi olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Bundan ötürüdür ki Mondros Mütarekesi'nin vahim sonuçlarını gören İstanbul basını, bazı milletvekilleri ve aydınlar tarafından yapılan eleştiriler, İstanbul'da işgal düzeni kurmuş olan müttefik yüksek komiserlerinin tepkisiyle karşılaşınca, 1 Aralık 1918 tarihinde İstanbul Hükümeti tarafından basına mütareke konusunda yorum yasağı konmuştur[13]. Sansür konusunda çıkarılan emre göre de; *"İtilâf Devletleri'nin askeri harekâtı hakkında, heyecan verici ve milliyetlerin arasını açan, padişaha saygısız, büyük devletlere düşmanlık güden ve hükümet şeklini değiştirmeye yönelik yayın yapılmayacaktır"*[14]. Bu emrin ardından ertesi günden itibaren İstanbul gazetelerinin birçok yeri sansürlü çıkmaya başlamıştır.

Hükümetin 1 Aralık'taki emriyle uygulanmaya konan sansüre, basın tarafından tepkiler de hemen başlamıştır. 2 Aralık günü Vakit; *"Basın sansürü"*

---

[12] Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, MEB Yayınları , C. I, İstanbul, 2000, s. 1.
[13] Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Ankara, 1986, s. 52-53.
[14] Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, TTK Yayınları, C. I, Ankara, 1993, s. 47.

başlığını atarken, Ati gazetesi konuyu; *"basınımız yine sansürle zincirlendi"* şeklinde vermekte, Minber ise; *"anayasaya aykırı olarak hükümet sansür usulünü yeniden koymuştur"*[15] demekteydi[16]. 3 Aralık Salı günü de Vakit gazetesi baş sayfadaki *"Sansür!"* adlı makalesinde şöyle demekteydi[17]:

> *"Hükümet dünden itibaren kabl-el tâbi sansür usulünün tatbikine başladı. Bunun ne kadar cahilâne bir şekilde olduğunu dünkü (Akşam) gazetesini okuyan karielerimiz anlamışlardır. Dün de yazdığımız gibi sansürün iyisi fenası olamaz...Hükümet kabl-el tâbi sansür usulüne müracaat etmekle bu sırada memlekete yapılması mümkün olan en büyük fenalığı yapmıştır. Kanun-u Esasiye sarihaten tecavüz demek olan bu muamelenin birçok mahâfilde sükûnetle telâkki edilmesine hayretteyiz..."*.

Bu dönemde sansüre taraftar olan tek gazetenin, Tasvir-i Efkâr gazetesi olduğunu ve bunun da iyi karşılanmadığını 16 Aralık 1918 tarihli Minber gazetesi, *"Sansür"* başlıklı yazısında yer vermektedir[18]. 20 Aralık günü ise yine Vakit gazetesi, Matbuat Cemiyeti'nin sansür hakkında cereyan eden müzâkerelerde göz önünde bulundurulması ricasıyla, Meclis-i Âyan Başkanlığına mühim bir muhtıra sunmuş ve haberi, *"Sansür Aleyhinde Mühim Bir Muhtıra"* başlığıyla vermiştir[19]. Aynı gün Minber gazetesi basının, genel konuların tartışmaya açık bir meydan olduğu söylemekte ve bundan yararlanmak için, *"hükümet sansürü, hele bugünkü şekl-i acaibde devam eden sansürü katiyen kaldırmalıdır. Menafi-i memlekete muhalif yazı yazan kalemleri mahkemeye tevdi etmekte tereddüt etmemek üzere sansürü kaldırmakta bir mahzur tasavvur etmiyoruz. Bu cihetle Matbuat Cemiyeti'nin sansür hakkında Meclis-i Âyan'a vaki olan müracaatını, memleketimizin menfaati namına pek hayırlı bir teşebbüs olarak telâkki ediyoruz"*[20]

---

[15] "Osmanlı Devleti'nde padişahın yetkilerinin ve yönetiminin Anayasa ile ikinci kez düzenlendiği II. Meşrutiyet'in (23 Temmuz 1908) ilân edilmesiyle birlikte basın için geniş bir özgürlük dönemi başlamıştır. Yeniden yürürlüğe konan 1876 Anayasası ile artık hükümetin yayınları basılmadan inceleyip sansür etmesi yasaklanmıştır. Zaten II. Meşrutiyet'in ilânının hemen ardından bir araya gelen gazeteciler kendi aralarında bir dernek kurmaya karar vermişler ve o günden itibaren de yazı provalarını sansür kuruluna göndermemeyi kararlaştırmışlar. Alınan bu kararlar derhal uygulamaya konmuş ve sansür memurları artık gazetelerden içeri sokulmamışlardır. Girişilen bu eylem sonucu, sansür ortadan kalkmış ve basın tam bir özgürlük havasına kavuşmuştur.", Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 306.
[16] Sarıhan, Z., **age.**, s. 50.
[17] **Vakit**, 3 Aralık 1918.
[18] Yücel Özkaya, "Milli Mücadele Başlangıcında Basın", **AAMD**, C. I, S. 3, Temmuz 1985, s. 874.
[19] **Vakit**, 20 Aralık 1918.
[20] **Minber**, 20 Aralık 1918, No. 45'ten aktaran Özkaya, Y., **agm.**, s. 874-875.

demekte ve Matbuat Cemiyeti'nin bu başvurusundan dolayı duyulan memnunluk dile getirilmektedir.

Görüldüğü üzere İstanbul basını sansürün aleyhindedir ve kalkması için girişimlerde bulunmakta, sansür hakkında yazılar neşretmektedir. Bu dönemde basına uygulanan sansür için kurulan Sansür Kurulu'na, 20 Ocak 1919 tarihinden itibaren İtilâf devletleri de girmiş ve hükümet temsilcileriyle müttefik temsilcileri basını birlikte sansür etmeye başlamıştır. 5 Şubat 1919 tarihinden itibaren ise sansür ağırlaşacaktır. Bu yüzden İstanbul basını, Erzurum Kongresi (23 Temmuz-7 Ağustos 1919) ve Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919) ile Büyük Millet Meclisi'nin açılışı (23 Nisan 1920) haberlerini veremeyecektir. Ali Rıza Paşa ve 1920 yılı Ekim'inde Anadolu ile uzlaşmak için kurulan Tevfik Paşa hükümetleri zamanında ise sansür gevşeyecektir. Müttefik sansürü ise 19 Kasım 1922'de tamamen kalkacaktır[21].

Mondros Mütarekesi'ni takip eden gelişmelere bakıldığında gerçekten bir belirsizlik ve arayışlar evresinin geçirilmekte olduğunu; fakat bununla birlikte de bir takım hâl çarelerinin ortaya çıktığı da görülür. Savaşın sona erdirilerek mütarekenin imzalanması, mağlup olmamış orduların geri çekilmesi, sonrasında başlayan işgallerle halkın yeşeren umutlarının ümitsizliğe dönüşmesi, basına uygulanmaya başlayan sansürler neticesinde kamuoyunun yeterince ortaya çıkan gelişmelerden haberdar edilmeyerek gerçeklerden uzak tutulmaya çalışılması gibi nedenlerden ötürü halk, özelikle de Türk aydınları farklı kurtuluş çareleri düşünmeye başlamıştır.

Bu devirde, Türk aydın ve ileri gelenlerinin içine düştüğü fikir ayrılığını, azınlıkların içinde bulunduğu ihanetleri, galip devletlerin firsat düşkünlüklerini ve ülke geneline hâkim olan kargaşalıkları ise Mustafa Kemal Paşa şu şekilde tasvir etmiştir[22]:

---

[21] Sarıhan, Z., **age.**, s. 37-47.
[22] **Nutuk**, s.10.

" Muhasım devletler Osmanlı Devlet ve memleketine maddeten ve manen tecavüz halinde; imha ve taksime karar vermişler. Padişah ve halife olan zat, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükümeti de aynı halde. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan millet, zulmet ve müphemiyet içinde tecelliyatına muntazır... Ordu, ismi var cismi yok bir halde. Kumandanlar ve zabitler, Harb-i Umumînin bunca mihnet ve meşakkatleriyle yorgun, vatanını parçalanmakta olduğunu görmekle dilhûn, gözleri önünde derinleşen karanlık felâket uçurumu kenarında dimâğları çare, çare-i halâs aramakla meşgul... "

Yukarıda Mustafa Kemal Paşanın da özetlediği gibi, ülkede yorgun fakat yenikliği kabul etmeyen büyük bir aydın kitlesi yer almaktaydı. Fakat Osmanlı Devleti'nin sonunun geldiğini ve ne kurtarılırsa kâr sayılacağı ve artık hiçbir şekilde kurtuluşun sağlanamayacağını kabul eden, sayıları azımsanmayacak kadar çok olan bir aydın kitlesi de mevcuttur[23].

İşte bu buhranlı günlerde, yani Türk milletinin ileri gelenlerinden çoğunun artık kurtuluşun sağlanamayacağı ve bir büyük devletin desteği olmaksızın memleketin bir bütün halinde ayakta kalamayacağına inanların çoğalmaya başladığı zamanda Mustafa Kemal Paşa onları, teslimiyetçi olarak vasıflandırmış; Türk aydın ve idarecilerinin kurtuluş yolu olarak ortaya koydukları çareleri ise şu şekilde sınıflandırmıştır[24]:

" Birincisi, İngiltere himayesini talep etmek. İkincisi, Amerikan mandasını talep etmek. Bu nevi karar sahipleri, Osmanlı Devleti'nin bir kül halinde muhafazasını düşünenlerdir. Osmanlı memâlikinin muhtelif devletler beyninde taksiminden ise kül halinde, bir devletin taht-ı himayesinde bulundurmayı tercih edenlerdir. Üçüncü karar; mahalli halâs çarelerine mâtuftur "

Mustafa Kemal Paşanın da belirttiği gibi ilk iki fikri savunanlar, Osmanlı Devleti'nin bir bütün olarak kalmasını düşünenlerdir. Osmanlı ülkesinin çeşitli devletler arasında paylaşılmasındansa, bu ülkeyi bütün olarak bir devletin koruyuculuğu altında bulundurmayı yeğleyenlerdir. Çünkü, onlara göre devletin maliyesi iflas etmiş, hiçbir gücü kalmamıştı. Anadolu bakımsız, sahipsiz ve bütün

---

[23] Fahrettin Kırzıoğlu, "Amerikan Mandasını Kimler İstiyor ve Nasıl Öneriyorlardı?", **BTTD**, C. XII, S. 67-68, Nisan-Mayıs 1973, s. 30.
[24] **Nutuk**, s. 11-12.

gücünü yitirmişti. Bütün bu başlarına gelenleri ise Osmanlı Devleti'nin Avrupalı olamayışına bağlamaktaydılar. Ayrıca yabancıların elinde olan üretim, gümrükler ve vergiler Osmanlı Devleti'ni esaret içerisinde bulundurmaktaydı. Bu nedenlerden ötürüdür ki medeni olmayan! Osmanlı Devleti'ni medeni bir toplumunun idaresine vererek Türkiye'yi en iyi şekilde idare etmesi sağlamalı ve sırası gelince de onların da rızasıyla bağımsız olunmalıydı!

Üçüncü çözüm yolunu öne sürenler ise kendilerinin Osmanlı Devleti'nden koparılması ihtimaline karşı ondan ayrılmamak yollarına başvuranlardır. Bazı bölgeler, Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılacağına inanmakta, Osmanlı ülkelerinin paylaşılacağına kesin gözüyle bakarak kendi başlarını kurtarmaya çalışmaktaydılar. Bu düşüncede olanlar, önceleri sessiz ve kendi bölgelerinde, doğdukları topraklarda çare arayıcı bir tutum içinde bulunmuştur.

Mustafa Kemal Paşa yukarıda verilen ve kendisinin de Nutuk'ta dile getirdiği kurtuluş çarelerinden hiçbirinde isabet görmediği şöyle açıklamış ve kendi kararını şu şekilde belirtmiştir[25]:

> *"Bu kararların istinat ettiği bütün deliller ve mantıklar çürüktü, esassız idi. Hakikat-i halde, içinde bulunduğumuz tarihte, Osmanlı Devleti'nin temelleri çürümüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı ata yurdu kalmıştı. Son mesele, bunun da taksimini teminle uğraşılmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun istiklâli, padişah, halife, hükümet, bunlar hepsi medlûlü kalmamış bimana elfazdan ibaretti. Nenin ve kimin masuniyeti için kimden ve ne muavenet talep olunmak isteniyordu? O halde ciddi ve hakiki karar ne olabilirdi? Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hâkimiyet-i milliye müstenit, bilâkaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek!"*

Bu üç düşüncenin dışında, Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'ya geçmesiyle büyük bir hız kazanan bir başka düşünce ise *"bağımsızlık"*tır. Bağımsızlık fikri, Osmanlı Devleti'nin hiçbir devlete bağlı olmaksızın kurtulacağına inanan aydınlar tarafından dile getirilmiştir ve milli mücadelemiz sırasında ülkemizi paramparça etmeye hazırlanan emperyalist devletlere padişahlığın boyun eğmesi ve hatta

[25] **Nutuk**, s. 12.

mücadele bayrağı açan milli kuvvetleri boğmaya kalkışması üzerine doğmuştur. Mustafa Kemal Paşa, bağımsızlığı en üst seviyede düşünenlerin başında gelen birisi olarak, milli hâkimiyete dayalı, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak düşüncesinin ve Türk milletinin bağımsızlık eğiliminin en kuvvetli mantığını da şöyle ifade etmiştir[26]:

"Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak istiklâl-i tamme mâlikiyetle temin olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun istiklâlden mahrum bir millet, beşeriyet-i mütemeddine muvacehesinde uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye kesb-i liyakât edemez. Ecnebi bir devletin himaye ve sahabetini kabul etmek insanlık evsafından mahrumiyeti, acz-ü meskeneti itiraftan başka bir şey değildir. Filhakika bu dereceye düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir ecnebi efendi getirmelerine asla ihtimâl verilemez. Halbuki Türk'ün haysiyet ve izzet-i nefsi ve kâbiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır! Binaenaleyh, ya ***istiklâl ya ölüm****! İşte halâs-i hakiki isteyenlerin parolası bu olacaktı. Bir an için, bu kararın tatbikâtında adem-i muvaffakiyete duçar olunacağını farz edelim! Ne olacaktı? Esaret! Peki efendim. Diğer kararlara mutâvaat halinde netice bunun aynı değil miydi!..."*

Mütarekenin getirdiği kabullenişliğe, boyun eğmişliğe hayır diyerek, kabul etmeyenlerin sesi olan Mustafa Kemal Paşa, daha Suriye'nin Halep kentinde 7.Ordu Komutanıyken ilgili makamları şöyle uyarmıştır[27]:

"Büyük Osmanlı Devleti bu mütareke name ile kendini kayıtsız, şartsız düşmanlara teslim etmeye muvafakat etmiştir. Yalnız muvafakat etmiş değil, düşmanların memleketi istilâ etmesi için yardım etmeyi de vaat etmiştir... Yapılan mütareke namenin sakatlığını gördüm ve bu sakat noktaların tashihine çalışmak lüzumuna kani olarak alâkadar makamlara söyledim. . Bu mütareke name, olduğu gibi tatbik edildiği halde memleketin baştan nihayete kadar işgal ve istilâya uğrayacağı kanısını ortaya attım. Düşmanların her dediğine semi'nâ ve ate'na demekten doğacak durumun bütün Türkiye'ye bu istilacıların hâkim olması sonucunu vereceğine şüphe edilmemek lâzım geldiğini ve bir gün Osmanlı Kabinesinin düşmanlar tarafından tâyin edileceğini anlattım. Bunun için hiç de kehanete lüzum yoktu. Kendini zayıf ve aciz gören insanlar, nispeten kuvvetli ve azimli insanlardan merhamet dilendikleri zaman

---

[26] **Nutuk**, s. 13.
[27] Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1973, s. 83-84.

mutlaka, kendilerine acındıracaklarına kanî olmak için bilmem ne his ve sıfatta olmalıdırlar..."

İşte Mustafa Kemal Paşa, vurguladığı bu şartlar içerisinde 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmiş, kurtuluş için İstanbul'da bulunan yakın arkadaşlarıyla çareler aramaya başlamıştır. Osmanlı Devleti artık çökmüştü. İmparatorluğun haksızca işgal edilen toprakları İtilâf Devletlerince geri verilmeyeceği bir gerçekti. Ortada bir tek Anadolu elde kalmıştı ve o da işgal edilmek üzereydi. Ayrıca bu buhranlı günlerde, Türk milletinin ileri gelenlerinden bir çoğunun büyük devletin desteği olmaksızın memleketin bir bütün halinde ayakta kalamayacağına inandığını görmüş ve vatanın kurtuluşu için çareler ararken başlatacağı mücadelenin Anadolu'dan olması gerektiğine inanmıştı. Bir de İstanbul onun için güvenli sayılmazdı. Tam bu sırada Samsun ve havalisinde bozulan asayişi kontrol altına almak ve düzeltmek için bir kumandanın oraya tayin edilmesi söz konusu olunca, Padişah Vahdettin Harbiye Nezareti'nden bir liste istetmiştir. İçinde birçok paşanın isminin bulunduğu kumandanlar listesini, Sadrazam Damat Ferit Paşa, Vahdettin'e arz etmiştir. Listeyi gözden geçiren padişah, parmağını Mustafa Kemal Paşanın isminin hizasına koymuş ve *"Mustafa Kemal Paşa gitmelidir"* demiştir. Listede Mustafa Kemal Paşanın isminin karşısında *"Cumhuriyetçidir"* diye bir işaret bulunduğu ve bunun padişaha belirtilmesine rağmen, Vahdettin, buna önem vermemiş ve bulunanlar içinde en liyakâtlisinin Mustafa Kemal Paşa olduğunu ve onun gitmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşanın o dönemde Cumhuriyetçi olunduğunun bilinmesine rağmen böyle önemli bir görevle görevlendirilmesinin sebebinin o dönemde Cumhuriyetçiliğin İttihatçılık kadar tehlike teşkil etmemesi şeklinde belirtilmektedir[28].

3. Ordu Müfettişliği görevi ile Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta kurtuluşa ve kafasında oluşturduğu düzene ulaşmak için girişeceği mücadeleyi başarıya ulaştırmaktaki düşüncesini şu sözleriyle ifade etmiştir[29]:

---

[28] Hamza Eroğlu, **Atatürk ve Cumhuriyet**, AAM Yayınları, Ankara, 1989, s. 20-21.
[29] **Nutuk**, s.14-15.

"Tatbikatı safhalara ayırmak ve vakayi ve hadisattan istifade ederek milletin hissiyat ve efkârını ihzar eylemek ve kademe kademe yürüyerek hedefe vâsıl olmaya çalışmak lâzım geliyordu"

Tam olmayan bağımsızlık, bağımsızlık değildir. Belirli bir oranda bağımlılığı içeren bağımsızlık olamaz. Bağımsızlık olursa, her yönüyle bir bütünlük ve tamlık içinde olmalıdır, düşüncesiyle giriştiği mücadelenin fikirlerini çok iyi seçmiş olan Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a ayak bastıktan sonra Sadaret Makamına gönderdiği raporda aynen şöyle demiştir[30]: *"Millet yek vücut olup hâkimiyet esasını, Türklük duygusunu hedef ittihaz etmiştir".*

Osmanlı Devleti'nde ileri gelenlerce ortaya atılan ve en çok tartışılan konulardan birisi olan manda ve himaye meselesi, Milli Mücadeleyi Samsun'dan başlatan Mustafa Kemal Paşa ve kurtuluş mücadelesine inanarak katkıda bulunan Türk milletini, mücadelenin başlarında en çok uğraştıran, basında da önemli oranda tartışmalara sahne olan konuların başında gelmiştir. Mondros sonrası başlayan işgallerden kuvvet ve cesaret alan azınlıkların, Wilson Prensipleri ile kendilerine vadedilen muhtariyeti gerçekleştirmek gayesiyle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin manda veya himayesini bir amil olarak ortaya atmaları, yukarıda saydığımız Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuzluklara bir yenisini daha eklemiş ve kendilerini sahipsiz ve ortada kalmış gören bazı aydın ve siyasetçilerde, himaye ve manda politikası ile devleti çıkamazdan kurtarmak fikrinin kuvvetlenmesine yol açmıştır. İtalyan, Fransız ve İngiliz himayelerinin tartışıldığı, Amerika Birleşik Devletleri'nin mandasının ön plana çıktığı bu dönemde Türkiye'de Bolşevik rejimini tatbik etme çabaları dahi mevcut olmuştur. Lâkin Türk milletinin bağımsızlık duygularının yüce olduğunu bilen Mustafa Kemal Paşa, özgürlük ve bağımsızlığı kendi karakteri saymış; bir millette onurun, namusun ve insanlığın doğmasının ve yaşayabilmesinin, o milletin özgürlük ve bağımsızlığa sahip bulunmasıyla gerçekleşebileceğine inanarak, kurtuluş mücadelesini büyük bir özveri, azim ve inançla başlatmıştır.

---

[30] Turhan Feyzioğlu, "Türk Milli Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği", **AAM Yayınları**, Ankara, 1992, s. 187.

I. BÖLÜM) MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ BASIN HAREKETLERİ

1.1. MUSTAFA KEMAL PAŞA VE BASININ ÖNEMİ

Basının toplum hayatında, toplumun bilinçlenmesinde büyük önemi bulunmaktadır. Bu gerçeği çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadelenin başından itibaren basına büyük önem vermiş, bu dönemde milli bir basın oluşmasına gayret göstermiş ve Milli Mücadeleyi basından aldığı güçle sürdürmüştür.

Basının önemi ve görevleri ile kamuoyu oluşturmaktaki rolü hakkında 1 Mart 1922 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Üçüncü Toplanma Yılı açılış konuşmasında şu sözleri sarf etmiştir[31]:

"Bir heyet-i ictimâiyenin müşterek ve umûmi hisleri ve fikirleri vardır. Heyet-i ictimâiyelerin kıymetleri, mertebe-i temeddünleri, arzu ve temayülleri ancak bu umûmi his ve fikirlerin tecelli ve tebârüz derecesi ile anlaşılır. Bir heyet-i ictimâiyeyi sevk-i idare eden insanlar için, heyet-i ictimâiyenin talihi üzerinde hüküm vermek mevkiinde bulunan dostlar veya düşmanlar için miyar, bu heyet-i ictimâiyenin efkâr-ı umûmiyesinden anlaşılan kâbiliyet ve kıymettir. Binaenaleyh milletler efkâr-ı umûmiyesini cihana tanıtmak mecburiyetindedir. Bütün cihan efkâr-ı umûmiyesine kesb-i ittila ise, esbab-ı hayatın tanzimi için şüphesiz lâzımdır. Bu hususta ise mevcut vesaitin birincisi ve en mühimi matbuattır. Matbuat milletin sada-yı umûmisidir. Bir milleti tenvir ve irşatta, bir millete muhtaç olduğu gıda-yı fikriyi vermekte, hûlasa bir milletin hedef-i saadet olan istikâmet-i müşterekede yürümesini teminde, matbuat başlı başına bir kuvvet, bir mektep, bir rehberdir. Ehemmiyet ve ûlviyeti cihan-ı medeniyette bedahet kesbeden matbuata hükümetimizin birinci derecede atf-ı ehemmiyet eylemesi; bu hususta sarf edeceği mesaiyi millete ifa ile mükellef olduğu hayırlı hizmetlerin baş tarafina koyması Meclis-i Âli'nin katiyetle talep edeceği hususattandır."

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadelenin başından itibaren zaman zaman, çeşitli vesilelerle gerek Anadolu basınına gerekse Anadolu harekâtını destekleyen

---

[31] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, C. I, Ankara, 1997, s. 246.

İstanbul basınına önemli demeçler vermiş, gazete muhabirleriyle görüşmeler yapmıştır. Bununla birlikte Milli Mücadele boyunca yabancı basınla da ilişkilerini aralıksız sürdürmüştür. Amerika Birleşik Devletleri'nden ve Batı dünyasından birçok gazeteci bu yıllarda Ankara'ya gelerek onunla görüşmüş ve bu görüşmeler dış basında büyük yankılar uyandırmıştır. O, bu görüşme ve demeçlerinde özellikle Misak-ı Millinin mutlaka gerçekleşeceğini söylüyor, Türk milleti için bu yeminden dönüş olamayacağını vurguluyordu. Mustafa Kemal Paşa, yabancı gazete ve dergilere verdiği bu demeçlerin dışında Berthe Georges-Gaulis[32] ve Claude Farrere[33] gibi yabancı yazarların Kurtuluş Savaşı esnasında Anadolu'ya gelerek Türk tezini yakından tanımalarını, onların Batı basınında Milli Mücadele lehine bir hava yaratmalarını da sağlamıştır. Bu suretle yabancı basının Türkler aleyhine tutumlara girmesi önlenmeye çalışılıyor, dış dünyanın da Milli Mücadeleden haberdar olması sağlanmış olunuyordu[34].

Mustafa Kemal Paşanın Milli Mücadeleyi dünya kamuoyuna ulaştırmak ve yurt içinde halkı bu büyük amaca yöneltmek için yaptığı çalışmalardan birisi de Büyük Millet Meclisi'ni toplamadan önce, 6 Nisan 1920 tarihinde Anadolu Ajansını kurması ve yayınladığı bir bildiriyle bunu halka duyurmuş olmasıdır[35]. Kurtuluş Savaşı'nın ilk günlerine rastlayan Anadolu Ajansı'nın kuruluş öyküsü ise şöyledir: Yunus Nadi[36] İstanbul'dan Ankara'ya geçerken içinde bulunduğu kafilede

---

[32] "Fransız kadın yazarı olan **Berthe Georges-Gaulis** (1870-1950), 1896'dan 1912'ye kadar eşi Georges Gaulis ile birlikte Türkiye'de bulunmuştur. Eşinin ölümü ardından İstanbul'dan ayrılan Berthe Georges-Gaulis, 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından tekrar Türkiye'ye gelmiş ve birkaç kez Anadolu'ya geçerek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Cephede ve halkın arasında gözlemlerde bulanarak, Paris gazetelerinde Türk tezini savunan makaleler yayınlamıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında basılan kitapları ise şunlardır: Le Nationalisme Turc (1921), Angora et le Nationalisme Turc (1922), Angora Constantinople Londres (1922).", Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922,** TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 57.

[33] "**Claude Farrere**, koyu bir Türk sever olarak bilinen, tanınmış bir Fransız yazarıdır. Fransızların Türkleri iyi tanımadığı, Yunan ve Ermeni propagandasının bunda büyük rolü olduğunu söyleyen yazar Türklerle ilgili çok sayıda Makale ve L'Homme qui Assasina (1907), Fin de Turquie (1912), L'Extraordinaire Aventure d'Achmet Pacha Djemaleddine (1921) adlarında kitaplar yazmıştır. Haziran 1922 tarihinde İzmit'e gelerek Mustafa Kemal Paşa ile de görüşmüştür.", Akyüz, Y., **age**, s. 52.

[34] Hülya Baykal, "Milli Mücadelede Basın", **AAMD**, C. IV, S. 11, Mart 1988, s.479.

[35] İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. 15.

[36] "1880'da Fethiye'de doğan **Yunus Nadi**, İstanbul Hukuk Mektebinde okurken 1900 tarihinde "Malumat" gazetesinde gazeteciliğe başlamıştır. Sultan II. Abdülhamit döneminde, monarşiye karşı

Halide Edip de vardır. Halide Edip[37], Yunus Nadi'ye; "Ankara'ya varır varmaz bir ajans kuralım" der. İki arkadaş, Akhisar istasyonunda bu ajansın adını dahi kararlaştırır. *"Anadolu Ajansı"* olacaktır. Ankara'ya gelince düşüncelerini Mustafa Kemal Paşaya açarlar. Mustafa Kemal Paşa, derhal kabul eder ve çalışmalar başlar. Anadolu Ajansı Birinci Büyük Millet Meclisi toplanmadan eski bir binada birkaç kişiden meydana gelme dar bir kadro ve tek bir teksir makinesi ile işe başlar[38]. Bu ajansın kuruluş bildirisi ise şöyledir[39]:

"Kalbigâhı İslâm olan merkez-i saltanat-ı Osmaniyye'nin düşman işgaline geçmesi ve bütün millet ve vatanımızın en büyük tehlikeye maruz kalması neticesi olarak bütün Rumeli ve Anadolu'nun giriştiği milli ve mukaddes mücadele esnasında, efrad-ı ümmetin dahili ve harici en sahih havadis ile tenviri ihtiyacı mübremi nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınmış ve

---

olduğu ve yönetime karşı gizli bir örgüt kurduğu savıyla üç yıl hapis cezasına çarptırılarak Midilli Adası'na gönderilmiştir. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine İstanbul'a gelen Yunus Nadi, İttihat ve Terakki Partisine katılmış ve gazeteciliğe tekrar başlamıştır. İstanbul Mebuslar Meclisi'nin 2. ve 3. dönemlerinde Aydın'dan, 4. döneminde İzmir'den; TBMM'nin 1. döneminde Menteşe (Muğla)'den, 2. ve 6. dönemlerinde Muğla'dan milletvekili seçilmiştir. 1918'de "Yenigün" gazetesini kurmuş ancak 1920'de İstanbul'un İngilizlerce işgali üzerine gazeteyi kapatarak Anadolu'ya geçmiştir. Matbaa makinelerini de beraberinde getirdiğinden Yenigün gazetesini "Anadolu'da Yenigün" adıyla çıkarmaya başlamıştır. Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasından sonra Anadolu'da Yenigün'ü kapatarak 7 Mayıs 1924'te "Cumhuriyet" gazetesini kurmuştur. Milli Mücadele döneminde yazılarıyla kurtuluşu destekleyenlerden birisi olmuştur. Ölümüne kadar Cumhuriyet gazetesinin başyazarlığını yürüttüğü gibi milletvekilliğini de sürdürmüştür. 1945 yılında tedavi için gittiği İsviçre'de vefat etmiştir.", **Temel Britannica**, Ana Yayıncılık A.Ş., C. 19, İstanbul, 1992, s. 212.

[37] "**Halide Edip**,1882'de İstanbul'da doğmuştur. Özel öğrenim gördükten sonra 1901'de Amerikan kolejini bitirmiştir. Aynı yıl özel ders aldığı matematikçi Salih Zeki Bey ile evlenmiş, ancak bu evlilik 1909 yılına kadar sürmüştür.Halide Edip'in 1908'den itibaren basında yazıları görülmeye başlamıştır. 1917'de Suriye'de kız okulları açmakla görevlendirilmiş, aynı yıl Dr. Adnan Bey'le evlenmiştir.1918-1919 yılları arasında İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde Batı Edebiyatı öğretim üyeliği yapmıştır. İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgali üzerine Sultanahmet Meydanı'nda verdiği söylev yüzünden evi işgal kuvvetlerince basılıp aranmıştır. Ancak eşi ile birlikte daha önce Anadolu'ya geçmek üzere yola çıktıklarından baskından kurtulmuşlardır. Ankara'ya giderek Milli Mücadeleye katılan Halide Edip, Kurtuluş Savaşı'nda onbaşı ve üstçavuş rütbelerini almıştır. Bu arada İstanbul'da kurulan sıkıyönetim mahkemesince Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarıyla birlikte idama mahkum edilmiştir.Milli Mücadeleden sonra Cumhuriyet Halk Fırkası'nın siyasal görüşlerine karşı çıkmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kuranlardan biri olan kocası Dr. Adnan Bey'le birlikte Türkiye'den kaçmış ve 1926 yılından 1939 yılına kadar Fransa ve İngiltere'de yaşamıştır. Halide Edip, 1928-1929 yıllarında konuk öğretim üyesi olarak Amerikan üniversitelerinde ders vermiştir. "Mor Salkımlı Ev" ve "Türk'ün Ateşle İmtihanı" adlı eserleri, anılarını kapsar. Türk'ün Ateşle İmtihanı, Kurtuluş Savaşı anılarını içermektedir. Ayrıca pek çok roman, hikâye ve bilimsel eserleri kitap halinde basılmıştır.", **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, Gelişim Yayınları, C. 1, İstanbul, 1986, s. 100-101.

[38] Ali Kalemci, "Anadolu Ajansı Nasıl Kuruldu?", **Kitap Belleten**, S. 2, Y. 1, İstanbul, 1960-1961, s. 25.

[39] Fuat Süreyya Oral, **Türk Basın Tarihi (1919-1965)**, Doğuş Matbaacılık Yayınları, C. 2, Ankara, 1968, s. 47-48.

binnetice burada en salâhiyettar zevattan mürekkep bir heyet-i mahsusa idaresinde ve (Anadolu Ajansı) ünvanı altında bir müessese vücuda gelmiştir. Anadolu Ajansı'nın en seri vesait ile vereceği havadis ve malûmat esasen Heyet-i Temsiliye'mizin menabii asliye ve mevsukası olacağı cihetle, bu ajans tebligatının oraca ezcümle müdafaa-i hukuk teşkilatımızca dahi memer ve mecma olan yerlere taliki, tab-ı teksiri ile tevzii ve hatta nahiye ve köylere kadar isali suretiyle mümkün olduğu kadar fazla intişar eyleyebilmesi için tertibat-ı müstacele alınması ve neticeden malûmat itası ehemmiyetle rica olunur..."

Bir süre sonra Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumîyesi teşkilâtına alınan Anadolu Ajansı, kısa bir süre sonra da Dışişlerine bağlanır. Anadolu Ajansının birinci görevi halka, siyasi olaylar hakkında bilgi vermektir. Bu ajans, haberlerini telsizle verdiği gibi basılı bültenler, kitaplar yayınlamış ve bunları en küçük köylere kadar dağıtmış, ayrıca milli davayı dış ülkelere tanıtmak için çeşitli dillerde bültenler bastırarak en uzak ülkelere kadar göndermiştir[40].

Milli Mücadelenin daha başlamadığı ancak Mondros Mütarekesi'nin henüz imza edildiği bir zamanda, 1 Kasım 1918'de İstanbul'da Minber adlı bir gazete çıkmaya başlamıştır. *"Siyasi, ilmi, edebi, yevmi gazete"*, düsturuyla büyük boyda iki sayfadan oluşan bu gazetenin imtiyaz sahibi, Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fethi (Okyar) Beyin de yakın arkadaşı olan Doktor Râsim Ferid Bey'dir. Minber'in önemi, gazetenin Mustafa Kemal Paşanın isteği ile yayın hayatına girmiş ve adının bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından konmuş olmasından kaynaklanmaktadır[41]. 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'a geldikten sonra Minber gazetesine ortak olan Mustafa Kemal Paşa, Fethi Beyin İstanbul'da Minber gazetesini çıkardığını belirtip, *"Düşüncelerimizi birlikte yayımlama üzere ben de kendisi ile ortak olmuştum. Gazetenin ne derece başarılı olduğunu bilmem. Her halde benim ilk ve son gazeteciliğim, başarılı olmamıştır"* demektedir[42].

---

[40] Oral, F. S., **age.**, s. 48.
[41] Fethi Tevetoğlu, "Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Minber", **AAMD**, C. V, S. 13, Kasım 1988, s. 185.
[42] Yücel Özkaya, **Milli Mücadelede Atatürk ve Basın (1919-1921)**, AAM Yayınları, Ankara, 1989, s. 9.

Milli Mücadelenin müjdecisi ve başlangıç adımı olarak adlandırılabilecek olan Minber gazetesinin kurulmasında ön ayak olan Mustafa Kemal Paşa, gazete ve gazetecilerin önemini bu kadar yakından gören ve bilen bir kişi olarak, gelecekte, 15 Ocak 1923 tarihinde Eskişehir'de şöyle söyleyecektir[43]:

"Gazete lâzım... Bunun için yalnız mekteplere ehemmiyet vermek kâfi değildir. Şimdiye kadar cahil kalanlara da fikir vermek ihtiyacı vardır. Ve bunun için de mühim vasıta matbuattır... Matbuatın ehemmiyeti gayr-ı kâbil-i inkârdır. Memleketin derece-i temeddünü ve efkâr-ı umûmiyesi nedir? Bunu dahile ve harice anlatacak matbuattır. Şimdiye kadar harice karşı memleketimizin gulyabani ve barbarlar memleketi gibi kalmasının sebebi matbuata ehemmiyet vermediğimizdendir. Erbâb-ı matbuatı himaye lâzımdır... Gazeteciler Türkiye dahilinde milletin efkârını tenvir ve efkâr-ı umûmiyeyi bariz bir surette tecelli ettirecek mesâilerinde tamamen serbest olmalıdırlar..."

Yine Yüce Önder, basın özgürlüğü konusundaki düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir[44]:

"Matbuatın, umûmi hayatta ve Cumhuriyetin terakkiyat ve tekâmülatında haiz olduğu vazifeler yüksektir. Matbuatın, tam vâsi hürriyeti hüsn-ü istimâl etmesi hususunun nazik olduğu kayda şayandır. Her türlü kanuni kayıtlardan evvel, bir kalem sahibi, ilme, ihtiyaca ve siyasi telâkkilerine olduğu kadar vatandaşların haklarına ve memleketin – her türlü hususi telâkkilerin fevkinde olan – yüksek menfaatlerine de dikkat ve hürmet etmek manevi mecburiyetindedir. Bu mecburiyettir ki, umûmi intizamı temin edebilir. Maazaha, matbuat serbestisinden meydana gelecek fenalıkları, ortadan kaldıracak müessir vasıta, asla mazide olduğu gibi matbuat hürriyetini bağlıyan bağlar değildir. Bilâkis, matbuat hürriyetinden tevellüt edecek mahzurların izale vasıtası, yine binnefis matbuat hürriyetidir."

Yukarıda basın hakkında görüşlerini açıkça belirten Mustafa Kemal Paşanın başlattığı Milli Mücadele, dış düşman yanında, bu mücadeleye inanmayan, karşı koyan iç güçlere karşı da kazanılmış iki yönlü bir savaştır. Dış düşman cepheden

---

[43] Arı İnan, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, TTK Yayınları, Ankara, 1996, s. 21-23.
[44] Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s. 62.

saldırırken, Padişah ve İstanbul Hükümeti'nin etkisiyle kandırılmış bazı kişiler de içerden onlara yardımcı oluyorlardı[45].

1.2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK BASINI

Milli Mücadele yıllarını etkileyen basını üç grupta toplamamız mümkündür. Milli Mücadeleye taraftar olan basın, Milli Mücadele karşıtı olan basın ve yabancı basın. Milli Mücadele karşıtı basın; Anadolu'nun kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesine ateş püskürürken, İstanbul Hükümeti'nin Anadolu hareketi karşısındaki önlem ve uygulamalarına da geniş yer vermiş, propagandacılığını yapmış, Mustafa Kemal Paşaya karşı ise hakarete varan, tahrik edici bir tutum takınmıştır. Bunlar, Peyam-ı Sabah, Alemdar ve Yeni İstanbul (Türkçe İstanbul) adlı gazetelerdir[46].

Milli Mücadeleyi destekleyen basını, kendi içinde Anadolu ve İstanbul basını olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür. İstanbul basınında Milli Mücadeleden yana olan gazeteler; Zaman, Tasvir-i Efkâr, Vakit, İkdâm, İstiklâl, Tercüman-ı Hâkikat, İleri ve Yenigün'dür. Anadolu'da çıkan Milli Mücadele taraftarı basın da ise İzmir'e Doğru, Açıksöz, Arkadaş, Albayrak,Anadolu, Babalık, Dertli, Işık, Öğüt, Emel, Ahâli, İstikbal, İrade-i Milliye ve Hakimiyet-i Milliye gibi gazetelerdir. Milli Mücadeleye karşı Anadolu'da yayınlanan az sayıda örnek de mevcuttur. Bunlar, Ferda, İrşat, Zafer gibi gazetelerdir[47].

Basın üzerinde sıkı denetimin olduğu, sansürün şiddetlendiği ve ağırlığını hissettirdiği yıllar genel olarak, 1918-1921 yılları arasıdır. Bu denetim I. ve II. İnönü zaferleri ve bunları izleyen diğer başarılarıyla Ankara Hükümeti'nin güçlenmesi, olayların Anadolu hareketinin lehine gelişmesi sonucu bir ölçüde

---

[45] Baykal, H., **agm.,** s. 471.
[46] Baykal, H., **agm.,** s. 471.
[47] Öztoprak, İ., **age.,** s. XIV-XXI.

hafiflemiştir. Örneğin Akşam gazetesinde Temmuz 1921'de Falih Rıfkı, birçok bölümleri sansüre tabi tutulmasına rağmen şunları yazar[48]:

"Anadolu harbi, hürriyet ihtilâli olduğu için dünyanın en yüksek ideallerinden biri olduğu kadar, nefis koruma dediğimiz, ilkel en basit ihtiyaçtan doğduğu için de aklı her türlü tartışmalardan alıkoyan bir zorunluluktur. Çünkü sade düşmana karşı vatan değil, katile karşı da canımızı koruyoruz."

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşına girdiğinde, ülkede yayınlanan gazete ve dergi sayısı 73'tür. 1917 yılına kadar bu sayı inişler ve çıkışlar gösterir. İttihat ve Terakki'nin tek parti yönetiminin takındığı tavır, bu dalgalanmanın en önemli nedenidir. Birinci Dünya Savaşının son yıllarında ise gazete ve dergilerin sayısı yeniden artarak 71'e ulaşır. Akşam, Söz, Hadisat ve Yenigün bu yılların en belli başlı yayınlarıdır. Savaşın devamı süresince yönetime egemen olan askeri mekânizma doğal olarak sansürü kullanır. Muhalefet susturulurken, gazeteler yayınlarına devam ederler. Mondros Mütarekesi'ni izleyen günlerde gazete sayısı 68 kadardır[49].

Mütareke günlerinde, yani 1918'in Ekimi'nde Türkiye, Havas-Reuter[50] kombinasyonu ile karşılaşırız. Havas-Reuter tarafından kurulan bu ajansın Türkiye ile ilgisi sadece isim bağlılığıdır. Ajansın çalışma devresi, İstanbul ulusal kuvvetler tarafından alınana kadar sürmüştür. Ankara Hükümeti'nin güç kazanması bu yabancı ortaklığı haber ajansının, Türklerin Anadolu Ajansı ile alışverişe iter. Çünkü Ankara Hükümeti'nin yabancı sermaye ve etkinliği ile çalışan bu tür haber kaynaklarına karşı tutumu, *"kapatma zorunluluğu"* olarak tanımlanabilir. Bu

---

[48] Baykal, H., **agm.**, s. 474.
[49] Öztoprak, İ., **age.**, s. 7-8.
[50] "Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı ile beraber kaldırılan Osmanlı Ajansı yerine "Milli Ajans" adlı bir teşkilat kurulmuş ise de savaş esnasında idareye gelen hükümetler bu teşkilatı da kapatmışlardır. Bu durum ise, yabancı ajansların memlekette tekrar faaliyet sahası elde etmelerine fırsat vermiş ve bundan istifade ederek Havas ve Reuter Ajansları tarafından **"Türkiye, Havas-Reuter"** adlı bir teşkilat meydana getirilmiştir. Türkiye ile sadece isim bağlılığından başka bir alâkası olmayan ve mütareke günlerinin İstanbul Hükümetleri ve onların idare şekilleri ile tamamen uygun olarak oluşturulan bu yarı milletlerarası ajans, sadece kendi isteği gibi çalışmak imkânını elde etmekle kalmamış, ayrıca o devir hükümetlerinin tahsisatları ile de yardım görmüştür.", Server İskit, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekâlet Basın ve Yayın Umûm Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1943, s. 201.

devrede bile yeni bir takım tertiplerle kendilerinin, yönetimine hiç değilse denetimine karışabilecekleri bir biçimde Anadolu Ajansını ele geçirme girişimlerinde bulunmuşlarsa da bu girişimleri önlenmiştir[51].

Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'da günler, özellikle basın ve gazeteciler için zor günlerdir. İstanbul'da halk, Mondros'un hangi koşullarda yaşanacağını öğrenmektedir. Mütareke koşulların içeriğinin halk tarafından öğrenilmesi ve anlaşılması, en çok basının dili ve eğilimi ile ilişkilidir. Mütareke ve koşullarının sarayca kabulü ister istemez İstanbul Hükümeti, saray ve tabiî ki mütareke taraftarı bir kısım basını hemen ön plana çıkarır. Bu gazeteler söz birliği etmişçesine Mondros ve koşullarını kamuoyuna iyi niyetle aktarmaktadır.

Bu olumsuz koşullar yanında bir de işgal bölgelerinde çıkan gazetelerin işgal makamlarınca sürekli baskı altında tutulması söz konusudur. Buna rağmen gazetelerin büyük kısmı yayın hayatını sürdürür. Akşam, Vakit, Tasvir-i Efkâr, İleri, Hadisat ise Anadolu hareketini destekledikleri için baskıyı en çok yaşayanlara iyi bir örnektir.

Anadolu basınında bu dönemde başka türlü güçlükler yaşanmaktadır. Milli Mücadelenin içindeki basın, her türlü yoksunluk ve yoksullukla karşı karşıyadır. Kâğıt , mürekkep, matbaa harfleri bulunmamakta, gazeteler kimi zaman ambalaj kağıtlarına basılmakta, boyları, sayfa ebatları kısılmakta ve değişmekte hatta kimi zaman kâğıt ve eleman yokluğundan yayınlarına ara verdikleri de olmaktadır. Bu dönemde Anadolu'da gazeteciliğin nasıl yapıldığını Enver Behnan Şapolyo, şöyle anlatmaktadır[52]:

"Milli Mücadelede gazetecilik edenler çok yoksul bir hayat yaşadılar. Otel olmadığından Yahudi mahallesindeki pansiyonlarda kalıyorduk. Yazı yazacak masa olmadığından gaz sandıkları üstünde yazılarımızı yazardık. Yüzü koyun yere uzanılır, böyle yazılar yazılırdı. Elektrik olmadığından mum yakardık. Yataklarımız da yere serilir idi. Yemeği de aşçı

---

[51] Öztoprak, İ., age., s. 9-10.
[52] Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın**, Güven Matbaası, Ankara, 1969, s. 205.

dükkanlarında yerdik. Bu sefalet rağmen ümitli ve mutlu idik. Hayatımızdan hiçbirimizin şikâyeti yoktu. Işıklı günlerin geleceğine inancımız vardı."

Milli Mücadele döneminde basın organlarının haberleri, nerelerden ve ne şekilde aldığını şöyle sıralayabiliriz[53]:

"1. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumîyesi tarafından İstanbul, Zonguldak, İnebolu, Antalya, İzmit, Adana, Kars, Trabzon ve Aydın'da (Kuşadası ve Söke) kurulan istihbarat şubeleri ile buralarda görevli ajanlarından alınan haberler, 2. Avrupa telsiz istasyonlarının, askeri telsiz istasyonu aracılığı ile elde edilen dış haberlere ait yayınlar, 3. Yabancı gazete ve dergilerde çıkan haberler, 4. Yabancı ajanslardan alınan haberler, 5. Bazı gazetelerin Avrupa ve Amerika'da bulunan özel muhabirlerinin gönderdiği haberler, 6. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumîyesi'nin Londra, Paris, Almanya, İsviçre ve Amerika'da bulunan dış ajanlarının bildirdikleri haberler, 7. Türkiye'de çıkmakta olan Fransızca, İngilizce, Rumca, Ermenice gazete ve dergilerden yapılan çevirilerle elde edilen haberler."

Milli Mücadele dönemi Türk basını hakkında genel bilgileri verdikten sonra, bu dönemde yayınlanan gazeteleri; Anadolu ve İstanbul basını şeklinde ayırarak, incelemeye tabi tutacağız.

1.2.1. ANADOLU BASINI: Milli Mücadele döneminde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde Milli Mücadele basını doğmuş ve gelişmiştir. Anadolu basını, Kuva-yı Milliye'nin fikirlerini yayan, bu görevi yerine getirirken yabancı devletlere karşı düşmanca bir tutum takınmayan, ön yargılarla hareket etmeyen, ülkenin yasal haklarını ve ulusun egemenliğini sağlamak için hiçbir çıkar ve hırs ile lekelenmiş, kötü bir izlenim bırakmış olarak çalışmayan bir basın olması gerektiği Anadolu gazetelerince sık sık vurgulanmıştır. Ayrıca Anadolu gazetelerinin anlatım biçimlerinin, İstanbul basını kadar politik olmaması doğaldır. Çünkü İstanbul basını sürekli ve şiddetli bir baskı altında kaldığı sansür yüzünden politik bir anlatım biçimi seçmek durumunda kalmıştır[54].

---

[53] Öztoprak, İ., **age.**, s. 11.
[54] Öztoprak, İ., **age.**, s. 13.

Milli Mücadele basını olarak da adlandırılan Anadolu basının ilkel koşular içinde tam bir hüviyete kavuşamayacağı aşikârdır. Kâğıt, mürekkep, meslekten yetişmiş mürettip ve matbaacının yokluğunda; İzmir, Balıkesir, Bursa, Konya, Kastamonu, Ankara, Adana, Sivas, Elazığ vs. illerde yayınlanan gazeteler, İstanbul Hükümeti'nin yıpratmaya çalıştığı Kuva-yı Milliye ruhunun kuvvetlenmesi ve yaygınlaşması için savaş verirken, İstanbul'daki hükümetin ve işgalci kuvvetlerin uyanışı halinde faaliyet gösteren varlığı tartışılmaz, iş birlikçi gazetelere karşı da tepki göstermişlerdir[55].

Anadolu basını içerisinde, Milli Mücadeleye öncülük eden ve Milli Mücadeleyi destekleyen gazeteler olduğu gibi bu hareketi yıpratmaya çalışan gazeteler de olmuştur.

1.2.1.1. Hukuk-u Beşer: Gazetenin başyazarı Hasan Tahsin takma adı ile yazılar yazan Osman Nevres'tir. 1919 Mayıs'ında İzmir Kordonboyu'nda karaya çıkan Yunan askerlerine ilk kurşunu atmasıyla, Anadolu basınının düşmana karşı ilk direnişini başlatan Hasan Tahsin, Selânik'te doğmuştur, Fevziye lisesini bitirmiş, Paris'te Siyasal Bilgiler Okulu'ndan diploma almış İstanbul'a döndükten sonra, Osmanlı Devleti aleyhine Balkanları karıştıran İngiliz Burkston Kardeşlerin gizli faaliyetlerini önlemekle görevlendirilmiştir. Bu kardeşlere Bükreş'te yapılan bir suikast nedeniyle on yıla mahkûm olmuş, Birinci Dünya Savaşı'nda Bükreş'in Osmanlı Devleti ve müttefikleri tarafından alınması üzerine İstanbul'a dönmüştür. Mütarekenin karanlık günlerinde İzmir'de gazetecilik yapıyordu. Hukuk-u Beşer gazetesinin başyazarı olarak yazdığı makalelerde düşman karşı top yekûn direnişi savunan Hasan Tahsin, attığı kurşunlarla iki Yunan askerini yere sermiş, kendisi de hemen oracıkta süngülenmiştir. Bu olayın en önemli yanı, işgal kuvvetlerine ilk kurşunun bir gazeteci tarafından sıkılarak tarihimize geçmiş olmasıdır[56]. Günlük olarak 1918'de çıkmaya başlayan Hukuk-u Beşer gazetesi, 4 Ocak 1919'dan itibaren Sulh ve Selâmet adıyla çıkmış ve aynı yıl da yayın hayatı sona ermiştir[57].

---

[55] İnuğur, N., **age.**, s. 351.
[56] Ömer Sami Çoşar, **Milli Mücadele Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1964, s. 6.
[57] Öztoprak, İ., **age.**, s. 251.

1.2.1.2. İzmir'e Doğru: Kuva-yı Miliye'nin Ege sözcüsü olarak Balıkesir'de 16 Kasım 1919'da çıkmaya başlamıştır. Gazetenin sahibi Hüseyin Vasıf (Çınar)[58], yazı işleri müdürü Esat (Çınar) ve başyazarı Mustafa Necati'dir[59]. Önceleri haftada iki kez çıkmış, 28 Ocak 1920 'den itibaren haftada üç gün yayınlanmaya başlamıştır. Başlığının altında *"Harekât-ı Milliye'nin Hâdim ve Mürevvici'dir"* cümlesi yazılı olan gazete, *"Amâl-i Milliye'yi müdafaa edecek yazıları"* kabul edeceğini ilân etmiştir. Bütün imkânsızlıklara karşın Milli Mücadeleye büyük bir güçle sarılan İzmir'e Doğru'nun başyazılarında önemle durulan hususların başında, halkın mücadeleye katılmasını sağlamak gelmekteydi. Gazete hakkındaki görüşlerini Miralay Kazım (Özalp) Paşa şöyle belirtmiştir[60]:

> *"Bu gazetenin o zaman bizlere çok faydası ve büyük hizmetleri oldu. Her şeyden evvel müdafaa hareketinin içinde çalışanlar bütün mevcudiyetleriyle hissettikleri vatani heyecanı etrafa yayıyorlardı. Ayrıca cephedeki çarpışmalar ve diğer hadiseler de muntazam yayınlanarak halkı vaziyetten günü gününe haberdar etmek imkânı oluyordu. Bu sebeple İzmir'e Doğru'nun nüshaları herkes tarafından aranıyor ve heyecanla okunuyordu. Gazetenin İzmir'e sokulması Yunanlılar tarafından yasaklanmıştı. Bununla beraber İzmir'deki Türkler bu gazeteyi arıyor ve bir nüshasına çok fazla bedel vererek temin ediyorlardı. Bu suretle gittikçe yayılan milli hareketten haber alıyor ve ileriye güvenle bakmak kuvvetini buluyorlardı."*

---

[58] **"Hüseyin Vasıf Çınar**, 1892 yılında İzmir'de doğmuştur. Hukuk öğrenimi görmüştür. Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine Mustafa Necati Bey ile birlikte İzmir'de "Redd-i İlhâk Cemiyeti"''ni kurmuştur. Balıkesir bölgesindeki Kuva-yı Milliye güçlerine katılmıştır. Balıkesir'de çıkan "İzmir'e Doğru" gazetesinde Milli Mücadeleyi destekleyen yazılar yazmıştır. TBMM'nin 2. döneminde Saruhan (Manisa)'dan, 3. ve 4. dönemlerinde İzmir'den milletvekili olmuştur. Roma'da ve Moskova'da büyükelçi olarak Türkiye'yi temsil etmiş, bir süre de Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır.", **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C. 5, s. 2678.

[59] "1892 yılında İzmir'de doğan **Mustafa Necati Bey**, İzmir İdadisini bitirdikten sonra, İstanbul Hukuk Fakültesinde okumuştur. İzmir Öğretmen Okulu'nda öğretmenlik, Şark Mektebi'nde yöneticilik yapmıştır. bir süre avukat olarak çalışmıştır. İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılarca işgali üzerine, Balıkesir Cephesi'nde milli çetelere katılmış ardından Balıkesir'de arkadaşı Hüseyin Vasıf Bey'le "İzmir'e Doğru" adlı gazeteyi çıkarmıştır. TBMM'nin 1. döneminde Saruhan (Manisa)'dan, 2. ve 3. dönemlerinde İzmir'den milletvekili seçilmiştir. Samsun ve Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri'nde başkanlık, Doğu İstiklâl Mahkemesi'nde savcılık görevlerinde bulunmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında Mübadele, İmar ve İskan Bakanlıkları'na getirilmiştir. Ardından getirildiği Milli Eğitim Bakanlığı'nı 20 Aralık 1925'ten 1929 yılına yani ölümüne kadar sürdürmüştür.", **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık A.Ş., C. 16, İstanbul, 1994, s. 324.

[60] Kâzım Özalp, **Milli Mücadele (1919-1922)**, TTK Yayınları, C. I, Ankara, 1998, s. 71.

Yayın hayatı boyunca 74 sayı çıkarabilen gazete, Balıkesir'in 27 Haziran 1920 tarihinde Yunanlılar tarafından işgali üzerine kapanmıştır[61].

1.2.1.3. Açıksöz: Kastamonu'da 15 Haziran 1919 tarihinde çıkmaya başlamıştır. Çıkaranlar, sonradan *"Açıksöz"* soyadını almış olan Hüsnü ve Hamdi Beylerdir. Önceleri haftada bir gün çıkarken, Kastamonu'nun açıkça Kuva-yı Milliye'ye katıldığı 16 Eylül 1919 tarihinden sonra haftada iki gün çıkmaya başlamıştır. İstanbul gazetelerinin Anadolu'ya girmesinin yasaklanmasından[62] sonra ise her gün çıkmaya başlamıştır[63]. Açıksöz'ün 1920, 1921 ve 1922 yıllarında dağılma sahası çok genişlemiş ve böylece gazete, Kuzey Batı Anadolu'nun en etkili gazetesi haline gelmiştir[64]. Gazetede yazıları çıkanlardan bazıları şunlardır: Hasan Fehmi (Turgal), İsmail Hakkı (Uzunçarşılı)[65] ve İsmail Habib (Sevük)[66]. Ankara'ya

---

[61] Coşar, Ö. S., **age.,** s. 21-34.

[62] "Mustafa Kemal Paşa, zararlı yayınların Türk kamuoyuna ulaşmasını ve halk arasında bu yüzden karışıklık çıkmasını istememekteydi. Zararlı yayınların kamuoyuna yayılmaması için, 6 Mayıs 1920'de bir sansür talimatnamesi çıkarılmış ve 20 Mayıs 1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanmıştır. 19 maddelik bu talimatnamenin ilk maddesi, İstanbul ile her çeşit resmi haberleşmenin yasak olduğu, sahildeki ilk sansür merkezlerinde İstanbul'dan gelen resmi yazışmaların durdurulup gene İstanbul'a gönderilmesi ile ilgilidir. İkinci madde, İstanbul gazetelerinin taşraya girmesinin yasak olması konusundadır. Bütün İstanbul gazeteleri, sahil sansür merkezlerinden geriye yollanacaklardı. Bu gazeteleri ve resmi evrakları kabul eden ya da geriye göndermeyen memurlar "Hıyanet-i Vataniye" yasası ile yargılanacaklardı.", Yücel Özkaya, "Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşanın Basınla İlişkileri", **AAMD**, C. I, S. 3, Temmuz 1985, s. 897.

[63] Çoşar, Ö. S., **a.g.e.** 89-98.

[64] Öztoprak, İ., **age.,** s. XVII-XIX.

[65] "23 Ağustos 1888 tarihinde İstanbul'da doğan **İsmail Hakkı Uzunçarşılı**, Osmanlı Tarihi ve çeşitli Osmanlı kurumlarıyla ilgili araştırmalarıyla tanınmış bir tarihçidir. 1909'da Mercan İdadisi'ni, 1912'de Darülfünun-u Osmani Edebiyat Fakültesi'ni bitirmiş, aynı yıl Kütahya İdadisi'ne tarih ve coğrafya öğretmeni olarak atanmıştır. Yunanlıların Kütahya'yı işgali (Temmuz 1921) üzerine Ankara'ya gitmiştir. Bu arada Kastamonu'da çıkmakta olan Açıksöz gazetesinde yazılar yazmaya başlamış ve Milli Mücadele hareketini desteklemiştir. Sonraki yıllarda çeşitli okullarda öğretmenliğini sürdürmüştür. 1925'te Maarif Vekâleti Başmüfettişi, 1926'da da İlköğretim Genel Müdürü olmuştur. 1927'de Balıkesir milletvekili seçilerek meclise girmiştir. 1932-1939 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde dersler vermiştir. 1950'de TBMM üyeliğinin sona ermesiyle siyasal hayattan çekilmiştir.", **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, C. 21, s. 460.

[66] "Türk edebiyat tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınan **İsmail Habib Sevük**, 1914'te İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdikten sonra edebiyat öğretmeni olarak çalışmaya başlamıştır. Milli Mücadele yıllarında, Balıkesir'de yayımlanan İzmir'e Doğru ve Kastamonu'da Açıksöz gazetelerinde ulusal direnişi destekleyen yazılar yazmıştır. 1921'de Ankara Erkek Lisesi'ne atanınca Milli Mücadeleyi destekleyen yazılarını Yunus Nadi'nin çıkardığı Anadolu'da Yenigün ve ayrıca Hâkimiyet-i Milliye gazetelerinde de sürdürmüştür. Daha sonra Adana'da Maarif ve Memleket dergilerini çıkarmış, 1943-1946 yılları arasında da TBMM'de Sinop milletvekili olarak bulunmuştur. 1940-1951 arasında Cumhuriyet gazetesinde edebiyat üzerine yazılar yazmıştır. 1954 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.", **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, C. 19, s. 283.

gitmeden önce bir süre Kastamonu'da kalan ve orada Sebil-ür reşad'ı çıkaran Mehmet Akif'in bazı hutbeleri ile *"Kır Ağasının Rüyâsı"* adlı şiiri de ilk defa Açıksöz gazetesinde yayınlanmıştır[67]. Bütün milleti vatanın çıkarları uğruna birlik ve beraberliğe davet ederek Milli Mücadeleyi sonuna kadar destekleyen Açıksöz gazetesi, yayın hayatına bazı aksamalara rağmen 1932 yılına kadar sürdürmüştür. 1932'den sonra ise beş yıllık bir duraklama olmuştur. 1937 yılından itibaren yine Hüsnü Açıksöz tarafından açılarak, yayınlarına Doğru Söz adı ile devam etmiştir[68].

1.2.1.4. Albayrak: Erzurum'da 1913 Mart'ından itibaren çıkmış olan bu gazete, 1921 Mart'ına kadar yayın hayatını sürdürmüştür[69]. Gazeteyi ilk kuran Selim Polat adında aydın bir gençtir. Ancak onu mütareke, Kuva-yı Milliye ve Kurtuluş Savaşı günlerinin ünlü Albayrağı haline getiren Süleyman Necati (Güneri)dir[70]. Süleyman Necati, denilebilir ki, Erzurum'da Müdafaa-i Hukukun ruhu ve temeli olmuştur. Süleyman Necati ve çevresinde toplanan milliyetçi gençler Albayrak'ı kurtuluş ülküsünün gerçekten al bir bayrağı hâline getirmişlerdir. Albayrak'ın birinci

---

[67] İsmail Arar, "Kurtuluş Savaşının Ünlü Gazeteleri", **Kitap Belleten**, S. 2, Y. 1, İstanbul, 1960-1961, s. 12.
[68] Öztoprak, İ., **age.**, s. XIX.
[69] Öztoprak, İ., **age.**, s. XVIII.
[70] "1889'da Kiğı'de doğan **Süleyman Necati Bey**, Konya Hukuk Mektebi'nden mezun olmuştur. Önce Konya'da İttihat ve Terakki İdadisi'nde öğretmen olmuş ve sonra 1913'te Erzurum İttihat ve Terakki Mektebi müdürü ve Türkçe öğretmeni olmuştur. Aynı zamanda Erzurum Meclis-i Umumî azalığına seçilmiştir. Albayrak gazetesini bu sıralarda çıkarmaya başlamış ve 1916 senesine kadar bu işlerine devam etmiştir. Bu tarihte Erzurum'un elden çıkmasıyla Konya'ya gitmiş ve orada İttihat ve Terakki Mektepleri müdürü olmuştur. 1918'de Erzurum'a geri dönen Süleyman Necati, tekrar Albayrak gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşanın Erzurum'a gelmesinden sonra ve Erzurum Kongresi'nin açılmasından evvelki günlerde "Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum azası bulunan Süleyman Necati, Erzurum Kongresi'ne iştirak etmiş ve Kongre'den sonra Sivas'ta teşkil edilen " Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"nin ilk azaları arasında yer almıştır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kongrede ilk nizamname müsveddesini kendisi hazırladığı gibi, buna son şekli veren Kongre Nizamname Encümeninde de aza olarak çalışmıştır. Bu nizamname, Sivas Kongresi'nin bütün vatanı içine alarak kurduğu ve teşkilatlandırdığı Cemiyetin Nizamnamesine ve Misak-ı Milliye esas olmuştur. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Erzurum milletvekili seçilen Süleyman Necati, bu meclisin dağılması üzerine Ankara'ya gelmiş ve TBMM'nin birinci dönemine katılmıştır. Milletvekili iken, Hamdullah Suphi Bey'i takiben Matbuat Umum Müdürü olmuş ve 11 Eylül 1920 tarihine kadar bu vazifede kalmıştır. Gümrü'de Ermeniler ile yapılan antlaşmada delege ve Bekir Sami Beyin başkanlığında Londra'ya giden heyette de müşavir olarak bulunmuştur. TBMM'de Tevhid-i Tedrisat'a ait ilk teklif de kendisinden gelmiştir. Birinci devreden sonra milletvekilliğinden ayrılarak hocalıklarda bulunan Süleyman Necati, beşinci dönemde TBMM'ye Zonguldak milletvekili olarak tekrar dönmüştür. Daha sonra tekrar çeşitli okullarda hocalık yapmış ve 1 Mart 1944 tarihinde vefat etmiştir.", Server İskit, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1943, s. 223-224.

sayfasında ve baş sütûnunda her gün şu mısralar yayınlanmaktaydı[71]: *"Vatan tuğbasında mukaddes bir dal, Şarki Anadolu İslâm ocağı, ellere verilmez canan kucağı, Adana, Urfa'yı unutmak muhâl, hatırdan çıkar mı Maraş elleri?"*. Albayrak gazetesi, Doğu Bölgesi'nin en etkili propaganda organı haline gelmiş olup, kongreler döneminin İrade-i Milliye gazetesiyle birlikte en önemli tarihi kaynakları arasında yer almıştır. Başlangıçta haftada iki kez çıkmakta olan gazete, daha sonraları haftada üç kez çıkmıştır[72].

1.2.1.5. Öğüt: 1 Eylül 1917 tarihinde Selânikli Abdülgani Ahmet Bey tarafından Afyon'da kurulan, Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri üzerine Konya'ya taşınan, bir süre sonra Konya'da da İtalyanların baskısıyla yayın yapamaz hale gelen Öğüt gazetesi, 1921 Temmuz'unda Ankara'da Akşam gazetesi olarak yayınlanmaya başlamıştır. Gazetenin başlığının altında; *"Amâl-i Milliyeye hizmetkâr, menafi-i vataniyyeye hürmetkâr, müstakil'ül efkâr,yövmi Türk gazetesidir"* cümlesi yer almaktadır. Gazete, 1918 yılından itibaren Anadolu basınında bir Milli Mücadele başlatmış ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline kadar Afyon'da mücadelesini sürdürmüştür. İzmir'in Yunanlılarca işgali ve Batı Anadolu'da yayılmaları üzerine Abdülgâni Ahmed Bey gazeteyi Konya'ya taşımıştır[73]. Bu tarihten itibaren Konya'da yayın hayatına devam etmiş olup, 209. sayıya kadar Nasihat adıyla yayınlanmıştır. 7 Temmuz 1921 tarihinden itibaren Ankara'da çıkmaya başlayan gazete, Ankara'da çıktığı gün 699. sayısını yayınlamıştır. Burada gazetenin sahip ve idare müdürü Abdülgani Doyran, mesul müdürü Ahmet Tevfik Bey, yazı işleri müdürü Sadri Ethem Bey olmuştur. Ayrıca genç kalemlerin çoğu bu gazetede toplanmıştır. Bunlar arasında Enver Behnan Şapolya'da bulunmaktaydı. Milli Mücadelenin önemli gazetelerinden olan Öğüt, 1923 yılının 9 Mayıs'ına kadar yayınlarını sürdürmüştür[74].

---

[71] Arar, İ., **agm.**, s. 12.
[72] Öztoprak, İ., **age.**, s. XVIII.
[73] Mehmet Önder, "Milli Mücadelenin Yanında ve Safında Öğüd Gazetesi (1917-1923)", **X. Türk Tarih Kongresi (22-26 Eylül 1986)**, TTK Yayınları, C. 6, Ankara, 1994, s. 2864-2865.
[74] Önder, M., **agm.**, s. 2875-2876.

1.2.1.6. Babalık: 23 Aralık 1910 tarihinden itibaren Konya'da Yusuf Mazhar tarafından çıkarılmaya başlamıştır. Önceleri haftada bir çıkan gazete, zaman zaman da haftada iki kez yayınlanmıştır. 11 Haziran 1917-30 Ekim 1918 tarihleri arasında, adını *"Türk Sözü"* olarak değiştirmiş, sonra tekrar Babalık adıyla yayınını sürdürmüştür. 1919 yılında haftada iki gün, iki büyük sayfa olarak yayınlanmaya başlamıştır[75]. Babalık'ın Kurtuluş Savaşı süresince pek yararlı hizmetleri olmuş, düşman hatları gerisinde dağıtılmak üzere Yunanca harflerle basılan beyannameleri dahi basan matbaası ve uyanık yazı kadrosu ile *"Garp cephesinin fedakâr bir arkadaşı"* diye adlandırılmıştır. Baş yazıları bir süre, Süreyya Sami Bey yazmıştır. Yazar kadrosundaki diğer yazarlar ise şunlardır: Yakup Kadri, Nâmdar Rahmi, Feridun Nafiz, İshak Refet, Saadettin Nüzhet[76]. Ayrıca gazete, yayın hayatı boyunca Atatürk İlkelerini savunmuştur.

1.2.1.7. İrade-i Milliye: Anadolu'da başlayan Milli Mücadelenin yayın organı olarak 14 Eylül 1919'da Sivas'ta, Mustafa Kemal Paşa tarafından Heyet-i Temsiliye adına kurulmuştur. Anadolu İhtilâli'nin ilk gazetesi olan İrade-i Milliyenin başlığının altında *"Amâl ve Metalib-i Milliye'nin Müdafiidir"* cümlesi yer almaktadır. İlk başyazılar, bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından dikte ettirilmiş, fakat İsmail Hami'nin[77] imzası atılmıştır. Gazetenin önemli bir kısmı propaganda için her tarafa, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine, belediyelere, diğer cemiyet ve halk birliklerine gönderilmekteydi. İrade-i Milliye, Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'ta bulunduğu süre içerisinde 19 sayı kadar çıkmıştır. Bunlarda,

---

[75] Mehmet Önder, "Milli Mücadeleye Destek Veren Bir Anadolu Gazetesi: Babalık (Konya)", **XII. Türk Tarih Kongresi (12-16 Eylül 1994)**, TTK Yayınları, C. 4, Ankara, 1994, s. 1293.
[76] Arar, İ., **agm.**, s. 12.
[77] "**İsmail Hami Danişmend**, 1880 yılında Merzifon'da doğmuştur. Orta öğrenimini Beyrut'ta, yüksek öğrenimini Paris'te College de France'ta görmüştür. 1912-1914 yılları arasında orta ve yüksek dereceli okullarda öğretmenlik yapmıştır. Bağdat Hukuk Mektebi'nde müdürlük yapmıştır. Mütareke döneminde, İstanbul'da "Memleket" adlı gazeteyi çıkarmıştır (Nisan-Ağustos 1919). Sivas Kongresi'ne İstanbul delegesi olarak katılmış ve başkanlık divanı üyeliği yapmıştır. Kongrede Amerikan mandasını savunmakla birlikte, daha sonra İrade-i Milliye ve Hâkimiyet-i Milliye gazetelerinde Milli Mücadeleyi destekleyen başyazılar yazmıştır. Cumhuriyet döneminde resmi bir görev almamıştır. 1947-1955 yılları arasında yayınlanan Osmanlı Tarihi Kronolojisi, adlı 4 ciltlik kitabı önemli eserlerindendir.", **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C. 5, s. 2876.

Milli Mücadele hareketi ile ilgili bilgiler, Mustafa Kemal Paşanın bildirileri, Heyet-i Temsiliye'nin kararları ve çeşitli yazılar yer alıyordu[78].

Mustafa Kemal Paşanın Sivas'tan Ankara'ya gitmesinden sonra gazete, aynı adı muhafaza ederek fakat başlık klişesini değiştirerek yayına Milli Mücadelenin sonuna kadar devam etmiştir. Yalnız, bölgeciliğe kayan ve aynı zamanda şahsi çekişmelere giren gruplardan birinin aleti olmuştur. İstiklâl Mahkemesince mahkûm edilen Halis Turgut'un mesul müdürü olduğu dönemde iki defa kapatılmıştır. 1921 yılının Şubat başındaki kapanışı iki buçuk ay devam etmiştir. İrade-i Milliyenin kapanması ile diğer bir grubun sözcülüğünü yapmak üzere Gaye-i Milliye gazetesi 2 Mart 1921 de neşredilmeye başlanmıştır. Milli Mücadelenin en buhranlı günlerinde Sivas eşrafı ikiye ayrılmış ve bu gazeteler de ikiliği körükleyen yayınlar yapmaya başlamıştır. Gaye-i Milliyenin ömrü kısa olmuştur. İrade-i Milliye, Halis Turgut'un idaresi altında ve bilhassa Büyük Taarruzdan altı ay kadar önce bölücü yayınlarını şiddetlendirmiş, 1922 İlkbaharındaki belediye seçimlerinde şahsi kavgalara daha da bağlanmıştır. 1922'nin Mart ayında son nüshasının çıktığı tahmin edilmektedir[79].

1.2.1.8. Hâkimiyet-i Milliye: Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulan ikinci gazete olan Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, ilk sayısını 10 Ocak 1920 tarihinde çıkarmıştır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin sözcülüğünü yapan gazetenin ilk sayısının başlığı altıda şu cümle yer almaktaydı: *"Mesleği, milletin iradesini hâkim kılmaktır"*[80]. Başlangıçta haftada iki gün yayınlanan gazete, 18 Temmuz 1920 tarihinden itibaren haftada üç gün basılmış, 16 Şubat 1921'den itibaren ise Cumartesi dışında günlük olarak çıkmaya başlamıştır. 1920 yılında kadrosunda şu yazarlar bulunmaktaydı: Ağaoğlu Ahmet[81],

---

[78] Hüseyin Yıldırım, "İrade-i Milliye Gazetesi", **AAMD**, C. 8, S. 23, Mart 1992, s. 325-330.
[79] Coşar, Ö. S., **age.**, s. 118.
[80] Coşar, Ö. S., **age.**, s. 123.
[81] "Türk fikir ve siyaset adamı olan **Ağaoğlu Ahmet**, 1868 Azerbaycan doğumludur. Ortaöğrenimini Azerbaycan'ın Şuşa şehrinde tamamladıktan sonra Paris'e gitmiştir. Sorbonne Üniversitesi'nde tarih ve filoloji okumuştur. Fransız dergilerinde çoğu Fars edebiyatıyla ilgili Makaleler yazmıştır. Milli Mücadele döneminde ulusal hareketin yanında yer almıştır. Ankara'da Matbuat Umum Müdürlüğü yapmıştır. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin başyazarlığını üstlenen Ağaoğlu Ahmet, daha sonra 1923-1931 yılları arasında Kars milletvekilliği ve Ankara Hukuk

Hüseyin Tevfik, İzzet Ulvi, Ruşen Eşref, Doktor Adnan[82], Hüseyin Ragıp, Mahmut Esat[83], Yusuf Akçura, Tevfik Rüştü v.s[84]. Hâkimiyet-i Milliyenin ilk sayılarında hiç imza yer almamaktaydı. Bunların bazılarının Mustafa Kemal Paşa tarafından dikte ettirildiği de bilinmektedir. İlk sayıda çıkan Hâkimiyet-i Milliye başlıklı yazı da Mustafa Kemal Paşaya aittir. 1934'ten sonra Ulus adını alan gazete, uzun yıllar yayınlarını sürdürmüştür[85].

1.2.1.9. Ferda: Mondros Mütarekesinin imzalanmasından bir gün sonra Adana'da Ali İlmi tarafından çıkarılmaya başlayan gazete, Anadolu'yu düşman işgaline açan Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin Adana sözcülüğünü yapmaktaydı. Gazete, halkın mücadele azmini kırmak ve Kuva-yı Milliye aleyhtarlığını yaymak için elinden gelen çabayı göstermiştir. Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin Adana şube başkanı olan Hafiz Mahmut'un 16 Nisan 1920 tarihinde Memiş Paşa camiinde verdiği vaaz,

---

Mektebi'nde hukuk hocalığı yapmıştır. 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın fikir önderidir. Fırka'nın kendisini feshetmesinden sonra Darülfünun'da hukuk tarihi profesörlüğüne atanmıştır. Kurduğu Akın gazetesinde, İnönü Hükümetini eleştiren yazılar yazdığı için 1933'te gazete kapatılmıştır. Aynı yıl üniversiteden emekli olmuş ve daha sonra çeşitli yayın organlarında yazılar yazmış, kitaplar yayımlamıştır.", **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C. 1, s. 176.

[82] "Bilim ve siyaset adamı olan **Adnan (Adıvar) Bey**, 1881 yılında Gelibolu'da doğmuştur. 1905 yılında Tıp Fakültesi'ni bitirmiş fakat aynı yıl II. Abdülhamit'e karşı olanlarla birlikte çalıştığından Avrupa'ya kaçmıştır. Berlin Tıp Fakültesi'nde asistanlık yaparak iç hastalıkları uzmanı olmuştur. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönmüş ve Tıp Fakültesi'nde hocalık yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Sağlık İşleri Genel Müdürlüğü görevini yürütmüştür. Son Osmanlı Mebusan Meclisine İstanbul milletvekili olarak girmiştir. Adnan Adıvar, 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce işgali üzerine Eşi Halide Hanım ile birlikte Anadolu'ya geçmiştir. Anadolu'ya geçişinin ardından 1920'li yıllarda Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Milli Mücadele lehine yazılar yazmıştır. Bu arada Milli Hükümet döneminde Sağlık ve sosyal Yardım Bakanı olmuştur. İçişleri Bakanlığı'na vekâlet etmiş daha sonra da TBMM'nin ikinci başkanlığına seçilmiştir. Büyük Zafer'den sonra Dışişleri Bakanlığı'nın delegesi olarak İstanbul'da görev almıştır. Mustafa Kemal Paşa ile arasında çıkan görüş ayrılığından dolayı 1926 yılında Avrupa'ya gitmiş, uzun yıllar Fransa ve İngiltere'de yaşamıştır. 1939 yılında yurda dönen Adnan Adıvar, İstanbul'da yayımlanan İslâm Ansiklopedisinin Bilim Kurulu Başkanlığı'na getirilmiştir. Bu görevi 1955 yılının Temmuz ayındaki ölümüne kadar devam etmiştir.", **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C. 1, s. 100.

[83] "İstanbul Hukuk Fakültesi'nde okuyan **Mahmut Esat (Bozkurt) Bey**, İsviçre'de Freiburg ve Lausanne Üniversiteleri'ni de bitirmiştir. Kapitülasyonlar üzerine hazırladığı tezle hukuk doktoru olmuştur. Milli Mücadele başlarken arkadaşı Şükrü Bey (Saraçoğlu) ile birlikte yurda dönmüş ve Kuşadası bölgesinde fiili olarak Milli Mücadeleye katılmıştır. Hâkimiyet-i Milliye, Yenigün gazetelerinde Anadolu hareketini destekleyen yazılar yazmıştır. TBMM'nin 1. ve 7. dönemlerinde İzmir milletvekilliği ve çeşitli kabinelerde Adalet Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur.", **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, C. 4, s. 525.

[84] Öztoprak, İ., **age.**, s. XIX.

[85] Arar, İ., **agm.**, s. 12-13.

Ferda sütûnlarına şöyle yansımıştır[86]: *"Kuva-yı Milliye kelimesi yalandır, maskedir. Buna kat'iyen inanmayın.bu heriflere inanmak cinnettir. Bunların hepsi yağmacı güruhudur. Mustafa Kemal Paşa dedikleri padişahın tard ettiği ve idama mahkûm eylediği birisidir...".* Kuva-yı Milliye hareketine katılan yurtseverlere karşı böylesine insafsız saldırılarda bulunan, Yunanlılarla işbirliği yaparak ülkesini işgaline yardımcı olan Ferda gazetesinin sahibi Ali İlmi, Adana'nın kurtuluşundan sonra hemen Kuva-yı Milliyeci oluvermiş, ancak bu davranışı onun yüz ellilikler[87] listesine girmesini önleyememiştir[88].

1.2.1.10. İrşâd: İzmir'e Doğru gazetesinin 27 Haziran 1920'de Yunanlıların Balıkesir'i işgali dolayısıyla kapanması ardından, yaklaşık bir buçuk ay sonra,1920 Ağustos ayı ortalarında çıkmaya başlayan İrşâd gazetesi, Yunan işgali altında Balıkesir'de, Yunan kontrol ve himayesi altında yayınlarını sürdürmüştür. Mustafa Kemal Paşaya ve Kuva-yı Milliye'ye en hakâretvari kelimelerle saldıran, işgal kuvvetlerini dost göstermek için her yola başvuran bu gazetenin imtiyaz sahibi Kadızâde Hulusi, yazı işleri müdürü ve baş yazarı da Ömer Feyzi'dir. Haftada üç gün yayınlanan bu gazete, Balıkesir'in düşman işgalinden kurtuluşuna kadar yayınlarını sürdürmüştür[89].

1.2.2. İSTANBUL BASINI: Milli Mücadelenin başlarında, İstanbul'da yayınlanan gazeteler, padişah ve hükümetin baskısı altında olduklarından ulusal bağımsızlık lehinde ve hele padişahın yönetimi dışında bir yönetim kurulması yolunda yazılar yazamamaktaydı. Çünkü, bu tip yazıların yazılmaması konusunda basına karşı ağır sansür ve olağanüstü baskı uygulanmaktaydı. İşgal altındaki bir şehirde çok güç şartlar altında hizmet vermeye çalışan basına hükümetçe

---

[86] Coşar, Ö. S., **age.**, s. 69.
[87] "Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Milli Mücadeleyi yürütenlere karşı tutum alanların ve İstanbul ve Anadolu'da Milli Mücadeleye karşı düşmanla işbirliği yapanların yer aldığı 150'likler listesi, 22-23 Nisan 1924 tarihli TBMM'nin gizli oturumunda kabul edilmiştir. Saltanat çevresi, gazeteciler, mülkiyeliler, askerler, Çerkez Ethem ve avenesi ile Sevr Antlaşmasını kabul edenler bu listede yer almış ve TBMM'nin 1 Haziran 1924 tarihinde aldığı karar doğrultusunda yurt dışına çıkarılmışlardır.", Fethi Tevetoğlu, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s. 132-137.
[88]İnuğur, N., **age.**, s. 363.
[89] Coşar, Ö. S., **age.**, s. 46-47.

uygulanan sansüre bir de İtilâf Devletleri'nin baskı ve kontrolü eklenince, basın karşısındaki engeller daha da arttırmıştır. Elbette ki bu şartlar altında Milli Mücadeleden, Mustafa Kemal Paşadan söz etmek çoğu zaman mümkün olamamış, gazete sayfaları bazen boş sütûnlar halinde çıkmıştır[90].

Mütareke yılları ve sonrası başlayan Milli Mücadele döneminde İstanbul'da çeşitli eğilimlerde gazeteler çıktığı görülür. Bir yanda Milli Mücadeleyi destekleyenler bulunurken diğer tarafta Milli Mücadeleye olanca güçleriyle saldıran gazeteler mevcuttu. Gazetecilerin ve memleket aydınlarının büyük bir kısmının toplandığı bir şehir olan İstanbul'da, özellikle Mondros Mütarekesi sonrası ortaya çıkan belirsizlik ve umutsuzluk ortamında değişik görüşte insanların bulunması, gayet doğal olarak karşılanabilir. Bu dönemde İleri, Yenigün, Akşam, Vakit v.s. gibi gazeteler Milli Mücadele hareketini destekleyen gazeteler arasında yer alırken, Alemdar, Peyam-ı Sabah ve İstanbul ise Milli Mücadeleye hiç de iyi gözle bakmayan türde yazılar neşretmekteydiler.

Bu dönemde İstanbul basınının durumunu ve Milli Mücadele karşısındaki tutumunu kısaca aşağıda vermeye çalışacağız.

1.2.2.1. İleri: 1919 yılında Celâl Nuri (İleri) ile kardeşi Suphi Nuri (İleri) tarafından kurulan İleri gazetesi, yayınlarında İttihatçıları ve İstanbul Hükümetini sert bir dille eleştirerek Milli Mücadeleyi desteklemekteydi. Celâl Nuri, 1877'de Gelibolu'da doğmuştur. Babası Âyan Meclisi âzasından Giritli Nuri Bey'dir. Galatasaray Lisesi'nde okuduktan sonra Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. İngilizce ve Fransızca'yı çok iyi bilmekteydi. İleri, Âti ve İkdâm gazetelerinde baş muharrirlik yapmış ve birçok eserler yazmıştır. İleri kapandığı zaman onu Âti olarak çıkarmıştır[91]. Bu dönemde Anadolu'daki cephe haberleri ilk olarak İleri'de yayınlanmaktaydı. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, duyulmasını istediği haberleri bu gazeteye ulaştırmakta ve bu yazılar başka adlarla yayınlanmaktaydı. İleri, Milli Mücadelenin adeta İstanbul sözcülüğünü yapmıştır. Bu yüzden İngilizler Celâl

---

[90] Baykal, H., **agm.**, s. 472.
[91] Şapolyo, E. B., **age.**, s. 223.

Nuri Bey'i 1920 yılı Mart'ında Malta'ya sürmüşlerdir. Celâl Nuri, dönüşte TBMM'ye milletvekili olarak katılmıştır. Kardeşi Suphi Nuri Bey ise, bir süre sonra üniversitede hocalığa başlamıştır. Gazete 1924 yılına kadar yayınlarını sürdürmüş ve aynı yıl kapanmıştır[92].

1.2.2.2. Akşam: 1918 tarihinde günlük, siyasi akşam gazetesi olarak Kâzım Şinasi (Dersan), Necmettin (Sadak) Bey[93], Ali Naci (Karacan) ve Falih Rıfkı (Atay)[94] tarafından kurulmuştur. Gazetenin başyazarı Necmettin Sadak, yazı işleri müdürü da Ali Naci Bey'di. Gazete bu dört ortak tarafından bir süre yayınlanmış, daha sonra Falih Rıfkı ve Ali Naci gazeteden ayrılmışlardır. Ancak 30 Ağustos 1922 zaferinin kazanıldığı günlerde Falih Rıfkı henüz Akşam'ın yazar kadrosundadır. 1923 yılında Bolu milletvekili oluncaya kadar bu gazetedeki görevini sürdürmüştür. Akşam gazetesi, çıktığı ilk günden itibaren memleket meselelerini daima birinci planda tutmuş ve Milli Mücadele hareketini desteklemiştir[95].

1.2.2.3. Tasvir-i Efkâr: Tercüman-ı Ahvâl'den ayrılan Şinasi, 27 Haziran 1862 tarihinde bu gazeteyi çıkarmıştır. Türk basınında ilk tartışma da Tasvir-i Efkâr ile Ruzname-i Ceride-i Havadis arasında yaşanmıştır. 31 Mayıs 1909 tarihinde Ebüzziya Tevfik, bu gazeteyi yeniden yayınlamaya başlamıştır[96]. Ebuzziya Tevfik, Türk gazeteciliğinin önemli isimlerindendir. 1849 yılında İstanbul'da doğmuştur. Avrupa'da bulunarak Fransızca öğrenmiştir. Şinasi ve Namık Kemal ile tanışmıştır.

---

[92] Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 122.

[93] "**Necmettin Sadak**, 1890'da Isparta'da doğmuştur. Galatasaray Lisesi'nde okuduktan sonra Lyon Üniversitesini bitirmiştir. İstanbul Üniversitesi'nde Ziya Gökalp'ten sonra Sosyoloji profesörü olmuştur. TBMM'nin 3. dönem Sivas milletvekili olmuş, ayrıca Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuştur.", Şapolyo, E. B., **age.**, s. 225.

[94] "1894 yılında İstanbul'da doğan **Falih Rıfkı**, yüksek öğrenimini İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde yapmıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra Tanin gazetesinde yazı hayatına başlamış, 1918 yılında Akşam gazetesinin ortakları arasına katılmıştır. Mütareke yıllarında yazılarıyla Milli Mücadele hareketini desteklemiştir ve Milli Mücadeleye karşı olanlarla mücadele etmiştir. 1922'de Bolu'dan milletvekili olmuştur. Ayrıca Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin başyazarlığını yapmıştır. Gazete Ulus adını aldığında da bu görevine devam etmiştir. Bu arada çeşitli gazete ve dergilerde de yazmıştır. 1951 yılında Dünya gazetesini kurmuş ve politikadan çekilerek kendisini tamamen gazeteciliğe vermiştir. Falih Rıfkı'nın Türk dilinin gelişmesinde büyük etkisi olmuştur. Makale, fıkra, sohbet, gezi ve roman gibi alanlarda kuvvetli üslûbu ile ünlenmiştir.", Füruzan Hüsrev Tökin, **Basın Ansiklopedisi**, Kulen Basımevi, İstanbul, 1963, s. 20.

[95] İnuğur, N., **age.**, s. 338-339.

[96] Tökin, F. H., **age.**, s. 116-117.

Şûra-yı Devlet azalığı, Sanayi Mektebi Müdürlüğü yapmıştır. İstibdat ile mücadele ettiğinden önce Rodos'a sonra da Konya'ya sürülmüştür. Tasvir'de Yeni Osmanlılar'ın tarihini yazmıştır. II. Meşrutiyet ilan olununca Antalya mebusu seçilmiştir. Tasvir-i Efkâr gazetesinde yazmış olduğu yazılar oldukça önemlidir. 1913 yılında ölünce gazeteyi oğulları Velid ve Talha Beyler çıkarmaya devam etmişler ve gazete Tevhid-i Efkâr adını almıştır[97]. Tasvir-i Efkâr gazetesi Mütareke devrinin ağır baskılarına karşın çekinmeden ve korkmadan yazılar yayınlayan gazetelerin başında gelir. Ruşen Eşref (Ünaydın)'i[98] gazetenin muhabiri sıfatıyla Sivas Kongresi'ne göndermiştir. Aydın cephesine de muhabirler göndererek İstanbul'da Ulusal Direniş hakkında derli toplu ve etkili haberler yayınlamıştır. Mim Mim[99] grubunda çalışan gazetenin sahibi ve başyazarı Velit Bey, aynı zamanda ilk kez Mustafa Kemal Paşanın resmini ve biyografisini yayınlamıştır. Velid Bey, Galatasaray Lisesinde okumuş, Fransa'da Hukuk ve siyasi ilimler tahsil etmiştir. Mütareke devrinde Türk milletinin haklarını savunduğu için İngilizlerce sürülmüştür. Milli Mücadelenin ilk yıllarında İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçırtmıştır. Bu sebeple kendisine İstiklâl Madalyası verilmiştir. Bir Hintli'nin hilâfet meselesi için gönderdiği mektubu neşrettiği için İstiklâl mahkemesine verilmiş fakat beraat etmiştir. Tasvir-i Efkâr gazetesini, 5 Mart 1925 tarihine kadar yayınlamıştır. Bu tarihten 1940'a kadar kapalı olan gazeteyi, 1940'tan sonra kardeşinin oğlu Ziyad ile tekrar çıkarmaya başlamıştır. Gazete 1945 yılında Tasvir adını almış ve bir süre sonra kapanmıştır [100].

1.2.2.4. Vakit: 1875 yılında Filip tarafından kurulmuştur. Başyazarlığını Mehmet Said yapıyordu. 26 Ekim 1917 yılından itibaren gazeteyi Hakkı Tarık (Us) ile

---

[97] Şapolyo, E. B., **age.**, s. 223-224.

[98] "1892'de İstanbul'da doğan **Ruşen Eşref Ünaydın**, Galatasaray Lisesi'ni bitirmiş daha sonra Edebiyat Fakültesi'ni okumuştur. Öğretmenlik yapmaya başladıktan sonra edebi yazılar da yazmıştır. Tasvir-i Efkâr gazetesi muhabiri olarak Sivas Kongresi günlerinde Sivas'a gönderilmiştir. TBMM'nin 2-4. dönemlerinde Afyonkarahisar'dan milletvekili seçilmiştir. Daha sonra sırasıyla; 1933'te Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, 1934'te Tiran, aynı yılın sonunda Atina, daha sonra da Budapeşte Elçilikleri görevlerinde bulunmuştur. 1943'te Roma, 1944'te Londra, 1945'te Atina Büyükelçilikleri'ne atanmıştır. Diyorlar ki, Damla Damla, Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülakât, Özleyiş adlı eserleri bulunmaktadır.", Tökin, F. H., **age.**, s. 126.

[99] "Mim Mim Grubu, milli savunma istihbaratı vazifesi gören ve Kurtuluş Savaşı'mızda baştan sona kadar pek büyük hizmetleri geçen vatansever bir kuruluştur. Bu grubun basın alanındaki sözcüsü Tevhid-i Efkâr gazetesinin sahip ve başyazarı Velid Ebuzziya'dır.", İnuğur, N., **age.**, s. 345.

[100] Şapolyo, E. B., **age.**, s. 224.

Asım (Us) çıkarmaya başlamıştır. Hakkı Tarık Bey, 1889'da Gördes'te doğmuştur. Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş, İstanbul Erkek Lisesi'nde Türkçe öğretmenliği yapmıştır. TBMM'nin 2. dönem Giresun milletvekili olmuştur. Tanin, Tercüman-ı Hakikat, Tasvir-i Efkâr gazetelerinde çalışmıştır. Ayrıca İstanbul Matbuat Cemiyeti Başkanlığı yapmıştır[101]. Kuvvetli bir kadroya sahip olan Vakit gazetesinin başyazarlığını ise Ahmet Emin (Yalman) yapmaktaydı[102]. Gazetenin yazı kadrosunda; Ahmet Rasim[103], Ahmet Şükrü (Esmer), Reşat Nuri (Güntekin) yer almıştır. Bunların dışında Ruşen Eşref, Hüseyin Cahit (Yalçın), Ziya Gökalp ve Halide Edip gibi yazarlar da zaman zaman bu gazetede yazmışlardır. Ahmet Emin Yalman[104], 1920 yılında Malta'ya sürgün edildiğinden, gazetenin yönetimi Asım Us'a kalmıştır. 18 Mart 1923'te Ahmet Emin, bu gazetedeki hissesini Asım Us'a satmış ve Vatan gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Milli Mücadeleyi bütün gücüyle destekleyen Vakit, Atatürk İlkelerine de bağlı kalmıştır[105].

---

[101] Şapolyo, E. B., **age.**, s. 222.

[102] Tökin, F. H., **age.**, s. 127.

[103] "Ahmet Mithat Efendi'nin teşviki ile Tercüman-ı Hâkikat gazetesinde gazeteciliğe başlayan **Ahmet Rasim**, daha sonra Ceride-i Havadis'te tercümanlık yapmıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra Hüseyin Rahmi ile beraber "Boşboğaz" adlı bir mizah gazetesi çıkarmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Tasvir-i Efkâr gazetesinde yazılar yazmıştır. Mütareke döneminde Yenigün gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü yapmış, bu arada Akşam, Vakit ve İleri gazetelerinde de süreli olarak yazılar yazmıştır.", Tökin, F. H., **age.**,s. 9-10.

[104] "**Ahmet Emin Yalman,** 1888 tarihinde Selânik'te doğmuştur. Selânik Askeri Rüştiyesi'nde, Beyoğlu Alman Mektebi'nde ve Hukuk Fakültesi'nde okumuştur. Amerika'ya tahsile giderek New York'ta Columbia Üniversitesi'nde felsefe doktoru olmuştur. Gazetecilik tahsil etmiştir. İstanbul'a döndüğü zaman, İstanbul Üniversitesi'nde Ziya Gökalp'e sosyoloji asistanlığı yapmıştır. gazeteciliğe 1907'de Sabah gazetesinde başlayan Ahmet Emin, 1910'da Tanin gazetesine muharrir olmuştur. Sabah ve Vakit gazetelerinin başmuharrirliğini yapmıştır. 1919'da Damat Ferit, O'nu Kütahya'ya sürmüştür. 1920'de de İngilizler Malta'ya sürgün etmişlerdir. Bundan sonra da Vatan gazetesini çıkarmıştır.", Şapolyo, E. B., **age.**, s. 227.

[105] İnuğur, N., **age.**, s. 341.

[106] "**Ahmet Cevdet Bey**, 1861 İstanbul doğumludur. Mekteb-i Mülkiye'yi bitirmiş, ardından Mekteb-i Hukuk'ta öğrenciyken Tercüman-ı Hakikat'e yaptığı çevirilerle gazeteciliğe başlamıştır. Öğrenimini tamaladıktan sonra Takvim-i Vekâyi'nin yazı kurulunda görev almıştır. Dönemin ünlü gazetelerinden Sabah, Tarik ve Saadet'te başyazarlık yapmıştır. 23 Temmuz 1894'te İkdâm gazetesini satın alarak yayın ve yönetimini üstlenmiştir. İkdâm kütüphanesini kurarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin ilk altı cildi başta olmak üzere, birçok yazma eserin basımını gerçekleştirmiştir. İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı olduğu için 31 Mart olayının ardından Avrupa'ya gitmiştir. I. Dünya Savaşı'nda İsviçre'de yazmış olduğu yazıları İkdâm'da yayımlanmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra yurda dönmüştür. Gazetesindeki bir yazı nedeniyle İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmış ve aklanmıştır. Ankara'da düzenlenen I. Basın Kongresi'nin (1935) ilk oturumunda kalp krizi geçirmiş ve ertesi gün vefat etmiştir.", **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C. 1, s. 209-210.

1.2.2.5. İkdâm: 1894-1928 yılları arasında İstanbul'da çıkmıştır. Başyazarı ve kurucusu, Ahmet Cevdet'tir[106]. Mütareke yıllarında gazeteyi, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) yönetmiştir[107]. Yazar kadrosunda, Babanzâde İsmail Hakkı, Ali Reşat[108], Ahmet Rasim, Ahmet Refik, Hüseyin Cahit, Hüseyin Rahmi yer almıştır. Ali Kemal de Peyam-ı Sabah gazetesini kurana kadar İkdâm'ın yazı kadrosunda yer almıştır. O dönemde yazı kadrosu bu kadar zengin ve kuvvetli gazete yok denecek kadar azdı. İkdâm gazetesi, başlangıçta ortada gibi görünmüşse de, zamanla Milli Mücadeleyi desteklemiştir. Günlük olarak yayınlanan bu gazete, ayrıca Ankara'ya ilk muhabir gönderen İstanbul gazetesi olmuştur[109].

1.2.2.6. Alemdar: Daha önceleri İkdâm ve Tanin gazetelerinde yazılar yazan, bir süre Şehrah gazetesini yöneten Refi Cevat (Ulunay)[110] tarafından 1909 tarihinde kurulmuştur. Alemdar gazetesi, günlük olarak yayınlanırken, zaman zaman sıkı yönetim tarafından kapatılmış, yayın hayatı aksamış ve Takvimli Gazete, Tesrih adları ile de yayınlandığı olmuştur. Gazete, Milli Mücadeleye bütün gücüyle saldırmış, memleketin kurtuluşu için İngiltere'nin yardımının zorunlu olduğunu ısrarla savunmuştur. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, 1922 tarihinde gazete kapanmış,

---

[107] "Kahire'de 1888 yılında doğan **Yakup Kadri**, eğitimini Manisa'da, İzmir İdadisi'nde ve Kahire'de Fransız Frerler okulunda yapmıştır. 1908 yılında İstanbul'a gelmiş ve Servet-i Fünun mecmuasında edebiyat üzerine yazılar yayınlanmaya başlamıştır. Ayrıca Dergâh mecmuasında da yazmıştır. Bunlardan başka çeşitli gazetelerde çalışmıştır. Mütareke yıllarında İkdâm gazetesini başyazarlığını yapmış ve Anadolu'da girişilen Milli Mücadele hareketini yazılarıyla desteklemiştir. Geniş kültürü ve olayları tahlili bakımından anlayışlı bir yazar olarak değer kazanmıştır.", Tökin, F. H., **age.**, s. 78-79.

[108] "Tarihçi olan **Ali Reşat**, 1877 Lofça doğumludur. Mülkiye Mektebini bitirmiş, İstanbul Muallim Mektebi'nde müdürlük yapmıştır. Darülfünun'da Yakınçağ Tarihi ve siyasi tarih okutmuştur. İkdâm, Sabah ve Tasvir gazetelerinde yazılar yayımlamış, ayrıca bir dönem Maarif Müsteşarlığı görevinde bulunmuştur.", **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C. 1, s. 385.

[109] Öztoprak, İ., **age.**, s. XV.

[110] "1890 yılında Şam'da doğan **Refi Cevat**, 1919'da Ankara valisi iken Milli Mücadeleye karşı olan Ali Muhittin Paşa (Miri Miran)'nın oğludur. 1909'da Galatasaray Lisesini bitirmiş akabinde gazeteciliğe başlamıştır. İkdâm ve Tanin gazetelerinde yazmıştır. Hürriyet ve İtilâf Partisi'ne üye olmuş, Alemdar gazetesini kurmuştur. 11 Haziran 1913 tarihinde yani Mahmut Şevket Paşanın suikaste uğradığı tarihte Sinop'a sürülenler arasında yer almıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası İstanbul'a dönmüş ve Alemdar gazetesini yeniden yayımlamaya başlamıştır. Gazetesi aracılığıyla Milli Mücadeleye karşı cephe almış bu yüzden mücadele başarıya ulaşınca 150'likler arasında yer alarak sürgüne gönderilmiştir. Yurt dışında yaşamak zorunda kalmış ancak 1938'de çıkarılan af yasasından yararlanarak yurda geri dönmüştür. Döndükten sonra gazeteciliği sürdürmüş, önce Yeni Sabah sonra Milliyet gazetelerinde fıkra yazarlığı yapmış, siyasi olayların içinde yer almamıştır.", Tökin, F. H., **age.**, s. 124.

sahibi ve başyazarı Refi Cevat, 150'likler listesine dahil edilerek yurt dışına çıkarılmıştır[111].

1.2.2.7. Peyam-ı Sabah: 16 Kasım 1913-7 Kasım 1922 tarihleri arasında İstanbul'da yayınlanmıştır. 1919 yılında Ali Kemal tarafından tekrar yayınlanmaya başlayan Peyam gazetesi 1920'de Sabah ile birleşerek Peyam-ı Sabah adını almıştır. Gazetenin sahibi Mihran, sorumlu müdürü ve baş yazarı Ali Kemal'dir[112]. Günlük olarak yayınlanmış olan gazete, Milli Mücadeleye en açık ve sert şekilde muhalefet eden gazetelerden birisidir. Peyam-ı Sabah, memleketin geleceği için izlenecek yol olarak İngiltere ile siyasi diyalog kurularak sorunların çözümünü önermiş, bundan dolayı Kuva-yı Milliye hareketini cinnet olarak nitelendirerek, onun yöneticilerini de Dâğiler (Asiler), Bâğiler (Azgınlar) diye adlandırmıştır[113]. Peyam-ı Sabah gazetesi, 7 Kasım 1922 tarihinde kapatılmış, Ali Kemal'de yargılanmak üzere Ankara'ya götürülürken İzmit'te halk tarafından linç edilmiştir[114].

1.2.2.8. Yeni İstanbul: Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın[115] faaliyet programına paralel olarak çalışmak üzere, İstanbul'da 5 Aralık 1918 tarihinde Sait Molla tarafından

---

[111] İnuğur, N., **age.**, s. 342-343.

[112] "Artin Kemal olarak da bilinen **Ali Kemal**, 1867 İstanbul doğumludur. Öğrenim yaşamı İstanbul, Paris ve Cenevre'de geçmiştir. Siyasal çalışmalarından dolayı 1889'da Halep'e sürülmüş, oradan da Avrupa'ya kaçmıştır. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, İstanbul'a dönmüş ve Hürriyet ve İtilâf Partisi'ne girmiştir. Avrupa'dayken İkdâm gazetesine tarihi ve edebi yazılar göndermiştir. Yurda döndükten sonra gazeteciliğe devam etmiş ve Peyam gazetesini kurmuştur. Bu gazete bir süre sonra Sabah gazetesi ile birleşerek Peyam-ı Sabah adını almıştır. Ali Kemal mütareke döneminde, Damat Ferit Paşa kabinelerinde İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlıkları görevlerinde de bulunmuştur. Gazeteci ve bir siyasetçi olarak Milli Mücadelenin karşısında yer almıştır. Mudanya Mütarekesi sonrasında yargılanmak üzere İstanbul'da yakalanarak Ankara'ya götürülürken İzmit'te halk tarafından linç edilmiştir.", **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C. 1, s. 382.

[113] Öztoprak, İ., **age.**, s. XVII.

[114] Tökin, F. H., **age.**, s. 17.

[115] "**Hürriyet ve İtilâf Fırkası**, 21 Kasım 1911 tarihinde İttihat ve Terakki Fırkası'ndan kopan ve bu partiye muhalif olan kişilerce kurulmuştur. Partinin kurucusu, Miralay Sadık Bey'dir. Kuruluşunun tek amacı İttihat ve Terakki iktidarını yıkmak olan Hürriyet ve İtilâf Fırkası, sırf bundan ötürü ne kadar muhalif varsa kadrosuna dahil etmiştir. Dönemin ikinci büyük partisi olan Hürriyet ve İtilâf Fırkası, karmaşık bünyesine rağmen belli bir hüviyete bürünebilmiştir. Her şeyden önce Milliyetçiliğe karşı, Osmanlılık prensibine bağlı ancak batılılaşmaya karşıydı. Parti, 11 Haziran 1913 tarihinde yani Mahmut Şevket Paşanın suikaste uğradığı tarihe kadar faaliyette bulunmuştur. Bu tarihten sonra, bir kısım üyeleri Sinop'a sürülmüş, bir kısmı da Avrupa'ya yerleşmek zorunda kalmıştır. Bu suretle bir sene sekiz ay çalıştıktan sonra faaliyetleri sona ermiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası, İttihat ve Terakki Fırkası'nın çekilmesi sonucu doğan iktidar

kurulmuştur. İngilizlerle işbirliğinin ve İngiliz himayesinin en aşırı savunucusu olan Sait Molla, bu gazetede Milli Mücadele hareketini ve bunu destekleyenleri amansız bir şekilde eleştiren yazılar yazmaktaydı. Günlük olarak yayınlanan gazete, ayrıca işgal güçlerine bağlılık gösteren yazılara da yer vermekteydi. İlk yirmi dokuz sayısı Yeni İstanbul adıyla çıkan gazete, otuzuncu sayıdan itibaren Türkçe İstanbul adıyla çıkmaya başlamıştır[116]. Türkçe İstanbul, Milli Mücadele Hareketi'nin olumlu yönde gelişmesi üzerine 1921 yılında kapanmıştır[117].

1.2.2.9. Hâdisat: 20 Ekim 1918 - 24 Haziran 1919 tarihleri arasında yayınlanmış, siyasi ve günlük gazetedir. Sorumlu müdürü, Ahmet Tevfik Bey, başyazarı Süleyman Nazif'tir. Hâdisat, işgal güçlerine daima muhalefet etmiş, bundan dolayı da gazete çoğu zaman sansüre uğrayarak sütûnları boş bir şekilde yayınlanmıştır. Gazete, havadis-i dahiliye ve havadis-i hariciye başlıkları altında memleket haberlerine, siyasi haberlere, yorumlara, milli iktisat, edebiyat konularına, arada bir siyasi karikatürlere, Almanya ve Alman devlet adamlarıyla ilgili haberlere yer vermiştir. İşgal kuvvetleri kumandanlarından Fransız generali Franchet d'Esperey'in İstanbul'a girdiği gün, Beyoğlu'nda yaşayan azınlıkların yaptığı sevinç gösterilerini protesto etmek amacıyla Süleyman Nazif'in Hâdisat'ın 9 Şubat 1919 tarihli nüshasında yazdığı *"Kara Bir Gün"* başlıklı makalesi, Milli Mücadelenin en önemli beyannamelerinden birisi olarak tarihe geçmiştir[118]. Basın tarihimizde önemli bir sayfasını teşkil eden Süleyman Nazif'in ***"Kara Bir Gün"*** başlıklı yazısı şöyledir[119]:

"Fransız Generali'nin dün şehrimize vürudu münasebetiyle bir kısım vatandaşlarımız tarafından icra olunan nümayiş Türk'ün, İslam'ın kalbinde ve tarihinde müebbeden

---

boşluğunu doldurmak için tekrar faaliyete geçen Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın ikinci kuruluş tarihi 14 Ocak 1919'dur. Damat Ferit Paşa ve işbirlikçileri partide oldukça etkili olmuştur. Alemdar, Peyam-ı Sabah ve Yeni İstanbul gibi basın organlarını da yanına alarak Milli Mücadeleye karşı olumsuz tavırlarda bulunan parti, düşmanla işbirliği yapmaktan da geri durmamıştır. Milli Mücadelenin başarıya ulaşması sonucu parti tarih sahnesinden silinmiş ve üyeleri de yüz ellilikler listesinin çoğunu oluşturmuştur.", Ali Birinci "Hürriyet ve İtilâf Fırkası", **Tarih ve Toplum**, İletişim Yayınları, C. 7, İstanbul, 1987, s. 273-280. ; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, İletişim Yayınları, C. 2, İstanbul, 1999, s. 271-312.
[116] Öztoprak, İ., **age.**, s. 257.
[117] İnuğur, N., **age.**, s. 341-342.
[118] **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Dergâh Yayınları, C. 4, İstanbul, 1977, s. 10.
[119] Şapolyo, E. B., **age.**, s. 186-187.

kanayacak bir ceriha açtı. Aradan asırlar geçse ve bugünkü hüzn-ü idbarımızı şevk-i ikbale münkalib olsa, yine bu acıyı hissedecek ve hüzün ve tesiri evlat ve ahvadımız neden, neslen nesle ağlayacak ve miras bırakacağız. Alman orduları 1871 tarihinde Paris'e dahil olarak büyük Napolyon'un neşide-i mütehaccire-i muvaffakieyi olan tak-ı zafer altından geçerken bile Fransızlar bizim kadar hakaret görmemişti. Ve bizim dün sabah saat dokuzdan onbire kadar hissettiğimiz yeis ve azabı duymamıştır. Çünkü Fransız namını taşıyan bir ferd, çünkü yalnız hristiyanlar değil, Yahudi Fransızlarla Cezayirli müslümanlar ve matem-i milli karşısında aynı telehhüf ve hicabı ile ağlamış ve kızarmıştır. Biz ise mevcudiyet-i milliye ve insaniyelerini bizim uluvvucenabımıza medyun olan bir kısım halkın hay-ı huyu şematetile matemi mufrizimize en acı hakaretlerin bir tokat şeklinde atıldığını gördük. Buna müstehak değildik diyemeyiz. Müstahak olmasaydık bu felâkete dûçar olmazdık. Her kavmin sahife-i hayatında birçok ikbal ve idbar sahifeleri vardır. Fransız kralı Birinci Fransuva "Şarlken"in mahbesinden kurtulmuş ve koca Viyana şehrini kerrat ile sarmış bir ümmetin defter-i mukadderatına böyle bir satırı elem de mestur imiş bir hali mütehavvildir. Arapların güzel bir sözü vardır: Sen sabret, dünya sabretmez. Yeni hadiseler tevali eder ve hak yerini bulur."

1.2.2.10. Tanin: 1908'de Hüseyin Cahit (Yalçın), Tevfik Fikret ve Hüseyin Kâzım Beyler tarafından çıkarılmaya başlamıştır. Bu gazete, İttihat ve Terakki Partisi'nin yayın organıydı. Gazetenin kurucularından Hüseyin Cahit, 1875'te Balıkesir'de doğmuştur. Mülkiye Mektebi'nden mezun olan Hüseyin Cahit, Vefa ve Mercan Liseleri'nde Türkçe ve Fransızca öğretmenliği yapmıştır. Servet-i Fünun'da yazılar yazmaya başlamıştır. Daha sonra Tanin'i çıkarmaya başlamıştır. Osmanlı Mebuslar Meclisi'ne milletvekili seçilmiştir. Mütareke senelerinde İngilizler onu Malta'ya sürmüşlerdir. Cumhuriyet devrinde tekrar Tanin gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Cumhuriyet'in ilanı sıralarında muhalefete başlamıştır. Bunun üzerine Tanin kapatılmış ve Hüseyin Cahit de Çorum'a sürülmüştür. Sonra da İttihat ve Terakki'nin eski üyeleriyle birlikte İstiklâl Mahkemesine verilmiş fakat beraat etmiştir. Bundan sonra ise Yeni Sabah gazetesinde başmuharrirlik yapmıştır. Beşinci dönemde TBMM'nin İstanbul milletvekili olmuştur. 1955'te ise ölmüştür[120].

---

[120] Şapolyo, E. B., **age.**, s. 224-225.

II. BÖLÜM) MANDA, HİMAYE VE BAĞIMSIZLIK KAVRAMLARI

2.1. MANDA

2.1.1. MANDANIN TANIMI VE ORTAYA ÇIKIŞI: Latince *"Mandatum"*, Fransızca *"Mandat"* kelimelerinden gelmekte olan manda terimi, Türkçe *"vekâlet"* kelimesi ile karşılık bulmaktadır. Geniş anlamda, yani devletler hukukunda manda, yönetiminde bulunan ülke halkının çeşitli yönlerden ilerlemesine çalışmak ve halkı kendi kendini yönetebilir bir hale getirmektir[121]. Türkçe sözlüğe göre manda, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bazı az gelişmiş ülkeleri, kendi kendilerini yönetecek bir düzeye erişip bağımsızlığa kavuşuncaya kadar Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvâm) adına yönetmek için bazı büyük devletlere verilen vekilliktir[122]. Yine manda rejimi hakkında Hukuk Sözlüğünde ise şöyle denmektedir[123]: Bazı ülkelerin, bazı büyük devletler tarafından Milletler Cemiyeti adına vekâleten idare edilmesidir. Mandası altındaki ülkeleri idare eden devlete de *"mandater"* denir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Paris Barış Konferansı'nda gündeme getirilen manda sisteminin dayanak noktası da, Amerika Birleşik Devletleri Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918 tarihli, dünya siyasi tarihine *"Wilson Prensipleri"* olarak geçen 14 maddelik muhtırasıdır. Bu muhtırada gelecekte kurulacak barışın sağlanması için iki temel nokta üzerinde durulmuştur. Bunlardan birincisi; büyük ve küçük, bütün devletlere siyasi bağımsızlıkları ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak imkânını sağlamak amacı ile bir milletler teşkilâtı kurmak, ikincisi ise; milletlerin kendi mukadderatına kendilerinin hakim olmaları ya da değişik bir ifadeyle toprak sınırlarının milliyetler ilkesine göre düzenlenmesiydi. Bu milliyetler ilkesi, *"Self*

---

[121] Edip F. Çelik, **Milletlerarası Hukuk**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, C. 1, İstanbul, 1965, s. 317-318.
[122] **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, C. 2, Ankara, 1998, s. 1499.
[123] Hüseyin Özcan, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, Seçkin Kitapevi, Ankara, 1985, s. 495.

Determination" (toplumların kendi kendilerini yönetme hakkı) olarak adlandırılmaktadır[124].

1919 Ocak ayından itibaren çalışmalarına başlayan Paris Barış Konferansı'nın karşılaştığı konuları içinde Türkiye sorunu, ayrı bir önem taşımış ve çözümü en zor problemlerin başında gelmiştir. Türkiye'nin dünya çapında bir önemi ve durumu bulunduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bu konferansta, Türkiye sorununa çözüm bulmayı ve barışa giden yolu engelleyen ve Büyük Avrupa Devletleri arasında da anlaşmazlıklara yol açan etkenlerin başında, hiç şüphesiz sadece Anadolu, Boğazlar ve Trakya'dan ibaret olmayan, savaştan önceki toprakları da içine alan bir Osmanlı Devleti'nin varlığı gelmekteydi[125]. Bu verilerden hareketle, Irak'ı İngiltere, Suriye'yi Fransa, yönetimi altına sokan 1916 Sykes-Picot Antlaşmasının uygulanması, 1915 Londra Antlaşmasıyla Antalya'yı ve 1917 Saint-Jean de Maurienne Antlaşmasıyla İzmir'e kadar Güney Batı Anadolu'yu İtalyan yönetimine bırakacak sorunlar ortaya çıkmaktaydı. Ayrıca 1915 İstanbul Antlaşması ile Boğazları Çarlık Rusya'sına bırakan uygulamanın Rusya'nın savaştan çekilmesi sonucu nasıl bir değişikliğe uğrayacağı da çetin konular arasında yer almıştır[126].

Barış Konferansı'nda, Asya'da yeni kurulacak bir Türk Devleti ve ayrı ayrı ortaya çıkacak Ermeni, Kürt, Arap, Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Hicaz Devletleri problemi, Doğu Sorunu olarak görüşülecek olan konular arasında yer almaktaydı. Ayrıca yukarıda belirttiğimiz Türkiye'yi Fransa, İtalya, İngiltere ve Rusya arasında bölen antlaşmalara bir de İngilizlerin Araplara verdiği taahhütler eklenince Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına Rusya hariç, bütün devletler kuvvetle destek vermekteydi. Zaten Boğazların uluslararası bir duruma getirilmesi, Ermenistan, Filistin ve Mezopotamya'nın Osmanlı Devleti'nden ayrılmasının düşünülmesi de İtilâf Devletleri'nin politikalarının ana noktasını teşkil

---

[124] Armaoğlu, F., **age.,** s. 139.
[125] Yuluğ Tekin Kurat, "Türkiye Topraklarının Paylaşılması Hazırlıkları – Sevr (I)", **BTTD**, C. 10, S. 58, Temmuz 1972, s. 8.
[126] Öztoprak, İ., **age.,** s. 1-3.

etmekteydi[127]. Bununla birlikte, Suriye'de Fransızlar ile çarpışan Araplar'ın Fransa idaresi altına girmeye kesinlikle karşı koymaları, İtalya gibi büyük bir Akdeniz devletinin İzmir'e sahip olarak güçlenmesinin ne İngiltere ne de Fransa tarafından istenilmeyişi ise Türk sorununun kolaylıkla çözüme kavuşturulamayacağının diğer bir göstergesi olduğu söylenebilir[128].

Bu arada 14 ilkenin yaratıcısı olan Başkan Wilson, savaş süresince Osmanlı Devleti hakkında yapılan gizli antlaşmaları tanımak istememiş fakat bunların getirdiği zorlukları da önleyememiştir. Başkan Wilson'un planı, geri kalmış ulusların sorunlarını çözümleyecek manda sistemini de içine alan bir Milletler Cemiyeti kurmaktı[129]. Burada Başkan Wilson'un düşüncesi, Amerika Birleşik Devletleri savaşa barışı sağlamak amacıyla girdiği için hiçbir çıkarı olmadığından dolayı, büyük devletlerin küçük devletlere asla hükmetmeyerek, küçük devletlerin bağımsızlıklarına ve dolayısıyla dünyanın ebedi bir barışa kavuşmasıydı. Fakat küçük devletler henüz kendi kendilerini idare edecek durumda olmadıklarından bu seviyeye gelinceye kadar, Milletler Cemiyeti'nin tayin edeceği devletlerin mandası yani vekâleti ve rehberliği altında bulunacaklardı. Mandater, idare ettiği yerde bir misafir gibi olup onunla mandası altındaki halkın menfaatleri eşit haklara göre düzenlenecekti[130]. Wilson'u bu şekilde düşünmesinde daha Aralık 1918'de İngiliz ileri gelenlerinden Güney Afrikalı Jan Christian Smuts'un hazırladığı, *"Milletler Cemiyeti: Pratik Öğütler"* adlı muhtırası da etkili olmuştur. Bu muhtırada, savaşla elde edilen sömürgeler konusunu ele almakta ve doğrudan doğruya Alman sömürgelerinin devletlerin topraklarına katılmasından söz edilmektedir. Önerisinin nedeni olarak da bu sömürgelerin çok geri ve kendi kendilerini yönetme olanağından yoksun bulunduklarını ileri sürerek şöyle devam etmektedir[131]:

---

[127] Suat Akgül, "Paris Konferansı'ndan Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi", **AAMD**, C. III, S. 23, Mart 1992, s. 382.
[128] Kurat, Y. T., **agm.,** s. 8.
[129] Kurat, Y. T., **agm.,** s. 8.
[130] Mine Erol, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi**, İleri Basımevi, Giresun, 1972, s. 2-3.
[131] Laurence Evans, **Türkiye'nin Paylaşılması**, Çev.: Tevfik Alanay, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s. 89-90.

"Öteki yeni kazanılmış topraklar, Avusturya ile Türkiye'nin elinde kalmış olanlar, Milletler Cemiyeti'nin emrinde kalır. Bu topraklar ve buralar halkı için zorunlu görülecek bir otorite, denetim ya da yönetim örgütü, o yerlerin özerk yönetimlerinden ayrı olarak, Milletler Cemiyeti'nin vereceği yetki ile, ya Milletler Cemiyeti'yle birlikte ya da tek başına, fakat onun adına yönetimi ele alır."

Smuts, Rusya, Avusturya ve Türkiye'ye ait olan topraklardan hiçbirinin savaşı kazanmış olan devletlere bağlanması taraftarı değildi. Ona göre, kendi kendini yönetme veya yönetenin hükümet şekline uyma sistemi, doğru ve mantıklı bir şekilde yürütülebilirdi. Böyle bir prensibin Ermenistan ve Filistin'de değil, Aşağı ve Yukarı Mezopotamya, Lübnan ve Suriye'de uygulanabileceği kanısında idi. İşin ilginç yanı General Smuts, İngilizlerin tekrar Afrika topraklarını manda altına almasına karşıydı. Bu işi gerçekleştirmek ise, 10 Ocak 1919 tarihinde Milletler Cemiyeti için yayınladığı ilk Paris bildirisinde görüldüğü gibi, Başkan Wilson'a kalmıştır. Bu bildiride Wilson şöyle demekteydi[132]:

"Önceleri Avusturya-Macaristan'a ve Türkiye'ye ait olan ulusların ve toprakların ve bir zamanlar Almanya İmparatorluğu'na bağlı olan dominyonların tamamen bağlanmaları veya bazı esas kurallara uyarak kendilerini idare etmeleri konusunda Milletler Cemiyeti, mütevelli durumda olacaktır...; ve bu kontrol, galip kuvvetlerin bu toprakları idareleri altına alma hak ve çıkarlarını önleyecektir."

Manda sisteminin tatbik edilebilmesi için öncelikle Milletler Cemiyeti'nin kurulması gerekliydi. Çünkü ancak böyle bir teşkilatın kontrolü altında manda sistemi yürütülebilirdi. Bu doğrultuda Paris Barış Konferansında, çeşitli tartışmalardan sonra Milletler Cemiyeti Anayasasının temeli olan taslak kurula sunulmuştur. Böylelikle Manda Sistemi tarih önüne çıkmış oluyordu. General Smuts'un muhtırasında ileri sürmüş olduğu görüşler kabul edilmiş ve bu yeni yöntem üzerinde gerekli çalışmalar yapılarak koşullar ortaya çıkarılmıştır. Buna göre manda idaresine girecek olan ülkeler yeterliliklerine göre üç bölüme ayrılmıştır. Zaferi sömürge düşüncesi kazanmış ve galip devletler Milletler

---

[132] Harry N. Howard, "Paris-San Remo-Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları-I", Çev.: Müge Yılmaz, **BTTD**, S.35, Ağustos 1970, s. 36.

Cemiyeti'nin rotasını kendi sularına çevirerek, art düşüncelerini *"manda"* maskesi arkasında saklamış, bundan geniş şekilde yararlanma yoluna yönelmişlerdir[133].

Paris Barış Konferansında Milletler Cemiyeti'nin kurulması ve mandaların tatbik edilmesi konusunda bir komisyon seçilmesine karar verilmiştir. Bu komisyon on beş üyeden meydana gelecekti. Beş büyük devletten (İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri Birleşik Devletleri) ikişer üye seçilecek ve beşer üye de bilhassa alakâlı devletlerden seçilecekti. Komisyon, 14 Şubat 1919'a kadar on kere toplanmış ve 26 maddeden oluşan bir misak hazırlamıştır. 10-11 Nisan 1919 tarihinde yapılan değişikliklerden sonra misak konferansa sunulmuştur. Son düzeltmeler ile bu misak, konferans genel kurulunca 28 Nisan 1919'da kabul edilmiştir[134]. Bu misakın 22. maddesi doğrudan doğruya mandaya aitti ve Madde 22 şöyle idi[135]:

1. *Harpten sonra, evvelce kendini idare eden devletlerin hâkimiyetlerine tâbi olmaktan çıkmış ve modern dünyanın bilhassa müşkül şartları içinde kendi kendilerini idareden aciz halklarla meskûn sömürgelere ve ülkelere şu prensipler tatbik olunur. Bu halkların refahları ve gelişmeleri mukaddes bir medeniyet vazifesidir ve bu vazifenin ifası için iş bu misaka teminat konulması lâzımdır.*
2. *Bu prensibin gerçekleştirilmesi için en iyi usûl, bu halkların vesayetini servet kaynakları, tecrübeleri veya coğrafi durumları bakımından bu mesuliyeti yüklenmeye en elverişli bulunan ve bunu kabule razı olan gelişmiş milletlere emanet etmektedir. Bunlar bu vesayeti vekil (Mandataire, Mandatory) sıfatı ile ve cemiyet adına icra edeceklerdir.*
3. *Vekâletin (Mandat, Mandate) mahiyetinin halkın gelişme derecesine, ülkenin coğrafi durumuna, iktisadi şartlarına ve buna benzer diğer hallere göre değişik olması gerekmektedir.*
4. *Evvelce Osmanlı İmparatorluğu'na tâbi bulunan bazı topraklar kendi kendilerine muktedir olacakları zamana kadar, idarelerine bir mandaterin tavsiyeleri ve yardımı rehber olmak şartıyla bağımsız milletler olarak mevcudiyetleri muvakkaten tanınabilecek bir gelişme derecesine varmışlardır. Vekilin seçilmesine her şeyden önce bu toplulukların temennileri göz önünde tutulmalıdır.*

---

[133] Kadir Kasalak, **Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s. 24.
[134] Erol, M., **age.**, s. 4.
[135] Kasalak, K., **age.**, s. 24-26.

5.Diğer halkların, bilhassa Orta Afrika halklarının içinde bulundukları gelişme derecesi, vekilin buralarda ülkenin idaresi, köle ticareti, silah ve alkol alım satımı gibi suistimalleri yasak etmeyi âmme intizamıyla âdap ve ahlâkın idamesini gerektirdiklerinden başka tahditlere tâbi olmaksızın vicdan ve din hürriyetini sağlamayı; tahkimat yapmayı veya kara, deniz üslerini, tesisini yerli ahaliye ülkenin inzibatına ve müdafaasına lüzumlu olan dereceden fazla askerlik eğitimini önlemeyi teminat altına alacak ve aynı zamanda da cemiyetin diğer üyelerinde de mübadele ve ticaret hususlarında eşit imkânlar sağlayacak şartlar dairesinde deruhte etmesini gerektirmektedir.

6. Nihayet Afrika'nın güneybatısı ve bazı Güney Pasifik adaları gibi ülkeler vardır ki, ahalisinin seyrekliği yüzölçümünün küçüklüğü, medeniyet merkezlerinden uzaklığı, vekilin ülkesine bitişikliği veya diğer bazı hâller dolayısıyla, yerli ahali yararına yukarıda bahsi geçen teminata riayet kaydı ile en iyi şekilde ancak mandaterin, kanunları ile ve kendi ülkesinin bir parçası imiş gibi idare olunabilir.

7. Bütün hâllerde, mandater idaresini üzerine aldığı ülke hakkında meclise yıllık bir rapor gönderecekti.

8. Mandaterin icra edeceği otoritenin, murakabenin veya idarenin derecesi, cemiyet üyeleri arasında önceden bir sözleşme mevzuu teşkil etmemiş ise, meclis tarafından sarih bir şekilde düzenlenecektir.

9. Mandaterin yıllık raporlarını almak, tetkik etmek ve vekâletlerin icrasına müteallik bütün meseleler hakkına meclise mütalâa da bulunmakla görevli bir daimi komisyon kurulacaktır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkelerle, Alman sömürgelerinin geleceği konusunda bir karar almak gerektiğinde, iki ana prensip üzerinde durulmuştur. Bu ülkelerin ilhâk edilmemesi ve halkın refah ve geliştirilmesi. Bu sonuncusu yukarıda belirttiğimiz gibi, misakın 22. maddesinde *"kutsal uygarlık görevi"* olarak adlandırılmıştır. Ancak misakta bu ülkelerin nasıl paylaşılacağı belirtilmemiştir. Bundan ötürü, tespit edilen prensipleri uygulamaya koymak için Milletler Cemiyeti Misakı ile milletlerarası manda rejimi kurulmuştur. Üç kategoriye bölünen ülkelerin yönetimi, mandater sıfatıyla ve Milletler Cemiyeti adına hareket eden devletlere verilmiştir[136]. Halkın gelişme derecesine, coğrafi durumuna, iktisadi şartlarına ve buna benzer diğer hallere göre üç gruba ayrılan bu mandalar şunlardır:

---

[136] Çelik, E, F., **age.**, s. 316.

A Sınıfı Mandalar: Mandater Devletin başta gelen görevi, Milletler Cemiyeti'nin denetimi altında, manda idaresine konan ülke ahalisinin çeşitli yönlerden ilerlemesine çalışma ve bu ahaliyi kendi kendilerini idare edebilecek seviyeye getirmekti. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nden ayrılacak olan Irak, Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün bu gruba dahil olan devletlerdi. Manda idaresinden ilk kurtulan devlet, 1932 yılında Irak olmuştur. Suriye ve Lübnan 1941'de, Ürdün 1946'da ve Filistin'de kurulacak olan İsrail de 1947 yılında manda idaresinden ayrılmıştır[137].

B Sınıfı Mandalar: Bu kategorideki mandalar zamanla sınırlandırılmış, devir veya teslim edilmeleri için hiçbir şart koşulmamıştır. Merkezi Afrika'da bulunan bazı ülkeler halkları için uygulanmıştır ki bunlar; Almanya'nın Orta Afrika kolonileriydi. İngiltere'nin manda idaresine konulan Britanya Kamerun'u, Britanya Togoland'ı ve Tangakina ile Fransa'nın mandasına konulan Fransız Kamerun'u, Fransız Togoland'ı ve Belçika yönetimindeki Ruanda-Urundi ülkeleriydi[138]

C Sınıfı Mandalar: Mandacı devletin yasalarına göre ve onun sahasının bütünleştirilmiş unsuru olarak yönetildiler. Fakat kısıtlıda olsa belirli limitleri vardı. Güney – Batı Afrika ülkesi, Güney Afrika Birliği'nin; Samoa ülkesi, Yeni Zelanda'nın; Nauru ülkesi, Britanya İmparatorluğu'nun (yani müştereken Büyük Britanya, Avusturalya ve Yeni Zelanda'nın); Ekvator'un güneyindeki Pasifik Adaları, Avusturalya'nın ve Ekvator'un kuzeyindeki Pasifik Adaları Japonya'nın manda idaresine konulmuştur[139].

2.1.2. TÜRKİYE'DE ORTAYA ÇIKAN MANDA ÖNERİLERİ: Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının hemen ardından işgallerin başlaması ve Osmanlı Devleti'nin buna karşı koyacak gücünün bulunmaması, Türk kamuoyunun gündemine manda tartışmalarının girmesine neden olmuştur. Bu konu, Mütareke'nin imzalandığı günden itibaren sadece Anadolu'da değil, başkent

[137] Çelik, E, F., **age.**, s. 308-309.
[138] Çelik, E, F., **age.**, s. 317.
[139] Çelik, E, F., **age.**, s. 317.

İstanbul'da da bazı siyasetçiler ve özellikle de aydınlar arasında yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Manda tartışmalarında, mandaya taraftar olanlar da bulunmaktaydı, karşı çıkanlarda. Mütareke'den sonra İstanbul'da kurulan bazı parti ve cemiyetler, Osmanlı Devleti'ni içine düştüğü güç durumdan kurtarmak amacıyla gizli toplantılar yapıyor ve buralarda aldıkları kararları, hangi ülkenin mandaterliğini istiyorlarsa o devletle temasa geçmek suretiyle uygulamaya koymaya çalışıyorlardı. Bu dönemde Türkiye'de manda idaresini, kötülüklerin en az kötüsü olarak gören Türk aydın ve idarecileri, konu hakkındaki görüş ve düşüncelerini daha çok basın kanalıyla kamuoyuna ulaştırmaya çalışmışlardır. Amerika Birleşik Devletleri, İtalya ve Fransa mandasını isteyenler arasında, en çok tartışılan Amerika Birleşik Devletleri'nin mandası olmuş ve İngiliz himayesi ile birlikte basında önemli bir yer tutmuştur.

2.1.2.1. Fransa Mandası: Türk aydın ve idarecilerinin kurtuluş çaresi olarak önerdikleri mandalardan biri de Fransız mandası olmuştur. İngiltere'nin Türkiye'yi himaye altına alma yolundaki çabalarına Fransa da kayıtsız kalmamıştır. Çünkü Türkiye üzerinde Fransa'nın mali-iktisadi, kültürel, dini, siyasi ve askeri yönden büyük menfaatleri bulunmaktaydı[140].

Fransız mandasını kurtuluş çaresi olarak öneren Türk aydın ve idarecilerinin en önemli gerekçeleri, Fransa'nın büyük bir devrim gerçekleştirmiş olması, eğitimdeki deneyimi, iktisadi ve ticari ilişkilerimizin gelişmiş olması ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasıydı[141]. İngiliz-Fransız çekişmesinden alevlenen Fransız mandasını Osmanlı Devleti içerisinde savunanların başında Ali Kemal ve Ahmet Rıza Bey gelmekteydi. Ayrıca Damat Ferit Hükümetleri'nde hükümet içinde ona rakip olarak ortaya çıkan Ahmet Reşit Bey de Fransız mandasından yana olanlar arasında gelmekteydi. Bu konuda İsviçre'de görevli bulunan İngiliz diplomatı Rumbold'un İngiliz Hükümeti'ne gönderdiği raporda: *"Ahmet Reşit, Fransa lehinedir"* demesi Ahmet Reşit Beyin Fransız mandasına

---

[140] Akyüz, Y., **age.,** s. 58.
[141] Kasalak, K., **age.,** s. 94.

taraftar olduğunun önemli bir kanıtıdır[142]. Osmanlı Savunma Bakanlığı nezdinde Fransız irtibat subayı olarak görev yapan Albay Mougin de, kendi hükümetine, Türk toprak bütünlüğünü Fransız Devleti koruması altına almayı önermiş hatta Mougin, Padişah Vahdettin'in Başyaveri Naci Bey'e; *"eğer memleketin parçalanmasını istemiyorsanız, Fransız mandasını talep etmesini Zat-ı Şahane'ye tavsiye ediniz. Bu takdirde Dörtler Konferansı'nın kararını infaz ve tatbike mahal kalmaz"* demiştir[143].

Damat Ferit Hükümeti'nde Maarif Nazırı olarak görev yapan Ali Kemal, Sabah gazetesinin 16 Kasım 1918 tarihli sayısında; *"Fransız ve Türkler: İki vatanımız var. Biri asıl vatanımız, diğeri Fransa"* demek suretiyle Fransız mandasına taraftar olduğunu açıkça ortaya koymuştur[144]. Yine Ali Kemal, Galatasaray Sultanisi'nin kuruluş yıldönümünde yaptığı konuşmasında; *"başımıza gelenlerin eğitimsizlikten geldiğini, Fransa'nın yardımıyla Galatasaray gibi okullar kurulacak olursa sıkıntılarımızın kısa zamanda çözüleceğini"* söylemiştir[145]. Ali Kemal Bey, ayrıca İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri'ne; *"kendisine teklif edildiği takdirde, Türk Hükümeti'nin Fransız mandasını kabule hazır olduğunu"* belirtmiştir[146].

15 Aralık 1918 tarihinde Fransız Muhipleri Cemiyeti kurulmuşsa da bu cemiyet, kâğıt üzerinde kalmış, neden etkin olamadığı anlaşılamamıştır. Cemiyet amacını, iki ülke arasındaki geleneksel dostluğun canlandırılması ve iki ülkenin birbirine daha yakından tanıması olarak tespit edilmiştir[147].

Bazı Türk aydın ve idarecilerinden dışarıdan da Fransız mandasını önerenler olmuştur. Paris Barış Konferansı'nda, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinden dolayı, ısrarlı olmamasına rağmen Amerikan Başkanı Wilson, Fransa'nın Türkiye

---

[142] Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. 15.
[143] Sabahattin Selek, **Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)**, Ağaoğlu Yayınevi, C. 1, İstanbul, 1970, s. 252.
[144] **Sabah**, 16 Kasım 1918.
[145] Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 233.
[146] Tansel, S., **age.**, s. 141.
[147] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler (Mütareke Dönemi, 1918-1922)**, İletişim Yayınları, C. 2, İstanbul, 1999, s. 522.

mandasını üstlenmesini önermiştir[148]. O dönemlerde gelen bir başka manda önerisi de General D'Esperey'den gelmiştir. Paris Barış Konferansı'na gitmek üzere Edirne Karaağaç istasyonundan geçen Fransız generali, burada Trakya Cemiyeti Merkez Heyeti ile vagonda görüşmüş ve şunları söylemiştir: *"Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgali kararlaştırılmıştır. Siz bu işgale mukavemet edemezsiniz. Çünkü yeter sayıda askeriniz ve silahınız yoktur. Bu işgalin durdurulmasının çaresi vardır. O da heyetiniz,* Fransız *mandası istediğine dair bir mazbata tanzim ederek bana verirse, Fransa konferansta Trakyalıları müdafaa edip Yunan işgalinin önüne geçebilir"* dediyse de, Trakya Merkez Heyeti bunu kabul etmemiş ve tam bağımsızlık konusundaki azmini dile getirmiştir[149].

Türk aydın ve idarecileri tarafından daha çok Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması maksadıyla ortaya çıkan Fransız mandası, fazla sayıda taraftar bulamamış ve uzun süre gündemde kalmamıştır. Ancak ne Fransız yönetimi, ne de Fransız kamuoyu bu fikri benimsememiştir. Fransa'ya hayran az sayıda bir Türk aydın grubunun önerisi olarak kalan Fransız mandası fikri, Fransa'nın Güneydoğu Anadolu'daki faaliyetleri dolayısıyla da kısa zaman sonra ortadan kalkmıştır.

2.1.2.2. İtalyan Mandası: Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası başlayan haksız işgaller sonrası ortaya çıkan ümitsizlik ortamında, adından söz edilen mandalardan birisi de İtalyan mandası olmuştur. Türk aydın ve idarecileri tarafından İtalyan mandası fikri konusunda ciddi öneriler gelmemişse de, Arnavut milletvekillerinden Şahin ve Ahmet Dino kardeşlerin desteklediği Türk-İtalyan Dostluk Derneği kurulmuş, Paris Barış Konferansı'nda da İtalyan mandası fikrinin bir ara gündeme geldiği görülmüştür[150].

Türkiye'de İtalyan mandası fikrini öneren yabancı bir isim de yer almıştır. Tanınmış Fransız tarihçi ve yazar Rene Pinon. O, 1917 tarihinde çıkardığı *"Restauration de ı'europe politique"* yani *"Politik Avrupa'nın Yeniden Kuruluşu"* adlı eserinin Osmanlı İmparatorluğu'nun likidasyonu başlığını verdiği beşinci

---

[148] Akşin, S., **age.**, s. 364.
[149] Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Milli Mücadele**, TTK Yayınları, C. I, Ankara, 1955, s. 189-190.
[150] Kasalak, K., **age.**, s. 98.

bölümünde, hasta adamın yani Osmanlı Devleti'nin, sadece bu müzmin hastalıkla ölmüş değil, büyük savaşa atılmakla kendi kendini öldürmüş, yani intihar etmiş olduğunu söyledikten sonra, bu kol ve gücüyle çalışmaktan başka meziyeti olmayan milletin artık Avrupa'da değil, fakat Küçük Asya'da da yapacak bir işi kalmadığına işaret etmiş ve *"insanlığın başına belâ olmak için geldikleri Türkistan sahalarına, Asya ortalarına dönüp gitmelerinden"* söz etmiştir. Pinon, İtalyan mandası konusunda da şöyle demiştir[151]: *"Anadolu'nun Türkler tarafından lâyıkıyla bakılmamış, ekilip biçilmemiş birçok toprakları, (Birleşmiş Milletler Cemiyeti) himayesinde, İtalya mandası altına verilmeli, böylece, İtalya mandası altına, Anadolu'nun Türkler tarafından ezilen Rum ve Ermeni azınlıklarına da bira yaşam hakkı ve imkânı gösterilmelidir".* Şüphesiz Pinon, Fransa'nın bu tür sorunlara bulaşmasını istemediği için Osmanlı Devleti üzerinde bir İtalyan mandasından söz etmiştir.

20 Ocak 1919 tarihinde Kuvvetler Temsilcilerinin huzuruna getirilen Türk sorununda, İngiltere Başbakanı Lloyd George, *"eski Türk İmparatorluğundaki uluslardan ve Alman kolonilerinden yenilmiş olanlara manda idaresi uygulanacağı"* kararının kabul edilmiş olduğunu belirtmiş ve aynı zamanda manda idaresinin üç gruba ayrılması gerektiğini söylemiştir. Bu gruplar, Arabistan gibi uygar fakat örgütlenmemiş ve örgütlenmesi en az yüz yıl sürecek ülkelere uygulanacak manda, Tropikal ülkelere uygulanacak manda ve yalnızca Türk ve Alman İmparatorluklarından savaşta alınan yerlere uygulanacak mandadan meydana gelmekteydi. Bu durumda İzmir, Antalya ve Kuzey Anadolu, bu sistemin dışında kalmaktaydı. Bu durum üzerine İtalyan hükümet sözcüsü Sinyor Orlando, İtalya'nın tek ve haklı isteği bulunduğunu, bunun da işgal edilecek toprakların İtilâf kuvvetleri arasında orantılı olarak bölünmesinin temin edilmesi olduğunu söylemiş ve manda altına alınacak veya işgal edilecek topraklardan İtalya'ya düşen payın verilmesini istemiştir. Burada Orlando'nun elde etmek istediği, geçici bir manda yetkisi veya yöresel askeri idare hakkı idi.yani İtalya Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında yerini almak istiyordu[152].

---

[151] Ziya Somar, "Manda ve Meşhur Mandacılar", **Tarih Konuşuyor**, C. 3, İstanbul, 1965, s. 1145.
[152] Howard, H, N., **agm.**, s.36-37.

Bu düşünceler içinde bulunan İtalya'nın Türkiye'de manda idaresi kurması amacıyla, İzmir Belediye Başkan Vekili'ne Türkiye'deki İtalyan mandası taraftarlarınca önerilen teklifi, Cemal Kutay'dan nakleden Selahattin Tansel şöyle demektedir[153]:

"11 Mayıs 1919 akşamı gece geç vakit bir İtalyan muhribi İzmir limanına geldi. Muhripten gizlice çıkan Cami, Ahmet Dino, Moralı Halit Beyler, Belediye Başkanı ile görüşerek şehrin Yunanlılar tarafından işgal edileceğini haber verdiler. İtalyan mandası kabul edilirse İtalyanların işgale engel olacağını söylediler. Onlara bu görevi Başbakan vermiş. Şehir ileri gelenleri bu öneriyi kabul etmemiştir."

Yine bu dönemde Paris Barış Konferansı'nda görüşmeler sürerken Mayıs'ın on dördünde, Anadolu için yeni bir manda planı ortaya atılmıştır. Buna göre, Türkiye egemenliği altına bırakılacak topraklar belirlenmiş, Yunanistan, İtalya ve Fransa'ya da Türkiye'de manda görevini ortaklaşa yürütmeleri kararına varılmıştır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'ne de geçici bir süre için İstanbul ve Ermenistan mandası kalmıştır[154]. Burada söz konusu edilen Türk egemenliği altında kalacak topraklar; İstanbul, Boğazlar ve Trakya'dır. Yunanistan'a İzmir ve çevresi, İtalya'ya güneye uzanan bölge ve Fransa'ya da Ermenistan dışında Anadolu'nun kalan kısmı verilecektir[155].

Paris Barış Konferansı süresince sözü edilen bölgelerde aslında bir manda yönetiminin kurulması değil, Osmanlı Devleti topraklarının paylaşılması amaçlanmıştır. Bu paylaşımdan en çok payı almak veya ayrıcalık elde edebilmek için İtalya da bazı girişimlerde bulunarak Türk aydın ve idarecileri ile temas kurmuş ise de çok güçlü bir devlete ve hükümete sahip olmadığı için başarılı olamamıştır. Zaten Osmanlı Devleti'nin tümü üzerinde bir İtalyan mandasından söz edilmediği gibi Türk aydın ve idarecilerinin de İtalyan mandası konusunda çok fazla sayıya ulaşamaması olayın kısa sürede ortadan kalmasına yol açmıştır[156].

---

[153] Tansel, S., **age.,** s. 180.
[154] Evans, L., **age.,** s. 163.
[155] Jaeschke, G., **age.,** s. 32.
[156] Kasalak, K., **age.,** s. 98-99.

2.1.2.3. Amerikan Mandası: Milli Mücadele yıllarında Osmanlı Devleti'ne mandaterlik konusunda gerek halk gerekse aydınlar arasında en çok öne çıkan Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Özellikle savunucularının büyük bir kısmı İstanbul'da toplanmış olan Türk aydınlarının Amerika Birleşik Devletleri'nin mandasını tercih edişindeki temel sebep, bu ülkenin *"Türkiye'nin toprak bütünlüğünü"* sağlayacağı yönündeki yaygın kanaattir[157]. Bunun dışında Amerikan mandasının istenmesinin başlıca etkenler ise şunlar olmuştur: Türklerin kendi başlarına âdil ve istikrarlı bir rejim kurup ülkelerini genişletemeyecekleri düşüncesi, azınlıkların bundan sonra da yabancı müdahalelerine sebebiyet verecekleri, Türkiye'nin iktisadi yönden geri kalmış bir durumda bulunması, kapitülasyonların mevcûdiyet, devletin ağır bir borç altında olması ve Türkiye'nin kalkınması için yabancı sermayeye ile her alanda yabancı mütehassıs elemanlara muhtaç olması[158].

Mandater devlet olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin seçilip savunulması için de şu nedenler ileri sürülmüştür: Amerika Birleşik Devletleri'nin: Avrupa devletleri gibi, sömürgeci bir zihniyet taşımaması, bütün ulusların yükselmesini amaç edinmiş bulunması, laik ve milliyete sahip olması ve iyi niyetli olduğu gibi bol olanaklara sahip olması[159].

Amerikan mandası taraftarlarının istediği, Amerika Birleşik Devletleri'nin rehberliği ve eğitimi, yani terbiye ve irşat sistemiydi. Hatta o kadar ileri gitmişlerdir ki, Türkiye'yi birkaç yıl yönetmesi için Amerika Birleşik Devletleri'ne yetki verilmesini dahi teklif etmişlerdir. Arzularının nihâi bağımsızlığı sınırlayacak bir vasilik olmayıp, gelişmemiş ve geri kalmış bir milleti milletler topluluğunda şerefli bir yere yükseltecek belirli bir zaman için (en az 15, en çok 25 yıl) eğitim olduğunu söylüyorlar ve bu eğitimi ve idareyi sağlayacak ülkenin Amerika Birleşik Devletleri olduğunu iddia ediyorlardı. Böylece Amerika Birleşik Devletleri çekip gitse bile

---

[157] Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilâli**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 277.
[158] Erol, M., **age.**, s. 42.
[159] Erol, M., **age.**, s. 44.

arkalarında kuvvetli, müreffeh, kültürlü, bütün etnik unsurlarıyla müşterek değerlere sahip bir Türkiye bırakacaklardı[160].

Türk basınında da en çok tartışılan, yandaş bulmuş ve savunucuları bakımından daha geniş bir çerçeveyi kapsamış olan Amerikan mandası fikri, Paris Barış Konferansı'nda Türk barışının belirlenmesi konusunu geciktiren önemli nedenlerin başında gelmiştir. Türkiye'deki Amerikan mandası fikri, gerek Osmanlı kamuoyunda gerekse dış kamuoyunda o kadar yaygın bir şekilde tartışılmıştır ki, Hükümet: *"Anadolu halkını himaye isteyen düşüncelere sevk edici hareketlerin engellenmesi ve vatanın bölünmesine sebebiyet verecek düşüncelerden kaçınılması"* konusunda talimat yayınlamak zorunda kalmıştır[161].

Amerikan mandasının talep görmesinin bir diğer önemli sebebi de, Osmanlı Devleti'nin geleceğinin ele alındığı Dörtler Konferansı'nda Osmanlı topraklarının dörde bölünmesi ve her bir parçasının bir yabancı ülkenin mandaterliğine bırakılması konusuydu. Bu yüzden Amerika Birleşik Devletleri'nin mandaterliğini kamuoyunca *"ehven-i şer"* sayılmıştır[162].

Paris Barış Konferansı'nın başlarında, gündeme Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye üzerinde bir mandayı üstlenmesi fikri ortaya atılınca Başkan Wilson, Amerikan halkının böyle bir görev yüklenmekte ve Türkiye'ye askeri kuvvet göndermekte istekli olmayacağını düşünmüştür. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri, Osmanlı Devleti ile savaş halinde değildi. Teklif edilen öneriler, önce Türkiye'nin tümünü kapsayan manda önerisi, daha sonra Ermenistan ve İstanbul ile Boğazlar mandası biçiminde olmuştur. Türkiye'de Amerikan mandasını öneren İngiliz Başbakanı'nın temel düşüncesi, barışı hemen gerçekleştirmek ve ordularını terhis ederek İngiltere'ye geri getirmekti ki bu fikir, Fransa tarafından da desteklenmiştir. Görüşmeler sürerken bir ara Başkan Wilson, *"Amerikan halkının Asya'da askeri sorumluluk almak eğiliminde olmadıklarını, fakat ciddi olarak gerekirse böyle bir*

---

160 Erol, M., **age.**, s. 41.
161 Osman Özsoy, **Saltanat'tan Cumhuriyet'e Giden Yolda Kurtuluş Savaşının Perde Arkası**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 230.
162 Kırzıoğlu, F., **agm.**, s. 31-35.

görevi kabul edebileceklerini" ifade etmiştir[163]. Ancak bu konuda Amerikan halkının ve Senato'nun görüş ve düşünceleri ise belli değildi. Amerika Birleşik Devletleri'nin Paris Barış Konferansı'ndaki temsilcilerinden Albay House, 16 Nisan tarihli raporunda şöyle diyordu[164]:

"Bütün herkes gerçek çözümün Amerika Birleşik Devletleri olduğunu düşünüyordu. Bu süre içinde herkes birbirine karşı çeşitli konularda fikir soruyordu. Fakat kimse Amerika'ya karşı çıkmıyordu. Amerikan halkının Avrupa'da veya Asya'da bir manda devleti isteyip istemeyeceğini bilmiyorum."

Paris Barış Konferansı'nda en çok öne plana çıkan ise Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermenistan'ı manda yönetimi altına alması olmuştur. Ermenistan mandaterliğini üzerine alacak ilk devlet olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin düşünülmesindeki, yani Fransa, İngiltere ve İtalya'nın Ermenistan mandaterliğini kabul etmeyerek Amerika Birleşik Devletleri'ne teklif etmelerindeki temel sebep, mali ve ekonomik durumlarının Amerika'ya nazaran iyi olmamasıydı[165].

Milli Mücadele döneminde Türkiye'de Amerikan mandasını isteyen en önemli kuruluş, *"Wilson Prensipleri Cemiyeti"* olmuştur. İstanbul'da 4 Aralık 1918 tarihinde kurulan Cemiyet'in, kurucu ve kişiliklerinden İstanbul ve Anadolu karışımı bir ideolojiye sahip olmak istediği açıktır. *" Siyasal akımlar üstü"* bir politika izlemek izlediklerini programlarında açıklayan Cemiyet'in kurucu ve idarecileri; Halide Edip (Adıvar) Hanım, Dr. Celâleddin Muhtar (Özden) Bey, Ali Kemal Bey (Sabah Gazetesi Başyazarı), Hüseyin Avni Bey, Celâl Nuri Bey (Ati ve İkdâm gazeteleri Başyazarı), Cevat Bey (Zaman Gazetesi Başyazarı), Mahmud Sâdık Bey (Yeni Gazete Başyazarı), Ahmet Emin Bey (Vatan Gazetesi Başyazarı), Yunus Nâdi Bey (Yenigün Gazetesi Başyazarı) ve Akşam Gazetesi Başyazarı Necmeddin Sâdık Beylerden oluşuyordu[166].

---

163 Howard, H, N., **agm.**, s.36-38.
164 Kasalak, K., **age.**, s. 78.
165 Öztoprak, İ., **age.**, s. 40.
166 Fethi Tevetoğlu, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s. 156-157.

Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin beyannamesi incelendiğinde tek dayanaklarının Wilson Prensipleri ve Amerika Birleşik Devletleri olduğu görülmektedir. Cemiyet mensuplarının Amerika Birleşik Devletleri'nde mevcut olan kozmopolit idare ve eşitlik anlayışının Türkiye'de de uygulanmasını istedikleri ortaya çıkmaktadır. Beyannamelerinde bu amaçları şu iki temele dayandırılmaktadır[167]:

1.Türkiye'nin ihtisasa dayanan bir hükümet sistemine kavuşması, sağlam ve emin bir şekilde gelişmesi. Türkiye'nin dünyada itibarlı bir mevki elde edebilmesi buna bağlıdır.
2.Türkiye'de devlet hayatında millet ve din ayrımının tamamen ortadan kaldırılması ve bütün vatandaşların güven ve mutluluğunu sağlayacak bir ortamın yaratılması.

Kuruluşunun hemen ardından 5 Aralık 1918 tarihinde Wilson Prensipleri Cemiyeti, Amerika Birleşik Devletleri Devlet Başkanına bir muhtıra göndermiştir. Muhtıranın altına imzalarını atan kişiler, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'yi mandası altına almasını Amerikan Başkanı'ndan rica etmişlerdir. Esasen Amerika Birleşik Devletleri'nden Türkiye için yapmasını istedikleri hususlar hakkında yardım kelimesini kullanan Wilsoncuların asıl istedikleri şey mandadır. Muhtıranın baş tarafında Türkiye ile müttefikler arasında yapılacak barışa Amerika Birleşik Devletleri'nin aracılık yapması istendikten sonra manda ile ilgili şartlar ve yapılması istenen işler dokuz maddede gösterilmiştir. Bu dokuz madde şöyledir[168]:

1.Sultanın hükümranlığı ve Türkiye için meşruti bir hükümet şekli muhafaza edilecektir.
2.Bütün seçimlerde nisbi temsil, azınlıkların haklarını koruyacaktır. Bütün Osmanlı tebaası hükümet memuriyetlerinin en üst kademesinden en alt kademesine kadar seçilebilecektir.
3.Maliye, Ziraat, Sınai, Ticaret, Nâfia ve Maarif vekâletlerinin her birine mütehassıs yardımcılar ile birlikte bir Amerikan baş müsteşarı tayin edilecek ve bu müsteşarlardan teşekkül edecek Amerikan Komisyonu, yeni esaslar dahilinde memleketin saadetini ve maddi inkişafını temin edecek ıslahatı yapacak ve metodları memlekete getirecek ve diğer taraftan memleketimizdeki muhtelif siyasi cereyanlardan dolayı hiçbir zaman muntazam ifâ edemeyeceğimiz ictimai refah ve tedrisata müteallik bütün faaliyetleri tanzim ve kâmilen idare edecektir.

---

[167] Erol, M., **age.**, s. 38.
[168] Mine Sümer, "Wilson Prensipleri Cemiyetinin Amerikan Cumhur Başkanı Wilson'a Gönderdiği Bir Muhtıra", **TAD**, C. III, S. 4-5, Ankara, 1965, s. 244-245.

4.Adliyedeki ıslahat için, hali hazırdaki hukuk sisteminin köhneleşmiş kaidelerini ortadan kaldırmak maksadı ile Amerikan baş müsteşarının uygun göreceği memleket ve milletlerden seçilecek uzmanlardan bir heyet teşkil edilecektir. Bu heyet, Türk kanunlarını bütün Osmanlılara âdalet ve müsâvât temin edecek şekilde yenileştirecektir.

5.Jandarma ve polis işleri, bir Amerikan umûmi müfettişine ve onun seçeceği memurlara bırakılacaktır. Halihazırdaki hapishânelerin iptidai idaresi zamanın en yeni fikirlerine göre bir Amerikan mütehassıslar heyeti tarafından ıslâh edilecektir.

6.Türkiye'nin her vilâyetinde vazifesi mahalli idarede ıslahât yapmak olan bir Amerikan baş müfettişi ile ona bağlı mütehassıslar bulunacaktır.

7.Bu şekilde mahalli idare, her vilâyetin özel olarak ve en iyi şekilde gelişmesini temin için Amerika'nın yardımı ile yürütülecektir.

8.Muhtıraya uygun olarak Amerikan yönetimi ve önderliği asgari on beş sene, âzami yirmi beş sene devam edecektir.

9.Bu müddet içinde bütün milletler Türkiye'nin tamamen tarafsız olduğunu kabul ve garanti edeceklerdir.

Wilson Prensipleri Cemiyeti idarecileri, gönderdikleri bu muhtıra ile Amerika Birleşik Devletleri'nin yapacağı ıslahatların icrası konusunda gerekli her türlü teminatı vermeye hazır olduklarını ifade ederek muhtıranın altına isimlerini de ilave etmişlerdir.

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası başlayan işgallerin ardından ortaya çıkan ümitsizlik ortamında, Türk aydın ve idarecileri, Osmanlı Devleti'nin geleceği konusunda bir takım kurtuluş çareleri düşünmeye başlamış ve bir takım çözüm önerileri ileri sürmüşlerdir. Milli Mücadele döneminde devletin geleceği konusunda ortaya atılmış olan çözüm önerilerinden birisi de, Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımının sağlanması ve sonuç olarak Amerikan mandasının benimsenmesi olmuştur. Paris Barış Konferansı süresince oldukça karmaşık bir hal alan Osmanlı Devleti'nin geleceği konusu ve müttefiklerin Amerika Birleşik Devletleri'nin özellikle Ermenistan'da yoğunlaşan manda idaresini üzerine alması düşüncesi, Türk aydın ve idarecilerin karamsarlığından dolayı özellikle kongreler döneminde Osmanlı Devleti içinde bir manda ve himaye tartışmasına dönüşerek kamuoyunu uzun bir süre meşgul etmiş ve ayrıca basının da bu dönemde manda ve himaye konusuna ayrı bir yer vermesine yol açmıştır.

2.2 HİMAYE

2.2.1. HİMAYENİN TANIMI VE ORTAYA ÇIKIŞI: Günlük anlamda koruma olarak kullanılan himaye kelimesinin de sözlük anlamı, koruma, gözetme, esirgeme ve koruyuculuktur[169]. Almanca *"Pretektoraf"*, Fransızca *"Protectorat"* ve İngilizce *"Protectoral"* şeklinde karşılığı bulunan himayenin devletler hukukunda ise şöyle tanımlanmıştır: *"Bir devletin bir muahede ile kuvvetli bir devletin himayesi altına girmesini ve buna rağmen milletlerarası varlığını muhafaza etmesini ifade eden hukuki bir vazifedir. Himaye altına giren devlete (mahmi; himaye altında devlet) yarı müstakil devlet, himaye eden devlete de (hâmi; koruyan devlet) denir."*[170]

"Himaye kelimesi, bir terim olarak geçmiş devirlerde yaygın olarak kullanılmamış olsa bile himaye sisteminin eskiden de var olduğu veya himaye sistemine benzer uygulamaların yapıldığı bilinmektedir. İ.Ö 467 tarihinde olduğu gibi Atina'nın hegemonyasına maruz kalan ülkeler, müttefikler olarak adlandırılıyorsa da tüm önemli kanuni meselelerinde Atina'ya danışmak zorunda kaldıklarından, bir çeşit himaye sistemi içerisinde bulunmaktaydılar. Bu uygulamanın bir başka örneğini Roma'da görmek mümkündür. Nitekim boyun eğenlerin veya bağımlıların "dommant" güçle olan ilişkilerine "cliente to patrionus" denirdi. Bu gibi kentler "civitates foederatae" (müttefik komiteler) veya "civitates liberae" (hür komiteler) olarak adlandırılırlardı. Makedonya, Suriye ve Bergama Krallıkları bu çeşit himaye edilen ülkelerdendi. Orta Çağlarda da bu terim kullanılmıştır. Jean Bodin "himaye *altında olanlar" veya Lâtince metinde olduğu gibi "d'patrocinio et clientela"yı "De la Republıque" (Cumhuriyet) 1576 adlı eserinde bu konuyu ele almıştır. Bodin, "himaye kelimesi özeldir ve bu sistemin ikilisinin himaye edilen tarafı üstünde hiçbir yönetim hakkı (tâbilik) uygulanamaz" demektedir. O, burada "seigneur (feodal lord) ve "vassal" (tâbi) ilişkisini "protecteur" (koruyucu) ve "adherent" (iltihak) etmenin ilişkisinden ayırmaktadır. XIII. yüzyılda Avrupa'da milli devletlerin yükselişi, özellikle Fransa tarafından başka ülkeler veya toprakları sahiplenmenin başlamasına neden olan himaye sisteminin kullanılmasının artmasına yol açtı. Bu yöntem XIX. yüzyılda kolonisel yayılmanın aracı olarak geliştirildi. Bununla birlikte Napolyon savaşlarından sonra himaye sisteminin kurulması büyük güçler tarafından güç dengesi sağlayan araçlar olarak kullanıldı. Nitekim 1815'te Paris Antlaşması ile, Avusturya'nın Adriyatik Denizini tam olarak kontrol altına almasını önlemek için Yunan Adaları İngiltere'nin himayesine girdi. Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında bulunan bazı*

---

[169] **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, C. 1, Ankara, 1998, s. 996.
[170] Hüseyin Özcan, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, Seçkin Kitapevi, Ankara, 1985, s. 301.

ülkelerin isyanı sonucu başka ülkelerin himayesi altına girdikleri görülmektedir. Her ne kadar himayelerin bazılarında, 1914'te İngiltere'nin Mısır'ı ilgilendiren bir açıklaması gibi, himaye zor kullanılarak yapılsa bile, çoğu zayıf bir devletin en önemli uluslar arası ilişkilerini diğerine devrettiğini belirten şartlarını içeren bir antlaşmayla kuruluyordu. Himaye ilişkisi, zayıf ülke halkının milliyetlerini etkilemez. Bu halkın, himaye eden ülkenin milliyetine girmesi için daimi bir faaliyet vardır ve yine bu halk koruyucu ülkeye tam olarak sınırları belirtilmemiş kesin bir sadakat borçludur. Nitekim 1948'de İngiliz Milliyet Kanunu, İngiltere tarafından korunan kişilerin kendi milliyetine geçmesi için bazı tedbirlere başvurdu. Bu milliyet değiştirmiş kişilere daha az külfet yüklüyordu. Genel olarak söylemek gerekirse himaye edilen topraklar, himaye edenin bir parçası durumunda bulunmaktaydı"[171]

Devletler hukukuna göre, bağımsızlığı kısıntılı devletler dört gruba ayrılmıştır. Bunlar; himaye altındaki devlet, tâbi devlet (vassal devlet), daimi tarafsız devlet ve manda ve vesayet altındaki devlettir. Himaye, iki devlet arasındaki bir hukuki münasebettir. Bu münasebetin taraflarından birisi hâmi devlet (himaye eden devlet), diğeri mahmi devlettir (himaye edilen devlet). Himaye münasebeti bu iki devlet arasında akdolunan bir antlaşma ile kurulur. Örneğin Fransa ile Tunus arasındaki himaye bağının dayanağı, bu iki devlet arasında, birincisi 12 Mayıs 1881, ikincisi 8 Haziran 1883 tarihinde yapılan antlaşmalardır. Yine Fransa ile Fas arasındaki himaye 30 Mart 1912 tarihli bir antlaşma ile kurulmuştur[172].

İki devlet arasındaki himaye münasebetinin niteliğini, genişliğini hâmi ve mahmi devletlerden her birinin karşılıklı görev ve yetkilerini, bunlar arasında akdolunan antlaşma düzenler. Milletlerarası hukuk, himaye münasebetiyle ilgili genel prensip ve kurallar koymamıştır. Himayede, devletlerden biri, kendisinden daha kuvvetli bulunan diğer bir devletin himayesine girerken, milletlerarası münasebetlerinin düzenlenmesini ve yürütülmesini bu devlete bırakır. Mahmi devlet, hâmi devlete iç işlerinde de bazı yetkiler tanır ve hâmi devlet mahmi devletin ülke bütünlüğünü ve siyasi güvenliğini korumak, onun ilerlemesine yardım etmek borcunu yüklenir. Ülke üzerinde prensip olarak mahmi devletin

---

[171] **Encyclopaedic Britannica**, C. XVIII'den aktaran Kasalak, K., **age.**, s. 30-31.
[172] Çelik, E, F., **age.**, s. 298.

kanunları yürürlüktedir. Mahmi devlet vatandaşları, hâmi devlet vatandaşı olamazlar. Fakat, hâmi devletin diplomatik himayesinden faydalanır. Hâmi devletin bir üçüncü devletle savaşa girmesi, bu savaşa mahmi devleti de sürüklemek sonucunu vermez. Hâmi devletin üçüncü devletle akdettiği antlaşmalar, mahmi devleti bağlamaz ve mahmi devletin ülkesinde uygulanmaz. Ancak hâmi devlet, mahmi devlet adına antlaşma akdetmek yetkisine sahiptir. Bu çeşit antlaşmalar, şüphesiz mahmi devleti bağlar ve ülkesi üzerinde uygulanır[173].

Günümüzde pek çok ülkede himaye antlaşması sona ermiş, mahmi devletler bağımsızlığa kavuşmuşlardır. Himayenin klâsik örnekleri, Fransa ile Tunus ve Fransa ile Fas arasındaki himaye münasebetleridir. Bugün her ikisi de himayeden kurtulmuş ve bağımsız devletler olarak milletlerarası hayatta yerlerini almışlardır. Yürürlükte olan himaye antlaşmalarından birisi Monako ile Fransa arasında 17 Temmuz 1918 tarihinde yapılanıdır. Ancak bu antlaşma ile kurulan himaye, yukarıda verdiğimiz klâsik anlamda bir himaye münasebeti değildir[174].

Himaye sistemleri sadece karşılıklı antlaşmalarla bağlı değil, çoğunlukla güçlü devletlerin zayıf devletlere karşı hareketleri sonucu kurdukları bir gerçektir.Örneğin İngilizlerin Mısır'ı işgali sonucunda kurulan himaye sistemi bunun en açık delilidir[175].

2.2.2. TÜRKİYE'DE ORTAYA ÇIKAN İNGİLİZ HİMAYESİ: Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası başlayan İtilâf Devletleri'nin haksız işgalleri karşısında Türk aydın ve idarecilerinin bir kısmı arasında taraftar bulan görüşlerden birisi de, Osmanlı Devleti üzerinde İngiltere'nin himayesinin sağlanmasıydı. İngiliz himayeciliği fikri, dünya siyasetinin yönlendirilmesinde büyük ağırlığı olan İngiltere ile dostane ilişkiler çerçevesinde gelişecek münasebetler sayesinde İngilizlerin güveni kazanılabilir ve onların *"müzahereti"* sağlanabilirse Türkiye'nin gelişmelerden en az zararla kurtulabileceği düşüncesinden doğmuştur.

---

[173] Çelik, E, F., **age.,** s. 298-300.
[174] Çelik, E, F., **age.,** s. 300.
[175] Kasalak, K., **age.,** s. 33.

İngiltere, Birinci Dünya Savaşı arifesinde Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak, Yakın Doğu'daki nüfuzunu pekiştirmek gayesiyle Osmanlı Devleti'nin çökmesi gerektiği yönünde bir politika takip etmiştir. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı bu temel politikası mütareke döneminde de değişmemiş ve ileride Sevr Antlaşması ile şekillendireceği gibi İç Anadolu'da sıkıştırılmış bir Osmanlı Devleti'nin kurulmasına istemeyerek de olsa rıza göstermiştir. Esasında İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırma politikası, bağımsızlık mücadelesi veren Türk aydın ve halkı için bazı yönlerden iyi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetinde aktif bir rol oynayan İngiltere'nin himayesini Türk aydın ve idarecilerinin tercih etmesini sebeplerini şöyle sıralayabiliriz[176]:

1. *İngiltere'nin himayesi kabul edildiği takdirde İngiltere, Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik politikasından vazgeçecekti.*
2. *Osmanlı Devleti ile eski dostluğu olan İngiltere'nin, Mondros Ateşkes Antlaşması şartlarını hafifletebileceği düşüncesi.*
3. *Birinci Dünya Savaşı galiplerinden olan İngiltere ile anlaşmanın, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak açısından gerekli olduğu görüşü.*
4. *Hilafet ve saltanatın bütünlüğünün korunması, İngiltere ile mümkün olacağı gibi, İngiltere'nin de yararına olduğu ve başta Hindistan Müslümanları olmak üzere Müslüman toplumların İngiltere'yi hoş görüyle karşılayacağı düşüncesi.*
5. *Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında tarihi bağ ve dostluğun bulunması.*
6. *İngiltere himayesinin, Osmanlı Devleti'ni Rus tehlikesinden koruyacağı gibi, Rus tehlikesinin İngiltere için de mevcut olması, Osmanlı Devleti'nin İngiltere için bir kalkan görevi göreceği görüşü.*
7. *İngilizlerin medeni olması, dolayısıyla bu medeniyetten Osmanlı Devleti'nin de istifade ederek kalkına bileceği düşüncesi.*

Milli Mücadele döneminde Osmanlı Devleti üzerinde himaye sistemi kurulması yönünde en büyük çabayı sarf eden kuruluşların başında da İngiliz Muhipleri Cemiyeti gelmiştir. 20 Mayıs 1919 tarihinde kuruluş beyannâmesini Dahiliye Nezareti'ne vererek kurulan bu cemiyet aslında, Türklere karşı körü körüne ve şahsi düşmanlık politikası gütmüş olan İngiliz eski Başbakanlarından William Ewart Gladstone'un tesirinde kalmış olan David Lloyd George'un Türkiye

[176] Kasalak, K., age., s. 99-100.

üzerindeki planlarını gerçekleştirmek için kurulmuş, açık faaliyetleri kadar gizli fesatlıkları da bulunan bir casusluk teşkilâtıdır[177]. Tam ve doğru adı, Türkiye'de İngiliz Muhipleri Cemiyeti (Association of the Friends of England in Turkey) olan bu cemiyet hakkında Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şöyle demektedir[178]:

"İstanbul'da mühim addolunacak teşebbüslerden biri, İngiliz Muhipleri Cemiyeti idi. Bu isimden, İngilizlere muhip olanların teşkil ettiği bir cemiyet anlaşılmasın! Bence, bu cemiyeti teşkil edenler, kendi şahıslarını ve menfaat-i şahsiyelerini sevenler ve şahıslarıyla menfaatlerinin masuniyeti çaresini Lloyd George hükümeti marifetiyle İngiliz himayesini teminde arayanlardır. Bu bedbahtların, İngiltere Devleti'nin, kül halinde, bir Osmanlı Devleti muhafaza ve himaye etmek emelinde olup olmayacağını, bir defa mülâhaza edip etmedikleri cây-i teemmüldür. Bu cemiyeti intisap edenlerin başında Osmanlı padişahı ve halife-i ruy-i zemin unvanını taşıyan Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nezaretini işgal eden Ali Kemal, Âdil ve Mehmet Ali Beyler ve Sait Molla bulunuyordu. Cemiyette İngiliz milletine mensup bazı sergüzeştçiler de vardı. Meselâ: Rahip Frew gibi. Ve muamelât ve icraattan anlaşıldığına göre, cemiyetin reisi Rahip Frew idi. Bu cemiyetin iki cephe ve mahiyeti vardı. Biri aleni cephesi ve medeni teşebbüsatla, İngiliz himayesini talep ve temine mâtuf mahiyeti idi. Diğeri hafi ciheti idi. Asıl faaliyet bu cihette idi. Memleket dahilinde teşkilât yaparak isyan ve ihtilâl çıkarmak, şuur-u milliyi felce uğratmak, ecnebi müdahalesini teshil etmek gibi hâinane teşebbüsat, cemiyetin bu hafi kolu tarafından idare edilmekte idi. Sait Molla'nın cemiyetin aleni teşebbüsatında olduğu gibi hafi cihetinde de ondan daha ziyâde rolör olduğu görülecektir. Bu cemiyet hakkında söylediklerim, sırası geldikçe vereceğim izahat ve icabında irae edeceğim vesaikle daha vazıh anlaşılacaktır."

İngiliz himayeciliği yönünde kamuoyunun oluşturulması için Alemdar, İstanbul ve Peyam gazeteleri büyük çaba sarf etmişlerdir. Özellikle başyazarlığını Sait Molla'nın yaptığı İstanbul gazetesi ile yine başyazarlığını Refi Cevat'ın yaptığı Alemdar gazetesinin İngiliz himayeciliğine yönelik politikaları o kadar yoğun olmuştur ki, mütareke döneminde bir süre Harbiye Nezareti Müsteşarlığını yürütmüş olan Miralay İsmet Bey, Kazım Karabekir Paşaya gönderdiği 1 Haziran 1919 tarihli mektubunda şu saptamalarda bulunmuştur[179]: *"Zamanın yaldızlı hapı*

---

[177] Fethi Tevetoğlu, "Milli Mücadeleye Düşman Bir Kuruluş: İngiliz Muhipleri Cemiyeti", **HTM**, C. 1, S. 1, Y. 8, 1 Şubat 1972, s. 4.
[178] **Nutuk**, s. 6-7.
[179] Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 55.

manda kelimesi ya; İstanbul'da bir müddetten beri hangi mandayı arzu etmeliyiz diye faalâne cereyanlar vardır. Alemdar ve Türkçe İstanbul gazeteleri İngiliz mürevvici, İstanbul'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti namında bir cemiyet teşkil eti, imza topluyorlarmış. Galiba İngilizleri isteriz diye...". Miralay İsmet Beyin bu saptaması, hem adı geçen iki gazetenin nasıl bir propaganda faaliyeti içinde oldukları göstermekte hem de İstanbul'daki fikir akımlarının hangi boyutta olduğunu ortaya koymaktadır.

2.3. MANDA VE HİMAYE ARASINDAKİ FARKLAR

Manda ve himaye sistemleri birbirinden farklı olmakla birlikte her zaman ayrı anlamlarda kullanılmamıştır. Osmanlı Devleti için manda ve himaye söz konusu olduğu zaman, Türk aydın ve idarecilerinin bu kelimeleri farklı yerlerde ve anlamlarda kullandıkları görülür. Özellikle 1919-1920 yıllarında basında yer alan ve toplantılarda konuşulan kelimelerin başında müzaheret ve muavenet gelir. Müzaheret ve muavenet kelimeleri Arapça olup müzaheret; arka, yardım anlamına gelirken, muavenet; yardım etme, yardımcılık anlamına gelir[180].

Müzaheret kelimesi çoğu kez bir manda veya himaye anlamında kullanılmasına rağmen, muavenet kelimesi tamamıyla bir yardım karşılığı olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte müzaheret kelimesini en az manda anlamında kullanan kadar, insancıl olarak yapılacak yardım manasında da kullanıldığı olmuştur[181]. Bizim burada özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin mandası ve İngiliz himayesi şeklinde vermeye çalıştığımız manda ve himaye kelimeleri, kimi gazete sütûnlarında ve komutanlar ile idareciler arasında gerçekleşen yazışmalarda himaye kelimesi yerine manda kelimesinin de kullanıldığı olmuştur.

Genellikle aynı anlamlarda kullanılan bu iki yönetim biçimi arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Her ikisinin de Avrupalı güçlü devletlerin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin sömürgeci emellerini gizlemeye yönelik icatlar olduğu

---

[180] Mustafa Nihat Özön, **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1965, s. 482, 561.
[181] Kasalak, K., **age.**, s. 37.

söylemek mümkündür. Kısaca belirtmek gerekirse manda ve himaye arasındaki farklar şunlardır[182]:

- *Mandada vekâlet söz konusuyken, himayede doğrudan koruyuculuk vardır.*
- *Mandada Milletler Cemiyeti adına hareket edilirken, himayede doğrudan koruyuculuk söz konusudur. Yani himayede aracı yoktur.*
- *Mandada devletlerarası kabul edilmiş bir misaka göre hareket edilirken, himayede böyle bir şey söz konusu değildir.*
- *Mandada Milletler Misakına göre çeşitli kategoriler varken, himayede bu yoktur.*
- *Mandanın hangi ülkelere uygulanacağı tespit edilirken, himayede belirginlik yoktur.*
- *Mandada genellikle süre söz konusu iken, himayede çoğunlukla böyle bir şey yoktur.*
- *Mandada ülkelerin eğitilmesi söz konusuyken, himayede daha çok dışarıya karşı fiziki koruma vardır.*
- *Manda sistemi yeni olmasına karşılık, himaye çok daha eskilere dayanmaktadır.*
- *Manda sisteminde mandaterin mandası altında bulundurduğu ülkeyi kendi toprağı gibi yönetmesi söz konusudur. Himayede ise mahmi devletin hukuku göz önünde bulundurulmaktadır.*
- *Mandada vekâletin mahiyetini halkın gelişme derecesine, coğrafi ve iktisadi durumuna göre değişmesi yanında, himayede bu durumlar şarta bağlı değildir. Yani keyfidir, karşılıklı anlaşma geçerlidir.*
- *Mandanın kuralları, himayeye göre daha belirgindir.*
- *Manda rejiminde mandaterin faaliyetleri hakkında Milletler Cemiyeti'ne yıllık rapor vermesi söz konusudur.*
- *Mandada doğrudan bir denetim vardır; himayede ise bu yoktur. Ancak çıkar çatışmasına göre mahmi devlete güçlü bir veya birkaç devletin yardımcı olmasıyla, dolaylı olarak bir denetim sağlanabilir.*
- *Manda rejimine tâbi devletler içerisinde bağımsızlık hareketinin başlaması, himaye altındaki devlete göre daha zordur. Fakat himaye altındaki devletin bağımsız olması bazen duruma göre manda altındaki devletten daha zor olabilir.*

---

182 Kasalak, K., **age.**, s. 33-34.

2.4. BAĞIMSIZLIK

2.4.1. BAĞIMSIZLIĞIN TANIMI: Sözlük anlamı, bağımsız olma durumu veya niteliği (istiklâl) olan bağımsızlık[183], siyasi anlamda bir başka devlete veya milletlerarası her hangi bir kuruluşa bağlı bulunmamaktır. Bağımsızlık, bir milletin bu fikri benimsemesi ve amaç edinmesiyle ortaya çıkar. Türk milleti için ise bağımsızlık, vazgeçilemeyecek ve asla taviz verilemeyecek bir karakterdir.

Milletlerarası hukuk bakımından bağımsızlık, yetkilerin hukuk kuralları ile güvence altına alınmasıdır. Buna göre bağımsızlığın üç unsuru vardır[184]:

- *Yetkinin kendine ait oluşu, belli bir ülke üzerinde sadece tek bir devletin yetkisinin geçerli olması demektir. Devlete ülkesi üzerinde, bir rakip irade, bir üstün irade mevcut bulunmamalıdır. Başka bir ifadeyle, yetkinin kendine ait oluşu, devletin kuvvet kullanması, yargı hakkının kullanılması ve kamu hizmetleri teşkilâtını tekelinde bulundurması demektir.*
- *Yetkinin muhtar oluşu, devletin bağımsızlığının fiili olabilmesi için dilediği gibi, muhtar hareket etmesi, bir başka devletin direktif ve müdahalelerine uymak mecburiyetinde olmaması demektir.*
- *Yetkinin genel oluşu ise, devletin ülkesi üzerinde kullandığı yetkinin madde itibariyle sınırlı olmadığını ifade eder. Yani, diğer kamu topluluklarının yetkileri mevzu ve madde itibariyle sınırlanmış olmasına karşılık, devlet kendi yetkisinin kapsamını dilediği gibi tespit eder.*

Bağımsızlığın tam olması şarttır. Tam olmayan bağımsızlık, bağımsızlık değildir. Belirli bir oranda bağımlılığı içeren bağımsızlık olamaz. Bağımsızlık olursa, her yönüyle bir bütünlük ve tamlık içinde olmalıdır. Milli Mücadele yürütülürken, yeni devlet kurulurken ve Cumhuriyet sonrasında devrimler sırasıyla uygulanmaya konulurken tam bağımsızlık ülküsü geniş ölçüde yol gösterici olmuştur[185]. Milli egemenlik, milletin egemenliğini en sınırsız ve özgür bir biçimde kullanması demektir. Bir devlet tam bağımsızlığına sahipse, o zaman onun içindeki milletin egemenliğini kullanması bir anlam ifade eder. Mustafa Kemal Paşa,

---

[183] **Türkçe Sözlük**, C. 1, TDK Yayınları, Ankara, 1998, s. 194.
[184] Çelik E, F., **age.**, s. 264.
[185] Anıl Çeçen, **Atatürk ve Cumhuriyet**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 1994, s. 108.

bağımsızlığımızı milli egemenliğe dayanarak kurtarmış; milli egemenliğin de ancak bağımsız yaşamak koşulu ile gelişip yerleşeceğini açık bir şekilde göstermiştir[186]. Mustafa Kemal Paşa, tam bağımsızlığın tarifini şöyle yapmıştır[187]:

"İstiklâlden ne murat ettiğimizi anlatayım: milletimiz, insani, asri gayeleri tebcil ve fenni sanayi ve iktisadi hal ve ihtiyacımızı taktir eder, binaenaleyh devlet ve milletimizin dahili ve harici istiklâli ve vatanımızın tamamiyeti mahfuz kalmak suretiyle milli hudut dahilinde milliyet esaslarına riayetkâr olan memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen her hangi devletin fenni, iktisadi, sanayi muavenetini memnuniyetle karşılarız. Bu şerait-i âdile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhun de acilen takarrürü selamet-i beşer ve sükûn-u âlem namına ahz-ı âmal-i milliyemizdir"

Türk milletinin bağımsızlık eğilimi konusunda Mustafa Kemal Paşa şu sözleri sarf etmiştir[188]:

"Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas, ancak istiklâli tamme malikiyetle temin olunabilir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun istiklâlden mahrum bir millet, beşeriyet-i mütemeddine muvacehesinde uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye kesb-i liyakat edemez... Halbuki Türk'ün haysiyet ve izzet-i nefs ve kâbiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır!"

Özgürlük ve bağımsızlığı kendi karakteri sayan Mustafa Kemal Paşa, bir millette onurun, namusun ve insanlığın doğmasını ve yaşayabilmesini, o milletin özgürlük ve bağımsızlığa sahip bulunmasıyla gerçekleşebileceğine inandığını şu sözleriyle açıklamıştır[189]:

---

[186] Ahmet Mumcu, **Atatürk'e Göre Milli Egemenlik**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1986, s. 27.
[187] Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler**, MEB Yayınları, İstanbul, 1981, s. 7.
[188] **Nutuk**, s. 13.
[189] Karal, E, Z., **age.**, s. 177-178.

"Hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir. Ben milletimin ve en büyük ecdadımın, en kıymetli mevrusatından olan istiklâl aşkı ile meftur bir adamım. Çocukluğumdan bugüne kadar ailevi, hususi ve resmi hayatımın her safhasına yakından vâkıf olanlarca bu aşkım malumdur. Bence bir millete şerefin, haysiyetin, namusun ve insanlığın vücut ve bekâ bulabilmesi mutlaka o milleti hürriyet ve istiklâline sahip olmasıyla kaimdir. Ben şahsen bu saydığım evsafa çok ehemmiyet veririm. Ve bu evsafın kendimde mevcudiyetini iddia edebilmek için milletimin de aynı vasıflarla muttasıf olmasını şart-ı esasi bilirim. Ben yaşayabilmek için mutlaka müstakil bir milletin evlâdı kalmalıyım. Bu sebeple milli istiklâl bence bir hayat meselesidir. Millet memleketin menafii icap ettirdiği beşeriyeti teşkil eden milletlerden her biriyle medeniyet muktezasından olan dostluk ve siyaset münasebetlerini büyük bir hassasiyetle taktir ederim. Ancak benim milletimi esir etmek isteyen herhangi bir milletin bu arzusundan sarf-ı nazar edinceye kadar biâman düşmanıyım."

2.4.2. MUSTAFA KEMAL PAŞANIN BAĞIMSIZLIK DÜŞÜNCESİNİN FİKRİ TEMELLERİNİN OLUŞUMU: Mustafa Kemal Paşa, tarihsel bir dönemeçte dünyaya gelmişti. O dönemeci, iki büyük olgu belirliyordu: Fransız İhtilalinin temel ilkeleri olan insan hakları, özgürlük, bağımsızlık ve ulusallık gibi kavramların Avrupa'dan sonra Asya'da da yayılıp etkilerinin artması ve yüzyılların gerisinden gelen Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanıp çöküşünün hızlanması[190].

Fransız İhtilâli ile , hükümdarın sınırsız otoritesine karşın, kişinin varlığı ve bu varlığın, insan olmak haysiyeti dolayısı ile sahip bulunduğu temel hak ve hürriyetler, sınırlayıcı bir unsur olarak çıkıyordu. Siyasal düzen, hükümdarın otoritesi ile kişinin insanca yaşama ilkesi arasında kurulan bir dengeye dayandırılmak isteniyordu. Fransız İhtilâlcileri daha ihtilâl kaynaşmalarının ilk aylarında, 28 Ağustos 1789'da yayınladıkları *"İnsan ve Vatandaş Hakları Demeci"* ile bu dengeyi açıkça ilân ettiler. Bu demecin esasları şöyle idi[191]:

"İnsanlar hakları bakımından hür ve eşit doğarlar ve öyle kalırlar. Bu haklar hürriyet, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı direnme haklarıdır. Her türlü egemenlik esas olarak millettedir. Kanun, millet egemenliğinin ifadesidir. Her vatandaş hür bir şekilde konuşabilir,

---

[190] Şerafettin Turan, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 3.
[191] Armaoğlu, F., **age.**, s. 6.

yazabilir ve yayında bulunabilir. Kamu düzenine dokunmadıkça, kimse dini ve siyasi inançlarından dolayı kınanamaz.".

Mustafa Kemal Paşa, öğrencilik yıllarında Fransız İhtilâli hakkında ilk bilgileri edinmiş ve sonraları ilgi alanının genişliği, okuma zevki ve öğrendiği yabancı dil sayesinde dünyada olup bitenleri, döneminin başlıca düşünce akımlarını ana çizgileriyle de olsa izleme olanağına kavuşmuştu. Öte yandan, değişik kentlerde tamamladığı öğreniminden sonra genç bir subay olarak başka başka bölgelerde ve koşullarda aldığı görevler nedeniyle, görünüşte kocaman olan imparatorluğun nasıl çöktüğünü gözleriyle görmüştür[192].

Mustafa Kemal Paşanın kişiliğinin oluşumunda, onu yetiştiren öğretmenlerinin etkisi önemli bir yer tutmuştur. Selanik Askeri Rüştiyesinde iken Fransızca öğretmeni Yüzbaşı Nakiyüddin (Yücekök) Bey, ona Fransızca'nın ilk bilgilerini öğretmekle kalmayıp ülkenin ve toplumun geleceği hakkında ilk düşünceleri de aşılamış ve kendisine *"sen bu Fransızca'nın peşini bırakma"* öğüdünde bulunmuştur[193]. Manastır Askeri İdadisindeyken ise Tarih öğretmeni Kolağası Mehmet Tevfik (Bilge) Beyin etkisiyle Fransız İhtilâli'nin temel ilkelerinden biri olan *"hürriyet"* kavramı ile tanışmıştır. Bu okuldayken arkadaşlarından Ömer Naci onu en çok etkileyen kişilerden olmuş ve ona edebiyat ve şiir merakını aşılamıştır. Bu sayede güzel yazmak hevesi ve yeteneğini kazanmıştır. Ayrıca, Mustafa Kemal Paşanın, dönemin *"Vatan ve Hürriyet"* şairi Namık Kemal ile *"Türkçü"* şairi Mehmet Emin Yurdakul'un şiirleri ile tanışmasında Ömer Naci'nin etkili olduğu da bilinmektedir[194].

Fransız İhtilâli ve İhtilâlin oluşumunda etkili olan görüşler ve düşünürler de Mustafa Kemal Paşayı etkilemişlerdir. Fransız İhtilâli'nin sonucunda yayılan *"bağımsızlık"* ve *"özgürlük"* gibi temel kavramlar, Mustafa Kemal Paşanın kafasında planladığı Kurtuluş mücadelesinin esin kaynağı olmuştur.

---

192 Turan, Ş., **agc.**, s. 3.
193 Ali Güler, **Hemşehrimiz Atatürk: Atatürk'ün Soyu, Ailesi ve Öğrenimi**, Karaman, 2000, s. 96-97.
194 Güler, A., **agc.**, s. 125-127.

Mustafa Kemal Paşa, Fransız İhtilali'nin fikri temellerinin atıcısı, özgürlük ve siyasal rejimi olarak Cumhuriyetin savunucusu, J.J. Rousseau'nun tüm kitaplarını okuyarak incelemiş ve düşüncelerinden etkilenmiştir[195]. (Rousseau'nun özellikle *"Contrat Social"*nin 1913'te yapılmış olan Türkçe çevirisini dikkatle okuyup işaretlemiştir). Aklı ve bilimi kendine rehber edinen Mustafa Kemal Paşa, Akılcılığın önde gelen temsilcilerinden Descartes'in *"Discours sur la Methode"*nu Türkçeye çevirtmiş, ayrıca diğer bir akılcı düşünür, Kant hakkında da *"Kant ve Felsefi"* adı altında bir inceleme yayımlatmıştır. Bunun yanı sıra Pozitivizmin önde gelenlerinden Pierre Lafitte'den ders alan Ahmet Rıza Beyin düşünceleri, Şehbenderzâde Filibeli Ahmet, Auguste Comte, Deguignes gibi pek çok Batılı ve Türk Düşünür ve yazarlarının kitapları ve fikirleri Mustafa Kemal Paşanın fikri temellerinin oluşumuna etki etmiştir[196].

Mustafa Kemal Paşanın fikri temellerinin oluşumunda, özellikle Osmanlının son döneminde ortaya çıkan İslamcılık ve Osmanlıcılık gibi fikir akımlarının yetersiz kalması dolayısıyla Türkçülük akımının öncüsü olan Ziya Gökalp'in yeri inkâr edilemez. Mustafa Kemal Paşa, Ziya Gökalp'in düşüncelerini beğenmiş ve bir ölçüde benimsemiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa, Ulusun tanımlanmasında ulusu tek bir öğeye indirgememe ve onu kültürel bir varlık olarak değerlendirmede Ziya Gökalp ile aynı görüşleri savunurken , ulusu oluşturan etkenleri sıralamada ondan ayrılmıştır. Yine kültür ve uygarlık konusunda Ziya Gökalp, bu iki kavramı farklı olarak değerlendirirken Mustafa Kemal Paşa, böyle bir ayrımı kabullenmemektedir. Aynı şekilde dil konusunda da Mustafa Kemal Paşa, Ziya Gökalp ile arasında ayrılıklar vardır[197]. Bu da gösteriyor ki Mustafa Kemal Paşanın fikri temellerinin oluşumunda ister Türk olsun ister yabancı hiçbir düşünür ve yazar, tek başına Mustafa Kemal Paşayı etkilememiştir. O, okuduğu yazar ve kitaplarının fikirlerini, aklının süzgecinden geçirerek ve Türk milletinin yapısına uygun olup olmadığını düşünerek karar vermiş ve uygulamaya koymuştur.

---

[195] Turan, Ş., **age.**, s.13.
[196] Turan, Ş., **age.**, s.11-12.
[197] Turan, Ş., **age.**, s. 19-21.

III. BÖLÜM) TÜRK BASININDA MANDA, HİMAYE VE BAĞIMSIZLIK TARTIŞMALARININ TEDKİKİ

3.1. KONGRELER DÖNEMİNE KADAR BASINDA MANDA, HİMAYE VE BAĞIMSIZLIK TARTIŞMALARI

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi, mağlup olmamış Osmanlı ordularının geri çekilmesi ve mütareke sonrası başlayan işgaller Türk toplumu üzerinde de etkisini göstermeye başlamıştır. Osmanlı Devleti içerisinde yorgun fakat yenilgiyi kabul etmeyen büyük bir aydın kitlesinin yanında, devletin sonunun geldiğini ve ne kurtarılırsa kâr sayılacağını ve artık hiçbir şekilde kurtuluşun sağlanamayacağını kabul eden, sayıları ve etkileri küçümsenmeyecek bir aydın kitlesi de mevcuttu.

Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından başlayan manda ve himaye tartışmalarında basın büyük bir rol oynamıştır. Dönemin basını ve siyasi parti temsilcilerinin görüşleri ayrı ayrı incelendiğinde, *"bu memleket nasıl kurtulur?"* sorusuna verilen cevaplar ve ortaya konan kurtuluş çarelerinin çok farklı olduğu görülür. Bazı örnekler vermek gerekirse, bu partilerden Hürriyet ve İtilâf Fırkası, müstakil kurtuluş düşüncesine itibar etmeyerek İngiliz güdümlü bir politik anlayışın taraftarlığını yapmıştır. Milli Ahrar ile Sulh ve Selâmet Fırkası manda yönetimine taraftar olmayıp müzaheret söz konusu olursa bazı kayıt ve şart altında Amerika Birleşik Devletleri'nin müzaheretine destek vermektedir. Tasvir-i Efkâr, Vakit, İstiklâl gazeteleri, Amerika Birleşik Devletleri mandasını savunmuştur. Alemdar ve Türkçe İstanbul gazeteleri İngiltere'yi istemektedir. Sabah gazetesi hükümetin politikası doğrultusunda tavır koymakta, İkdâm ve Zaman gazeteleri ise kesin tavırlarını göstermemektedirler. Tarik, İfhâm, Tercüman ve Yeni Gün gazeteleri Amerika Birleşik Devletleri'nin müzaheretini talep etmişlerdir. Memleket gazetesi bazı istisna kişilerin yazıları dışında her türlü manda fikrine karşı çıkmış, İleri gazetesi ise en doğru yolun *"Ülkenin toprak bütünlüğünün korunması"* olduğunu vurgulayarak bu yönde yayın yapmıştır. Gazetelerdeki manda ve himaye yönündeki yazılara geçersek; Said Molla, Yeni İstanbul

gazetesinde 9 Kasım 1918'den başlayarak *"İngiltere ve Biz"* başlığı altında İngiliz himayesinden yana seri makaleler yayınlamaya başlamıştır. Said Molla 9 Kasım 1918 tarihli yazısında şöyle demektedir:

"Bu ana kadar başımıza gelen bütün felaketler, memleketi, menafi-i vataniyeyi bir alem-i idare ile mücehhez dimağla düşünmemekliğimizden neşet etmiştir. Bir memleket amal-i hususiye ve şahsiyeyi taltif eden her hangi bir hissin sevkiyle değil, fakat akıl ve alem-i siyaset ile idare olunur. Bilhassa üzerinde mevcut olan birçok muahedat-ı düveliye ile hususi mahiyetler iktisab eden boğazlar ve şark mesaili, Avrupa'da birçok diplomatlar yetiştirecek kadar mahiyet-i mühimmeye haiz iken o boğazlarda payitahtı, o şarkta memleketleri olan Devlet-i Osmaniyye'nin bütün bu mesaili nazar-ı dikkate alarak idare olunması menafi-i hakikiyemiz icabından değil miydi?

Yazısına, geçen yüzyılda Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı olumsuzluklar karşısında İngiltere'nin hep yanında olduğu ve son döneme yani Birinci Dünya Savaşı'na kadar da Osmanlı Devleti'nin savunucusu konumunda bulunduğuna ayrıca devleti bu hale getirenlerin de Jön Türkler'den başkası olmadığını işaret ederek devam ettikten sonra yazısını şöyle tamamlamıştır: *"İngiltere bizi mağlup ederek limanımıza girmiş ise yine bizi bu akibet-i müthişeden kurtarmıştır."*[198]. İki gün sonra *"İngiltere ve Biz-II"* başlıklı yazısına devam eden Said Molla: *"Osmanlılar, eski Türkler ancak İngiliz kavm-i necibinin samimi müzâharetiyle temin-i hayat ve refah edebilir"* görüşünü ileri sürerek İngiliz himayesinin gerekli olduğunu çeşitli örneklerle ispat etmeye çalışmıştır[199].

Mütareke sonrası dönemde İngiliz himayeciliğine bir de Amerika Birleşik Devletleri'nin mandaterliği eklenmiştir. 4 Aralık 1918 tarihinde kurulan Wilson Prensipleri Cemiyeti, Amerika Birleşik Devletleri'nin mandaterliğinin en önemli savunucularından olmuştur. Bu dönemde Amerikan mandası savunucularından büyük bir kısmı İstanbul'da toplanmış aydın kesimden oluşmaktaydı. Dolayısıyla Amerikan mandası meselesi daha çok İstanbul basınında taraftar bulmuş ve tartışılmıştır.

---

[198] **Yeni İstanbul**, 9 Kasım 1918.
[199] **Yeni İstanbul**, 11 Kasım 1918. (Bk., Ek:1)

Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kuruluşu ve girişimleri ile ilgili gelişmeler İstanbul basınında aralıklarla bir süre tartışılmıştır. Yenigün gazetesi ilk sayfasındaki *"Wilson Prensiplerine Göre: Yeni Türkiye"*, başlıklı makalede girişimi destekleyici yorumlar yapmıştır[200]. Söz gazetesi ise, 7 Aralık 1918 tarihli *"Wilson Prensipleri Cemiyeti ve Matbuat"*, başlıklı yazısı ile bir sonraki günkü *"Garip Bir Teklif"* başlıklı yazısında girişime karşı muhalif olduğu ifade etmiştir[201]. Sabah gazetesinden Ali Kemal, 9 Aralık 1918'de *"Türklerin Yeni Vaziyeti"* başlıklı yazısında girişimi överken[202], Yeni İstanbul'dan Said Molla, *"Wilson Prensipleri Cemiyeti"* başlıklı yazısıyla *"...mazi ile hâlihazırdaki fikirleri arasında tenakuz bulunan, İttihat-Terakki devrindeki fenalıkları müsterih bir kalple takip eden simalar..."* şeklinde nitelendirdiği kişilerin girişimlerini, her halde İngiliz taraftarı olması sebebiyle iyi niyetli bulmamıştır[203].

Wilson Prensipleri Cemiyeti kurulmadan önce de basında Amerikan mandasının savunulmaya başladığını belirtmek gerekir. Vakit gazetesinin başyazarı Ahmet Emin, *"İstikbal Düşünceleri"* başlığı ile yazdığı seri makalelerde Amerika Birleşik Devletleri'ni tercih edişinde gerekli gördüğü sebepleri şöyle sıralamıştır[204]:

> *"Amerika'nın iktisadi menfaatleri elde etmek gayesinde olmaması,Türkiye'ye uzaklığı ve tarafsızlığı, Türkiye'de yaşayan bütün unsurlar üzerinde güven uyandırması, maddi ve manevi güce sahip Amerika'nın koyduğu prensipler ile bütün dünyanın takdirini kazanması ve Amerika'nın mandası ile Türkiye aleyhine olabilecek haksız kışkırtmaların sona ereceği inancı"*

Ahmet Emin'e göre sorun sadece ülkenin kalkınması için Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımının teminidir. O, tek hal çaresi Amerikan mandası sağlandığı takdirde istiklâl hakkının elde edileceği, Türkiye'nin geleceği için kuvvetli ve yararlı bir yardımın sağlanmış olacağı inancındadır[205].

---

[200] **Yenigün**, 8 Aralık 1918.
[201] **Söz**, 7-8 Aralık 1918.
[202] **Sabah**, 9 Aralık 1918.
[203] **Yeni İstanbul**, 16 Aralık 1918. (Bk., Ek:2)
[204] **Vakit**, 30 Kasım 1918.
[205] **Vakit**, 1 Aralık 1918.

Ahmet Emin, Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kuruluşundan sonra neşrettiği bir makalesinde ise, Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımının Türk istiklâlinin kaybı manasına gelmemesi gerektiğini ısrarla savunmuş ve yazısına şöyle devam etmiştir[206]:

"Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni oluşturan kimseler bir yabancı devletin himayesini istemek şöyle dursun,tersine her türlü himaye tekliflerinin önünü almayı, istiklâlimizi ve gelişme serbestliğimizi sağlamayı amaç edinmişlerdir... Fakat bu yurdu asrın ihtiyaçlarına uygun... bir hale koymak için... her vilâyetimiz için lüzumlu uzmanlardan kurulu bir ıslah heyeti davet edilmesine taraftar bulunmaktadır"

Ali Kemal, Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin beyannamesinin yayınlandığı gün Sabah gazetesinde, Amerikan mandasının istenmesinin esas sebebini ise şu sözlerle ifade etmiştir[207]:

"Biz Türkler şahıs itibariyle birçok faziletlere malikiz, safız, kanaatkârız, nazikiz, hile nedir bilmeyiz, deruhte ettiğimiz vazifeleri gücümüz yettiği kadar hüsn-ü ifa ederiz. Fakat şarkın ezelden beri bozuk köşelerinde gömüldüğümüzden midir nedir? Devirde âdil, muktedir, muntazam bir hükümete malik olamadık. Bu mazhariyet için bütün ümitlerimiz Meşrutiyet'te idi. O da boşa çıktı..."

Amerikan mandası ve İngiliz himayesinin yeni yeni tartışıldığı bu günlerde, Türkiye'de İngiliz himayesin taraftar olanların başında gelen padişah Vahdettin, 10 Ocak 1919 tarihinde, güvenilir bir adamı vasıtasıyla İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a *"İngiltere taraftarı olduğunu ve bütün umudunu İngiltere'ye bağladığını"* bildiren bir mesaj iletmiştir. Amiral Calthorpe, bu mesajı İngiltere'ye şöyle bildirir[208]: *"Padişah uzun zamandan beri, aslında 1908'den beri, İttihat ve Terakki Komitesinin hafiyeleriyle sarılmış olduğunu, onlardan çok çektiğini söyledi. Kendisi, her zaman İngiliz taraftarı olmuştur... Şimdi de bütün umudunu İngiltere'ye bağlamaktadır..."*.

---

[206] **Vakit**, 7 Aralık 1918.
[207] **Sabah**, 9 Aralık 1918.
[208] Bilal N. Şimşir, **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 33.

Sultan Vahdettin, bu mesajından on gün sonra, 21 Ocak 1919 tarihinde, Damat Ferit Paşa aracılığıyla İngiltere Yüksek Komiserine bir mesaj daha iletir. Padişah'ın görevlendirdiği Damat Ferit, İngilizlerden yardım istemiştir. Damat Ferit, İngiliz Yüksek Komiserliği Birinci Siyasi Müsteşarı Mr. Hohler ile görüşmesinde kendisinin İngilizlerin emirlerinin daha iyi yapabileceğini, İngilizlerin istemediği kişileri şiddetle cezalandırmaktan yana olduğunu ancak İttihatçıların kuvvetli bir örgüte sahip olduğunu söylemiştir[209]. Yine 4 Mart 1919 tarihinde ilk kez sadrazam olan Damat Ferit, 9 Mart'ta İngiliz Yüksek Komiserliğini ziyaret ederek İngiltere'ye umut bağladığını ve İngilizlerin istediği şekilde hareket etmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Bu görüşmenin ardından Amiral Webb, Londra'ya şu sözleri iletir[210]: *"Sadrazam bugün öğleden sonra beni ziyaret etti. Daha önce özel olarak bana iletmiş olduğu, kendisinin ve Efendisi Padişahın Allah'tan sonra İngiltere'ye umut bağladıkları yolundaki güvencesini birçok kez tekrarladı ve bu mesajı size iletmemi arzuladı"*

Padişah Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit Paşa ikilisinin yukarıda verilen birkaç örnekteki İngiltere yanlısı tutumu bununla da kalmamıştır. Damat Ferit, 30 Mart 1919 tarihinde İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe ile Osmanlı Devleti'nin İngiliz himayesini kabul ettiğini bildiren bir görüşme yapmış ve bu görüşmede sadrazam, Amirale padişah ile hazırladıkları bir projeyi de sunmuştur. Damat Ferit'in Türkiye'nin İngiltere'ye sadece ve sadece İngiltere'ye tabi olmak istediğini bildirdiği bu görüşmede sunulan proje şöyledir[211]:

1.Türkçe konuşan ülke ile Anadolu ile Arabistan arasında bulunup türlü ırkların oturduğu vilâyetler doğrudan doğruya Sultanın egemenliği altında kalacaklardır. Arapça konuşan yerlerin geniş bir özgürlüğü olacaktır.

2.Hicaz ırsi olarak şimdiki Avn hanedanının elinde kalacaktır. İç işlerde tam bağımsızlık, ancak dış siyasasını İmparatorluğunkuyla ayarlamak için Emir'in (Prens) yanında bir siyasal ajan bulundurulacaktır.bu Osmanlı ajanının buyruğunda yüz kişilik bir tabur olacaktır. Medine'de dinsel birliğin simgesi olarak bir Türk garnizonu bulunacaktır.

---

[209] Şimşir, B. N., **age.**, s. 34.
[210] Şimşir, B. N., **age.**, s. 63-64.
[211] Yusuf Hikmet Bayur, **Atatürk, Hayatı ve Eseri I (Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar)**, Güven Basımevi, Ankara, 1963, s. 270-272.

3.İmam Yahya ve İdris'in yönettikleri ülkelerde (Yemen) eski statüsünde kalacak.

4.Müslüman uluslarla Halife arasındaki bağlar olduğu gibi kalacaktır. Akdeniz'den Güney'de Arabistan Denizine kadar Önasya'nın özgür bütün ülkeleri (Suriye, Mezopotamya, Irak, Hicaz, Yemen) dinsel bakımdan İstanbul Halifesine bağımlı kalacaklardır.

5.Bütün bu ülkelerde para basmak hakkı Sultanın olacak, hutbe Halife adına okunacak, her yerde Osmanlı bayrağı dalgalanacaktır.

6.Avrupa ve Asya'da iste doğrudan doğruya Sultanın egemenliği altındaki ülkelerde, ister özgür olanlarda İngiltere 15 yıl boyunca Türkiye'nin yabancılara karşı bağımsızlığını korumak ve iç baysallığı sağlamak için gerekli bulduğu yerleri işgal edecektir.

7.Ermenistan, diğer büyük devletlerle anlaşacak olan İngiltere'nin isteğine göre bağımsız ve özgür bir Cumhuriyet olacaktır.

8.Karadeniz üzerinde Burgas yakınından başlayıp Samakof'a Balkanları boyunca giden ve oradan Ege denizi üzerinde Enez'in az batısına varan bir çizgi İmparatorluğun Avrupa'daki sınırlarını tespit edecektir. Bu anılan dağ zincirleri bir mülkün duvarları gibi kuşattıkları Edirne vilâyetinin tabii sınırlarıdır.

9.Karadeniz ve Çanakkale'deki her iki boğazın berkitmeleri yıkılacak ve onlar İngiltere tarafından işgal edilecektir.

10. İngiltere beslediği dostluk duygusu dolayısıyla, Sultanın lüzumlu göreceği Osmanlı Nezaretlerine İngiliz müsteşarı atanmasına muvafakat edecektir.

11. Bundan başka her Osmanlı vilâyetine on beş yıl boyunca vali yanına, danışmanlık edecek olan bir İngiliz başkonsolosu atanacaktır.

12. Belediye meclisleri, vilâyet meclis-i umumîleri ve mebus seçimleri İngiliz konsoloslarının denetlemesi altında yapılacaktır.

13. İngiltere'nin ister başkentte, ister taşrada bir maliye denetlemesi kurmaya hakkı olacaktır.

14. Kanun-u Esasi, Doğu uluslarının istidat ve siyasal kâbiliyetine göre sadeleşecektir. Bu konuda on yıl önce Ayana bir tasarı sunulmuştur.

15. Meclisler bütçeyi onaylamaya ve yersel gereksemeleri merkezdeki hükümete bildirmeye çağrılacaktır. Sultan İmparatorluğun dış siyasasını yöneltmekte kesin olarak hür olacaktır.

Hazırlanan bu raporun en önemli tarafı, bütün Osmanlı ülkesinin on beş yıl boyunca bir İngiliz sömürgesi durumuna sokacak olmasıdır. İngiltere, Boğazları ve istediği her yeri işgal edebilecek, nezaretlerde müsteşarları, valiler yanında başkonsolosları adıyla da danışmanları olacak ayrıca maliyeyi ve bütün seçimleri

denetleyebilecekti. Bütün bunlar gerçekleştikten sonra padişahın dış siyasette bağımsız olabileceğinden söz etmek ise mümkün olmayacaktı.

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında başlayan himayecilik ve mandacılık tartışmaları özelikle İzmir'in işgali ardından bir artış göstermiştir. 15 Mayıs 1919 tarihinde gerçekleşen İzmir'in işgali gibi büyük bir felaketin karşısında, hükümetin değiştirilmesi yeterli bir tedbir olmamış, bir de *"Şura-yı Saltanat"* adında bir meclisin toplanmasına karar verilmiştir. Meşrutiyet'ten önce, istibdat idaresinde büyük meseleler için bu isim altında toplantılar yapmak gelenek haline geldiği için bu âdete uyularak Şura, 26 Mayıs 1919 tarihinde toplanmıştır[212].

Bakanlar Kurulu, devlet ileri gelenleri, Danıştay, Sayıştay, Temyiz Mahkemesi başkanları, din adamları, profesörler, basın temsilcileri, siyasi parti ve dernek temsilcilerinden yüz otuz kişinin katıldığı Şura-yı Saltanat, padişahın kısa bir açış konuşmasıyla başlamıştır. Konuşmasından sonra Padişah, toplantıyı Damat Ferit'in idaresine bırakarak ayrılmış ve çıkarken *"karılar gibi ağlıyorum"* demiştir. Konuşmalar on beş dakika ile sınırlandırılmıştır. Yalnızca çözüm yolu üzerinde konuşulması şartı konulan toplantıda Damat Ferit, kurtuluş yolunun İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'ye dostluk elini uzatması olduğunu söylemiştir. Konuşmacıların bazıları İngiliz himayesini, bazıları Amerikan mandasını savunmuşlardır. Hukuk Fakültesi temsilcisi Ahmet Selahattin Bey ise, açıkça manda görüşüne karşı çıkarak tam bağımsızlığı savunmuştur. Sadece görüş alma amacıyla toplanan Şura-yı Saltanat herhangi bir sonuç alınamadan dağılmıştır[213].

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra, İtilâf Devletleri'nin haksız işgalleri karşısında İstanbul basınında Amerikan mandacılığına paralel olarak savunulan İngiliz himayeciliği bazı aydınlar tarafından ülkenin kurtuluşu olarak görülürken; diğer bazıları İttihatçı düşmanlığı noktasından hareket ederek bir cepheleşme eğilimi içinde olmuşlardır. Bu cepheleşme eğilimi, mütareke sonrasında çözüm

---

[212] Celâl Bayar, **Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş**, Sabah Kitapları, C. 6, İstanbul, 1997, s. 100.
[213] Bayar, C., **age.**, s. 100-105.

önerileri ortaya koyma tasavvurunda olduğu gibi, dış siyasette de kendisini göstermiştir. Mütarekeden hemen sonra başlayan bu cepheleşme, giderek büyük bir saflaşma boyutuna sürüklenmiş ve İzmir'in işgalinden sonra toplanan Şura-yı Saltanat'ta taraflar, büyük ölçüde kendi tercihlerini yansıtmışlardır. Hiç şüphesiz Şura-yı Saltanat'ta ortaya konulan bu tercihler, o günlerde basında çok sık tartışılan Amerikan mandacılığı ve İngiliz himayeciliği eğilimlerinin büyük etkisi vardır.

Türk milletini derinden etkileyen İzmir'in işgali basında da büyük yankı uyandırmıştır. Tasvir-i Efkâr gazetesinin 19 Mayıs 1919 tarihli sayısının *"İzmir Bizimdir"* başlıklı yazısında Velid Ebüzziya, işgal karşısında tepkilidir ve şöyle demektedir[214]:

"İzmir'in Yunan askeri tarafından işgalinin, bütün memlekette ne büyük bir heyecan ve teessür yarattığı gerek vilâyetlerden gelmekte olan binlerce telgraflar ve gerek İstanbul'da vuku bulan tezahürat ile sabit olmaktadır. Hiç beklenmeyen bu hadise, bütün Müslüman ve Türklerin kalbinde derin bir yara açmış, her taraftan itiraz vaveylaları yükselmiştir. Bilhassa memleketin düşünen kuvveti demek olan hükümet merkezimizde devam eden tezahürat cidden mahzun gönüllerimize teselli verecek bir derecededir. Bütün bu tezahürat, memleketin hakiki evlâtlarının, vatanın devam ve varlığına ait meselelerde nasıl sağlam ve azimli olduğunu göstermektedir ki, bu da hassaten şayan-ı şükrandır... Bu tezahüratın Avrupa üzerinde ne tesir hasıl edeceğini bilmiyoruz. Fakat varlığının son dayanaklarının da ellerinden gitmesine razı olmamaya ahdeden on beş milyondan kurulu mütecanis bir milli kitlenin gösterdiği birlik öyle bir kuvvettir ki, o kuvvet her halde ve her zaman tesir ve hükmünü icra edebilir... Maamafih bir milletin bu kadar birlik ve azimle hareketi her halde bugün bütün cihanın mukadderatını ellerinde tutmakta olan İtilaf siyasi ricali üzerinde tesir icra etmekten hali kalmamak gerekir. Bilhassa milliyet prensiplerini on dört madde ile vazetmiş olan ve bu esaslara bağlılık derecesini İtalya ile olan Fiyume meselesinde ispat etmiş bulunan Wilson, İzmir meselesi münasebetiyle İslâm ve Türklerin gösterdikleri tezahüratı herhâlde göz önüne almak mecburiyetini hissedeceğini zannediyoruz..."

İzmir'in işgali sonrası dönemde de Türkiye'de İngiliz himayesini isteyenlerin başında gelen Said Molla, 20 Mayıs tarihili makalesinde *"İngiltere Himayesi-I"* başlığını kullanarak İngiliz himayesinin temininin Osmanlı Devleti için kendince

---

[214] **Tasvir-i Efkâr**, 19 Mayıs 1919.

yararlarını anlatmaya çalışırken[215], 21 Mayıs 1919 tarihli Alemdar'da Refi Cevat, *"İngilizleri İstiyoruz"* başlığını kullanarak şunları söylüyordu: *"...Osmanlı Devleti'ne daima hakk-ı adalet ve rahim şevkati ile kanun dairesinde meşrutî bir hayat tarzını telkin ve tavsiyede ısrarlı sebat eden ve yegâne dostumuz olan İngiltere devlet-i fehimesi, bugünde bizi şu vaziyetten kurtaracak yegâne bir halaskârımız olabilir..."*. Yazısında Türklerin kendi güçleri ile adam olma ihtimalinin imkânsızlığından söz eden Refi Cevat, yatağımıza serilmeden bir kere daha ellerimizi İngiltere'ye uzatalım diyerek kendi acizliğini ortaya koymuştur[216].

Halkın mandacılar dediği topluluğun tezini kamuoyu önünde açıklayan ve Şura-yı Saltanat'ta ileri süren birisi olarak Rauf Ahmet Bey, konuyu yazılarında şöyle müdafaa etmiştir[217]:

> *"Tabiatıyla gayemiz istiklâldir. Fakat bu karışık meseleyi etrafıyla düşünmek, kelimelerle oynamamak, hakikatı, hayale feda etmemek lâzımdır. İstiklâl maddeten ve manen kifayetle, ona liyakatle kayıtlıdır. Biz hususiyle on senelik idaresizliklerden, felâketlerden sonra bu şartları nefsimizde toplamış mıyız? Artık tereddütle, vuzuhsuzlukla zayi edilecek vakit kalmamıştır. Millet arzusunu izhâr etmeli, göstermeli, hükümet harekette bulunmalıdır... Nihai zafer Amerika'nın işe karışmasıyla elde edildi. Sulhun, Amerika Cumhur Reisi'nin 14 prensibi ve umumî surette hak ve adalet esasları üzerine kurulmasına galip ve mağlup milletler razı oldu. Halbuki hakkımızda tasarlandığını işittiğimiz ve ilk eserlerini görmekte olduğumuz siyaset bu taahhütlere, bu kararlara tamamen aykırı bir yol takip edecek gibi görünüyor... Birinci gayemiz: İstanbul, Edirne'yi de içine alan bir hudut ile "İslâm Darü'l-hilafesi" ve Osmanlı başkenti kalmak şartıyla ve bütün Türk ve Türkleşmiş Müslüman olan Anadolu'yu içine almak üzere siyasi, iktisadi ve harsi birliğimizin, ger ne şekilde olursa olsun, parçalanmaktan korunması. İkinci gayemiz: Bu suretle hayati olan birliğine riayet edilecek, muzlim bir suikastten kurtarılacak olan Türk ve Müslüman vatanının idaresinde, muhtaç bulunduğumuza şüphe olmayan muavenetin "Cemiyet-i Akvâm" esas nizamnamesiyle tayin edilen şekil ve mahiyette ve "vekâlet" ile mesela harpten dinç çıkan, batı medeniyetinin pek genç bir uzvu bulunan Amerika tarafından temini lâzımdır..."*

---

[215] **Türkçe İstanbul**, 20 Mayıs 1919.
[216] **Alemdar,** 21 Mayıs 1919.
[217] **İstiklâl**, 23-24 Mayıs 1919.

Aynı günlerde Tasvir-i Efkâr gazetesi de *"Türkiye'nin Taksimi ve İstanbul'un Yönetimi"* başlıklı yazısında Fransız ve İtalyan mandasından söz ederek bu dönemdeki manda ve himaye tartışmalarına katılan gazeteler arasında yerini almıştır[218].

Bütün bu manda ve himaye söylentileri arasında Vakit gazetesinden Yusuf Razi 25 Mayıs'taki *"Himaye Değil İstiklâl"* başlıklı yazısında manda ve himaye kavramlarının dışında bağımsızlığın zedelemeyeceğini düşündüğü ve yardım olarak tasavvur ettiği, değişik bir kavram kullanmış ve şöyle demiştir[219]: *" Biz yalnız muavenet ve müzaheret isteriz, yoksa ne İngilizler ne Amerikalılar ne de hiçbir devletin himayesinin talep edecek kimse yoktur..."*

Bir taraftan İzmir'in işgalinin yarattığı şaşkınlık, diğer taraftan Amerika Birleşik Devletleri'nin mandacılığı ve İngiliz himayeciliği tartışmalarının yoğun bir şekilde gündeme gelmeye başladığı bir dönemde toplanan Şura-yı Saltanat'ta her iki eğilimin de açık bir şekilde ifade edilmesi karşısında, Hukuk Fakültesi temsilcisi olarak Şura'ya katılan Ahmet Selahattin Bey, memleketin içinde bulunduğu zor şartlar karşısında milli birlik ve beraberliğin gereği üzerinde duran yazılarını Vakit gazetesinde neşretmeye başlamıştır. 27 Mayıs 1919 tarihli yazısında Ahmet Selahattin Bey, hükümetin millete dayanması, milletin hükümete güvenmesi gerektiğinden bahisle, manda ve himaye eğilimlerinin niçin bertaraf edilmediğini sormuştur. Böylesi bir durumun dış âlemde de ne istediğini bilmediğimiz zannını uyandırdığını kaydetmiş, milli hudutlar dahilinde istiklâl hakkından başka doğal bir düşüncenin olamayacağını belirmiştir[220].

Mücadele gücünden yoksun, tek kurtuluş ümidini manda ve himayede arayanların içerisinde özellikle İngiliz himayesinden söz edenlerin sesi durumunda bulunan Alemdar gazetesi ise 30 Mayıs 1919 tarihli başlığını *"İngiltere ve Biz"* olarak atmış ve şöyle demiştir[221]:

---

[218] **Tasvir-i Efkâr**, 24 Mayıs 1919.
[219] **Vakit**, 25 Mayıs 1919.
[220] **Vakit**, 27 Mayıs 1919.
[221] **Alemdar**, 30 Mayıs 1919.

"...Hükümet-i Osmaniye'ye dâima adil ve hakkı, rahim ve şefkati ve kanun dairesinde meşruti bir tarz-ı hayatı telkin ve tavsiyede musırrâne sebat eden ve yegâne dostumuz olan İngiltere bugün de bizi şu vaziyetten kurtaracak yegâne bir hâlâskârımız olabilir. Fakat zannederiz ki bugünkü müşevveş anlarda atılacak adımların hedeften şaşmaması için gözlerimizi dört değil, sekiz açmalıyız. Onun için bize lâzım olan düstûr-u siyaset: Evvelâ tamamiyet ve istiklâliyet ve ondan sonra İngiltere'den taleb-i himaye ve muavenet..."

Ertesi gün Vakit gazetesinde Ahmet Selahattin Bey, *"Himaye ve Vekâlet Cereyanları"* başlıklı yazısında ise, son zamanlarda memleketimizin maruz kaldığı çok büyük ve vahim tehlikeler karşısında, gerek basında ve gerekse Şura-yı Saltanatta kuvvetli ve ilerlemiş bir devletin himaye veya vekâletini talep etme gibi görüşlerin ortaya atıldığından bahisle her iki kavramı da değerlendirmeye tâbi tutmuş ve bu idare usullerinin sakıncalarını dile getirerek vekâlet veya himaye altına giren bir devletin istiklâlini kaybedeceğini belirtmiş ve istiklâlin bir bütün olduğunu ifade etmiştir. Ahmet Selahattin Bey yazısında, Amerikan mandası fikrini zillet olarak kabul etmiş, *"...İtiraf-ı aczden faide beklemek abestir"* diyerek şiddetle Amerikan mandasına karşı çıkmıştır[222]. Manda isteklerinin bağımsızlıkla bağdaşmadığını, makul olmadığını belirttiği *"Mandaların Mahiyet-i Hukukiyesi"* başlıklı bir diğer makalesinde Ahmet Selahattin Bey, manda ve himaye sistemlerinin mahsurlarının üzerinde durarak istiklâlcilik temasını açık bir şekilde vurgulamış ve yazısını bitirirken de şöyle sormuştur[223]:

"Amerika hükümeti tarafımızdan böyle bir teklif vâki olursa yekpare bir vekâlet kabul edecek midir?... Amerika bu mandayı kabul ettiği takdirde Asya-yı Osmani'nin elyevm işgal altında bulunan memleketlerini işgallerden kurtarıp Türklüğün vahdet-i milliye ve coğrafyasını temin edebilecek midir? O da evvelkilerine inzimamen icrayı faaliyete mi başlayacak yani iş olacağına mı varacaktır? Daha açıkçası, mesele, beş parça mı yoksa yedi parça mı olmak meselesinden ibaret midir? O halde Amerika'ya arz-ı hâl vermekte manâ nedir? Ve biz Cemiyet-i Milel mukavelesinin bahsettiğimiz vekâlet ahkamına mugayyir olmayan ve bilakis o madde ile teeyyüd etmiş görünen Wilson'un mahud on ikinci maddesine temessük ederek Türk milletinin hudut-u milkiyesi dairesinde istiklâlinin talebde sebat eylesek memlekette fenalık mı etmiş, yoksa ziya-ı istiklâl için mühim bir fırsat mı gaib eylemiş oluruz?..."

---

[222] **Vakit**, 31 Mayıs 1919.
[223] **Vakit**, 2 Haziran 1919.

Öte yandan İstiklâl gazetesindeki bir makalesinde Rauf Ahmet de manda yanlısı bir yazı neşretmiş ve şöyle demiştir[224]:

"... *Bizde memleketi hüsn-i idare edebilecek esbab ve evamilin, hükümet adamlarının kâfi miktarda mevcut olduğuna kail değilim. Son beş senelik idare-i müstakilemiz meydandadır. Hep bu mülâzaatın sevkiyle sulh konferansında her şeyden evvel siyasi, iktisadi ve harsi birliğimizin, milli vahdetimizin müdafaâ ve siyasetine taraftarım. Ondan sonra da Cemiyet-i Akvâm'ın taht-ı tekeffülünde sarih ve mazbut şeraitle muvakkat bir Amerikan vekâleti tayin olunmalıdır. Amerikan mandasını tercih edişimizin sebebi, iki sene yakından gördüğümüz bu memleketin tarih-i siyasiyesinin emniyet bahş olmasıdır...*". Rauf Ahmet, yazısına mandayı Amerika kabul etmezse, İngiltere'ye veya başka bir memlekete teklif edilmelidir diyerek devam etmiştir.

Osmanlı Devleti içinde Amerika'yı mı yoksa İngiltere'yi mi tercih edelim, manda mı yoksa vekâlet mi, himaye veya müzaheret mi türünden tartışmalar, özellikle de basında önemli bir şekilde tartışılırken Paris Barış Konferansı'nda barışın esaslarını belirlemeye çalışan batılı devletler de, savaşa sonradan giren ve önceden planladıkları gizli antlaşmaların dışında kalmış olan Amerika Birleşik Devletleri'ne kendi emperyalist gayelerini engellememesi için Türk toprakları üzerinde *"mandater devlet"* olma teklifinde bulunmuşlardır. Ayrıca Ermenilere de Doğu Anadolu illerinde bağımsız bir devlet kurma teklifinde bulunmuşlardır[225]. Amerika Birleşik Devletleri, bu tekliflerin ülkesine sağlayacağı bir takım çıkarlarla birlikte, pek çok yük getireceğinin de farkındaydı. Bu sebeple Amerikan kamuoyu ile kongresinin bu tasarıyı benimseyerek manda taleplerinin kabulünü onaylaması göz ardı edilemeyecek bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Bu karara ışık tutabilmesi ve dayanak teşkil edebilmesi için Amerikan Başkanı Wilson'un önerisiyle ve Paris Barış Konferansı'nda dört büyük devletin kararıyla teşkil olunan bir *"King-Crane Komisyonu"* ve daha sonra yine Wilson tarafından bizzat görevlendirilen *"General Harbord Heyeti"* Osmanlı topraklarında incelemelerde

---

[224] **İstiklâl**, 4 Haziran 1919. (Bk., Ek:3)
[225] Yusuf Hikmet Bayur, "Kuva-yı Milliye Devrinde Atatürk'ün Dış Siyasa ile İlgili Bazı Görüş ve Davranışları", **Belleten**, C. XX, S. 80, Ekim 1956, s. 697.

bulunmak üzere İstanbul, Suriye, Filistin ve Anadolu'ya gönderilmiştir[226]. Bunlardan Harbord Heyeti, Doğu Anadolu'nun durumunu inceleyerek, burada gerek bağımsız bir Ermenistan'ın kurulması, gerekse Amerika'nın mandaterliği kabul etmesi konusunda tarafsız bir rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir[227]. King-Crane Komisyonu ise özellikle Suriye'de manda meselesini incelemek üzere Orta Doğuya gönderilmiştir. Komisyon bölgeye giderken ve dönerken İstanbul'a uğrayıp burada manda konusunda bir takım çalışmalar da yapmıştır.

Paris Barış Konferansı'nda galiplerin tutumları tek tek incelendiğinde, temel meselelerde fikir birliği içinde oldukları görülür. Herkes Türkleri İstanbul'dan çıkarmaya ve İstanbul ile Boğazlarda tercihle bir büyük güç tarafından milletler arası bir denetim oluşturulmasına hazırdır. Osmanlı Devleti'nden Arap topraklarının kurtarılması ve büyük güçlerin nezaretinde olmak şartıyla özgürlüğüne kavuşan milliyetlerin hukuken tanınması konusunda fikir birliği vardı. Büyük güçlerin Japonya dışındaki dördü de *"Balfour Deklârasyonu"*nu[228] (Big-four) kabul etmiştir. Hepsi de bir Ermeni devletinin kurulması gereğine inanıyor ve bu devletin dışarıdan gelecek büyük miktarda ekonomik, askeri ve siyasi yardıma ihtiyacı olacağını kabul ediyordu[229].

Başkan Wilson'un bir aylık bir aradan sonra, 14 Mart 1919'da Paris'e dönmesiyle, Onlar Konseyi yerine düzensiz aralıklarla toplanan Dörtler Konseyi, Paris Barış Konferansı'nın karar mercii durumuna gelmiştir[230]. Acil olan mesele Almanya olmasına rağmen *"Dörtler Konseyi"*, ilk oturumda Suriye meselesini görüşmeye başlamıştır. Fransa ve İngiltere, Suriye meselesinde anlaşmazlık hâlindeydiler. Amerika Birleşik Devletleri'nin konuya bakış açısı ise, *"ilgili*

---

[226] Ali Karakaya, **Milli Mücadelede Manda Sorunu, Harbord ve King-Crane Heyetleri**, Başkent Klişe ve Matbaacılık, Ankara, 2001, s. 80-100.
[227] Seçil Akgün, **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu**, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1981, s. 5.
[228] "Balfour Deklârasyonu, 2 Kasım 1917 tarihinde İngiliz Hükümeti adına, Dünya Siyonist Teşkilâtı'nın liderlerine hitaben yayınladığı bildirinin adıdır. Deklârasyonda; "İngiltere Hükümeti'nin, Filistin'in Yahudi halkının vatanı olarak benimsenmesini hoşnutlukla karşıladığını ve bu amaç uğruna elinden gelen her türlü çabayı göstereceği" ifade edilmiştir.", Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Alkım Yayınları, C. 1-2, İstanbul, 1996, s. 199-200.
[229] Howard, H, N., **agm.**, s. 43.
[230] Evans, L., **age.**, s. 137.

halkların kendileri istemediği sürece, İngiltere ve Fransa'nın bu halklar üzerindeki taleplerine kayıtsız kalmaktı"[231]. Wilson görüşmeler sırasında, daha önce kendi Dışişleri Bakanı Robert Lansing'in 18 Şubat 1919'da bölgeye bir müttefik heyetinin gönderilmesiyle ilgili resmi teklifini yenilemiş ve bu teklif, *"Dörtler Konseyi"* tarafından da kabul edilmiştir. Clemenceau'nun isteği üzerine *"komisyonun seçiminde titiz davranılması ve Türkiye mandası hakkında incelemelerde bulunması"* hususunda görüş birliğine varılır. Daha sonra heyetin görevleriyle ilgili bir taslak Dörtler Konseyi'nin 25 Mart 1919 tarihli oturumunda onaylanır[232]. Bu arada Wilson kendi delegelerini hemen atamıştır. Ancak, Dörtler Konseyi'nde meydana gelen görüş ayrılığı Fransızların, bölgede Hristiyan kıyımı yapılacağının işitildiği bahanesiyle heyet gönderilmemesi yönündeki ısrarına sebep olur. İngilizler ise, Fransızlar delege tespitini yapmadıkça harekete geçmek istememiştir. Suriye'de bu tip bir Birleşik Devletler mandası olamayacağını anlayan Wilson, bölgeye sadece kendi heyetini gönderme kararının verir. Bu heyet Charles R. Crane ve Henry King başkanlığında A.H. Lybyer, G. Montgomery ve W. Yale'den meydana gelmekteydi ve *"Türkiye Mandaları Hakkında Milletlerarası Komisyonun Amerika Birleşik Devletleri Şubesi" (The American Section Of The International Commission On Mandates In Turkey)* adını taşıyordu[233]. King-Crane Komisyonu, 26 Mayıs'ta hareket ederek 3 Haziran günü İstanbul'a gelmiştir. Asıl amacı, Suriye ve Filistin'de incelemelerde bulunmak olan komisyon, iki kez İstanbul'a gelmiştir. İlki bölgeye geçmeden önce 3 Haziran 1919 tarihli ziyarettir. Komisyon bu ilk gelişinde İstanbul'da dört gün kalarak 7 Haziran 1919 tarihinde Suriye'ye hareket etmiştir[234]. İkincisi ise Suriye'deki faaliyetleri sona erdiğinde Avrupa'ya dönmek üzere Mersin üzerinden 23 Temmuz 1919 tarihli ziyarettir. Heyet İstanbul'da bulunduğu süre içerisindeki ilk temaslarını aralarında Ahmet Emin, Rauf Ahmet gibi koyu Amerikan yanlılarında bulunduğu kişilerle yapmıştır[235]. Basın bu konuya ilgisiz kalmamış ve Kıng-Crane Heyetinin İstanbul'a

---

[231] Howard, H, N., **agm.**, s. 41.
[232] Evans, L., **age.**, s. 141.
[233] Karakaya, A., **age.**, s. 83-84.
[234] **Vakit**, 8 Haziran 1919
[235] Karakaya, A., **age.**, s. 85.

gelişini Akşam gazetesi 5 Haziran 1919 tarihinde *"Amerika Âyanı Şehrimizde"* başlığıyla duyurmuş ve heyetini geliş amaçlarından bahsetmiştir[236].

6 Haziran günü yayınlanan Vakit gazetesi King-Crane Heyeti hakkında, *"Amerika Heyeti Şehrimizde"* başlığını atmış ve şöyle devam etmiştir[237]:

"Şehrimize Salı günü muvasalat eden Amerika Heyeti bir gün önce bayanlarla cevelân yaptıkları Amerika tebaası ile görüştükleri ikişer Türk, Ermeni, Rum, Musevi tercüman alacaklarını, Amerika kız mektebini de ziyaret eden heyet, gerek İstanbul'da gerekse Anadolu'da her sınıf ahâliyle görüşecektir diyen heyetin bir temsilcisi, mandalar meselesi halli güç ve ağır bir meseledir. Amerika milletinin efkâr-ı umûmiyesi bu kez maliyedir. Bu müstesna bir haldir. Amerikan Kongresi milletin fikrini almaya mecburdur. Wilson hakikatin ne olduğunu bilmek istiyor demiştir. Heyet reisi Mr. Crane ise Amerika Birleşik Devletleri'nin Enas Kolejinin diploma tesliminde bir nutuk irad etmiştir. Mr. Crane nutkunda demiştir ki: Ben bu memlekete dün geldim fakat buranın yabancısı olduğumu zannetmeyin,Müslüman dünyası beni her zaman celbederdi. Ben mektepte oturup çalışmadan ziyâde seyahatlerde bulundum. Şimdi burada aşikâr olan şeyleri görmeyi tercih ederim. İstanbul'a bu suretle ikinci defa gelmiş bulunuyorum. O zaman İstanbul hastalık içinde idi. Tifüs her tarafta müthiş tahribat yapıyordu. Harbin bütün fecaiini gördüm. Rusya'nın ihtilâlinde iki sene evvel bizzat bulundum. En nihayet Wilson cenaplarının bize cuş edeceği esasat karşısında bulunuyoruz. İstanbul'da kendimi yabancı hissetmiyorum çünkü medeniyetimiz, siyasetimiz, sanatımız nasıl dünyanın her tarafına intişar etmişse, buraya da girmiş. Bununla iftihar ediyorum ve talebeye dönerek bu gençler ki Hristiyanlık siyaseti demiştir."

King-Crane Heyetinin Suriye ve Filistin'de incelemelerde bulunmak üzere ülkemizde bulunduğu sıralarda, Damat Ferit Paşa liderliğinde aralarında eski sadrazamlardan Âyan azası Tevfik Paşa ve filozof Rıza Tevfik Beyin de bulunduğu bir heyet de barış görüşmelerine katılmak üzere Paris'te bulunmaktaydı. Bu süre içerisinde Türk heyeti başkanı Damat Ferit Paşa, konseye bir muhtıra sunmuştur. Ferit Paşa bu muhtırada, Türkiye'nin savaştaki davranışlarını affettirmeye çalışmayacağını söylemiş ve Türkiye ile Wilson Prensiplerine uygun bir barış yapılmasında ısrar etmiştir. Trakya'da, İstanbul ve Edirne'nin emniyeti için

---

236 **Akşam**, 5 Haziran 1919. (Bk., Ek:4)
237 **Vakit**, 6 Haziran 1919.

İstanbul'un kuzey batısından geçen bir sınır teklif etmiş, Asya tarafında da Türkiye, kuzeyde Karadeniz'e kadar olan toprakları, doğuda Dicle nehri ve savaştan önceki Türk-İran sınırına kadar olan yerleri istemiştir. Bu bölge, Musul, Diyarbakır vilâyetleri ile Halep'in bir kısmını da içine almaktaydı. Ferit Paşa bundan başka, ülkenin korunması için gerekli olduğundan kıyılara yakın bulunan adaların da Türklere kalmasını talep etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin, Ermenistan sınırı üzerinde tartışıp bir anlaşmaya varabileceğini de söylemiştir. Araplar'a gelince: Türkiye, Osmanlı egemenliği altında kalmak şartıyla Suriye, Filistin, Hicaz, Asir, Yemen ve Irak'a bağımsızlık tanıyacaktı. Bunun yanı sıra, Mısır ve Kıbrıs'ın durumu ile ilgili olarak İngiltere ile görüşmeye de hazır olduklarını belirten Damat Ferit Paşa, Osmanlı halkının hiçbir zaman İmparatorluğun parçalanmasını veya değişik devletlerin mandası altına girmesini de kabul edemeyeceğini vurgulamıştır[238]. Hazırlanan muhtırada, Türk milletinin memleketin bütünlüğünün ve istiklâlinin muhafazası şeklinde azimli kararının aksettirilmiş olduğu açıkça görülmektedir. Bu muhtırayı veren Damat Ferit Paşanın gayet haklı olarak Türk milleti için idam hükmü şeklinde vasıflanan Sevr Antlaşmasını nasıl tereddüt etmeden imzalamış olduğuna hayret etmemek ise mümkün değildir.

İtilâf Devletlerince kabul edilmesi ve gerçekleşmesi imkânsız olan muhtıradaki bu istekler tabiatıyla ciddiye alınmamıştır. Çünkü onlar, Osmanlı Devleti idaresindeki milletlere bağımsızlık vadetmiş bulunuyorlardı. Daha da önemlisi, Anadolu, Suriye, Filistin, Mezopotamya ve Arabistan'da elerine geçirdikleri yerleri kaybetmemekte kararlı idiler. Bu muhtıranın ardında 25 Haziran 1919'da Fransız temsilcisi Clemenceau, yazdığı mektupta Türk halkını şöyle suçlamıştır[239]:

> *"...Ne Avrupa'da, ne Asya'da, ne de Afrika'da Türkiye yönetiminde hiçbir yer yoktur ki maddi değerlerini yitirmemiş, kültür düzeyi düşmemiş olsun. Yine hiçbir yer yoktur ki, Türk yönetiminden kurtulduktan sonra maddi değerlerde ve kültür düzeyinde yükselmemiş olsun. Ne Avrupa Hristiyanlar'ı arasında, ne de Suriye, Arabistan ve Afrika'daki Müslümanlar*

---

[238] Harry N. Howard, "Paris-San Remo-Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları-II", Çev.: Müge Yılmaz, **BTTD**, S.35, Ağustos 1970, s.20-21.
[239] Howard, H, N., **agm.**, s. 21.

arasında Türkler. ele geçirdikleri yerleri harap etmekten başka bir şey yapmamışlar, savaşla kazandıkları hiçbir şeyi barış içinde geliştirmemişlerdir; çünkü olanakları bu yönde gelişmiştir."

Osmanlı Devleti içerisinde manda ve himaye tartışmaları Haziran ayı boyunca da sürmüştür. 5 Haziran 1919 tarihli Doğrusöz gazetesinde İsmail Hakkı Bey, İstanbul'da sözü edilen manda ve himaye tekliflerini ele almış ve bunu şiddetle tenkit etmiştir. Şöyle demiştir *"Müslüman Esir Olamaz"* başlıklı yazısında İsmail Hakkı Bey[240]:

"Memleketin filhakika pek öldürücü ve tehlikeli dakikalar geçirmekte olduğunu biliyoruz. Bu, inkâr edilemez. Fakat bu tehlikeyi görmekle birdenbire ümitsizliğe kapılarak zillet ve esarete taraftarlık gibi halet-i ruhiyenin esiri olmakta muvafık değildir. Evvelâ, meydanda sayıları milyonları bulan bir Türk kitlesi, bir Türk iradesi mevcut iken, bazılarının himaye ve vesayete hazır bir fikir ve kalem kullanması biraz garip görünür... Türk fıtraten istiklâlini sever ve istiklâli yolunda ölür. Türk için iki tarik vardır: Ya istiklâl, yahut ölüm. Türkler şimdiye kadar hep istiklâl için harp etmiştir... Türkün ne kabahati var ki küçük ve mazisiz milletlerin istiklâli tanındığı bir sırada, parlak ve azametli mazisi ile medeniyeti ile, cihanşümûl sanatı ile asırlarca yaşadığı halde bugün istiklâli alınsın; esarete mahkum edilsin! Türk de vatanını korumaya kadirdir. Mülkünü daha geniş iken bile idareye kadir olmuştur."

Amerikan mandası fikrini ortaya atan ve ısrarla savunan isimlerin başında gelen Ahmet Emin, Vakit'te neşrettiği makaleleriyle daima Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımını işleyerek kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Ancak 7 Haziran 1919 tarihli *"Vekâlet ve İstiklâl"* başlıklı yazısı onun alışıla gelen çizgisinden çıktığı izlenimini vermektedir. Ahmet Emin şöyle demektedir[241]:

"... Tarihte bir tek millet görülmemiştir ki kendi arzusuyla istiklâlinden vazgeçsin. Bir milletin, başka bir milletin himayesi altına girmek istemesi ya bir intihar kararıdır veyahut mukadderât-ı âtiyesi hakkında her halde pek yanlış ve cahilâne bir tedbirdir... Hâkimiyeti kendi sinesinden almayan ve harici bir kaynaktan gelen hâkimiyetin tesiri altında yaşayan bir millet, ruhsuz bir cesetten farksızdır."

---

[240] Coşar, Ö, S., **age.**, s. 15-16.
[241] **Vakit**, 7 Haziran 1919. (Bk., Ek:5)

Yukarıdaki yazısında görülen bu ilginç tezatlığı, Ahmet Emin, Cumhuriyet yıllarında kaleme aldığı hatıratında, Amerikan mandası taraftarı olmadığını, amacının sadece; *"ecnebi murakabe ve himayesi manasını taşımamak üzere, ecnebi mütehassıslarını esaslı ıslahat davamızda işbirliğine çağırmak ve bunları bizim hakkımızda hiçbir fena emel ve ihtirası olmadığını daima belirtmiş olan Amerika'dan seçmek"* şeklinde ifade etmiştir[242].

Vakit gazetesinde, manda yanlılarının makaleleri yayınlanmasının yanı sıra bağımsızlık taraftarlarının da yazılarına rastlamak mümkün olabilmektedir. Bunlardan bir de Yusuf Razi'dir. Yusuf Razi bir yazısında; memleketin istiklâlini, bütünlüğünü, bir kızın iffetine benzeterek *"ya vardır, ya yoktur, bunun bir ucuna tecavüz başladı mı öbür ucunda hayır kalmaz"* diyerek bağımsızlığın üzerinde önemle durmuştur[243]. Ertesi gün İstiklâl gazetesinde haftada iki gün yazmaya başlayan Reşat Hikmet, *"İstiklâl, Himaye, Müzaheret-I"* başlıklı makalesinde[244]: *"... Bu kadar seneden beri şanlı bir surette mevcudiyeti-i milliye ve hâkimiyet-i dahiliye ve hariciyelerini muhafaza etmiş olan Türkler kendi toprağında elbette hakk-ı istiklâl iddia edebilirler. Bu hak ümit ederiz ki adaleti kendilerine rehber ittihaz ettiklerini ilân eden Avrupa ve Amerika düvel-i muazzamasınca tanınacaktır..."* demekte ve 17 Haziran tarihinde *"İstiklâl, Himaye, Müzaheret-II"* başlıklı yazısının ikinci bölümünde de: *"Başka bir devletin muavenet ve müzaheretiyle kendimizi toplamaktansa, mahvolmak iyidir; bizi kendi halimize bıraksınlar, her şeyi kendimiz yaparız"* görüşünü eleştirmektedir[245]. Dört gün sonraki İstiklâl gazetesinde Lütfi Simavi imzalı *"Müzaheret"* başlıklı yazıda ise, Türklerin kendini idare etmekten aciz olduğu, büyük bir devletin müzaheretine ihtiyacımızın bulunduğu ve kurtuluşun ancak onun bizi çöküşten kurtararak kılavuzluk etmesiyle mümkün olacağı ifade edildikten sonra şöyle devam edilmiştir: *"Kendi kendimize kalsak, her kafadan bir ses çıkar. Son pişmanlık fayda etmez"*[246]. Bu yazıdan iki gün sonra Alemdar gazetesinde Refi Cevat, *" Müzaheret Meselesi"* başlıklı bir yazı kaleme almış ve İstiklâl gazetesinin başyazısında müzaherete ihtiyacımız olduğunun yazılmasını

---

[242] Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Yenilik Basımevi C. I, İstanbul, 1970, s.323.
[243] **Vakit**, 14 Haziran 1919.
[244] **İstiklâl**, 15 Haziran 1919.
[245] **İstiklâl**, 17 Haziran 1919. (Bk., Ek:6)
[246] **İstiklâl**, 21 Haziran 1919.

sevinerek karşıladığını anlatmıştır. Refi Cevat, bunu ilk önce kendisinin vurguladığından övünerek: *"Bir gazeteciye bundan daha kıymetli bir mükâfat olamaz. Ne ile, hangi kuvvetle doğrulacağız? Aklımızı başımıza alalım. Şunun bunun lakırdısına kulak asmayalım"*[247] diyerek sözlerine devam etmiştir.

Bütün bu gelişmeler sırasında Amasya'da bulunan Mustafa Kemal Paşa, vatan, millet ve istiklâl kavramlarından söz etmekte, milletin doğrudan doğruya hâkimiyeti eline alması ve kendi iradesini kullanması gerektiği fikrini gerçekleştirmek için yoğun bir çaba sarf etmekteydi. Amasya'dan Kolordu Kumandanlıkları ile Mülki Amirlere yayınladığı genelgesiyle Mustafa Kemal Paşa, *" milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır"*[248] demiş ve bağımsızlığın sağlanması yolundaki ilk bildirimini yapmıştır. Amasya Genelgesiyle ayrıca milletin azim ve kararını tecelli ettirmek üzere Sivas'ta milli bir kongrenin toplanmasının zaruretini belirtmiş ve *"bunun için tekmil vilâyetlerin her livasından milletin itimadına mazhar üç murahhasın sürati mümkine ile yetişmek üzere yola çıkarılması icab etmektedir"*[249] demiştir. Amasya Genelgesinin esasını, *"her şeyin millet iradesine dayanacağı"* ilkesi teşkil etmiştir.

Amasya Genelgesi'nin yayınlanmasından bir gün sonra Mustafa Kemal Paşa, Amasya'dan Kazım Karabekir Paşaya çektiği telgrafta ise şöyle demekteydi[250]: *"... İstanbul'da zevk-i istiklâl-i milliden mahrum bazılarının İngiliz esaretine girmekte beis görmedikleri anlaşılıyor. Binaenaleyh Anadolu'dan çıkacak sedanın etrafında olan bizler için bu vazife-i milliyenin pek mukaddes olduğu kanaati bir kere daha teeyyüd ediyor..."*

Haziran ayı sonlarına gelinirken basında da manda ve himaye tartışmaları aralıklarla sürüp gitmekteydi. 29 Haziran tarihli Türkçe İstanbul gazetesinde Said Molla, İngiltere'nin Türkiye'den özel bir menfaat beklemediğini, taraftar toplamak için propaganda yapmadığını belirmekte ve İngilizlere karşı muhabbetimizi gösterirsek, onların yardımını sağlayabiliriz şeklindeki bir yaklaşımla İngiliz

---

[247] **Alemdar**, 23 Haziran 1919.
[248] **Nutuk**, s. 31.
[249] **Nutuk**, s. 31.
[250] Karabekir, K., **age.**, s. 53.

himayesinin açık bir taraftarı olduğunu gözler önüne sermekteydi[251]. Temmuz ayına gelindiğinde ise Türkiye'deki İngiliz himayeciliğinin önemli bir ilerleme kaydettiğinden şüphe götürmez bir şekilde haberdar olan İngiltere'nin Dışişleri Bakan Vekili Curzon, İngiltere'nin Paris Elçisi Derby'e şöyle demiştir[252]: *"Bütün Türkler İngiltere'den af diliyor ve İngiliz himayesini istiyorlar... ".*

Tüm bu tartışmaların arasında bir de İtilâf Devletleri'nin kararıyla Belen'e bir Amerika Birleşik Devletleri'nin Heyeti gelmiştir. 13 Temmuz tarihinde bölgeye ulaşan bu heyet, İskenderun, Antakya, Belen, Reyhanlı, Kırıkhan kasabalarından mümessiller istemiş, bunlarla görüşerek galip milletlerden hangi milletin himayesini istediklerini sormuştur. Heyetin huzuruna çıkan İskenderun temsilcisi, Fransızların himayesi altında, sancakta bir Türk Hükümeti'nin kurulmasını; Antakya Arapçı eşraf grubu, Şerif idaresini (Arap-Hicaz Kralı), Türk grubu, kayıtsız şartsız Türk idaresini, üçüncü olarak Antakya'nın Mahmut Hoca grubu Fransız idaresini istediklerini söylemiştir. Belen temsilcileri, Türkiye'yi istediklerini ve başka bir idareyi kabul edemeyeceklerini bildirmişlerdir. Reyhanlı ve Kırıkhan temsilcileri de Türkiye'yi istediklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Amerikan Heyeti başkanı, temsilcilere hitaben şu konuşmayı yapmıştır: *"Antakyalıların bir kısmı Fransızları, bir kısmı da Şerif Arap Hükümetini istediler... İskenderunlular da Fransızları istediklerinden, Türk idaresini isteyen milliciler ekalliyette kaldınız. Bu itibarla Türkiye'ye ilhak edilemezsiniz. Ancak Fransız idaresiyle Şerif Arap idaresinden birini tercih etmek zorundasınız".*

Bütün tartışma ve ısrarlara rağmen, Milli hisle dolu olan Hataycılar fiili bir semere elde edememişler, az zaman sonra da silaha sarılmak suretiyle, hürriyetin verilmeyip, alınacağı nazariyesini gerçekleştirmek üzere harekete geçmişlerdir[253].

İstanbul gazetelerinin, İngiliz himayesi ve Amerikan mandaterliği konusunda birbirlerini eleştirdiği ve çeşitli türden tartışmalarını sürdürdükleri Temmuz ayında İngiliz taraftarı olan Alemdar gazetesi, üç yıldız imzasıyla gazeteye yazı gönderen

---

251 **Türkçe İstanbul**, 29 Haziran 1919.
252 Jaeschke, G., **agc.**, s. 48.
253 Hulki Öcal, **Hatay Savaşı**, Desen Matbaası, Ankara, 1953, s. 95-96.

bir kişinin makalesini *"İngiltere, Biz ve Alem-i İslam"* başlığı altında yayınlamıştır. Makalede, geçmişte uygulanan düşüncesiz siyasetin iflas ettiği, ne Türkler ile ne de İslam alemi ile yakın siyaset takip edilemediği için hiçbir şeyin artık eskisi gibi olamayacağı uzun uzun anlatılmakta, Türkiye'nin bir yabancı devlete dayanması tek kurtuluş yolu olarak gösterildikten sonra bunun da İngiltere olduğu belirtilmekte ve yazı şöyle sona ermektedir[254]:

> *"O halde ne yapılacaksa yapmak lâzım geliyor. İngiltere dostluğunun takvid ve tebidine milletçe çalışılmak icap eder. Yoksa kendimizi kurtarmak ve hem de İslamiyet'e son bir hidmet-i diniyede bulunabilmek gibi birbirinden mühim iki fırsatı elden kaçırmış oluruz. Onun için soruyoruz: Geç kalmıyor muyuz?"*

3.2. KONGRELER DÖNEMİ BASINDA MANDA, HİMAYE VE BAĞIMSIZLIK TARTIŞMALARI

3.2.1. ERZURUM KONGRESİ DÖNEMİ: Amasya Genelgesi ile başlayan bağımsızlık yolundaki gelişmeyi Erzurum Kongresi Beyannamesi biraz daha güçlendirmiştir. Sivas Kongresinin hazırlıkları yapılırken, Doğu vilâyetlerini içine alan bir kongre de Erzurum'da yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresine katılırken şöyle düşünmekteydi[255]: *"Evvela ben , behemehal kongreye dahil olmalı ve onu idare etmeli idim. Çünkü, zaman geçirmeksizin, irade-i milliyenin faaliyete geçirilmesini ve milletin bizzat fiilen ve müsellehân ittihazı tedabire başlamasını temin zaruretine kani idim".* O, Erzurum Kongresinde yerel bir sesin değil, milletin sesinin duyurulmasını istemekteydi. 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da toplanan kongrenin 3 Ağustos 1919 tarihli bildirisinin 7. maddesinde *"Manda ve himaye kabul olunamaz"*[256] denilmiştir. Memlekette manda ve himaye tartışmaları yapılırken, Erzurum Kongresinin toplanmasından önce tam bağımsızlıktan başka düşüncesi olmayan Mustafa Kemal Paşa, Mazhar Müfit (Kansu) Bey ile yaptığı 20 Temmuz 1919 tarihli konuşmada Mazhar Müfit Beyin *"muvaffakiyet takdirinde hükümet şekli ne*

---

[254] **Alemdar**, 14 Temmuz 1919.
[255] **Nutuk**, s. 69.
[256] **Nutuk**, s. 66.

olacak?" şeklindeki sorusuna Mustafa Kemal Paşanın cevabı[257]; *"Açıkça söyleyeyim: Şekli hükümet zamanı gelince, Cumhuriyet olacaktır"* olmuştur. Ancak Mustafa Kemal Paşa bu fikrini, Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasını engellememesi ve yakınında bulunan veya bulunmayan yakın arkadaşları ve diğer mülki ve askeri ileri gelenlerin padişah ve hükümetin saflarında yer almamaları veya en azında kendisine olan desteklerini çekmemeleri için Cumhuriyetin ilânına kadar açıklamamıştır. Erzurum Kongresi Beyannamesinde, milli egemenlik ilkesinden hareket ederek, milleti temsil eden bir meclis ve bu meclisin denetimi altında bir hükümet olmadıkça, merkezdeki hükümetin kararlarının hukuki açıdan bağlayıcı ve geçerli kabul edilemeyeceği açık bir şekilde vurgulanmıştır.

Erzurum Kongresi'nin yapıldığı günlerde, Anadolu basınının gerçek sesi olan ve istiklâl fikrinin önderliğini yapmış olan Açıksöz gazetesi manda ve himaye yanlıların sefiller diyor ve onları şu şekilde tenkit ediyordu[258]: *"Birbirimize karşı muhabbet kalmadı. Vatan düşüncesi kalmadı. Sandalye mevkii kavgasına başladık. Şahsi ihtiraslarla birbirimize girdik. Fedakârlık damarlarımız kurudu. Tarihimizi, şan ve şerefimizi unuttuk. Öyle hâle geldik ki şunun bunun himayesini, vesayetini kabul etmeyi düşünecek kadar sefil derecelere düştük..."*. Açıksöz, manda ve himayecilere karşı Anadolu'dan bağımsızlık diye haykırırken İstanbul basınında manda ve himaye taraftarları da boş durmamaktaydı. 31 Temmuz 1919 tarihli Memleket gazetesinin *"Türk'ün Nazarında Manda"* başlıklı makalesinde İsmail Hami şu sözlere yer vermiş[259]:

> *"Bütün millet mukadderatından başka bir şey düşünmediğinden ve bu mukadderatın en muhtemel şekl-i müstakbelinin de "manda" yani Cemiyet-i Akvâm'ın vekalet-i idaresiyesi suretinde tecelli edeceği mütemadiyen rivayet edilmekte olduğundan bugüne kadar efkâr-ı umumîyemizi en çok işgal eden mesele, mandanın hangi devlet veya devletler tarafından hangi hudut içinde ne suretle tatbik edileceği noktasında tezahür ediyordu. Manda usulünün aleyhinde mevcut olan cereyan işte bu endişelerden tevellüd ediyor ve bilnetice her şeyden*

---

257 Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, TTK Yayınları, C. I, Ankara, 1997, s. 74.
258 **Açıksöz**, 28 Temmuz 1919.
259 **Memleket**, 31 Temmuz 1919. (Bk., Ek:7)

evvel hatıra istiklâl-i milli meselesi geliyordu... İstiklâl-i siyasi ve askeriyemiz tamamı ile mahfuz kalmak şartıyla bir devlet mandaterliğini kabul etmek muvafık olur..." dedikten sonra da Amerikan mandasını kendine göre gerekli gördüğünü çeşitli şekildeki ifadelerle savunmuştur.

Ertesi günkü Alemdar gazetesinde Refi Cevat *"Amerika mı? İngiltere mi?"* başlıklı yazısında İngiliz mandasını savunuyor ve yazısını şöyle bitiriyordu[260]: *"1- Ahali ne istiyor? İngiltere gibi adil bir hükümet! 2- Şayet bir himaye vazı icab ederse hangi devletin himayesi kabul olunacağı? – Türkiye istiklâliyet-i tammesini temin için âdil bir hükümetin (himaye değil) müzaheret ve refakat-ı siyasiyesine muhtaçtır. Bu hükümet de ancak ve ancak İngiltere, İngiltere, İngiltere'dir!"*

28 Temmuz tarihinde Kâzım Karabekir Paşanın, 15. Kolordu Kumandanı olarak Harbiye Nezaretine çekmiş olduğu telgraf da manda konusunu içermekte ve Kâzım Karabekir Paşa, manda sözlerine şu sözleriyle karşı çıkmaktaydı[261]: *"... muazzam bir tarih ve esaret kabul etmez bir ahlâka sahip olan koca bir milleti bir teşekkül ve teslimiyet ile kendi elimizle esaret zincirine vurmak için çok önsezili davranılması gerektiği görüşünde olduğumu arz ederim."*

Kâzım Karabekir Paşanın mandaya karşı çıktığı ve Erzurum Kongresi'nin en hararetli safhasını geçirdiği bu günlerde Amasya'ya gelen Bekir Sami Beyin manda konusu hakkındaki görüşlerini, onunla görüşen 5. Kafkas Fırkası Kumandan Vekili Arif Paşa, Mustafa Kemal Paşaya çektiği telgrafta şöyle ifade etmiştir[262]:

> *"... İstiklâl şayan-ı arzu ve tercihtir. Ancak istiklâli tam talep ettiğimiz halde mülkün menakıt-ı mütemaddiye taksimi, kati ve şüphesizdir. Şu halde iki, üç vilâyete münhasır kalacak istiklâle, tamamiyet-i mülkiyemizi temin edecek mandaterlik elbette müreccahtır. Memalik-i Osmaniye'nin cümlesine şâmil meşrutiyetimiz ve hariçte hakk-ı temsilimiz baki kalmak şartıyla bir müddet-i muayyene için Amerika mandaterliğini talep etmeyi milletimiz için en nâfi bir şekl-i hal kabul ediyorum... Kongrenin mandayı kabul etmesi halinde, Amerikan temsilcisi, bir Türk heyetini Amerika'ya göndereceğini deruhte etmiştir."*

---

260 **Alemdar**, 1 Ağustos 1919. (Bk., Ek:8)
261 **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, GATSEB Yayınları, S. 109, Y. 49, Ankara, 2000, s. 51.
262 Kansu, M, M., **agc.**, s. 178-179.

Erzurum Kongresi'nin devam ettiği Ağustos ayı başlarında, gazetelerin de manda ve himaye yanlısı yazıları hız kazanmıştır. 2 Ağustos tarihli İleri gazetesinde Celâl Nuri, *"Büyük Britanya ve Biz"* başlıklı yazısında *"Milli ve hatta dini menfaatlerimizle yüksek menfaatleri her noktada müşterek olan Büyük Britanya'nın bu vaziyet-i feridesi karşısında eğiliriz..."*[263] derken, Türkçe İstanbul'da İngiliz yanlısı Said Molla Amerikan mandacılığına karşı çıkmaktaydı[264]. Aynı gün, *"Müzaheret ve Kâbiliyet"* başlıklı makale ile Vakit gazetesinden Ahmet Emin, Amerikan mandasını şu gerekçe ile savunmakta idi[265]: *"... kendimizi toplamak ve ihtiyaçlarımıza göre inkişaf etmek için muvakkaten hayırhah bir müzaherete muhtaç olduğumuzu teslim etmek istiklâl-i tamdan feragat manasını haiz olmak şöyle dursun, bilakis istiklâlimize hakiki bir ruh vermek ve vahdetimizi taht-ı temine almak..."*. Ertesi gün Türkçe İstanbul gazetesi, *"Amerikan mandasını reddediyoruz. İşi yarı yolda bırakıp, başka bir devlete terk etmektense baştan düşünmek gerekir Şark'ta sükunu İngiltere sağlar"*[266] demekte ve İngiliz yanlısı tutumunu sürdürmekteydi. İleri gazetesinde ise Celâl Nuri ilginç bir makale yayınlamış ve *"bizi başıboş bıraksalar da biz yine Fransız, İtalya, Amerika, İngiltere'nin siyasi müzaheretini istirham etmeliyiz. Yalnız birinin mandası olamayız. Hiç birisinden vazgeçemeyiz. Neden inhisar altında olalım?"*[267] diye sormuştur.

4 Ağustos 1919 tarihli İstiklâl gazetesinde Rauf Ahmet, *"Vekâlet-Müzaheret"* başlıklı yazısında, Amerikan mandasını savunarak *"iş işten geçmeden himayeyi kabul edelim"* derken[268], Vakit'te Halide Edip, *"Amerika Tahkik Heyetine"* başlığını kullandığı yazısında Amerikan mandasını tercih nedenini şöyle ifade etmekteydi[269]: *"1- Türkiye'yi bir kül halinde muhafaza etmek, 2- Bütün anasırı ahenk ve sükûn içinde tekamülden men eden şeraiti kaldırmak..."*. Ertesi günkü Tarik gazetesi ise, Muslihiddin Adil imzası ile tüm bu söylenenlerin tam tersine *"İstiklâl Münakaşa Olunamaz!"* başlığını atarak manda ve himayeye karşı çıkmakta ve bağımsızlıktan ödün verilemeyeceğini anlatmaktaydı. Makale[270]:

---

263 **İleri**, 2 Ağustos 1919. (Bk., Ek:9)
264 **Türkçe İstanbul**, 2 Ağustos 1919.
265 **Vakit**, 2 Ağustos 1919.
266 **Türkçe İstanbul**, 3 Ağustos 1919.
267 **İleri**, 3 Ağustos 1919.
268 **İstiklâl**, 4 Ağustos 1919.
269 **Vakit**, 4 Ağustos 1919.
270 **Tarik**, 5 Ağustos 1919.

"Hülâsa bugün istiklâl haricinde şu veya bu tarzda bir şekil talebine ve imzalar toplamaya hiç kimsenin hak ve salahiyeti yoktur. Bu esaslar hakkında rey verecek, milletin bilakis kendisidir. Onun için millet meclisi ictima etmeksizin vuku bulacak temennilerin, tezahürlerin fikrimizce bir nüfuz ve kıymeti olamaz. Vaziyete hâkim olacak millet ve onun vekilleridir. Bu nokta-i nazardandır ki vekil-i milletin bir an evvel intihap ve ictimaına çalışmak en muğber bir vazifedir. Vatanın şeref ve istiklâlinden memleketin taşından toprağından isteye isteye fedakârlık yapabilecek bir Türk yoktur" ifadeleriyle biterken aynı gün, Sabah gazetesi ise Amerikan mandasını reddederek İngiltere'nin himayesini savunmaktaydı[271].

6 Ağustos 1919 tarihli Zaman gazetesi, *"Manda Hakkında Bir Fikir"* başlıklı yazısında[272]: *" Manda meselesinin efkâr-ı umumîyeyi uzun uzadıya meşgul etmekte.... Bir devleti mandater olarak kabul ederek kaderimizi onun eline bırakmış ve istiklâlimizden kendi arzumuzla mahrum kalmış olmayacak mıyız? Bu millet ne mana verilirse verilsin, mandaya tahammül edemez. Manda, huzuru hepimize haram eder. Anadolu'nun sessizliğine bakmayınız. İstiklâlin zevkini belki sizden bizden iyi bilir..."* dedikten sonra *"şartlarımızı ileri sürelim. Kim kabul ederse onun müzaheretine taraftar oluruz. Şartlar: İstiklâlimize kesinlikle dokunmamalı"* şeklinde manda ve himaye değil de müzaheret kelimesini kullanarak müzaheret altında bağımsız yaşamaktan söz etmekteydi. Aynı gün Akşam gazetesi, ne İngiltere ne Amerika biz istiklâl isteriz diye yazmakta, ancak çaresiz kalınınca ve belli şartlar oluşunca bir devletin geçici yardımının kabul edilebileceği, daha sonra şartlar hazırlanınca da kimin yardımının istenilebileceğinin kararlaştırılacağı ifade edilmekteydi[273].

Erzurum Kongresi'nin sona erdiği 7 Ağustos 1919 tarihinde Vakit gazetesinde Ahmet Emin, *"Müzaheret Mektubu"* başlığını attığı yazısında bağımsızlık isteyenleri maceracılıkla suçlarken, kendisi de Amerikan mandacılığını savunmaktaydı[274]. Aynı gün İngiltere'nin The Times gazetesi *"Türk Köylüsünün Feryadı"* başlığıyla, Türk köylüsünün ağzından söylenmiş gibi yazdığı yazısını şöyle sürdürüyordu[275]: *"İngilizler gelip bizi adam etsinler, çünkü hayırsız Paşalar*

---

[271] **Sabah**, 5 Ağustos 1919.
[272] **Zaman**, 6 Ağustos 1919.
[273] **Akşam**, 6 Ağustos 1919.
[274] **Vakit**, 7 Ağustos 1919. (Bk., Ek:10)
[275] Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. 56.

boyunduruğundan kurtulamayacağız". The Times gazetesinin düşünceleriyle paralellik gösteren bir yazı da Sabah gazetesinin sütunlarında boy göstermekteydi. *"Türkiye ve Mandaterlik"* başlığını taşıyan yazıda Ali Kemal, İttihat ve Terakki politikasına hücum ettikten ve İngilizlerin aleyhimizdeki tedbir ve hareketlerini mazur göstermeye çalıştıktan sonra yazısında şunları anlatmıştır[276]:

> *"Biz bu müthiş yangından bir şey koparabilmek, hiç olmazsa milli birliğimizi temin eylemek için İngiltere'ye istinat etmemiz, İngiliz mandaterliğini talep eylememiz elzemdir. Zira bu müşkül dakikalarımızda, on seneden beri geçirdiğimiz elim ve feci tecrübelerden sonra bu dûrbinliği göstermez isek emin olmalıyız ki, bu harpten koca bir devlet yerine hâneberduş bir aşiret, bir hanlık halinde çıkabileceğiz ve devletimizin, vatanımızın, milletimizin inkısam-ı muhakkakına şahit olacağız. Türkiye'yi bugünkü vaziyet-i müthişesinden en az bir zararla kurtarabilecek bir devlet varsa ancak İngiltere olabilir, fakat İngiltere'nin bu fedakârlığı ihtiyar etmesi için Türkiye'nin o sakin yollara bir daha düşmeyeceğine, o türedilerin bir daha atlarını oynatmak için bu topraklarda müsait bir zemin bulamayacaklarına kani olmaları lâzımdır. Binaenalyh bu kanaati onlara telkin etmek, Türklerin fimabaad o serserilerin! tahrikâtına kapılarak felâket ve musibetlerimizi hazırlayan o mahut sergüzeştlere atılmayacaklarına inandırmak için idari umurumuzun tensik ve ıslahını İngilizlere tevdi eylemeleri, tâbir-i âherle mahdut bir zaman için İngilizlerin siyasi değil, fakat idare vilayetlerini! kabul eylemekle mümkündür. Bu sayede İngilizler zabıtamızı, adliyemizi, maliyemizi, nafiamızı tensik edecekler ve Türkler de endişe-i ferdâdan, azade kalarak fitrî ve irsî meziyetlerini, kâbiliyetlerini inkişaf ettirmeye muvaffak olacaklardır."*

8 Ağustos günü Vakit'ten Ahmet Emin, *"müzahereti bize kabul ettirmelerini beklemek yanlıştır. Bunu biz isteyelim diyenlerin yanlış muhakeme yürüttüklerini"*[277] belirtirken, Tarik'te Muslihiddin Adil, *"İstiklâl, Daima İstiklâl..."* başlığıyla bağımsızlık yönündeki düşüncelerini ortaya koymaktaydı[278].

10 Ağustos tarihinde Peyam'daki *"Ocak ve Manda"* başlıklı yazısında Ali Kemal, Amerikan mandasını isteyenlerin, sıra İngiltere'ye gelince istemezük! diye bağırmalarından yakınmaktayken[279], Memleket gazetesi *"Manda İster miyiz?"*

---

276 **Sabah**, 7 Ağustos 1919.
277 **Vakit**, 8 Ağustos 1919.
278 **Tarik**, 8 Ağustos 1919. (Bk., Ek:11)
279 **Peyam**, 10 Ağustos 1919.

başlığıyla gazeteye, açılan manda müsabakası sebebiyle gelen mektupları okumakta ve İstanbul'un tanınmış kişilerinin dışında tüm milletin tam ve mükemmel bir istiklâlden başka bir arzusu bulunmadığını dile getirmekteydi[280]. Aynı gün Halide Edip, Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşaya gönderdiği mektupta, İtilâf Devletleri'nin arasında Türkiye için yapılan çekişmeleri anlatarak Amerikan resmi çevrelerinin ve kamuoyunun Anadolu'da gelişen mücadeleyi sempati ile izlediğini, durumun elverişli olduğunu, bu fırsatın kaçırılmaması gerektiğini bildirmekte ve mektubuna şöyle devam etmekteydi[281]: *"... davamızda zahir olabilmesi için, bu fırsat dakikalarını kaybetmeden taksim ve izmihlâl korkusu karşısında, kendimizi Amerika'ya müracaata mecbur görüyoruz..."*. Manda meselesi ile ilgili 10 Ağustos tarihli Mustafa Kemal Paşaya yazılan bir diğer önemli mektup da Kara Vasıf'tandır. Kara Vasıf, bu mektupta İstanbul'da bulunan aydınların ekseriyetini Amerikan mandası taraftarı olarak göstermekte ve bu suretle Anadolu'da kongreler vasıtasıyla milli hâkimiyetin ve milli birliğin tesisi için gayret sarf eden Mustafa Kemal Paşayı manda fikrini kabullenmeye zorlamaktadır[282].

13 Ağustos 1919 tarihine gelindiğinde Vakit'te Ahmet Emin, Amerikan mandasını savunurken, Amerika'yı ve Amerikalıları tanımanın icap ettiğini kaydediyor, tanımayanlara da *"onları kolayca ikna edecek bir misal varsa o da Amerika'nın Filipin'de ve Küba'da takip ettiği siyasettir"* diyordu[283]. Aynı gün Sabah gazetesi Anadolu'daki milli harekete çatarken[284], Türkçe İstanbul'da Said Molla, İngiliz taraftarı olduğunu açıkça belirtiyordu[285].

18 Ağustos tarihine Alemdar gazetesinde Refi Cevat, *"Amerikan Mandası Olacaksa"* başlığı altında şöyle yazmakta[286]: *"... İşte burada manda meselesine avdet ediyoruz. Amerika harbe insani bir maksatla girmişti. Amerika, Avrupa'daki siyasi cereyanlara o kadar alâkadar değildi. Daha doğrusu onu bu harbe sokan âmil, İngiltere'nin büyük kafalı diplomatları idi. Amerika kendi halinde bırakılması katiyen câiz görülmeyen Türkiye mandaterliğini*

---

[280] **Memleket**, 10 Ağustos 1919.
[281] **Nutuk**, s. 95-98.
[282] Kırzıoğlu, F., **agm.**, s. 31-36.
[283] **Vakit**, 13 Ağustos 1919.
[284] **Sabah**, 13 Ağustos 1919.
[285] **Türkçe İstanbul**, 13 Ağustos 1919.
[286] **Alemdar**, 18 Ağustos 1919.

deruhte ettiği anda memlekette elan mevcut olan ve türlü türlü kisveler altında faâliyet gösteren İttihat ve Terakki'nin bu sefer yeni bir hüviyet ile yaşamasına ehemmiyet vermeyecektir. Bu ise ölümlerin en fecisidir. Bu toprak yaşayacaktır, yaşamaya lâyıktır. İttihat ve Terakki eli ona şifa vermez. Çünkü nalbanttan dişçi, demirciden saatçi olamaz" diyerek de Amerikan mandasına karşı çıkmaktaydı. Aynı kalemler, *"Amerika değil, İngiltere"*[287], *"İngiltere-Türkiye"*[288] başlıklı yazıları ile İngilizlere davetiye çıkarırlarken, Anadolu, mandadan evvel istiklâl diye manda ve himaye taraftarlarına ateş püskürmekteydi[289].

21 Ağustos tarihli İstiklâl gazetesinde Rauf Ahmet, *"Manda Meselesi"* başlıklı yazısında[290]: *"Hiçbir müzaherete muhtaç olmadığımızı ve istiklâlden, hatta istiklâl-i tamdan başka bir şeyin kabul olunamayacağını iddia edenler şüphesiz ekalliyettedir"* derken, Sabah gazetesi de ertesi gün İstiklâl'e verdiği cevapta Amerika'yı neden istemediklerini açıklamaktaydı[291].

3.2.2. SİVAS KONGRESİ DÖNEMİ: Erzurum Kongresinden sonra onu Sivas Kongresi izlemiştir. 4 Eylül 1919 günü Sivas Lisesi salonunda toplanan Sivas Kongresi'nin ilk açış konuşmasını Mustafa Kemal Paşa yaparak, *"Meclis-i Millinin henüz toplanmamış olduğu bir sırada, istiklâlini kaybetmiş olan Hükümet-i Merkeziyenin tek başına ve meşru olmayan bir karara varması veyahut milli isteklere aykırı bazı dış tekliflere boyun eğmesi, ihtimaline karşı milli ruhu temsil eden Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin toplanması selâmetimiz için çok hayırlı olmuştur"* demiş ve *"kongrenin hayırlı sonuçlar almasını Allah'tan dilerim"* demek suretiyle sözlerini bitirmiştir[292]. Sivas Kongresini meşgul eden en önemli meselelerden biri de manda meselesi olmuştur. Çünkü kongreye delege olarak katılmış olanlardan bir kısmı mandaya taraftar görünmüyor, bir kısmı da tam tersini düşünüyordu. Fakat Amerika Birleşik Devletleri veya İngilizlerden birini tercih edemiyorlardı. Bununla beraber Amerika Birleşik Devletleri'ni isteyenlerin

---

287 **Alemdar**, 22 Ağustos 1919.
288 **Alemdar**, 26 Ağustos 1919.
289 **Açıksöz**, 24 Ağustos 1919.
290 **İstiklâl**, 21 Ağustos 1919.
291 **Sabah**, 22 Ağustos 1919.
292 **Nutuk,** C. III, Vesika 54

çoğunlukta olduğu anlaşılıyordu[293]. Kongre için Sivas'a gelmiş olan delegelerden bazıları, daha kongre toplanmadan kendi aralarında bir araya gelmişler ve Amerikan mandaterliğini kabul konusunda kongreye sunulmak üzere muhtıra niteliğindeki bir karar taslağı hazırlamışlardır[294]. Muhtıra niteliğindeki bu taslak, Sivas Kongresi'nin dördüncü umumî toplantısında 8 Eylül 1919'da gergin bir ortamda görüşülmeye başlanmıştır.

Sivas Kongresine bu dönemde delege olarak Heyet-i Temsiliye tarafından iştirake davet edilen Amerika Birleşik Devletleri'nin Yakın Doğu Yüksek Mümessili Charles R. Crane, bilindiği üzere Küçük Asya'da durumu tetkik etmek için gönderilen Amerikalı Komisyonun üyelerindendir. Bu komisyonun görevi, mağlup Osmanlı Devleti halkının ilerde sahip olmak istedikleri hükümet bilhassa yabancı bir manda hakkındaki arzularını ilk elden öğrenmekti. Ancak Crane, hem işlerinin çokluğu, hem de müttefiklerin şüphelerini çekmemek için Sivas'a gitmek istememiş, onun yerine o sıralarda İstanbul'da bulunan Amerikalı gazeteci Edgar Louis Browne kongreye katılmıştır[295]. Yukarıda hazırlanan muhtıranın okunmasına geçilmeden önce, kongre başkanlığını yürüten Mustafa Kemal Paşa, Mr. Browne hakkında şu açıklamayı yapmıştır[296]: *"Efendiler, Mr. Browne: "Ben hiçbir sıfat-ı resmiye ile görüşmüyorum, tamamıyla hususi bir surette görüşüyorum;" diyor ve hatta Amerika'nın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmeyeceğini söylüyor! Onun için sözleri Amerika namına değil, kendi namınadır; bu husus nazar-ı dikkate almalıdır. Fazla olarak Mr. Browne'ın ifadesine nazaran mandanın ne olduğu kendisi de bilmiyor! "Manda, siz ne derseniz o dur!" diyor..."*. Bu açıklamasından sonra Mustafa Kemal Paşa, Amerikan mandaterliğinin kongrenin havasına hakim olduğunu hissettiği için oturuma on dakika ara vermiş ve bu arada Mazhar Müfit Bey ve Hüsrev Sami Bey'e, kongre üyelerinin bu konuda neler düşündüğünü sormuş ve kulis için talimat vermiştir[297].

İstanbul delegesi İsmail Hami Bey tarafından hazırlanıp, birçok imza ile Kongre Başkanlığına verilen muhtıradaki manda konusunda oldukça uzun

---

293 Tansel, S., **age.**, C. II, s. 98.
294 Tansel, S., **age.**, C. II, s. 102.
295 "Sivas Kongresinde Amerikalı Bir Gözlemci", **Son Çağ**, S. 19, Ankara, 1965, s. 6.
296 Uluğ İğdemir, **Sivas Kongresi Tutanakları**, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 47.
297 Kansu, M, M., **age.**, s. 240.

tartışmalar yaşanmıştır. Rauf Bey, Refet Bey, Bekir Sami Bey ve Kara Vasıf Bey ile İsmail Fazıl Paşa manda tezini en çok savunan kişiler arasında yer almıştır. Manda meselesinin görüşülmesinde, bu tezi savunanların ileri sürdükleri fikirlerden bazıları ise şunlardır[298]:

- *Yirminci asırda beş yüz milyon lira borcu, harap bir memleketi, pek münbit olmayan bir toprağı ve ancak on-on beş milyon lira geliri olan bir kavim için bir harici müzaheret olmaksızın yaşamak imkânı olamaz.*
- *Müstakil yaşamaya mali vaziyetimiz müsait değildir.*
- *Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar tayyare ile havada uçuyorlar, biz henüz kağnı arabasından kurtulamıyoruz. Onlar diretnot yapıyor, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz. Bu haller ile bugün istiklâlimizi kurtarsak bile yine günün birinde bizi taksim ederler.*
- *İlkin genel olarak güdümü kabul edelim de, koşulları üzerinde sonra görüşürüz.*
- *Eğer İzmir, Yunanistan'da kalsa ve aramızda bir muharebe açılsa, düşmanımız, Yunanistan'dan vapurla asker getireceği halde, acaba biz Erzurum'dan hangi şimendiferle nakliyatımızı yapabileceğiz.*
- *Bir de diyelim ki, harici ve dahili tam bir istiklâl isteriz. Fakat, acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz? Yapamayacak mıyız? Ondan evvel, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı? Bunu düşünelim.*
- *Mandanın cisminden ziyade ismine itiraz edenler beyhude telaş ediyorlar, kelimenin ehemmiyeti yoktur. Ehemmiyet işin hakikatinde ve mahiyetindedir. Manda altına girdik demeyelim de isterlerse devlet-i ebed müddet olduk diyelim.*

Kongredeki manda tartışmalarında çözüm yolu Rauf Bey tarafından ortaya atılmıştır. Mustafa Kemal Paşa ise bu konuda şöyle demiştir[299]: *"Pek uzun ve münakaşalı devam eden bu manda müzakeresi, taraftarlarını iskât edecek muvassıt bir çare ile hitam buldu. Hem de bu çareyi teklif eden yine Rauf Bey oldu...".* Rauf Bey, öneri olarak, yıllardan beri Amerikan kamuoyunda Türkiye aleyhtarı bir propagandanın yürütüldüğü, bu propagandanın etkisinin giderilmesi ve Türklerin böyle olmadığı konusunda kanaat oluşturulabilmesi için Türkiye'de incelemelerde bulunacak bir heyetin Amerikan Kongresinden davet edilmesini belirtmiş ve bu önerisi de oy birliği ile kabul edilmiştir. Hemen ardından da Amerikan Senato Başkanına hitaben Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Rauf, İsmail Fazıl Paşa, İsmail Hami ve Mehmet

[298] İğdemir, U., **agc.**, s. 47-71.
[299] **Nutuk**, s. 114.

Şükrü'nün imzalarını taşıyan dilekçe imzalanarak gönderilmesine karar verilmiştir. Bu konuda Mustafa Kemal Paşa şöyle demiştir[300]: *"Kongre Divanı Riyasetinin imzaları ile bu yolda bir mektup tesvit olunduğunu hatırlıyorsam da bu mektubun gönderilip gönderilmediğini pek iyi hatırlamıyorum. Esasen bu mektuba suret-i mahsusada ehemmiyet atfetmiş değildim."*

Sivas Kongresi'nde manda meselesi yukarıda ifade edildiği gibi uzun uzadıya tartışılmış, kimi mandayı savunurken, kimi karşı çıkmış, delegelerin büyük bir kısmı ise kesin tavırlarını ortaya koymamıştır. Tutanaklara bakıldığında manda fikrini savunanların Erzurum Kongresi'ne nazaran daha hazırlıklı oldukları görülmektedir. Bu mandayı savunanların başında Bekir Sami, İsmail Hami, Kara Vasıf, Refet Bey'ler ile İsmail Fazıl Paşa gelmekteydi. Bu kişiler dışında birkaç delege de kararsız bir biçimde Amerikan mandasını destekler görünmüştür. Mandaya karşı çıkan çok fazla görünmemekle beraber, Mustafa Kemal Paşa, Hoca Raif Efendi ve Rauf Beyin karşı olduğunu ifade edebiliriz. Kongre, manda ile ilgili tartışmalarını Amerikan Senatosu'na bir mektup yazmak suretiyle sonuçlandırırken, Erzurum Kongresi'nin kabul ettiği yedinci maddeyi de aynen benimsemiştir. Esasen bu madde ile manda ve himaye reddedilirken bunun dolaylı ifadesi maddenin yanlış anlaşılmasına da neden olmuştur. Milli Mücadelecilerin Amerika Birleşik Devletleri'ne sıcak bakışları Amerikan mandasının kabulü şeklinde de yorumlanmıştır. Bu yorumu yapanlardan birisi Amerikalı gazeteci Mr. Browne'dır. Mr. Browne, telgraflarından birisinde özetle şöyle demektedir[301]: *"Bu davetiye ve Erzurum Kongresi kararının tekrar kabulü Amerika'ya bir çağrı şeklinde mütalaâ edilebilir"*

Bu arada dönemin basınına bir göz atılacak olursa; Sivas Kongresi'nin açılmasından iki gün önce Türk Dünyası gazetesinde Nebizâde Ahmet Hamdi, *"Manda Meselesi"* başlıklı makalesinde, şimdiden mandayı kabul etmek gibi bir yükümlülük altına girmenin faydası bulunmadığını, manda şartları kesinlik kazandıktan sonra mandayı kabul edecek devletlerin bulunacakları taahhütlere göre

---

[300] **Nutuk**, s. 114.
[301] Kasalak, K., **age.**, s. 141-142.

hareket edilmesinin daha doğru olacağını yazmaktaydı[302]. Ertesi gün İstiklâl'de Rauf Ahmet, manda konusunu ele almış ve İngiltere'nin yardımıyla Osmanlı Devleti'nin savaştan önceki topraklarının korunmasındaki imkânsızlığı anlattığı makalesine şöyle devam etmiştir[303]: *"İstiklâl-i tam, bu hengamede bizim için söz konusu olamaz. Böyle düşünenler gaflet içindedirler. Vekâlet, Cemiyet-i Akvâm'ın kefilliği altındadır. Kıymeti az çok bilinen Cemiyet-i Akvâm'ın kefaleti dururken, örnekleri bilinen, sonu karanlık bir sergüzeşt aramaya ne lüzum var?"*. Aynı gün İleri gazetesinde Celâl Nuri ise[304]: *"Türk istiklâlini, mülkünün bütünlüğünü kurtaracak olan camilerdir"* diyerek manda ve himaye konusuna eleştirisini, değişik bir görüşle göstermiştir.

Sivas Kongresi'nin toplandığı 4 Eylül günü, Peyam gazetesinde Ali Kemal *"Bizi Ancak Anadolu Kurtarabilir"* başlıklı yazısında, Anadolu'nun baştanbaşa Türk yurdu olduğunu vurgulamakta ve burasını ilk ve son yurt olarak görmektedir[305].

Trakya , Şark ve Batı vilâyetlerinde bulunan ulusal cemiyetlerin bir araya gelmesi ve ülke birliğinin sağlanması amacı güden Sivas Kongresi'nde seçilen Heyet-i Temsiliye, vatanın tamamını temsil etmek gibi geniş yetkilerle donatılmıştır. Kongrede milletçe karşı koyma ve savunma esası kabul edilmiş, ayrıca İstanbul hükümetince vatanın her hangi bir parçası terk ve ihmal edilirse geçici bir hükümetin kurularak idarenin millet adına ele alınacağı karara bağlanmış ve Misak-ı Millinin esasları kabul edilmiştir. Sivas Kongresi'nden sonra Anadolu'da Milli Mücadele Hareketi güç kazanmıştır.

3.3. KONGRELER DÖNEMİ SONRASI BASINDA MANDA, HİMAYE VE BAĞIMSIZLIK TARTIŞMALARI

23 Temmuz 1919 tarihinde Suriye'deki faaliyetleri sona ererek Avrupa'ya dönmek üzere Mersin üzerinden İstanbul'a gelen Kıng-Crane Komisyonu, 31

---

302 **Türk Dünyası**, 2 Eylül 1919. (Bk., Ek:12)
303 **İstiklâl**, 3 Eylül 1919.
304 **İleri**, 3 Eylül 1919.
305 **Peyam**, 4 Eylül 1919. (Bk., Ek:13)

Temmuz tarihinde Amerikan Sefaretinde Milli Ahrar Fırkası, Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası, Vilâyet-i Şarkiye Cemiyeti, Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi siyasi kuruluşlarla görüşmelerde bulunmuştur. Bunun yanı sıra Rum, Ermeni, Musevi ve Kürt heyetleriyle de görüşmeler yapmıştır. Komisyon ayrıca tek tek Vakit gazetesi başyazarı Ahmet Emin, eski Dahiliye Nazırı Ali Kemal, Halide Edip ve Velid Ebuzziya gibi isimlerle de fikir alışverişinde bulunmuştur[306]. 31 Temmuz 1919 günü sabah başlayan görüşmelerde Milli Ahrar Fırkası ve İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden Câmi ve Kemal Mücahid Beyler yer almıştır[307]. King-Crane Komisyonu, İstanbul'da çalışmalarını yaptığı sıralarda Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı açık değildi. Meclis açık olmadığı için de kamuoyunu ister istemez siyasi partiler temsil etmekteydi. Siyasi partiler, komisyonun İstanbul'a gelişiyle birlikte ortak hareket etmek üzere birçok defa bir araya gelmişlerdir. Yaptıkları çalışmalar sırasında daha başlangıçta bütün partilerin komisyona beyan etmeyi kararlaştırdıkları iki temel nokta üzerinde birleştiklerini görmekteyiz. Bu iki temel mesele şu şekilde tespit edilmiştir[308]: *"Hukuk-u Hilâfetin tamamen mahfuziyesi ile manda ve himaye şekillerinden azade olarak milli istiklâlin temini"*. Ancak partilerin bu teşebbüsleri netice itibariyle sonuçsuz kalmıştır. Siyasi partilerin başlangıçta milli istiklâlin temini hususundaki bu tür karar ve çabaları Amerikan Komisyonuyla temaslar sonucunda giderek zayıflamış, değişik düşünceler ortaya atılmış ve *"istiklâli-i tam"* fikri geri planda kalmıştır.

Manda ve himaye meselesinin İstanbul kamuoyu ve aydınlar üzerindeki tesirleri farklılık arz etmiştir. King-Crane Komisyonu daha İstanbul'a geldiği sıralarda hükümet ileri gelenleri ve özellikle aydınlar arasında Paris Barış Konferansı'nda ortaya çıkmış olan manda fikri çeşitli şekilleriyle tartışılmaya başlanmış ve hatta önemli ölçüde taraftar bulmuştur. İsmet Paşanın, Kâzım Karabekir Paşaya gönderdiği 1 Haziran 1919 tarihli mektupta İstanbul'a gelecek komisyonun manda konusunda kamuoyu yoklaması yapacağı belirtilerek, tartışmaların daha çok manda talepleri doğrultusunda olduğu ve meselenin artık

---

[306] Karakaya, A., **agc.**, s. 86.
[307] **Vakit**, 1 Ağustos 1919.
[308] **Tarik**, 31 Temmuz 1919.

İngilizlerin mi yoksa Amerika'nın mı tercih edilmesi gerektiği noktasında düğümlendiği anlatılmaktadır[309].

Bu dönemin önemli yazarlarının Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin ileri gelen üyeleri arasında yer alması manda ve himaye fikrinin kamuoyunda gördüğü ilgi ve kabulü göstermesi bakımından önemlidir. Bu yazarlar içerisinde Amerikan mandasını en fazla savunan Ahmet Emin, gerek Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kurulmasından, gerekse King-Crane Komisyonu'nun İstanbul'a gelmesinden önce yazdığı *"Bir İzah"* başlıklı makalesinde; *"... bu yurdu asrın ihtiyaçlarına uygun bir hâle koymak için her vilayetimize lüzumlu uzmanlardan kurulu bir ıslah heyeti davet edilmesine"* taraftar[310] gözükmüş ve şiddetle Amerikan mandasını istemiştir.

King-Crane Komisyonu, Suriye ve Filistin'de yaptığı gibi geniş bir araştırma imkânını İstanbul'da bulamamıştır. Dolayısıyla mütareke döneminde İstanbul üzerindeki politik baskı ve yasaklar sebebiyle manda konusunda güvenilir bir sonuç alınamamıştır. İstanbul'daki Türk fırka ve cemiyetlerinin temsilcileri King-Crane Komisyonu'yla yapılan görüşmelerden hayal kırıklığına uğramışlardır. Çünkü King-Crane Komisyonu'nun yapmış olduğu asıl araştırma Anadolu'daki değişik bölgelerde Ermenilerin sayıları ve Türklerin Ermenilere karşı tutumlarının ne şekilde olduğunu öğrenmek olmuştur.

Komisyon, İstanbul'daki faaliyetleri sonucunda, Ermenistan'ın doğuda bölgeyi uygun şekilde ikiye bölerek Türkiye'den ayrılmasına ve manda altına alınmasına karar vermiştir. Bu görüşmelerde Amerika Birleşik Devletleri adına ortaya çıkan en şaşırtıcı sonuç; İstanbul aydınının Türkiye'nin Amerikan mandası altına alınması konusunda anlaşılmaz nitelikteki aşırı isteği olmuştur. Tarihte istiklâli için yaşamış ve değişik milletleri idare etmiş bir kavmin temsilcilerinin bu tarz bir teslimiyet içinde olması ve müstemlekeci bir yönetim tarzını talep etmesi Amerika Birleşik Devletleri tarafından hayretle karşılanmıştı.

---

[309] Karabekir, K., **age.**, s. 55-56.
[310] **Vakit**, 7 Aralık 1918.

King-Crane Komisyonu'nun faaliyetleri Erzurum ve Sivas Kongresi'ne katılan birçok aydını etki altında bırakmış, bu kongrelerden manda ve himaye lehine bir kararın çıkması hararetle istenmiş ve beklenmiştir. Mustafa Kemal Paşaya yakın sayılabilecek isimlerden Halide Edip, Bekir Sami ve Kara Vasıf üçlüsü Erzurum ve Sivas Kongreleri'nden Amerikan mandası lehine bir kararın çıkması için sistemli bir şekilde çaba sarf etmişlerdir. Bu üç isim İstanbul'da bulunan aydınların ekseriyetini manda taraftarı olarak göstermek suretiyle Anadolu'da kongreler vasıtasıyla milli hâkimiyetin ve milli birliğin tesisi için gayret sarf eden Mustafa Kemal Paşayı manda fikrini kabullenmeye zorlamışlardır. Bu zorlamadaki temel sebep, Amerikan mandasına taraftar olanların başarılı olabilmeleri için İngilizperest bir politika takip eden padişah ve hükümetin karşısında Mustafa Kemal Paşaya şiddetle ihtiyaçları olmalarından kaynaklanmaktadır. Ancak böyle bir yol ayrımında Mustafa Kemal Paşayı ne mandacılar ne de İngiliz himayesini isteyenler kazanabilmiştir.

Kıng-Crane Komisyonu'nun raporu, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ile ilgili görüşmelerden çekilmesi sebebiyle kamuoyuna açıklanmamıştır. Dolayısıyla *"King-Crane Raporu"*'nun Türkiye ile ilgili anlaşmanın oluşumunda hiçbir rolü olmamıştır. Yine de raporun ana hatlarının basına yansıması kamuoyunda oldukça büyük ölçüde etki yaratmış, Yakın Doğuda İngiliz-Fransız ilişkilerinde krize yol açmıştır[311].

Bilindiği üzere Milli Mücadele döneminde manda meselesi Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde üzerinde en çok durulan meseleler arasında yer almıştır. Kıng-Crane Komisyonu'nun İstanbul'daki temasları dışında Sivas Kongresi sırasında da bir Amerikalı gazetecinin Sivas'ta bazı temasları olmuştur. Edgar Louis Browne, Sivas'ta bulunduğu süre içinde Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve diğer kongre üyeleri ile görüşmelerde bulunmuş ve 20 Eylül'de Sivas'tan ayrılarak Amerika Birleşik Devletleri'ne dönmüştür. Gazeteci Mr. Browne'ın Sivas'ı terk ettiği gün General James G. Harbord başkanlığında Sivas'a gelen bir heyet, Heyet-i

[311] Karakaya, A., **age.**, 89-97.

Temsiliye döneminde cereyan eden Türk-Amerikan ilişkilerindeki üçüncü gelişme olmuştur. Harbord Heyetinin vazifesi, doğuda bir Ermenistan'ın kurulmasının mümkün olup olmadığını araştırmaktı[312].

Rus Ermenistan'ında görevli müttefik komutanlarından Albay Haskell'in yüzbaşı Green'in Türklerin Ermenilere karşı soykırıma girişecekleri iddialarını Ermenilerin desteklemesiyle, Amerikan Dışişlerinden o sırada Paris'te bulunan John Foster Dulles ve Herbert Hoover, Wilson'a 3 Temmuz 1919'da çektikleri telgrafta mandaterlik konusunun yerinde tetkiki için General Harbord'ın görevlendirilmesinin yerinde bir karar olacağını iletmişlerdir. Ermeniler ve İstanbul'a yardım işlerini yöneten Herbert Hoover, Başkan Wilson'un Lloyd George, Clemancau ve Orlando'nun telkinlerine kapılarak Mayıs ayı ortalarında kendisinin Albay House'dan edindiği bilgiye göre Ermenistan ve İstanbul mandası üzerinde kendisinin tayin edeceğini öğrendiğini, Başkan Wilson'un konuya uzak olduğunu ifade eden Hoover, 3 temmuz 1919 John Foster Dulles ve kendisinin çektiği telgrafta General Harbord'u tavsiyesinden sonra yaşanan gelişmeleri şöyle nakletmektedir[313]: *"Nihayet bu tayin yapıldı, işi tam sağlama bağlamak üzere General Harbord'ın heyetine benim mesai arkadaşlarımdan, yardımcılarımdan William B. Poland, James Mc Knight ve Harold W. Clark'ın da katılmalarını temin ettim. Heyet, 15 Ağustos'ta yerine vardı, oradaki müşahadelerini Eylül sonunda rapor etti"*

Türkiye'de manda idaresi ile Ermeni Sorununu, yerinde incelemek üzere Wilson'un emriyle gönderilen, on beşi asker, otuz biri sivil toplam kırk altı kişiden kurulu *"American Military Mission of Armenia"* isimli Amerikan Heyeti'nin başında bulunan General Harbord, tetkik gezisi için resmi muamelelerinin görüşüleceği İstanbul'a geldiğinde İstanbul Hükümetinin Anadolu'da sözünün geçmediğini, Anadolu'da her memurun Milli Mücadelenin bir uzvu olduğunu, ziyaret etmek istedikleri şehirlerden biri olan Sivas'ta bir kongre yapıldığını, Anadolu ile İstanbul arasında telgraf haberleşmesini kestiklerini, askeri ve mülki memurların Milli Partinin başkanı Mustafa Kemal Paşa ile irtibatlı ve ondan emir

---

312 Erol, M., **age.**, s. 96.
313 Karakaya, A., **age.**, s. 98.

aldıklarını, bu nedenle son Amerikan elçisi Elkus'un geri çekilmesinden sonra İstanbul ile münasebetleri yürüten İsveç elçisi vasıtasıyla İstanbul Hükümeti'nden resmi müsaade ve korunma talepleri yanında sadrazama sadece bir kartvizit gönderilmesi önerilmiştir. Bunun yanında Milli Mücadelenin İstanbul'daki temsilcileri vasıtasıyla programlarının Milli Mücadelecilere bildirildiği için her uğradıkları yerde yine onlar tarafından karşılandığını yazmaktadır[314].

20 Eylül 1919 tarihinde Sivas'a gelen General Harbord Heyeti, 22 Eylül 1919 günü Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, çeşitli konular üzerinde General Harbord'un sorularını bizzat cevaplandırmış, Milli Mücadele hareketinin ortaya çıkış sebepleri, İslâm dini ve gelenekleriyle bağdaşmayan Bolşevikliğin Türkiye'de yeri olmadığı hususunu, Damat Ferit'in içine düştüğü yanlışlığı ve İngilizlerin Türkiye'ye uyguladıkları politikanın haksızlığı üzerinde durmuştur[315]. Görüşmeyi Mustafa Kemal Paşa, şöyle anlatmaktadır[316]:

"Hatırlarınızda olsa gerektir ki, memleketimizde ve Kafkasya'da tetkikat yapmak üzere Amerikan Hükümeti, General Harbord'un taht-ı riyasetinde bir heyet göndermişti. Bu heyet Sivas'a geldi. 22 Eylül 1919 günü General Harbord ile uzun uzadıya mükâmelede bulunduk. Generale, harekât-ı milliyenin maksat ve gayesi ve teşkilât ve vahdet-i milliyenin sebeb-i zuhuru, anasır-ı gayrımüslimeye karşı olan hissiyat ve ecnebilerin memleketimizdeki menfi propagandası ve icraatı hakkında mufassalan ve müdellelen beyanatta bulundum. Generalin bazı garip sualerine de muhatap kaldım. Meselâ; millet kabil-i tasavvur her türlü teşebbüsat ve fedakârlıkta bulunduktan sonra dahi muvaffak olunamazsa ne yapacaksın? Verdiğim cevapta--- hâtıramda aldanmıyorsam--- demiştim ki: Bir millet mevcudiyet ve istiklâlini temin için kabil-i tasavvur olan teşebbüsat ve fedakârlığı yaptıktan sonra muvaffak olur. Ya muvaffak olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Binaenaleyh millet, berhayat oldukça ve teşebbüsat-ı fedakâranesine devam eyledikçe adem-i muvaffakıyet mevzuubahis olamaz."

---

[314] Fethi Tevetoğlu, "Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi-III", **Türk Kültürü**, S. 80, Y. VII, Haziran 1969, s. 535-536.
[315] Sonyel, S, R., **age.**, s. 160
[316] **Nutuk**, s. 172-173.

Mustafa Kemal Paşa görüşmede ayrıca General Harbord'a bir muhtıra vermiştir. Muhtırada yer alan görüşler Milli Mücadelenin ana fikrini ortaya koyması bakımından önemli olduğu gibi Heyet-i Temsiliye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilere bakış açısını ortaya koymaktadır. Muhtıranın sonlarına doğru şu sözler yer almaktadır[317]:

"Türk milleti bin yıldan fazla bir zamandır bu topraklarda yaşama hakkına sahiptir. Bu, eskiye ait kalıntılarla tespit edilmiştir.Osmanlı Devleti'ne gelince, bu devlet yedi asırdır yaşamaktadır ve muhteşem mazisi ve tarihiyle öğünebilir. Biz kudreti ve haşmeti bütün dünyaya, Asya ve Afrika kıtalarında tanınan bir milletiz. Savaşçılığımız ve ticaret gemilerimiz okyanusları aşmış ve bayrağımızı Hindistan'a kadar götürmüşlerdir. Kâbiliyetlerimiz bir zamanlar sahip olduğumuz ve bütün dünyada bilinen hâkimiyetimizle ispat edilmiştir,... Eğer memleketimiz yabancıların entrika ve müdahale kâbusundan kurtarılırsa ve memleket meseleleri milli irade ve arzulara saygı duyan muktedir bir hükümet tarafından idare edilirse memleketin bütün dünya için memnuniyet kaynağı olacak bir duruma geleceğine dair kat'i teminatları verebiliriz. Bizi kurbanı olduğumuz haksız baskıdan kurtarmak ve kalkınmamızı hızlandırmak yolunda kudretli ve tarafsız bir yabancı milletin yardımının bizim için çok kıymetli olacağını ayrıca belirtmek isteriz."

Dönemin basınına göz attığımızda manda ve himaye konusunda karşımıza çıkan tablo değişik bir hâl almıştır. Diğer aylara özellikle de Temmuz ve Ağustos aylarına nazaran konu basında daha az tartışılır olmuş, gündemi belirleyenler ise gittikçe hız kazanan ve güçlenen Milli Mücadele hareketi ile hükümet bunalımları ve kapalı olan Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılması için yapılan çalışmalar olmuştur. Sivas Kongresi sonrası 13 Eylül 1919 tarihili İleri gazetesinde Celâl Nuri, manda istemeyenlere çatmakta ve asrın milliyet ve istiklâl asrı olduğunu, emperyalizmin her devlet tarafından reddedildiğini belirttikten sonra gelecek idarenin tespitinde, siyasi müzaherete yani idari yardıma şiddetle muhtaç olduğumuzu ve yardım olmadan bütün bunları düzeltmenin hayal olduğunu, inhisar taraftarı olmadıkları yazmakta ve yardımı Cemiyet-i Akvâm'dan ve her büyük devletten istemektedir[318].

---

[317] Erol, M., **age.**, s. 98.
[318] **İleri**, 13 Eylül 1919.

15 Eylül 1919 tarihli Vakit gazetesinde Ahmet Emin'in, Amerikan mandaterliği yönündeki yazılarına devam ettiğini görmekteyiz. Bu yazısında Ahmet Emin, *"İstiklâl İsteriz"* diyenleri uygulanabilir ve etkili bir çözüm yolu aramamakla suçlamakta ve şöyle devam etmektedir[319]: *"Birçokları bizimle insani açıdan ilgilenecek, sonra kendi kendine çekilecek bir devlet bulamaz diyorlar. Biz iddia ediyoruz ki, böyle bir devlet vardır ve o Amerika'dır".* Bu tür yazılarda savunulan mandacılık isteklerini tenkit eden yazılardan birisi de İfhâm'da yer almıştır. 29 Eylül 1919 tarihli yazısında İfhâm, milliyetperverliğin İttihatçılık olmadığını vurgulamakta ve Ahmet Emin'in Amerikan mandası yönündeki yazılarını eleştirmektedir[320]. 25 Eylül 1919 tarihli Peyam gazetesi ise, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye mandasını kabul etmeyeceğini kaydetmiştir[321]. 29 Eylül'de İfhâm gazetesinde Hüseyin Ragıp[322]: *"Bazıları Amerikan mandası tutturmuş gidiyor. Behey gafiller, yedi yüz yıllık siyasi, dört bin yıllık milli geçmişi olan bir milletin istiklâl hakkı namına etrafına bol keseden bahşişlerde bulunmaya kendinde ne selahiyetler bulunuyorsun?"* diye sormakta ve *"Sultan Osman'ın devleti kurarken milletin en aziz hislerini yıkıp dursun diye sizi izinli mi kıldı"* şeklinde bir üslupla manda ve himaye isteklilerini tenkit etmiştir.

Ekim ayı başlarında İrade-i Milliye gazetesi, Mustafa Kemal Paşanın olduğu sanılan bir makale yayınlamıştır. Bu yazıda[323]: *"... Dört senede nüfus-u umumîyesinin dörtte birini feda eden Türk milletinin bâkiyesi da manda namı altında İngilizlerin esaretine uğratmak, yalnız insani ve medeni bir zulüm ve vahşet değil, ilim ve tabiata karşı irtikab olunmuş bir cinayettir..."* deniyor ve yazı şu sözlerle bitiyordu: *"Türk milleti teali ve terakki etmek için mandaya değil, bir parça sükûna muhtaçtır".* Buna karşılık 25 Ekim tarihli İkdâm gazetesi ise ikinci sayfasında, Amerika'nın mandaterliğine intizar beyhudedir demekte[324] iki gün sonra da *"Amerika'nın Anadolu, Ermenistan Mandaterliği"* başlıklı yazısında General Harbord Heyetinin görevinden bahsederek bu görevin, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermenistan'da ve Anadolu'da askeri mandaterliği

---

[319] **Vakit**, 15 Eylül 1919.
[320] **İfhâm**, 29 Eylül 1919.
[321] **Peyam**, 25 Eylül 1919.
[322] **İfhâm**, 29 Eylül 1919.
[323] **İrade-i Milliye**, 2 Ekim 1919'dan aktaran Kasalak, K., **age.**, s. 149.
[324] **İkdâm**, 25 Ekim 1919.

kabul etmek imkânın bulunup bulunmadığının incelenmek olduğunu belirtmekteydi[325].

Kasım ayı başlarında da durum pek farklılık arz etmemiştir. 2 Kasım 1919 tarihli The New York Times'da, *"Asya Türkiyesi, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan üzerinde tek bir manda yönetimi kurulmalıdır"* görüşüne yer vermekteydi. Aynı gün Yeni Gün ve İfhâm Amerikan mandası konularına değinmekteydi. İfhâm, Amerika Birleşik Devletleri Türkiye mandasını reddedecek[326] derken Yeni Gün, *"Amerikan Meclis-i Âyanı ve Manda Meselesi"* başlığında Amerika Birleşik Devletleri'nde Türkiye mandası meselesinin nasıl karşılandığını yazmaktaydı[327]. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'deki Yüksek Komiseri Amiral Bristol de *"Türkiye'yi Balkanlaştırabilecek bir nitelikte bulunan her çeşit hareketten kati surette geri durulmalıdır. Türkiye bir takım küçük parçalara ayrılmamalıdır. Aksi hâlde gelecekteki harplere bir ortam hazırlanmış olur"* demekteydi[328]. 25 Kasım'da Tasvir-i Efkâr, *"Amerika Mandayı Reddetti mi?"* başlıklı makalesinde Amerikan Senatosu'nun mandayı reddettiği hakkında haberler çıkmış olmasına rağmen bu konuda resmi ve özel bir haber gelmediğinden söz etmiştir[329].

27 Kasım 1919 tarihinde *"Hak ve Hakikate Karşı"* başlıklı imzasız bir makalede İzmir'e Doğru: *"... insanların fazilete doğru koştuğu Amerika milletinin beşeriyete milli haklarını ita etmeyi deruhte eylediği bir an-ı tarihide zulüm ve vahşetin payidar olamayacağı aşikâr bir hakikat olduğuna da kani bulunduğumuzdan hukuk-u milliyemizi müdafaada sabitiz..."* demek suretiyle işgale karşı kayıtsız kalınmaması gerektiğini vurgulamıştır[330]. Ertesi gün İzmir için yapılan mitingde ise Vehbi Bey, kürsüde şunları söylemiştir[331]: *"... silahımızı bırakmadan evvel galip devletler tarafından bir takım maddeler vadedilmişti. Bunlar Wilson Prensipleri idi. Biz de kabul etmiştik. Wilson Prensipleri'nin on ikinci maddesinde Anadolu'da Türk ekseriyetiyle meskûn yerlerin bize tabi olacağı vadediliyor. Biz galiplerin daima ağzından düşmeyen bu prensiplerin infaz edileceğine kani olduk".* Aynı gün

---

[325] **İkdâm**, 27 Ekim 1919. (Bk., Ek:14)
[326] **İfhâm**, 2 Kasım 1919.
[327] **Yeni Gün**, 2 Kasım 1919.
[328] Öztoprak, İ., **age.,** s. 35.
[329] **Tasvir-i Efkâr**, 25 Kasım 1919.
[330] **İzmir'e Doğru**, 27 Aralık 1919.
[331] **İzmir'e Doğru**, 30 Kasım 1919.

İleri gazetesi, 28 Kasım günü Lord Corzon'un, verdiği bir talimatını yayınlayarak; *"Türkiye için bir İngiliz mandası mevzubahis değildir"* diye yazmıştır[332].

Aralık ayı başlarında, İzmir'e Doğru'da Hüseyin Vasıf *"Medeniyet Namına Cinayetler"* başlıklı makalesinde[333]: *"Milyonlarca insanın helâkını, milyonlarca ailenin tahammülsüz felaketlerini intac eden son badireyi artık bir devr-i hak ve adlin takip edeceği kanaati her müteessir kalpte yerleşmişti. Heyhat ki birçok arızi ve muğfil menfaatler, birçok parlak siyasi sözler ve nihayet bazı şeytani zekâlar bütün adaletkâr esasları, haklı vaadleri ihmal etmeye kafi geliyor. Wilson Prensipleri ortaya atıldığı zaman milli mevcudiyetlerin takdiri kesafet-i nüfusu, hukuk- tarihiye ve malikiyet-i servet ve arazi gibi uknumlara müsteniden temin edileceği ilan edilmişti. Ve zaten bundan başka da çare-i hal yoktu. Milliyet asrında her türlü inkişaflar en kavi emelleri ihdas ederken kılınç şakırtıları, top sesleri altında bir milletin sada-yı hakkını ıskat etmek imkânı kalmaz..."* diyerek bağımsızlık için Wilson Prensipleri'nde belirtilen hususların uygulanmasını istemiştir. Dört gün sonra ise yine İzmir'e Doğru'da Mustafa Necati[334]: *"... Galip devletler ganaimi henüz bölüşemediler. Paylaşamadıkları bir ganaim için aralarında dedikodular çoğaldı ve Amerika askerini, gemisini kendi diyarına taşıdı. Yeni dünya, eski dünyayı kendi haline bırakmak sevdasından bir türlü vazgeçmedi. Amerika haysiyet ve şerefine yemin ederek tatbiki kat'iyen deruhte olunan prensipler karşısında silahını terk etmeye razı olan Türk milleti de barbar istilalar altında ezilmeye, parçalanmaya başladı. Artık zulmeti yırtacak bir nur gözükmüyor. Yine eskisi gibi milletler kindar nazarlarla yek diğerinin harekâtını takip ediyor. Gizli kararlar, fiskoslar her taraftan işitiliyor. Yeni yeni nazariye meydana atılarak hükümetlerin şekl-i hazırı tebdil edilmek isteniyor..."* demiş ve Yunan zulmü, vahşeti altında ölen, titreyen kardeşleri kurtarmak ve geleceği hazırlamak için milleti göreve çağırmıştır.

Aralık ayının sonlarında İtilâf Devletleri'nin Paris Barış Konferansı'nda Türkiye hakkında bir karara varamadıklarını ve yeniden toplanacakları şeklinde Avrupa'dan haberler gelmekteyse de, Türkiye'de basın yapılacak olan barışın esasları üzerinde durmaya devam etmekteydi. 26 Aralık 1919 günü Tasvir-i Efkâr'da Velid Ebüzziya, *"Mukadderatımız Etrafında"* başlıklı bir yazı neşrederek Avrupa'ya seslenmekte ve yapılacak olan barış antlaşmasının insan haklarına yakışır olmasını istemekteydi. Şöyle demekteydi yazısına Velid Ebüzziya[335]:

---

[332] **İleri**, 30 Kasım 1919.
[333] **İzmir'e Doğru**, 7 Aralık 1919.
[334] **İzmir'e Doğru**, 11 Aralık 1919.
[335] **Tasvir-i Efkâr**, 26 Aralık 1919.

"Avrupa'dan gelen telgraflara bakılırsa geleceğimiz hakkında Londra'da yapılmakta olan görüşmelerin ciddi bir şekil aldığına hükmetmek lâzım gelir. Hatta yine aynı telgrafların inandırdığına göre esaslı noktalarda İngiltere'yle Fransa arasında uyuşma bile hasıl olmuştur. İtilaf Devletlerinin er geç, bir çok ihtirasların üzerinde ictima ettiği, doğu meselesini bir hâl yoluna sokma bakımından görüşmelerde karara vardıkları anlaşılmaktadır... Hakkımızda bir karar vermek hususunda Avrupa'nın bir türlü tereddütten kurtulamayacağı ortaya çıktığı andan itibaren, memleketimizin yaşama ve ölümünde herkesten çok ilgilenen bizler, Avrupa'ya insan haklarına yakışır bir barış yapılması çarelerini herhâlde bulup göstermeliyiz."

Türkiye'de ve Kafkasya'da Eylül ve Ekim ayları içinde altı haftalık bir seyahatte bulunan General Harbord Heyeti, inceleme sonucunda Ermenistan, Türkiye, Anadolu, Rumeli ve Kafkasya ötesindeki şartlarla ilgili gerçek ve varmış olduğu sonuçları bir raporla tespit etmiştir. General Harbord'un raporunda özetle[336]; *"Ermeni Tarihi, bugünkü durumu, politik faktörler ve problemler, Türkiye ve Transkafkaslar'da hükümet, Türkiye ve Transkafkaslar'da genel ve özel maliye, ticaret ve endüstri, halk sağlığı ve bakımı; ahali, sanayi ve diğer yetenekler; iklim ve doğal kaynaklar, coğrafi durum, madencilik ve hudutları; basın, manda idaresinin askeri yönden güçlükleri; ulaşım, haberleşme, bibliografya"* başlıklarını kapsayan incelemeler yer almaktaydı. Amerikan Hariciye Nezaretine verdiği 16 Ekim 1919 tarihli raporunda; General Harbord, Amerika Birleşik Devletleri'nin mandayı kabul etmesinin lehte sebeplerini özetle şu şekilde sıralamıştır[337]:

- *Milletler Cemiyeti'nin kurulmasında başta gelen memleket olarak A.B.D. bir mandanın sorumluluğunu ve mecburiyetlerini kabul etmek durumundadır.*
- *Bu yolların birleştiği ve tarihin başından beri harp mikrobunun geliştiği bu bölgede sulhu sağlamak. gelecekteki savaşlarda milyarlar harcayacağımıza manda için milyonlar harcamak daha iyidir.*
- *Orta Doğu görevi için yapılan insancıl atılımlarda en iyisi Amerika'dır. Küba, Porto Riko, Filipinler, Hawai ve Panama en iyi örneklerdir.*

---

[336] "Türkiye'de Kurulmak İstenen Amerikan Mandası (General James G. Harbord'un Gizli Raporu)", **BTTD**, C. VI, S. 33, s. 11-12.
[337] **Agm.**, s. 13.

- *Söz konusu bütün memleketler Amerika'yı seçmektedirler.*
- *Amerika Türkiye ve Transkafkasya'ya yaptığı yardımlarda daha dikkatli olursa daha fazla yardım sağlayabilir.*
- *Amerika, Ermenilerin tek ümididir. Bunlar ikinci bir memleket olarak İngiltere'yi de düşünüyorlar fakat İngiltere'nin Ermeni menfaatlerini Müslüman umum-î efkârına feda etmesinden korkuyorlar çünkü İngiliz camiasında bu dinde milyonlarca insan vardır. Bazıları ise İngiltere'nin emperyalizminden ve gittiği yerde kalmasından korkmaktadırlar. Amerika yalnız bu bölgedeki memleketlerin değil büyük kuvvetlerin de başta gelen tercihidir. Amerikan kuvveti kâfidir, geçmişi temizdir, saikleri her türlü şüpheden âridir.*
- *Manda altındaki memleket beş seneyi geçmeyecek bir başlangıç devresinden sonra kendi kendini geçindirebilecek duruma geçecektir. Demiryolu inşaatı sermayemize imkânlar sağlayacaktır. Yalnız manda altındaki bölgede değil, bunun dışında da Rusya ve Romanya'da da büyük ticaret imkânları olacaktır. Amerika bu hastalık merkezini Küba'da ve Panama'da yaptığı gibi temizleyecektir.*
- *Ermenilerin ve diğer Hristiyanların katliamına son verecek, Türklerin, Kürtlerin, Yunanlıların ve diğer milletlerin hakkını teslim etmemize yarayacaktır.*

Amerika Birleşik Devletleri'nin inceleme yapılan bölgede mandayı kabul etmesi halinde aleyhte olan sebepler ise şunlardır[338]:

- *A.B.D.'nin daha evvel meydana gelmiş harici sorumlulukları ve savaşın getirdiği dahili sorumlulukları vardır.*
- *Bu bölge asırlardan beri militarizm ve emperyalizmin mücadele meydanı haline gelmiştir. Yayılma eğiliminde olan memleketler bu bölgenin kontrolü için mücadele edeceklerdir. Monroe Doktrini muvacehesinde durumumuz zayıflayacağı gibi yeniden kurulacak bir Rusya ile karşı karşıya gelmemize sebep olabilir. Bu bölgede bir manda kabul etmek A.B.D.'ni eski dünyanın siyasetine dahil edecek ve Doğu Yarım Küresinin izlerinden uzak kalmak şeklindeki geleneksel politikamızdan uzaklaştıracaktır.*
- *İnsancıllık yapacaksak, bu işi dahilde başlatmamız gereklidir. Amerika'nın etki sahasında olan birçok yerlerde kâfi sayıda zor durumlar zaten vardır.*
- *A.B.D. bu bölgedeki siyasi, ictimai veya iktisadi durumlara sebebiyet vermediği gibi sorumluluk da taşımamaktadır. Daveti reddetmek çok yerinde olur.*
- *Amerikan hayırseverliği bütün dünyaya yayılmıştır. Bu bölgeye faaliyetlerimizi temerküz ettirmek takatimizi tüketecektir.*

---

[338] **Agm.,** s. 13-14.

- *İngiltere ve Rusya, Ermenistan ile yakından ilgilenmişlerdir. İngiltere tecrübesiyle ve idaresiyle, para ve personel kaynaklarıyla bu işi çok uygun görülmektedir. Ermeni emellerine bizim kadar yakınlık hissetmemekle beraber, idaresi adalet ve emniyet sağlayacaktır. A.B.D. dış siyasetine bir devamlılık sağlayamaz. Bir kongre müteakip kongreyi bağlayamaz. Antlaşmaların gerektirdiği tahsisatı kısmak suretiyle antlaşmaları bile feshedebilir. Hükümetimizde partizan olmayan bir tutum sağlanamaz.*
- *Memleketimiz büyük borçlara girecek, orduda ve deniz kuvvetlerinde artışlar gerekecektir. Çok sayıda Amerikalı hastalıklarla dolu bir memlekete vazife görecektir. Demiryollarının uzun seneler yapılan yatırım üzerinden faiz getirmeleri muhtemel değildir. Sermayenin ortaya girmesi ancak hükümet garantisiyle mümkündür. Sarf edilen gayret ve para Rusya ve Romanya'da ümidimizin fevkinde bir ticaret sağlayacaktır. Yakınlık ve rekabet bugün dost olan memleketlerle rakip hale gelmemize yol açabilir.*
- *Fikirlerimizi ve enerjimizi memleketimizde veya memleketimizin güneyinde ve batısındaki topraklarda kullanabiliriz. Orta Doğu'ya müdahalemiz düşmanlarımızla aramızda bulunan stratejik üstünlükten bizi mahrum edecektir. Şöhretimiz bundan zarar görecektir.*
- *Diğer Büyük Devletlerden her hangi biri burada sulh ve adaleti sağlayabilir.*
- *Bu durum kuvvetimizi zayıflatacak ve dağıtacaktır. Halbuki biz kuvvetimizi Amerikan kıtasına ve Uzak Doğu'ya tahsis etmek durumundayız. İstanbul ile münasebet yolumuz diğer deniz kuvvetlerinin ve özellikle Cebelitarık ve Malta ile İngiltere'nin elinde olacaktır.*
- *Bu müesseseler savaş ve katliam zarfında Türkler tarafından bile hürmet görmüştür. Sempati ve hürmet her hangi bir mandater devlet tarafından gösterilecektir.*
- *Sulh Konferansı, Türk Hükümetine manda altına girebileceğini tebliğ etmiştir. Milletler Cemiyeti'nin, itibarını tamamen kaybetmiş olan bu hükümetin kontrolsüz hâkimiyetine müsaade etmeyecektir.*
- *A.B.D.'nin başta gelen vazifesi kendi milletine ve yakın komşularına karşıdır. Böyle bir serüvene en az bir nesil boyunca girişmemiz gerekecek ve Amerikan Kongresi, Türkiye'nin ve Kafkasya ötesinin sağlayacağı gelirlere ilk beş yılda şu meblağları sağlamaya mecburdur. I. Yıl: 275 Milyon Dolar, II. Yıl: 174 Milyon Dolar, III. Yıl: 123.750 Milyon Dolar, IV. Yıl: 96. 750 Milyon Dolar, V. Yıl: 75.750 Milyon Dolar, Toplam: 755.250 Milyon Dolar.*

General Harbord'un bu gezisi ve ardından hazırladığı rapor, Ermenistan üzerinde Amerikan mandaterliği konusunun gündemden çıkmasında ve Yakın Doğu'da Amerika Birleşik Devletleri'nin üstleneceği mandaterlik fikirlerinden vazgeçmesinde büyük ölçüde etkili olmuştur[339].

---

[339] Kasalak, K., **age.**, s. 85.

General Harbord'un askeri, ekonomik, siyasal ve sosyal içerikli bu raporunun özellikle askeri kısmına temel oluşturan bir başka rapor daha bulunmaktadır. General Harbord Heyetinin asker üyelerinden Tuğgeneral George van Horn Moseley tarafından hazırlanan bu rapor oldukça ilginç ve dikkat çekicidir. *"Ermenistan Mandaterliği"* başlığını taşıyan General Moseley Raporu, Doğu Anadolu ve Kafkaslarda kurulması düşünülen bir Ermeni Devleti'nin mandaterliği ile bu bölgede Amerika Birleşik Devletleri'nin karşılaşacağı tabloyu askeri sorunlara ağırlık verilerek üstesinden gelinmesi gerekecek hususları içermektedir. 19 Ekim 1919 tarihli olan ve Heyeti Amerika'ya geri götüren Martha Washington gemisinde yazılarak General Harbord'a verilen rapor: Giriş, Türkiye, Rus Ermenistan'ı, Gürcistan ve Azerbaycan'ın askeri durumlarını istatistiki olarak anlatmakta ve 11 bölüm ile tablolarla birlikte 43 sayfadan oluşmaktadır[340].

Mandaya gereksinme nedenleri üzerine olan giriş bölümü ve ilk 10 sayfasında Moseley, Osmanlı Devleti idaresinde Anadolu'daki Hristiyanların özellikle de Ermenilerin çeşitli sıkıntılar çekmiş olduklarını ileri sürmüş ve bundan dolayı da Avrupa'nın Bâb-ı Âli'ye pek çok defa azınlıklar, bilhassa Ermenilere reform yapılması için uyardıklarını, bu uyarılara Amerika'nın da katılmış olduğunu belirtmiştir. Raporunun başındaki genel değerlendirmenin ardından Türkiye'nin incelemede bulunulduğu sıralardaki askeri durumuna geçen General Moseley, 7 sayfa içinde ordu ve jandarma kuvvetlerinin durumuna ve ülkenin mülki taksimatının manda konusunda sağlayabileceği kolaylığa değinmiştir. Askeri verilerin ardından Anadolu'da ulaşım ve haberleşme konularına yer vermiş ve Anadolu'yu ulaşım yönünden umduğu kadar olanaksızlıklar içinde bulmadığını belirterek özellikle askeri yolların daha iyi durumda ve bakımlı olduğunu bildirmiştir. Daha sonra Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'daki gözlemlerine dayanarak bu 3 bölgeye ilişkin askeri örgütlenme, askeri güç ile ilgili bilgilere yer vermiştir[341].

---

[340] Seçil Akgün, "Ana Hatlarıyla General Moseley Raporu: Türkiye'de Amerikan Mandası", **Belleten**, C. XLVIII, S. 189-190, Ocak-Nisan 1984, s. 98.
[341] **Agm.**, s. 98-103.

General Moseley, mandater ülkenin hiç olmazsa bir süre askeri yönetim sürdürmesi gerektiği kanısındadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin mandaterliği üstlenmesi durumunda, kuruluşunda kendi kolonilerinde izlediği basit askeri düzenlemeden şaşmamasını öneren Moseley, söz konusu bölgelerin halklarının yönetilmeye zaten alışkın olup kesin kararlılık ve otoriter yöntemlerden anladıklarına işaret etmektedir. Manda bölgesinin Rumeli, Anadolu ve Transkafkasya olmak üzere 3 askeri valiliğe bölünmesini, İstanbul'da da her birini denetleyebilecek Genel Valilik Merkezi bulunmasını iyi yönetim gereği diye nitelenen raporda, halkın özellikle yeni yetişen kuşakların sağlık konusunda bilinçlendirilmelerini, Anadolu'da bulunmadığını öne sürdüğü temizlik kavramı açısından zorunlu olarak nitelenmekte ve mandater devleti sağlık ve temizlik konusunda düşünülebilecek en kötü koşullara hazırlıklı olmaya çağırılmaktadır[342].

Mandaterliği üstlenenin, mandanın tek etkili ve yetkili gücü olmasını başarı gereği gören General Moseley, raporunu şöyle bitirmiştir[343]:

> *"Son savaşta bağlaşıklarımızla idari deneyimler geçirmiş olanlar ortak yönetimlerin getirdiği kontrol güçlüklerini bilirler. Savaş boyunca bir tek amaç vardı: O da düşmanı yenmekti. Fakat genellikle bencil girişimler ve çalışma birliğinden yoksunluk, planları ve düşünceleri saptırır. Eğer Amerika Birleşik Devletleri kendisine büyük devletler tarafından önerilen Yakın Doğu mandaterliğini kabul etmeyi bir görev bilirse, bunu tarafsız ve insancıl bir açıdan yaptığını ve bu işlevi ile ulusal siyasetin ve geleneklerinin etkilenmeyeceğini ortaya koymalıdır. Amerikan halkı bu gezide bizim tanık olduklarımızı görüp tüm ümitlerini Amerika'ya bağlayan insanlarla konuşup bu uygulamanın barış içinde yaşamak isteyen binlerce insan için ne anlama geldiğini kavrayabilirse, yükümlülüğün büyüklüğüne karşın böyle bir yük altına girmekte eminim ki bir an bile tereddüt etmez. Hiçbir ülke de böylesine önemli bir işlevi başarabilmek için Amerika'nın sahip olduğu niteliklere sahip değildir."*

Yukarıda verdiğimiz General Harbord raporuna katkıda bulunması amacıyla Amerikan mandasının askeri yönü ve yükümlülüklerini belirlemek üzere hazırlanan General Moseley raporu, oldukça ağır yargı ve hükümler taşımaktadır. Kabul edilmesi veya edilmemesi konusunda çeşitli yönleriyle bir öneri niteliği taşıyan her

---

[342] **Agm.**, s. 103-106.
[343] **Agm.**, s. 107.

iki raporu hazırlamak üzere Yakındoğu ve Kafkaslarda incelemelerde bulunmak üzere gelen heyet, Anadolu'da çeşitli zulüm ve olumsuz hareketlere uğramış bir Ermeni milleti bulmayı tasavvur etmiştir. Ancak gözlemleri sırasında umduklarını bulamayan heyet, üstüne üstlük türlü çatışmalarda Türklerin de Ermeniler kadar, hatta onlardan daha çok acı çektikleri görmüş ve öğrenmiş ayrıca Türklerin vatanları için haksız işgaller karşısında bağımsızlık ve egemenlikleri için örgütlü bir mücadeleye girişmiş olduklarına da şahit olmuşlardır.

Kongreler dönemi sonrası ortaya çıkan bir diğer önemli gelişme de 12 Eylül 1919 tarihinde Osmanlı padişahı adına Damat Ferit Paşa ile İngiliz ajanları arasında gizli bir antlaşmanın imzalandığının Aralık ayı ortalarında söylenti şeklinde su yüzüne çıkmış ve bir anda yayılmış olmasıdır. İki suret halinde hazırlanarak Padişah Vahdettin tarafından onaylandığı ve ilgili taraflarca teati edildiği söylenen bu antlaşmanın hükümleri şöyle idi[344]:

"İngiltere Hükümeti, İngiliz mandası altında olarak Türkiye'nin istiklâlini ve bütünlüğünü taahhüt eder. İstanbul hilâfet ve saltanat merkezi olacak ve Boğazlar İngiliz kontrolü altında bulunacaktır. Osmanlı Hükümeti, bağımsız bir Kürdistan kurulmasına engel olmayacaktır. Bunlara karşılık olarak, Osmanlı Devleti, hilâfetin tinsel güç ve yetkisini Suriye, Irak ve Müslümanların yaşadığı diğer kesimlerde İngiltere lehine kullanmayı üstlenir. Ulusal akımın önüne geçebilmek için Türkiye'de kurulacak yarı meşruti yönetime karşı vuku bulacak tepkileri yatıştırmak üzere İngiltere Hükümeti yardımda bulunacaktır. Osmanlı Devleti, Mısır ve Kıbrıs üzerindeki bütün haklarından vazgeçecektir. İngiltere Hükümeti, Türk murahhaslarının isteklerini Barış Konferansı'nda kabul ettirmeyi üzerine alacaktır. Barış yapıldıktan sonra padişah, İngiltere Hükümetiyle ayrı bir gizli antlaşma yapacaktır"

Bu antlaşmanın var olup olmadığı günümüzde dahi tartışılmaktadır. Kimi tarihçiler bu anlaşmanın var olduğunu ileri sürerken kimileri de aslı olmayan uydurma bir belgeden ibaret olduğunu savunmaktadır. Salâhi Sonyel, bu antlaşma için Osmanlı Devleti'ndeki çıkarları yararına Fransızlarca uydurulmuş veyahut Damat Ferit Paşanın safdillikle İngiliz ve Fransızlar adına çifte ajan olarak çalışan

---

[344] Bayar, C., age., C. 7, s. 92.

Levantlarca aldatılarak imzalamış olabileceğini belirtirken[345], Yusuf Hikmet Bayur antlaşmanın imzalandığı ayda İngiliz-Fransız çekişmelerinin gayet çetin olduğunu, bugüne kadar bu belgenin gerçekten var olup olmadığının kesin olarak anlaşılmadığını söylemekte ve *"Vahdettin bir İngiliz zırhlısıyla İstanbul'dan kaçarken ya yok etmiş veya yanında götürmüş olmalıdır, İngilizler ise bu belgeyi o sırada yalanlamış olmalarına göre bunu –eğer var idiyse- yayınlamaları beklenemez"* demektedir[346]. Celâl Bayar ise bu antlaşmanın rivayet olduğunu ileri sürmektedir[347]. Antlaşmanın gerçekte var olup olmadığı bilinmemekte yalnız ortaya çıktığı andan itibaren çok büyük etki yaptığı şüphe götürmez bir gerçektir. Çünkü o dönemde Amerikan mandası kadar İngiliz himayesi de büyük ölçüde -özellikle padişah Vahdettin ve Damat Ferit ile dönemin bazı gazetelerinde- savunulmakta olduğu ve ayrıca Damat Ferit'in padişah adına İngiltere nezdinde daha önce de bu şekil teşebbüslerde bulunduğu bilindiği için böyle bir antlaşma üzerinde uzun uzadıya tartışılmış olabilir.

1920 yılının başlarında Türkiye'nin gündemini, Meclis-i Mebusan'ın toplanması teşkil ederken Paris Barış Konferansı da çalışmalarına ara vermiştir. Erzurum ve Sivas Kongreleri kararları ile milli iradeye dayanan hükümet fikri doğmuş olmakla beraber henüz bu fikri gerçekleştirecek bir teşkilat ve organ mevcut değildi. Sivas Kongresinin kararlarının etkisiyle İstanbul'da Damat Ferit Paşa kabinesi istifa etmiş ve yeni kabineyi kurmakla Ali Rıza Paşa görevlendirilmiştir. Ali Rıza Paşa Hükümetinin kurulması ve Anadolu'da Milli Teşkilatla temasa geçmesi, Amasya'da Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul Hükümeti temsilcisi Salih Paşa arasında imzalanan Amasya Protokolü (22 Ekim 1919), Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanmasına olanak sağlamıştır.

Amasya Protokolü ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplanması arasında geçen süre zarfında, siyasi olaylara daha yakın olmak üzere Mustafa Kemal Paşa ile birlikte 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelen Heyet-i Temsiliye de çalışmalarını

---

345 Salâhi R. Sonyel, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin Işığı Altında 1919 İngiliz-Osmanlı Gizli Antlaşması, **Belleten**, C. XXXIV, S. 135, Temmuz 1970, s. 437-449.
346 Bayur, Y. H., **age**, s. 204-206.
347 Bayar, C., **age**., C. 7, s. 91.

bir meclisin toplanmasına yoğunlaştırmıştır. Ankara'ya geldiğinin ertesi günü Ankaralılara hitaben bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa da, Misak-ı Milli sınırlarının nasıl olması gerektiğinden bahsetmiş ve ileride ilân edilecek olan Misak-ı Millinin metni ile ilgili ilk ipuçlarını vererek konuşmasını şöyle sürdürmüştür[348]:

"...Mütareke akdolunduğu gün ordularımız fiilen bu hatta hâkim bulunuyordu. Bu hudut, İskenderun Körfezi cenubundan Antakya'dan Halep ile Katma istasyonu arasında Cerablus köprüsü cenubundan Fırat nehrine mülâki olur. Oradan Dirzor'a iner; badehu şarka temdit edilerek Musul, Kerkük, Süleymaniye'yi ihtiva eder. Bu hudut ordumuz tarafından silahla müdafaa olunduğu gibi aynı zamanda Türk ve Kürt anasırıyla meskûn aksam-ı vatanımızı tahdit eder. Bu cenup aksamında Arapça mütekellim dindaşlarımız vardır. Bu hudut dahilinde kalan aksam-ı memalikimiz camia-ı Osmaniye'den lâyenfek bir kül olarak kabul edilmiştir. Beyannamenin dördüncü maddesine bakalım!. Bu madde ile biz, bizimle beraber yaşayan anasır-ı gayr-i Müslimeyi aynı hukuk ve aynı salâhiyette kabul ediyoruz. Hepimiz bu devletin Müslüman ve anasır-ı gayr-i Müslime dahil olarak aynı suretle tebaasıyız. Ve bu itibarla cümlemizin hukuku birdir. İçimizde yaşayan gayr-i Müslim vatandaşlarımıza bizim hâkimiyet-i siyasiye ve muvazene-i ictimaiyemizi ihlâl edecek fazla bir takım imtiyazat veremeyiz.bu madde, dahili siyasetimizdeki kanaat-ı umumîyemizi izah etmektedir. Yedinci madde; siyaset-i hariciye hakkında nokta-i nazarımızı bildirir.her hâlde devlet ve milletimiz dahilen ve haricen bütün manasıyla müstakil kalacaktır. Bize başka bir tarz-ı idare tatbik edilemez. Bu babda birçok muhtelif esbabın başında en büyük ve mühim sebep şudur. Dinen dahi müstakil olmak mecburiyetindeyiz. Yalnız vasi olan memleketimizi seri bir surette imar edebilmek için ve milletimizin az zamanda ilim marifetini icabat-ı asriyeye göre yükseltmek için müftekir olduğumuz hususâtı takdir ederiz. Ancak bu hususta bize muavenet edebilecek devletin nasıl olabileceği yedinci maddede musarrahtır. Böyle bir devletin muaveneti hüsn-ü telâkki ederiz. İşte Efendiler! Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde tespit edilen esasat ve nikat-ı nazar başlıca bunlardan ibarettir. Bu esasat sayesinde bütün milletimiz müttehit bir hâle gelmiştir...

Efendiler! Teşkilât-ı milliyemizin bugün takip ettiği gaye, vatanın inkısamından ve milletin esaretten tahsiline matuftur. İnşallah zaman-ı karipte teşkilat-ı milliye bu gayenin istihsaliyle deruhte ettiği vazife-i vataniyesini ifa edecektir. Fakat vazifesini ikmal etmiş sayılacak mıdır? Bence bundan sonra da pek mühim vazife-i vataniye ve milliyemiz vardır. Ezcümle ahval-i dahiliyemizi ıslah ile milel-i mütemeddine meyanında faal bir uzuv olabileceğimizi

[348] **Nutuk,** Vesikalar, s. 1186-1190.

fiilen ıspat etmek lâzımdır. Bu gayede muvaffak olmak için siyasi mesaiden ziyade ictimai mesaiye ihtiyaç vardır. Teşkilât-ı milliyemizin amal-i umumîyesi tayin ve tespit edecektir. Şimdilik Heyet-i Temsiliye, mebusların kemâl-i emniyetli ifa-yi vazife eyledikleri tahakkuk edeceği güne kadar kemafissabık vazifesine devam edecektir.

Efendiler! Ümit ederim ki, müsait bir sulh akdinden sonra vaziyetimiz hüsn-ü idare edilirse evvelki hudut dahilinde vaziyetimizden daha iyi olur. Bu noktada bir fikir izah etmek istiyorum: cemiyetimiz nokta-i nazarından çizdiğimiz hudut haricinde kalan dindaşlarımızla, bu muhterem kardeşlerimizle aynı hudut dahilinde asırlardan beri vatandaşlık ettik; bu kardeşlerimiz her tarafta, Suriye'de, Irak'ta, Yemen'de, Şark'ta, kendi dahillerinde muhafaza-i mevcudiyet ve temin-i istiklâl için sarf-ı mesai ediyorlar. Bütün bu islim parçalarının mazhar-ı istiklâl olmaları âlem-i İslâm için ne büyük bahtiyarlık olur. Bunun husulünde âlem-i İslâmı vaziyetinin ne kadar rasin olacağını şimdiden tasavur etmekle pek büyük saadet hissediyorum. Mazhar-ı intibah olduğuna şüphe kalmayan âlem-i İslâm'ın muvaffakiyetini o kadar kâvi görüyorum ki bu imanla izah-ı hissiyat eylediğimden dolayı duyduğum vicdani zevk pek büyüktür"

Sultan Vahdettin tarafından 21 Aralık 1918'den beri feshedilmiş bulunan Meclis-i Mebusan'ın toplanması için yapılan seçimlerde Mustafa Kemal Paşa, Erzurum mebusu olarak ilk defa milletvekili olmuştur. Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Meclis-i Mebusan'a seçilen 168 üyenin ancak 72'si İstanbul'da 12 Ocak 1920 tarihinde açılan meclise katılabilmiştir. Meclis-i Mebusan'ın faaliyet gösterdiği dönem içerisinde aldığı en önemli karar Misak-ı Millinin kabulü ve ilânıdır. Müsveddeleri Mustafa Kemal Paşa tarafından Misak-ı Milli metni Meclis-i Mebusan'ın 22 Ocak 1920 tarihli gizli oturumunda ele alınmış, üzerinde çok az değişiklik yapılarak 28 Ocak 1920 tarihinde kabul edilmiştir. Gizli oturumda kabul edilen Misak-ı Milli esasları 17 Şubat 1920 tarihinde dünya kamuoyuna ilân edilmiştir[349]. Misak-ı Millinin sadeleştirilmiş metni şu şekildedir[350]:

Madde 1-) Osmanlı Devleti'nin yalnız Arap çoğunluğunun yaşadığı ve 30 Ekim 1918 tarihli mütarekenin yapılması sırasında düşman ordularının işgali altında kalan kısımlarının mukadderatı, halkının serbestçe bildirecekleri oylara göre belirlenmek

---

[349] Tansel, S., **age.**, C. III, s. 18.
[350] Tansel, S., **age.**, C. III, s. 18-19. Ayrıca Misak-ı Milli'nin orijinal metni için bk., Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimizin Esasları**, Sinan Matbaası Neşriyat Evi, İstanbul, 1933-1951, s. 99., Kansu, M. M., **age.**, C. II, s. 541-542.

gerekeceğinden adı geçen antlaşmanın içinde din, anlayış ve amaç bakımından birleşmiş ve birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakârlık duygularıyla dolu ırkî ve sosyal haklarıyla çevre şartlarına bütünüyle saygılı Osmanlı-İslâm çoğunluğunun oturduğu kısımların hepsi gerçekten veya hükme bağlı olarak hiçbir sebeple parçalanamaz bir bütündür.

Madde 2-) Halkı ilk serbest kaldıkları zamanda halkın oylarıyla anayurda katılmış olan üç sancak (Elviye-i Selâse) için, gerektiğinde tekrar serbestçe halkın oylarına başvurulmasını kabul ederiz.

Madde 3-) Türkiye barışına ertelenen Batı Trakya'nın hukuki durumunun tespiti de oturanlarının tam bir hürriyetle bildirecekleri oylara bağlı kalarak yapılmalıdır.

Madde 4-) İslâm halifeliğinin, Osmanlı saltanat ve hükümetinin merkezi olan İstanbul şehriyle Marmara denizinin güvenliği her türlü zarardan korunmuş olmalıdır. Bu hak saklı kalmak şartıyla, Akdeniz ve Karadeniz Boğazları'nın dünya ticaret ve ulaştırmasına açılması hakkında bizimle öteki bütün ilgili devletlerin ortaklaşa verecekleri karar geçerlidir.

Madde 5-) İtilâf Devleri ve bazı ortakları arasında kararlaştırılan anlaşma esaslarına göre azınlıkların hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman halkın aynı haklardan faydalanmaları ümidiyle tarafımızdan teyid ve temin edilecektir.

Madde 6-) Milli ve ekonomik gelişmelerimizi sağlamak, devlet işlerini günün kaidelerine uygun yönetimle çevirmeyi başarabilmek için her devlet gibi tam bir istiklâl ve hürriyete sahip olmamız, yaşama ve varlığımızın temelidir. Bu yüzden siyaset, adalet, maliye alanları ile öteki alanlarda gelişmemize engel olan bağların karşısındayız. Ortaya çıkacak devlet borçlarımızın ödeme şartları da bu esaslara aykırı olmayacaktır.

Misak-ı Millinin ilânı üzerine düşman işbirlikçileri de boş durmamış ve yaygaraya başlamıştır. Bunlardan biri olan Alemdar gazetesi de 2 Şubat 1920 tarihli sayısında konuya yer vermiştir. *"Yeni Bir Yavru Daha"* başlıklı makalenin sahibi Refi Cevat'tır. Şöyle demektedir Refi Cevat[351]:

"Bereketli olsun, başımıza bir milli daha çıktı, geceler bir milli daha doğurdu. Millet anamız yine varlığını gösterdi. Ortaya bir milli yavru daha attı.: (Misak-ı Milli)... Aman Allahım! Telâffuzu ne güç, ne çirkin, ne gayr-ı milli bir kelime! Misakın elifini hafifçe çektimi misak gibi bir şey oluyor. Osmanlılık devrinden kalma baba yadigârı ahbap Manokyan Kumpanyasında bir aktör vardı: Hacı Misak. Bu terkip bana onu hatırlatıyor. Mimin Yâsını aşağı çekerek sağın elifini yukarı uzatarak tecvit üzere okumakta ustalık ve idman isteyen bir iş, hepimiz yapamayız. Galiba Milliler yarım düzineyi geçti: Milli Kongre, Milli Blok, Milli

[351] **Alemdar**, 2 Şubat 1920.

Hareket, Milli Talim Terbiye, Milli Ahrar, etti altı... şimdi Misak-ı Milli ile tam düzinenin ikmaline girdiğimiz anlaşılıyor... Hülâsa bu Millilerin ne biçim marifetler olduğunu âlem anladı, acaba Misak-ı Milli nedir?"

Bu dönemde manda konusu Türk basınının gündeminden yavaş yavaş çıkmaya başlamıştır. Özellikle manda ile ilgili yazılar pek fazla çıkmaz olmuştur. Zaten Amerikalı Senatörlerin düşüncelerini, 1919 yazında Anadolu'yu dolaşmış olan Amerikalı Heyetlerin tetkikatı da lüzumsuz bırakmış ve Türkiye'deki Amerikan mandası propagandacılarının zahmet ve ümitleri boşa çıkmıştır. Son Amerika Birleşik Devletleri temsilcileri, Paris'i 1919 sonlarında terk etmişler ve ondan sonra Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ve Yakın Doğu meselelerinin hallinde daha ziyâde seyirci vaziyeti almıştır. Amerikan Senatosu da 1920 yılı 1 Haziranında elli ikiye karşı yirmi üç oyla şu kararı almıştır[352]: *"Reis-i Cumhur 24 Mayıs 1919 tarihli mesajıyla sunduğu Ermenistan mandaterliğinin yürütme organınca kabulünü, Kongre, reddeder. Kongrenin kararı reddinden önce meclis tarafından hiçbir işleme geçilmemiştir"*

Milli Mücadele kadrosu, manda meselesini Sivas Kongresi'nde bitirmiş olmalarına rağmen, İngiltere himayesini savunanlar basındaki yazılarına devam ediyor ve özellikle Sivas Kongresi'nden sonra Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını İttihatçılarla ve Bolşeviklerle iş birliği yapmakla suçluyorlardı. Diğer taraftan İngiliz yanlısı Alemdar gazetesi hafif bir dönüş yaparak 4 Ekim 1919 tarihli sayısında, Milli Mücadelenin ne olduğunun anlaşılmaya başlandığını, bu hareketin İttihatçılıkla bir ilgisinin olmadığını ve artık yanlış anlayışlara son verilmesi gerektiğini yazmışsa da bu durum İngiliz himayesi taraftarı basını pek fazla etkilememiştir[353].

1920 Ocak ayına gelindiğinde gazeteler hükümetin konferansta İtilaf Devletleri'ne verilmek üzere bir muhtıra hazırladığı haber vermekteydi. Birlik ve egemenliğe zarar getirecek bir çözümün Yakın Doğu'da sonu gelmeyen huzursuzluklara sebep olacağı bildirilen muhtırada, Doğu Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinin tanınması isteniyor ve burada adliye, maliye ve zabıtaya

---

[352] Kasalak, K., **age.**, s. 151.
[353] **Alemdar**, 4 Eylül 1919.

ilişkin azınlıkların haklarını koruyan reformlar yapılacağı, bunun uygulanması için, bağımsızlığa aykırı olmayacak biçimde bir büyük devletin yardımını kabul etmeye hazır olunduğu belirtiliyordu. Vakit gazetesi haberi *"Hükümet-i Osmaniye Düvel-i Muazzamadan Birinin Muavenetini Talep Ediyor"* başlığıyla vermiş ve yazıya şöyle devam etmiştir[354]:

> *"Paris Sulh Konferansı'na arz edilmek üzere düvel-i müttelife mümessillerine dün mühim bir takrir tevdi edilmiştir. Bâb-ı Âli ilk ıslahat adımı olarak adliye nezaretinde müdür ve azası ecnebi bir heyet-i teftişye teşkil ve bir ecnebi müdür-ü umumînin zir-i idaresinde bir zabıta-yı adliye müdüriyeti tesisini teklif ediyor... Bu ıslahatın tamamıyla tatbikini temin için hükümet-i Osmaniye istiklâline hâleldar ve izzet-i nefs-i milliyi cerihadâr eylemeyecek bir şekilde düvel-i muazzamadan birinin muavenetini kabule amade olduğunu beyan eder..."*

Bu yazıdan iki gün sonra bu defa Refik Halit, Alemdar'da *"Yine Muhtıra Münasebetiyle"* başlıklı yazısında yine hükümetin verdiği muhtıraya atıfta bulunarak talep edilen yardımın kimden gelmesi konusunda görüş belirtmekte ve İngiliz himayeciliği yönündeki yazısını şöyle sürdürmekteydi[355]:

> *"Amerika'nın mevhum mandasıyla bir hayli vakit kaybettik. Bunun mümkün olamayacağını İttihatçılar da bildiği halde buna gayet taraftar görünüyorlardı. O zaman hükümet tarafından doğrudan doğruya İngiltere politikasını takip eylemiş, İngiltere'nin müzaheretini talep ve temin eylemiş olsaydı yine vakit kazanmış, beyhude laf-u güzaf ile kendimize fena partiler ihzar etmiş olmayacaktık. İttihatçı gazetelerin bir kısmı da doğrudan doğruya istiklâliyet diye bağırıyorlardı. Asıl müdafaa edilen nokta istiklâliyet değil İttihatçıların mahiyet-i hakikiyesini bilen İngilizler'den tevakki idi. Bu devlet İngiltere'nin müzaheretini temin eylemiş olsaydı İttihatçı çalabilir mi? Dağlara çıkıp köylüleri soyabilir mi? Gece yarıları sokaklarda adam öldürebilir mi? O halde İttihatçı'nın yapacağı şey, ya memleketi tanımayan bir devletin politikasını temayül ederek bu İttihatçılık tehlikesini kendi lehlerine olmak üzere idame ettirmek veyahut istiklâliyet teranesiyle bu tezebzübü devam ettirerek memleketi tamamen mahvettikten sonra da enkazından da ne mümkünse onu çalmak ve kaçmak"* demektedir.

---

[354] **Vakit**, 7 Ocak 1920. (Bk., Ek:15)
[355] **Alemdar**, 9 Ocak 1920.

Refi Cevat da aynı gün uluslararası bir idarenin felâket getireceğini yazıyor, istiklâle bütün kuvvetleriyle taraftar olduklarını ancak bunun tek başına devam ettirilemeyeceğini, mütarekeden sonra doğrudan doğruya İngiltere'ye eğilim gösterilmiş olsaydı durumun daha da farklı olacağını belirtmiş ve yapılacak tek şeyin bir tek devletin refakatinin sağlanması olduğunu ifade ettikten sonra da yazısını şöyle bitirmiştir[356]: *"O devlet İngiltere'den başkası olamaz, olamaz, olamaz."*. Aynı gün vakit gazetesinde Ahmet Emin, *"Hangi Devlet?"* başlıklı yazısında manda veya himaye kelimelerinin yerine muavenet kelimesini kullanmakta ve her hangi bir devlet ismi vermeden muavenetin nasıl ve ne şekilde olması gerektiğini yazmakta ve şunları söylemekteydi[357]:

"Bizim için gaye hakk-ı hayatımızın, hakk-ı inkişafımızın temininden ibarettir. Bu gayenin istihsali için gidilmesi lâzım gelen yolu ancak memleketin ihtiyaçları tayin eder. Bu ihtiyaçlarda zamanın icabatına ve siyaset-i umumiyenin tahavvülatına lâzım geldiği derecede telif edilir. Bugün memlekete ait ihtiyaçların bize telkin ettiği istikâmet, sergüzeştçi hareketlere suret-i kat'iyyede arka çevirmekten ve devamlı bir salah ve teceddüt siyaseti takip etmekten ibarettir. Nüfusumuzdaki boşlukları doldurmak için,mevcut nüfusun sahi, ictimai, iktisadi vasıtalarla muhafaza etmeye, kemiyyet ve keyfiyyetçe yüksek yeni bir nesil yetiştirmeye mecburuz. Sonra memleketimizi hiç olmazsa zirai nokta-i nazardan hakiki bir istihsal-i memleket haline koymamız ve muhafazakar cereyanlarla teceddüt etmemiz lâzımdır. Biz memleketimizin müstesna bir kâbiliyeti ve istidatı olduğuna kailiz. Fakat çok işler vakit ve zamanında yapılmayarak birbiri üzerine yığılmış ve bizim mevcut vakit ve vasıtalarımızla etrafımızdaki müşkülatı az zamanda iktiham etmemize ve yeni bir hayatın temelini kurmamız imkân haricine çıkmıştır. Ne kadar nikbin olursak olalım, bu fevkalâde vaziyet karşısında muvakkit ve hayırhane bir muavenete olan ihtiyacımızı inkâr edemeyiz. İnkâr edersek nikbinlik falan değil , zararlı bir hayalperestlik göstermiş oluruz. Bize muavenet edecek devlet, falan veya filan unvanlı devlet değil, falan veya filan şeraite haiz olan devlettir. Binaenaleyh şerait-i lâzımeye haiz bulunan her hangi bir devletin müzahereti bizce makbuldür. Çünkü bizim nokta-i nazarımızdan işin içinde bir siyasi hesap, hiçbir menfaat yoktur. Vakit kazanmak, buhranı atlatmak rekabet ikâ etmek gibi emeller beslemiyoruz. Yegâne arzumuz memleketi dahili musibet ve afetlerden kurtarmak ve refah ve saadete müzahir etmektir. Bu husustaki hüsn-ü niyetimizin ciddiyetine en büyük delil, memleketimizin mecbur ihtiyaçlarıdır. Bu halde bulunan bire memleket hariçteki rekaberi medar-ı mevcudiyet addedemez. Yaşamak için her şeyden evvel dahilen canlanmaya muhtaç

---

[356] **Alemdar**, 9 Ocak 1920.
[357] **Vakit**, 9 Ocak 1920. (Bk., Ek:16)

bulunduğunu hissetmek mecburiyetindedir. Hüsn-ü niyetimizin diğer bir delili de, yalnız ıslahat vaatlerinde bulunmamaklığımız, bu vaatlerin husulü için muvakkit bir harici muavenete ihtiyaç olduğunu tasdik ve meyan-ı şeraite haiz bir devletin muavenetini talep etmemizdir..."

İngiliz himayesine taraftar olan Ali Kemal de 19 Ocak'ta *"Bu Memleket Nasıl Felah Bulur?"* başlıklı bir yazıyla yakın geçmişte padişah yanlısı Tevfik Paşa ve Ferit Paşa Hükümetleri'nin ülkeyi idareleri nasıl iyi idare ettiklerinden bahsetmekte ve Milli Mücadele Hareketine çatmaktaydı. Yazısında Ali Kemal, kendi kendine madem İtilaf Devletleri Damat Ferit hükümetinden memnun idiler o zaman İzmir'i neden işgal ettirdiler diye sormakta ve bunun yanıtını da vererek şu cümlelerle yazısını sona erdirmekteydi (Yazının sonunda da iki mısradan oluşan bir şiir yer almakta)[358]:

"Hâlâ bir Mustafa Kemal ile bir Damat Ferit Paşa, bir rehzenle bir münci arasındaki farkı azami göremiyoruz. Ferit Paşayı dinleseydik, takip etseydik, İstanbul vesaire mevzuubahis tehlikede olmayacaktı, İzmir çoktan kurtulmuştu, bu yangından nasibimiz ne ise kurtarabilecektik, biz rehzenleti tabiimize daha muvaffak bulduk. Geriledik, kötüledik, yeniden bir çukura düştük. (Yüzümüz yok hüdaya yalvaracak./ Bilemem halimiz neye varacak?)"

İngiliz himayesi yanlıları bunları söylerken Anadolu'nun önemli seslerinden İzmir'e Doğru ise 21 Ocak 1920 tarihinde *"İzmirsiz, Adanasız, İstanbulsuz bir Türkiye'den, Türksüz bir Türkiye müreccahtır. Gelsinler kuru toprakları, ulu dağları alsınlar. Dünyada her şey mümkündür, yalnız mümkün olmayan bu asırda bizim mahvımızdır"* demekte ve bağımsızlığın ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktaydı[359].

7 Şubat tarihinde yine Alemdar gazetesinde bu defa Said Molla *"İngiltere Siyaseti"* başlığıyla İngiliz himayesi yanlısı tutumunu ortaya koymuş ve yazısına Vakit gazetesinin hakikati görmeye başladığını ve bu gazetenin İngiltere siyaseti hakkında yazdığı makaleyi buldurarak okuduğunu anlatarak başlamıştır. Said Molla, Vakit gazetesinin İngiltere'de Osmanlı Devleti lehine artan yazıları iki

---

[358] **Peyam-ı Sabah**, 19 Ocak 1920. (Bk., Ek: 17)
[359] **İzmir'e Doğru**, 21 Ocak 1920.

sebebe bağladığını; bunlardan birincisinin Osmanlı'dan İngiltere'ye gidenlerin yapmış oldukları propagandalar, ikincisi ve en önemlisinin ise İttihat-ı İslâm ve Turancılık propagandalarının merkezi olarak kabul edilen Osmanlı Devleti'nde bu sergüzeşti tabir edilen emellere esaslı olarak son verme ihtiyacının İngiltere tarafından son verilmek istenmesi olduğunu yazmaktaydı. Ardından bu her iki akımında Osmanlı'ya vermiş olduğu zararlardan bahsederek konuyu İttihat ve Terakki iktidarının sorumluluğunda gelişme gösteren bir olgu şeklinde gösteren Said Molla, yazısına Türklerin İngiliz dostu olduğu ve halkın Anadolu şekâvetkeranesine nefret duyarak son seçimlerde sandık başına gitmediğini belirterek son vermiştir[360].

Öte yandan Misak-ı Millinin ilânı üzerine 16 Mart 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasının ve İstanbul'un İtilaf Devletlerince işgali ardından Mustafa Kemal Paşa, Ankara'dan 19 Mart 1920'de mülki ve askeri makamlara, Ankara'da meclisin toplanmasını öngören bildirisini gönderir ve seçimlerin yapılması çağrısında bulunur. Çünkü Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasından sonra ülkede bir boşluk doğmuştur. Mustafa Kemal Paşanın düşüncesi hem bir devlet hem de bir hükümet kurmaktı. Milli Mücadele ancak bu şekilde hukuksal bir yapı içinde yürütülebilirdi[361].

İstanbul'un işgalinden bir gün sonra Alemdar gazetesi *"Yaşasın (!) Kuva-yı Milliye"* şeklinde bir başlık atmıştır. *"Yirmi dört saat zarfında vukubulan hadisat memleketin vaziyetinde mühim bir tebeddül husule getirdi. Memleketi bu hale getirdikten sonra bile hâlâ kanlı elleriyle vatanın mukadderatına karışmaktan vazgeçmeyen hazelenin nihayet nelere sebep olduğu görüldü. Vah güzel vatanım, vah şerefli memleketim..."* diye başlayan Refî Cevat imzalı makalede İstanbul'un işgaline değişik bir üslupla yaklaşılmakta ve şöyle devam edilmektedir: *"İttihat ve Terakki bu milletin başında bir bela idi. Efsûs ki şimdiye kadar bu güzel memleketi bu hayâdidin elinden kurtaracak azimkâr bir rical-i devlet gelemedi..."*. Yazısına İttihat ve Terakki'nin geçmişte ülkenin kaderinde ne derece olumsuz bir rol oynadığından bahsederek devam eden Refî Cevat, Anadolu'daki Kuva-yı

---

[360] **Alemdar,** 7 Şubat 1920. (Bk., Ek: 18)
[361] Çeçen, A., **age.,** s. 198.

Milliye hareketini de İttihat ve Terakki ile bağlantılı göstermekte ve bundan şöyle bahsetmektedir: *"Zavallı Anadolu bu harekanın ayakları altında çiğnenmeye başladı. Bunları Kuva-yı Milliye namıyla yeniden dirilen İttihat ve Terakki yapıyordu. Ve bu sersem deniler zannediyorlardı ki Kuva-yı Miliye maskesinin altındaki çehrelerini alem-i medeniyet bilmiyor. Maksat o değil idi. Tehcir vaktiyle de yaptıkları gibi döktükleri kanın hesabını vermemek için nasıl bu meseleye milleti bulaştırdılarsa son cinayetlerinde de yine milleti karıştırmak için (Kuva-yı Milliye) unvanını istimal ediyorlardı. Ferit Paşa Hükümeti esnasında telgrafhâneleri işgal ederek payitahta tehdit telgrafları yağdıran bu rüzelanın marifetlerini işte gördük..."*. Refi Cevat Milli Mücadele hareketini karalayarak sürdürdüğü yazısını şöyle tamamlamıştır[362]: *"Bütün millet Kuva-yı Milliyenin faaliyet-i milliye namıyla yediği herzenin tarihini takvimden koparıp saklamalı ve her İttihatçının suretine tükürdükten sonra o takvimden yaprağı onun alnına yapıştırmalıdır."*

İngiliz himayesi taraftarı Alemdar gazetesi, Milli Mücadele Hareketi teşkilatlanmaya giderken hâlâ İngiltere'nin hoş görüsüne sığınmayı ummakta ve bu yöndeki yazılarını ara sırada olsa sürdürmekteydi. Buna örnek olarak 27 Mart 1920 tarihli üç yıldız imzalı *"İngiltere, Her Zaman İngiltere"* başlıklı yazıyı gösterebiliriz. Lloyd George'un beyanatı münasebetiyle başlayan yazı şöyle devam etmekteydi[363]:

> *"...Enver-Talat siyaset serseriyanesi bu memleketin başına musallat oluncaya kadar İngiltere'ye dostluktan başka hiçbir his duymamış ve mukabeleten o muazzam devletten de dostluktan, hayırhahlıktan başka bir şey görmemiştik. Bilhassa son yüz sene zarfında uğradığımız her felâketi müteakip İngiltere'nin bize dost, şefkat ve muavenetini uzattığını ve hatta tabii ki Mösyö Lloyd George'un söyledikleri gibi bizim için kan dökmeyi bile göze aldığını görüyorduk... İngiliz başvekilinin son nutkunda bir kere daha anlaşılan bir hakikat varsa o da İngiltere siyasetinin hâlâ Türklüğe ve Osmanlılığa karşı eski samimiyet ve muvâlâtını muhafaza eylemekte bulmuştur. Bunu mösyö Lloyd George da sarihaten söylüyor: "Biz Türklere karşı harp etmedik. Belki onlar için müteaddit defalar harbe girdik" diyor. Bundan anlaşılacak netice ise şudur: Biz Türkleri düşman olarak tanımıyoruz. Bizim düşmanımız asırlık dostumuz olan Türklerin reis-i mukadderatına mühinâne yapışarak saldırmaya mecbur bırakan, ef'al ve uzak caniyaneleriyle bütün insanlığın kalbinde bir his-i kin ve nefret uyandıran serseri politikacılar, kanlı çeteciler yani İttihatçılardır."*

---

[362] **Alemdar**, 17 Mart 1920. (Bk., Ek:19)
[363] **Alemdar**, 27 Mart 1920. (Bk., Ek: 20)

Yazının devamında ülkeyi bu hâle sokan İttihatçılara çatan gazete, henüz her şeyin sonunun gelmediğini, ülkeyi bu hâle getirenlere karşı savaşılır ve İngiltere'ye eski dostluğumuzu gösterirsek geleceğin daha güzel olacağından bahsetmiş ve yazıyı şu şekilde tamamlamıştır: *"Bir defa bunu yapalım, eminiz ki bizi şimdiye kadar pek çok felâketlerden kurtarmış olan dost râha ve hâlasa bize bu acı günlerimizde de bütün samimiyet ve merdanegisiyle bir kere daha uzanmaktan hâli kalmayacaktır. Evet İngiltere, her zaman İngiltere!"*

Son Osmanlı Mebusan Meclisinin dağıtılmasından sonra İstanbul'dan kaçan milletvekilleri ile yeni seçilen milletvekillerinin birleşmesiyle 23 Nisan 1920'de bağımsızlığı ve milli iradeyi gerçekleştirmek üzere olağanüstü yetkilerle Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi, Müdafaa-i Hukuk kongrelerinin de devamı niteliğindeydi. Meclisin açılışından hemen sonra, Mustafa Kemal Paşanın teklifi ile meclis, aşağıdaki esasları kabul etmiştir[364]:

- *Hükümet teşkili zaruridir.*
- *Muvakkat kaydıyla bir hükümet reisi tanımak veya bir padişah kaymakamı ihdas etmek kabili tecviz değildir.*
- *Mecliste mütekâsif irade-i milliyeyi, bilfiil mukadderat-ı vatana vazı 'ul yed tanımak umde-i esasiyedir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin fevkinde bir kuvvet mevcut değildir.*
- *Türkiye Büyük Millet Meclisi teşriî ve icra-i salahiyetleri câmidir. Meclisten tefrik ve tevkil edilecek bir heyet, umur-u hükümeti rüyet eder. Meclis reisi, bu heyetin de reisidir. "Hatıra: Padişah ve halife, cebir ve ikrahtan azâde olduğu zaman, Meclisin tanzim edeceği esasat-ı kanuniye dairesinde vaziyetini ahzeder"*

Bu ilkelere göre, hükümetin kurulmasının gerekliliği belirtilmiş, geçicide olsa bir hükümet başkanı veya padişahın yerine bir makam tanımanın söz konusu olamayacağı, TBMM'nin üzerinde bir gücün olmadığı ve meclisin temsil ettiği milli egemenliği, vatanın yazgısına egemen kılmanın esas olduğu gerçeği vurgulanmış ayrıca meclisin yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde topladığı, meclis içinden bir kurulun meclise vekil olarak hükümet işlerini yürüteceği, meclis başkanının hükümet başkanı da olduğu belirtilmiştir. Son kısımda ise padişah ve

---

[364] **Nutuk**, C. II, s. 438.

halife, altında bulunduğu baskıdan kurtulduğu zaman, TBMM'nin düzenleyeceği yasal ilkeler çerçevesinde yeni durumunun saptanacağı vurgulanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, yukarıdaki esaslara dayalı bir hükümetin mahiyetinin de kolaylıkla anlaşılacağını belirtmiş ve; *" böyle bir hükümet, hakimiyet-i milliye esasına müstenit halk hükümetidir. Cumhuriyettir"* demiştir[365].

Yeni kurulan meclis, milletin tek temsilcisi olarak kuvvetler birliği sistemini benimsemiştir. 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan TBMM, kurucu bir meclistir ve vazifesi, yeni Türk Devleti'nin esaslarını hazırlamak ve Kurtuluş Savaşını sevk ve idare etmekti. TBMM'nin yukarıda belirtilen esasları, yeni devletin ilk Anayasası yapılıncaya kadar yürürlükte kalmıştır. İlk Anayasa, TBMM'si toplandıktan dokuz ay sonra 20 Ocak 1921'de yürürlüğe girmiştir. Bu Anayasa, Türkiye Devleti adını verdiği yeni devletin dayandığı esasları ilk üç maddesinde açıkça belirtmiştir[366]:

- *Madde 1- Hakimiyet bilâ kaydü şart milletindir.İdare usûlü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.*
- *Madde 2- İcra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegâne hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.*
- *Madde 3- Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" unvanını taşır.*

Birinci TBMM'si dönemi Cumhuriyet düzeninin hazırlık aşaması olarak kabul edilebilir. TBMM'si hükümeti sırasında yapılan işlerde, Cumhuriyetin temelini kurma amacı görülür. Aslında egemenliğin ulusa ait olduğu bir toplumda, her şeyin genel seçimlerden geçmesi ve devlet organlarının seçim yolu ile kurulması, devlet başkanının bile ulusun seçtiği kimseler aracılığı ile seçilmesi gerekeceğinden, millet egemenliği anlayışından Cumhuriyet rejiminin doğacağı olağan bir sonuçtu. Mustafa Kemal Paşa, milli egemenlik ve bağımsızlık ile işe başlarken bunun eninde sonunda Cumhuriyet rejimine varacağını bilmekteydi. Bu

[365] **Nutuk**, C. II, s. 438.
[366] Reşat Kaynar-Neccdet Sakaoğlu, **Atatürk Düşüncesi (Sorular ve Konferanslar)**, MEB Yayınları, İstanbul, 1999, s. 237.

gerçekleşmese bile, yine bilmekteydi ki, milli egemenlik ilkesi benimsendikten ve bilinçlere yerleştikten sonra artık saltanat düzeni eskisi gibi kurulamayacaktı. Padişah bile bunu anladığından, başlangıcından bu yana Milli Mücadelenin baş düşmanı olmuş ve İngiliz himayesini talep etmekten çekinmemiştir.

1920 yılında Londra ve San-Remo Konferansları sırasında tek tük de olsa İngiliz himayesini savunan yazılar çıkmakla birlikte, İngiliz yanlıları esas itibariyle Anadolu'daki Milli Mücadele hareketine karşı çıkmışlardır. 23 Haziran'da İngiliz Yüksek Komiserini ziyaret eden Cemil Paşa ve Reşit Bey *" Türkiye'yi idare ve himaye vazifesini ifa edebilecek tek hükümet olan İngiltere'nin idaresine vermek suretiyle bu memleketi adil bir barış ve sükuna kavuşturmak isteğinde"* ısrar etmişlerdir[367].

Açıksöz gazetesi ise, İstanbul basını suçlarken, İngiliz himayecilerini ağır bir biçimde eleştiriyor ve şöyle diyordu[368]: *"İstanbul gazeteleri bir taraftan Hürriyet ve İtilâf'ın Yunan kahramanlığını alkışlayan beyannamelerini neşr, diğer taraftan İngiliz himayesini kabulü lâzım geldiği fikrini serd etmektedirler"*

TBMM'nin açılması şüphesiz ki çok büyük bir olay olmuştur. Birinci TBMM, millet iradesine dayandığı ve milli egemenlik ilkesini esas aldığı için demokratik bir nitelik göstermiştir. Ayrıca meclis, meclisin üstünlüğü ilkesine yer vermekte, kendisinden üstün hiçbir güç ve kuvvet tanımamaktadır. Meclis bu kararı ile de millet iradesinin bölünmezliğinden hareketle yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini (kuvvetler birliği) TBMM'de toplamıştır. Bununla birlikte milli egemenlik ilkesinin her bakımdan tam olarak oturduğunu söylemek o günler için pek mümkün değildir. TBMM, bir yandan *"egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait ve milletin tek temsilcisinin kendisi olduğunu"* vurgularken, bir yandan da en önemli amacının *"hilafet ve saltanatı kurtarmak"* olduğunu belirtiyordu. Padişah bulunurken ayrıca bir devlet başkanının bulunması insanlara ters gelmekte ve yine pek çok kişi TBMM'nin açılmasını ve milli egemenliğe dayalı yeni bir

---

[367] Jaeschke, G., **age.**, s. 10.

[368] **Açıksöz** 26 Temmuz 1919'dan aktaran Kasalak, K., **age.**, s. 153.

Türk Devletinin kurulmasını anlayamamaktaydı[369]. TBMM'nin bu dönemde büyük bir çelişki içerisinde olduğunu 1921 Anayasası en iyi biçimde yansıtmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere Anayasasının birinci ve ikinci maddeleri, son madde ile örtüşmemektedir. Son maddede, meclisin baş amacının, *"halifeliğin ve saltanatın kurtarılması"* olduğu, bu maksada ulaşınca ne yapılacağının pek anlaşılmadığı bir ifade kullanılır. Burada kurtarılacak saltanat, Osmanlı saltanatıdır. Saltanat hükümdarlık demek olduğuna göre, hükümdarlık sisteminde egemenlik millete değil hükümdara aittir. Ancak bu çelişki TBMM'nin pek çok üyesi tarafından görülememiş ve irdelenmemiştir. Sadece Mustafa Kemal Paşa ve birkaç yakın arkadaşı TBMM'nin millet egemenliğini temsil eden tek organ olduğunu, Osmanlı Devleti'nin artık yaşatılmasının mümkün olmadığını bilmekteydi[370]. Bu arada, milli egemenlik ilkesine dayalı bir Meclis ortadayken, padişahın yetkilerini ileri sürerek işleri güçleştirecek olanlara da fırsat vermemek için, çok dikkatli davranılmaktaydı. Kabine sistemine yer verilmediği gibi, ayrı bir devlet başkanı seçilmesinden de kaçınılmıştır[371]. Mustafa Kemal Paşa, bu konuda Nutuk'ta şöyle demiştir[372]:

> *"Milli Mücadelenin muvaffakiyete iktiran ettikçe, safha safha bugünkü devre kadar irade-i milliye idaresinin bütün esasat ve eşkâlini tahakkuk ettirmesi tabii ve gayri kabil-i içtinap bir seyr-i tarihi idi. Bu mukadder seyr-i tarihiyi ilk anda ben de müşahede ve ihtisas ettim. Fakat nihayete kadar şâmil olan bu ihtisasimizi ilk anda kâmilen izhar ve ifade etmedik...Muvaffakiyet için ameli ve emin yol her safhayı vakti geldikçe, tatbik etmekti, milletin inkişaf ve itilâsı için selâmet yolu bu idi. Ben de böyle hareket ettim... milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını, bir milli sır gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey, bütün heyet-i ictimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim"*

Egemenliğin bir kişiye, bir aileye, bir zümreye değil de, millete ait olduğunu en açık şekilde belirtmekle 1921 Anayasası, bir bakıma saltanatın hukuki

---

[369] Mumcu, A., **age.**, s. 19.
[370] Mumcu, A., **age.**, s. 19-20.
[371] Feyzioğlu, T., **agm.**, s. 195.
[372] **Nutuk**, s. 15-16.

dayanağını kaldırmışta sayılırdı. Saltanatın resmen kaldırılması ise, Büyük Zaferden hemen sonra gerçekleşecektir.

Tüm bunlar yaşanırken padişah, hâla İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerinde bir himaye yönetimini kabul edeceğini ummakta ve çeşitli çabalar içine girmekteydi. İngiliz himayesi taraftarlarının yaptıkları son girişimlerden birisi de, 15 Mayıs 1922 tarihinde İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'ne yetmiş altı imzalı bir muhtırayı sunmak olmuştur. Muhtırayı İstanbul adına eski Adliye Nazırı ve Osmanlı Âyan Meclisi Reis Muavini Vasfi Efendi ve Rıza Tevfik Bey'le birlikte on iki kişi imzalamıştır. Muhtırada *"Kemalistlerin temizlenmesi ve Anadolu'nun padişah Hükümetine devri için İngiltere'den yardım"* istenmiştir[373].

İngiliz himayesine taraftar olan bazı Türk aydın ve idarecileri 1922 yılı Ağustos ayı sonlarına kadar yani Başkumandanlık Meydan Muharebesi'ne kadar düşüncelerini muhafaza etmiş, İngiliz himayesinin gerçekleşmesi için çaba sarf etmişlerdir. Her ne kadar, başta Amerikan mandasını ve bölgesel kurtuluşu çıkar yol olarak görenlerin bu düşüncelerinden vazgeçip milli birliği kurma yolundaki çabaları, İngiliz himayesi tartışmasını azaltmış ise de ortadan kaldıramamıştır. Bu durum İngiliz himayesini savunanların Milli Mücadele hareketine çeşitli ithamlarla hücum etmelerine neden olurken, asıl amaçlarının kendilerine veya düşüncelerini gerçekleştirmede bu hareketi engel olarak görmeleri olduğu anlaşılmaktadır. İngiliz himayesini kurtuluş çaresi olarak görenlerin Milli Mücadelecilere karşı tavırları ve İngiltere'nin tutumu İngiliz himayesi önerisini başarısız kılarken, Milli Mücadelecilerin düşmanlığını da kazanmıştır. O nedenle Başkumandanlık Meydan Muharebesi başarıya ulaşınca bu düşüncenin taraftarları İngiliz Elçiliği'ne sığınarak yurt dışına kaçmışlardır.

---

[373] Kasalak, K., age., s. 154-155.

SONUÇ

Yakın tarihimizde mütareke dönemi olarak adlandırılan ve buhranlı bir devrenin başlangıcını oluşturan Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla birlikte kamuoyunda genellikle iyimser bir kanaat oluşturulmaya çalışılmıştır. Zira, mütarekenin imzalanmasıyla birlikte artık savaşın sona erdiği, seferberliğe son verileceği, herkesin işiyle meşgul olacağı ve saltanatın hukuku ile milletin izzet-i nefsinin tamamıyla kurtarıldığı yönündeki açıklamalar bu kanaati daha da pekiştirmiştir. Ancak mütareke hükümlerinin daha net bir şekilde ortaya çıkmasıyla birlikte bu olumlu hava ile ümitlerin, gelişmekte olan durumla hiçbir ilgisinin bulunmadığı kısa bir süre içinde anlaşılmıştır.

Sözde mütareke hükümlerinin uygulanması bahanesi ile ülkenin pek çok bölümünün işgal edilmesi girişimlerinin yanı sıra, devletin başkentinin de 13 Kasım 1918 tarihinde itibaren fiilen işgali, bazı Türk aydın ve idarecilerinin bir takım çözüm önerilerini gündeme getirmelerine neden olmuştur. Kimileri Amerikan mandasını ortaya atarken kimileri de İngiliz himayesini gündeme taşımıştır.

Dönemin basınının İstanbul ciheti, ayrı ayrı incelendiğinde *"Bu memleket nasıl kurtulur?"* sorusuna verilen cevaplar ve ortaya konan kurtuluş çarelerinin çok farklı olduğu görülür. Bazı örnekler vermek gerekirse; Tasvir-i Efkâr, Vakit, İstiklâl gazeteleri Amerikan mandasını savunmuşlardır. Alemdar, Türkçe İstanbul, Sabah, Peyam ve daha sonradan bu ikisinin birleşmesiyle oluşan Peyam-ı Sabah gazeteleri İngiltere himayesinden yana tavır koymuşlardır. İkdam ve Zaman gazeteleri ise kesin tavırlarını göstermemektedirler. Tarik, İfham ve Yeni Gün gazeteleri Amerikan müzaheretini talep etmişlerdir. Memleket gazetesi her türlü manda fikrine karşı çıkmış, İleri gazetesi ise en doğru yolun *"Ülkenin toprak bütünlüğünün korunması"* olduğunu Anadolu'da bulunan pek çok basın gibi vurgulamış ve bu yönde yayınlar yapmıştır.

Anadolu basını ise içinde bulunduğu tüm imkânsızlıklara rağmen İstanbul basınının çoğuna hakim olan olumsuz havanın tam tersine Milli Mücadeleye ve bağımsızlığa olan inancını muhafaza etmekte, işgal güçlerinin murâkabesinden ve İstanbul Hükümetinin müdahalesinden uzakta olmanın verdiği rahatlıktan dolayı da manda ve himaye yerine vatanın bütünlüğü ve istiklâlin mutlak gerçekleşeceği yönünde yayınlar yapmaktaydı.

Bu dönemde gazetelerimizde, manda ve himaye kelimeleri yerine kimi zaman müzaheret, vekâlet veya muavenet, kimi zaman da himaye yerine manda, manda yerine de himaye kelimeleri kullanılmıştır.

Amerikan mandası taraftarlarının büyük kısmı İstanbul'da toplamış aydın kesiminden oluşmaktaydı. Mandayı bir müzaheret olarak görmekte olan bu insanlar bunun bir *"ehven-i şer"* olarak kabul edilebileceği savunmakta, dayanaklarını ise Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuz şartların bağımsız olarak tek başına bertaraf edilemeyeceği görüşü oluşturmaktaydı.

İngiltere himayesini savunanlar ise genelde Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin mensubu ve taraftarı olan kişilerden meydana gelmekteydi. Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin sözcüsü olan bu kişilerin çoğunun üzerinde durduğu ve hata yaptıkları nokta, Milli Mücadele Hareketi ile İttihat ve Terakki Partisi'ni karıştırmak veya karşılaştırmaktı. Yazılarında genelde ilk önce İttihat ve Terakki Partisi'nin ülkede meydana getirmiş olduğu tahribattan bahseden bu insanlar ardından Milli Mücadele Hareketini de aynı kefeye koymakta ve bu hareketin yanında olanları da hazele, eşkıya, serseri, çeteci vs. gibi unvanlarla adlandırmaktaydı. Anlaşılan o ki Hürriyet ve İtilafçılar, her işte ve her olayda karşısında yalnız İttihat ve Terakkicileri düşünür olmuş ve İttihatçılar yıllarca ülkeyi ellerinde tuttukları için de sıranın artık kendilerinde olduğu düşüncesindeydiler. Dolayısıyla da bundan sonra senelerce kendileri hükümran olacakları düşüncesiyle önlerine çıkan her şeyi kendi düşünce tarzlarına uymadı mı yıkıp geçmekte ve amaca ulaşmak için her yolu mubâh saymaktaydılar.

Bu dönemde Fransız ve İtalyan mandasını kurtuluş çaresi olarak önerenler de çıkmış ancak ülke gündemine etkileri pek fazla olmamıştır. Nedeni ise o zamanki Avrupa'daki güçleri ile ilgilidir. Ayrıca Fransa'nın veya İtalya'nın bu doğrultuda gizli faaliyetleri olmadığı gibi bu devletler için konferanslarda manda önerilmemiştir. Tıpkı Amerika Birleşik Devletleri'nin mandasını kurtuluş çaresi olarak görenler gibi, İtalyan mandasını savunanlar da Milli Mücadele hareketine katılmışlardır. Fransız mandasını savunanların bazıları ise Milli Mücadele hareketine karşı olmuşlardır.

Türk aydın ve idarecileri çoğu, çeşitli kurtuluş çarelerine yönelirken elbette vatanını ve milletini düşünmüşlerdir. Bu fikirlerinde kendilerince çıkar yol hangisi ise o görüşü savunmuşlar ve bunu gerçekleştirmek istemişlerdir. Osmanlı Devleti'ni parçalanmaktan ve işgallerden kurtarmak amacıyla geçici olarak bağımsızlıktan feragat etmeyi bile akıllarından geçirmişlerdir. Çünkü onlara göre Osmanlı Devleti iflas etmiş, hemen hiçbir gücü kalmamıştı. Anadolu bakımsız, sahipsiz, bütün gücünü yitirmişti. Bütün bu felâketlerin gerçek sebebi Avrupalı olamayışımızın bir sonucuydu. Medeni olmayan toplumların sonu medeni toplumların idaresini gönülden kabul etmek, bir müddet onların idaresinde kalmak, medenileşmek, güçlenmek ve sırası gelince de onların rızasıyla idarelerinden ayrılmak düşüncesindeydiler.

İktisadi durumun bozukluğundan zaten yabancıların elinde olan gümrükler, vergiler, üretim hatta tüketim ile Osmanlı Devleti açıkça belirtilmese bile bir esaret içindeydi zaten. Bu durum içerisinde bir sahip çıkmalı ve Türkiye'yi en iyi şekilde idare etmeli ve iktisadi yönden güçlendirmeliydi. Sorun belli olduğu için ortada sadece sahiplenecek olan devletin kim olacağına karar vermek kalmaktaydı. Bunun için de yazılar yazılmakta, görüşler belirtilmekteydi.

Amerikan mandasını savunanlar özellikle kongreler döneminde faaliyetlerde bulunmuş, görüşlerinin kabulü için her yolu denemişlerdir. Ancak Milli Mücadele Hareketine yani bağımsızlığa inananlar manda meselesini Sivas Kongresi'nde bitirmişlerdir.

Erzurum Kongresi ardından Sivas Kongresi'nde alınan kararlar bir süre sonra Meclis-i Mebusan tarafından Türk milletinin maksatlarını özetleyen ve Milli Mücadelenin başından sonuna kadar değişmeyen bir program olan *"Misak-ı Milli"* adıyla kabul ve ilân edilmiştir. Fakat Misak-ı Millinin ne anlama geldiğini ve hangi düşüncelerle ortaya konduğunu idrak edemeyen İngiliz himayesine taraftar olan bazı Türk aydın ve idarecileri ise var güçleriyle Milli Mücadele hareketine saldırmak suretiyle 1922 yılı Ağustos ayı sonlarına kadar yani Başkumandanlık Meydan Muharebesi'ne kadar düşüncelerini muhafaza etmiş ve İngiliz himayesinin gerçekleşmesi için yoğun bir çaba sarf etmişlerdir. Her ne kadar, başta Amerikan mandasını ve bölgesel kurtuluşu çıkar yol olarak görenlerin bu düşüncelerinden vazgeçip milli birliği kurma yolundaki çabaları, İngiliz himayesi tartışmasını azaltmış ise de ortadan kaldıramamıştır. Bu durum İngiliz himayesini savunanların Milli Mücadele hareketine çeşitli ithamlarla hücum etmelerine neden olurken, asıl amaçlarının kendilerine veya düşüncelerini gerçekleştirmede bu hareketi engel olarak görmeleri olduğu anlaşılmaktadır. İngiliz himayesini kurtuluş çaresi olarak görenlerin Milli Mücadelecilere karşı tavırları ve İngiltere'nin tutumu İngiliz himayesi önerisini başarısız kılarken, Milli Mücadelecilerin düşmanlığını da kazanmıştır. O nedenle Başkumandanlık Meydan Muharebesi başarıya ulaşınca bu düşüncenin taraftarları İngiliz Elçiliği'ne sığınarak yurt dışına kaçmışlardır.

Mustafa Kemal Paşanın Anadolu'da başlattığı vatanın bütünlüğü, milletin istiklâli doğrultusundaki *"Milli Mücadele Hareketi"* sürecinde, Anadolu ve bazı İstanbul gazetelerinde yer alan bağımsızlık fikirlerinin kamuoyunda önemli etkiler yarattığı şüphesizdir. Bu gazetelerde çıkan makalelerde, manda ve himayeciliğin mahsurları ortaya konmuş, bu kavramların mahiyeti ve uygulamaları hukuki ve bilimsel esaslarla dile getirilerek, her iki sistemin de Türk milletinin tercih edebileceği usuller olmayacağı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bağımsızlık düşüncesiyle hareket eden yazarlara göre manda ve himaye, yalnızca kendilerini idare kâbiliyetinden yoksun milletler için geçerli olan kavramlardı. Çok eski bir tarihi olan Türk milleti için yegâne çözüm yolunun bağımsızlık olduğu belirtilmiş ve bu kavramın daha sonra herkes tarafından kabul edilen bir hal almasında rehber olması için çaba verilmiştir. Bunun sonucunda Büyük Millet Meclisi'nin açılarak

Milli Mücadelenin daha teşkilâtlı bir zemine oturması Anadolu'daki Türk aydın ve idarecilerinin çoğunun gündeminden, manda ve himaye gibi hususların çıkmasına yol açmıştır.

Türk bağımsızlık mücadelesi sonucu ortaya çıkan Türkiye Cumhuriyeti, yirminci yüzyılın en dikkate değer olayıdır. Türk Kurtuluş Savaşı'nın stratejisini ve temel amacını Büyük Önder Mustafa Kemal şöyle özetlemiştir: *"Hakimiyet-i milliyeye müstenid, bilakaydüşart müstakil yeni bir Türk devleti tesis etmek"*. Bu doğrultuda girişilen Kurtuluş Savaşı'nın amacına ulaşması için gerekli olan destek ve gücü Türk milletinden bulan Mustafa Kemal Paşa, inandığı düşünceden bir an olsun bile taviz vermemiştir. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılması ile Türk milleti yeniden doğmuş, 29 Ekim 1923'te de yeni doğmuş olan bu çocuğa ismi konmuş ve bu çocuğun ismi Cumhuriyet olmuştur.

Bağımsızlık akımı, Cumhuriyetin ilânına kadar Cumhuriyeti kurmak amacıyla gelişme göstermiştir. Cumhuriyetin ilânından sonra ise Cumhuriyet devletinin geliştirilmesi ve yerleştirilmesi amacına dönük bir aşama seyretmiştir. Cumhuriyetin ilânından 1928'e kadar geçen devletin kuruluşu ve yeni rejimini sağlamlaştırma döneminde Osmanlı Devleti'nin kalıntısı eski kurumlar yıkılırken, diğer taraftan Cumhuriyet rejiminin kurumlaşmasına çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

1. GAZETELER

- Açıksöz
- Akşam
- Alemdar
- İfhâm
- İkdâm
- İleri
- İrade-i Milliye
- İstiklâl
- İzmir'e Doğru
- Memleket
- Peyâm
- Sabah
- Tarik
- Tasvir-i Efkâr
- Türk Dünyası
- Türkçe İstanbul (Yeni İstanbul)
- Vakit
- Yeni Gün
- Zaman

2. SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

- **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1994.

- **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986.
- ÖZCAN, Hüseyin, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, Seçkin Kitapevi, Ankara, 1985.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1965.
- **Temel Britannica**, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1992.
- TÖKİN, Füruzan Hüsrev, **Basın Ansiklopedisi**, Kulen Basımevi, İstanbul, 1963.
- **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Dergâh Yayınları, C. 4, İstanbul, 1977.
- **Türkçe Sözlük**, TDK Yayınları, Ankara, 1998.

3. TETKİK ESERLER, HATIRATLAR, MAKALELER

- AKGÜL, Suat, "Paris Konferansı'ndan Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi", **AAMD**, C. III, S. 23, Mart 1992.
- AKGÜN, Seçil, **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu**, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1981.
- -----------------, "Ana Hatlarıyla General Moseley Raporu: Türkiye'de Amerikan Mandası", **Belleten**, C. XLVIII, S. 189-190, Ocak-Nisan 1984.
- AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.
- AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1920)**, TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- ARAR, İsmail, "Kurtuluş Savaşının Ünlü Gazeteleri", **Kitap Belleten**, S. 2, Y. 1, İstanbul, 1960-1961.
- ARMAOĞLU, Fahir: **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, TTK Yayınları, Ankara, 1999.
- -------------------------: "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri", **AAMD**, C. XII, S. 38, Temmuz 1997.
- ---------------------------: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Alkım Yayınları, C. I-II, İstanbul, 1996.

- **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, GATSEB Yayınları, S. 109, Y. 49, Ankara, 2000.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, MEB Yayınları, C. I-II-III, İstanbul, 2000.
- **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997.
- BAYAR, Celâl, **Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş**, Sabah Kitapları, C. 6-7, İstanbul, 1997.
- BAYKAL, Hülya, "Milli Mücadelede Basın", **AAMD**, C. IV, S. 11, Mart 1988.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, "Kuva-yı Milliye Devrinde Atatürk'ün Dış Siyasa ile İlgili Bazı Görüş ve Davranışları", **Belleten**, C. XX, S. 80, Ekim 1956.
- ------------------------------, **Atatürk, Hayatı ve Eseri I (Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar)**, Güven Basımevi, Ankara, 1963.
- ------------------------------, **Türk İnkilâbı Tarihi**, TTK Yayınları, C. III, K. IV, Ankara, 1991.
- BELEN, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1983.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, **Trakya'da Milli Mücadele**, TTK Yayınları, C. I, Ankara, 1955.
- BİRİNCİ, Ali, "Hürriyet ve İtilâf Fırkası", **Tarih ve Toplum**, İletişim Yayınları, C. 7, İstanbul, 1987.
- ÇEÇEN, Anıl, **Atatürk ve Cumhuriyet**, İmge Kitapevi, Ankara, 1994.
- ÇELİK, F. Edip, **Milletlerarası Hukuk**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, C. 1, İstanbul, 1965.
- COŞAR, Ömer Sami, **Milli Mücadele Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1964.
- ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, C. I, Ankara, 1953
- EROĞLU, Hamza, **Atatürk ve Cumhuriyet**, AAM Yayınları, Ankara, 1989.
- EROL, Mine, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi**, İleri Basımevi, Giresun, 1972.

- EVANS, Laurence, **Türkiye'nin Paylaşılması**, Çev.: Tevfik Alanay, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972.
- FEYZİOĞLU, Turhan, "Türk Milli Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği", **AAM Yayınları**, Ankara, 1992.
- GÜLER, Ali, **Hemşehrimiz Atatürk: (Atatürk'ün Soyu, Ailesi ve Öğrenimi)**, Karaman, 2000.
- JAESCHKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Çev.: Cemal Köprülü, TTK Yayınları, Ankara, 1986.
- -----------------------------, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, TTK Yayınları, Ankara, 1989.
- HOWARD, N. Harry, "Paris-San Remo-Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları I-II", Çev.: Müge Yılmaz, **BTTD**, S.35, Ağustos 1970.
- İĞDEMİR, Uluğ, **Sivas Kongresi Tutanakları**, TTK Yayınları, Ankara, 1999.
- İNAN, Âfet, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, TTK Yayınları, Ankara, 1998.
- İNAN, Arı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, TTK Yayınları, Ankara, 1996.
- İNUĞUR, Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1982.
- İSKİT, Server, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1943.
- KALEMCİ, Ali, "Anadolu Ajansı Nasıl Kuruldu?", **Kitap Belleten**, S. 2, Y. 1, İstanbul, 1960-1961.
- KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C. I-II, TTK Yayınları, Ankara, 1997.
- KARABEKİR, Kâzım, **İstiklâl Harbimizin Esasları**, Sinan Matbaası Neşriyat Evi, İstanbul, 1933-1951.
- ---------------------------, **İstiklâl Harbimiz**, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988.
- KARAKAYA, Ali, **Milli Mücadelede Manda Sorunu, Harbord ve King-Crane Heyetleri**, Başkent Klişe ve Matbaacılık, Ankara, 2001.

- KARAL, Enver Ziya, **Atatürk'ten Düşünceler**, MEB Yayınları, İstanbul, 1981.
- KASALAK, Kadir, **Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993.
- KAYNAR, Reşat; SAKAOĞLU, Necdet, **Atatürk Düşüncesi (Sorular ve Konferanslar)**, MEB Yayınları, İstanbul, 1999.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, "Amerikan Mandasını Kimler İstiyor ve Nasıl Öneriyorlardı?", **BTTD**, C. XII, S. 67-68, Nisan-Mayıs 1973.
- KİLİ, Suna, **Türk Devrim Tarihi**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1983.
- KURAT, Yuluğ Tekin, "Türkiye Topraklarının Paylaşılması Hazırlıkları – Sevr (I)", **BTTD**, C. 10, S. 58, Temmuz 1972.
- ---------------------------, "**Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Ankara, 1986.
- MUMCU, Ahmet, **Atatürk'e Göre Milli Egemenlik**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1986.
- ORAL, Fuat Süreyya, **Türk Basın Tarihi (1919-1965)**, Doğuş Matbaacılık Yayınları, C. 2, Ankara, 1968.
- ÖCAL, Hulki, **Hatay Savaşı**, Desen Matbaası, Ankara, 1953.
- ÖNDER, Mehmet, "Milli Mücadelenin Yanında ve Safında Öğüd Gazetesi (1917-1923)", **X. Türk Tarih Kongresi (22-26 Eylül 1986)**, TTK Yayınları, C. 6, Ankara, 1994.
- ----------------------, "Milli Mücadeleye Destek Veren Bir Anadolu Gazetesi: Babalık (Konya)", **XII. Türk Tarih Kongresi (12-16 Eylül 1994)**, TTK Yayınları, C. 4, Ankara, 1994.
- ÖZALP, Kâzım, **Milli Mücadele (1919-1921)**, TTK Yayınları, C. I, Ankara, 1998.
- ÖZKAYA, Yücel, "Milli Mücadele Başlangıcında Basın", **AAMD**, C. I, S. 3, Temmuz 1985.
- ----------------------, **Milli Mücadelede Atatürk ve Basın (1919-1921)**, AAM Yayınları, Ankara, 1989.

- ÖZSOY, Osman, **Saltanat'tan Cumhuriyet'e Giden Yolda Kurtuluş Savaşının Perde Arkası**, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- ÖZTOPRAK, İzzet, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, TTK Yayınları, Ankara, 1989.
- SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, TTK Yayınları, C. I, Ankara 1993.
- SELEK, Sabahattin, **Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)**, Ağaoğlu Yayınevi, C. 1, İstanbul, 1970.
- ------------------------, **Anadolu İhtilâli**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1973.
- "Sivas Kongresinde Amerikalı Bir Gözlemci", **Son Çağ**, S. 19, Ankara 1965.
- SOMAR, Ziya, "Manda ve Meşhur Mandacılar", **Tarih Konuşuyor**, C. 3, İstanbul, 1965.
- SONYEL, R. Salâhi, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerinin Işığı Altında 1919 İngiliz-Osmanlı Gizli Antlaşması", **Belleten**, C. XXXIV, S. 135, Temmuz 1970.
- ------------------------, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, TTK Yayınları, C. I, Ankara, 1995.
- SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1973.
- SÜMER, Mine, "Wilson Prensipleri Cemiyetinin Amerikan Cumhur Başkanı Wilson'a Gönderdiği Bir Muhtıra", **TAD**, C. III, S. 4-5, Ankara, 1965.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın**, Güven Matbaası, Ankara, 1969.
- ŞİMŞİR, N. Bilal, **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.
- TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, MEB Yayınları, C. I-II-III, İstanbul, 1991.
- TEVETOĞLU, Fethi, "Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi-III", **Türk Kültürü**, S. 80, Y. VII, Haziran 1969.
- ------------------, "Milli Mücadeleye Düşman Bir Kuruluş: İngiliz Muhipleri Cemiyeti", **HTM**, C. 1, S. 1, Y. 8, 1 Şubat 1972.

- ------------------, "Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Minber", **AAMD**, C. V, S. 13, Kasım 1988.
- ------------------, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, TTK Yayınları, Ankara, 1991.
- TOPUZ, Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.
- TUNAYA, Tarık Zafer , **Türkiye'de Siyasal Partiler (Mütareke Dönemi, 1918-1922)**, İletişim Yayınları, C. 2, İstanbul, 1999.
- TURAN, Şerafettin, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar**, TTK Yayınları, Ankara, 1999.
- "Türkiye'de Kurulmak İstenen Amerikan Mandası (General James G. Harbord'un Gizli Raporu)", **BTTD**, C. VI, S. 33.
- YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Yenilik Basımevi, C. I, İstanbul, 1970.
- YILDIRIM, Hüseyin, "İrade-i Milliye Gazetesi", **AAMD**, C. 8, S. 23, Mart 1992.

EKLER

انكلتره و بز

مملكتمزده‌كی ارباب عقل واذعان، بو عمومی، مدهش حربك ظهورینی ایسته‌مزدی، فقط بر كره بو نائره حرب علاولیزه اولدقدن صوكره بوتون او سلسله‌ء معاهداتی بو حرب ایچین حاضرلایان، منافعمزده‌كی اشتراكی نظر دقته آلارق بالخاصه ١٨٠٩ تاریخندن صوكره یوز قرق سنه مملكتمزك منافعنی مدافعه ایدن انكلتره‌نك حقوقنی دوشونمكده بزم وظیفهٔ نجابتمز ایدی.

نه چاره كه او دقیقه‌ده مملكت، شمدی‌یه قدر قسمندن قورتیله‌مدیغمز، غدار اشقیانك الده ایدی. بو سفیللر، ملتك اركان وافرادینی، بر چوق نجابتسز آصه‌رق، اولدیره‌رك، دوكه‌رك، سوره‌رك مملكتده هر كسی اسكات ایتدیلر، بوتون عناصر عثمانیه‌یی تتره‌تمشلردی.

آلدقلری رشوتلر، پاره‌لر مقابلنده وطنك حقوقنی صاتدقلرینی كوسترن مكتوبلرینی اله‌ویره‌جكلری ایچین پوسته‌خانه‌مزك كریده مأمورلرینی‌بیله پوسته‌خانه بناسی اوكنده آصمقدن چكینمه‌مشلردی.

زواللی كامل پاشایی، او محترم و مقدس آدمی، سنه‌لرله عمرینی بو مملكته وقف ایدن او پیر سیاسیی یكرمی درت ساعت ظرفنده مملكتدن چیقمغه مجبور ایتمشلردی. او كامل پاشا كه مصرده بولندیغم زمان شیخ‌الاسلام اسبق جمال‌الدین افندی حضرتلرینك اقامتكاهنه كان لورد كیچنر، پاشای مشارالیهك اوروپاده بیله موجود اولان دیپلوماتلردن یوكسك بر عرفان سیاسی‌یه مالك اولدیغنی، خصوصیله شرق مسائلنده ممتاز و سیمای كمال اولدیغنی سویلمشدی. مملكتك بو وجود قیمتدارینه، كامل پاشایه‌املاً تعرض ایله مشارالیهی مملكتدن چیقاران اوزمانك استانبول محافظی جمال پاشا، كاه فرانسز، كاه انكلیز دوستلغی ایله تظاهر ایده بولندقدن صكره فرصت بولنجه شركای ملعنتیله سوریه قتالی، او مدهش مقتلی آچه‌رق فكر وقابلیتك حقیقی عیار وماهیتنی كوسترمكده كجكمدی.

حالبوكه كامل پاشایه تطبیق اولنان شو معامله ایله مملكتمزك نصل بر كرداب فجیعه سوروكلنمكده اولدیغنی كوریوردق، بر آرالق ژون تركلرك انكلتره‌یه كوستردكاری تمایلی كورنجه شخصیتی اونوته‌رق ممالكنك سلامتی نامنه سوینمكه باشلادركن بو تمایلكده ساخته واتلاف دولتلرینی آلداتمق ایچین سفیل بر نقاب اولدیغنی كوردك وآرتق حكم ایتدك كه بو ژون تركلر، تبدل موسم ایله كوملكلرینی تبدیل ایده‌بیلن برر مار هلاهل شاردن باشقه برشی دكلدردر.

داخل مملكتده اجرا ایدیلان ظلملر، اعتسافلر و ملعنتلرك حد وپایانی یوقدی.

انكلیزلر، فرانسزلر، آمریقالیلر مملكتلرنده‌كی عمران، رفاه، قانون ایله انسیت ایتدكاری ایچین بزی سوه‌سدیران، المزی، آیاغمزی باغلایان بو مظالمك درجه‌سنی تماماً تقدیر و تخمین ایده‌مزلر، حیرتدن حیرته دوشرلر، بلكه‌ده نهایت ظلمك بو شكلی شو عصرده اولاماز دیرلر.

اولامازمی؟ حربك مصائبی ایچنده هر حكومت، ملته معاونت ایدركن ژون تركلر، آچلقدن نوان، ایكه‌ین، مدهش سفالتلر ایچنده یاشایه‌بیان خلقمزك غدالرندن، ما كولاتندن — انحصار و احتكار مجبری ایله — درت میلیون لیرا چالدقلرینی بلا فتور رسمی قونغره‌لرنده، — وبالدكاری زمان — طبق قطاع طریقك منسوب اموالی بینلرنده تقسیم ایدركن چیقاردقلری صیحات سروركبی — ال چیربایلر، یكدیكرینی تبریك ایتدیلر.

نه حاجت، ارمنی قتالی، عربستان مظالمی، آچلقدن وقوماندانلرك ارزو وآماله محكوم اوله‌رق یوز بیكلرجه تركك تولدیرلمسی، رومله اولان تعدیات ژون تركلرك نصل خونخوار، ظالم بر سرجیه مالك اولدقلرینی كوسترمه‌دیمی؟

اكثریت عظیمه‌سی روم اهالینك بعض مملكتلرندن، عادی قیسه‌لرندن كلمه‌رك استانبول عائله‌لرینه اصلا تعلق اولمیان بر سفیل اشقیانك الده ملت عثمانی ایكلركن، ملت بونلردن كندی جان ومالنی قورتاره‌میه‌جق قدر عجز ایچنده، یاشی نه كبك یاشاركن انكلتره‌نك بو صریح حقی مدافعه‌یه، وظیفهٔ نجابتمزی ایفایه امكان یوقدی.

بو ایضاحاتم، افراد ملتك دوچار اولدیغی مزاحم ومشكلاتی تصویر ایدرك حلیم، صبور ملتمزك — انكلیزلر حقنده بسلدیكی درین، جدی محبت و صمیمیته رغماً — ژون تركلرك كیردكلری طریق جنایتی تبدیل ایتدیرمكه موفق اولامالرنده‌كی معذرتلرینی تبینه كافیدر.

بو حرب عمومیده آلمانیا طرفدارلغیله نه‌قدر فلا كتلره معروض قاله‌جغمزی، تقدیر ایتمه‌ین وانكلتره‌نك قیمتدار دوستلغنی غائب ایتدیكمزدن دولایی متأثر ودلخون اولمیان اسكی بر ترك بولنه‌مازدی.

بو كون ملت عثمانیه، اسكی تركلر؛ ینه انكلتره‌نك حمایه ومحبته استناد واو محبتله حیات ورفاهنی تأمین ایتمك استیور، انكلیزلر، انسانیت وعنعنه‌یه مربوط بویوك برملت نجیبه اولدقلرندن اسكی تركلر، بو د ... بار مشقت وظلمدن قورتیله‌رق ینه رها كاری اولان انكلیزلره اوزاندقلری دست تشكر ... ی اوقوم نجیبك رد ایده‌جكنه احتمال ویریله‌مز.

آمریقه سابق رئیس جمهوری موسیو روزوه‌لتك اوروپا سیاحتندن صوكره نشر ایلدیكی خاطراتنده مشارالیه بزم معیشت وحیاتمزی نه‌آجی تصویر ایتمشدی.

حقیقةً مرده برحیات كچیرن، اولوم ایچنده یاشایان برملت اولدیغمزی مع‌التأسف بو بیوك آدمك سوزلرینه بركره دها تصدیق ایتدم.

شونكله متسلی اوله‌بیلدم‌كه بزم بررهبر حیات، بررها كار ایله ساحهٔ حیاته چیقابیله‌جكمز مشارالیهك طرز بیانندن آكلاشیلیوردی.

افتخار ایده‌رك سویلرم‌كه اسكی تركلر، حیات ومعیشت مرفهه‌یه جداً لایقدر، ودیه‌بیلیرم‌كه انكلتره، بوكونه‌قدر تماس ایلدیكی مسلمان اقوام آراسنده اسكی تركلرك نه‌قدر مونس وانكلتره‌نك آمال مخصوصه‌سنه نه‌درجه خادم اولدیغنی بركره دها كوره‌جكدر.

لورد قرومرك «مصر خاطراتی» بو تمهیداتك بلیغ بر دلیلیدر؛ مصر كبی مختلف اقوام اسلامیه‌نك مقری اولان و ایچنده پك نادر ترك بولنان بر مملكتده سنه‌لرجه ایفای وظیفه ایدن لورد قرومر، مصر قاضیسی اولوب تام معناسیله اسكی بر ترك اولان یحیی رشید افندی مرحومی توصیف ایدركن مصرده كوردیكی بتون مسلمانلر آراسنده یكانه الی اوپیله‌جك بر ذات اولدیغنی یازمشدی.

انكلتره‌نك پك محترم باش وكیلی اولان موسیو لویدجورجك اسكی محافظه‌كار فرقه‌سنه منسوب اولدیغنی بیلیورز، فقط موسیو لوید جورج كبی انكلتره وبالخاصه لوندره محیطنده، او یوكسك عالم عرفان آراسنده انجق وانجق ذكا وعلم وكیاستیله انكشاف ایده‌رك تمایز ایدن بر بیوك باش وكیلك افاداتمزده‌كی معانی شامله‌یی ذاتاً دوشنمش اولدیغنی وپك حاذر برنخالعتله اوزاتدیغمز الی، لطف و صمیمیتله قبول ایده‌رك انكلیز قوم نجیبی ایله اسكی تركلر آراسنده‌كی تخادتی متین اساسلره ربط ایده‌جكنی قویاً امید ایتمكده پك حقلی‌یز.

موسیو لوید جورج، اسكی تركلرك بركره داها محبت وتشكرلرینه مستحق اولورسه‌شمدی ریاستده بولندیغی هیئت قابینه‌نك اسلاملر حقنده‌كی محق عنعاتنی یازلاق بر صورتده یاشاته‌جغنه شبهه یوقدر.

سعید ملا

Ek: 1-) Yeni İstanbul - 11 Kasım 1918; "İngiltere ve Biz", Said Molla

ISH STAMBOUL
BRITISH DAILY
MOLLA BEY

استانبول

١٦ كانون اول ١٣٣٤ — ١٩١٨

ويلسون پرنسيپلرى جمعيتى

بونام ایله اوناوج ذاتك اسملری موجود اولان بر ویلسون پرنسیپلری جمعیتی تشکل ایتدیکنی دونکی غزته‌لرده کوردك .

اعضای جمعیتك اسملرینی اوقودیغمز زمان عین عقیدهٔ سیاسیه ایله حرکت ایدن متجانس بر هیئتك تشکل ایتمش اولدیغنه اینانه‌مدق .

بواسامی میانده ناموس وحیثیتلری مفروت درجه‌سنه ارتقا ایلین ذوات موجود اولدیغی کبی دونکی سوزی بوکونکی مسلکنه اویمایان ومکره مربیان جاناتی مستریح بر قلبایله تماشا ایدن سیارەده تصادف ایلدك .

ازجمله دها ایکی کون اول صباح محرر ذی‌کاله تمرض موقعنده ایکن صباح غزته‌سی صاحبنك وارنك وکیلنك ارمنی اولدیغنی خلقه اخطار ایدەرك او معهود ذهنیت واسلوب ایله قلم اویناتان یونس نادی بکك ویلسون پرنسیپلری طرفداری اولدیغنی کورونجه بلااختیار کولدك .

ارمنی حکومتی مرخصلری کلدیکی زمان بروضع جبروت ایله ارمنیلره تهدید آمیز خطابه‌لر یازان ، آلمان امپریالیستی شدتله مدافعه ایدن ، انکلیزلرك محو اولدیغنه ، آمریقا قوتیله استهزا ایدەرك بو قوتك اهمیتسزلکنه اعتقاد ایدن محررلری شمدی ویلسون پرنسیپلرینك مدافعی کورمك بر آز تحف اولمیورمی ؟

اوزمان عمومیه‌ی بر زمانلر بویله نشریات ایله تنلیطا ایدنلرك بوکون ویلسون پرنسیپلرینه طرفدار حقیقی اولدقلرینه اینانامقده ظن ایدرم که مملکتده‌کی بوتون عناصر ، حتی بوتون آمریقالیلر بمله متحددر .

خصوصیله اومحررلرك

تهجیر طرفداری

اولەرق اورتالقه آلتی صایارلرکن موسیو ویلسون بو پرنسیپلری چوقدن نشر ایلمش وعالم انسانیه قارشو کوستردیکی بیوکلك اساساتی جهانه آکلاتمش ایدی .

بز بوجمعیت افرادینك عدم تجانسی ، مسلك اساسیلری خصوصنده فضله سوز سویلمکه محل کورمیز . بزم نظرمزه بوجمعیتك خلاف صلاحیت حرکتلری اوزرینه مطوفدر . بناءعلیه بو خصوصده‌کی اعتراضمزی سرد ایلمك لزومنی حس ایلدك .

موثوقاً خبر آلدیغمزه کوره بوجمعیت طرفندن آمریقالیلره بوتون ترکلر نامنه بر طلبنامه ویرلمش ووطنمزده یکرمی بش سنه مدتله بر آمریقا مظاهرتی طلب ایدلمشدر .

جهت ، جهت غرابتلرله مالی اولان بوتکلیف وطلبه قیام ایدن هیئت واجمعیت بوتون ترکلر نامنه حرکت ایدەبیلملکا یون نەدن ونه صورتله صلاحیت استحصال ایتمشلردر ؟

حکومتك بویله برشیدن خبری اولمدیغنی وبویله برطلبه لزوم کورمدیکنی تحقیقات ایدەرك اوکرندك . مملکتده دور شتانك اعتناقانه اشتراك ایچون مختلف فرقه وجمعیتلرکده بوندن خبردار اولمدیغنی وبویله برقناعت بسله‌مدکلرینی آکلادق .

جهتمزك دیناً مربوط بولندیغمز علمای اسلامیه ایله کندیلری نامنه ملل اجنبیه‌دن مطالبه‌لرده ...

شمدیکی مبوثان کرامدن تحقیق مادمایلمکی اوتوندق که بو تناقلمزده‌ده مذوراولدیغمزی ظن ایدەرز .

بوجمعیت افرادینك باشنده خالده ادیب خانمك اسمنه تصادف ایدەجکمزه فاطمه علیه خانم افندی کبی سنین وفیره دولت علیهٔ عثمانیه‌یه خدمت ایدن برذوزرك نزاهت وقدرت علمیه‌سیله معروف برکریمه‌سنه واحمد رضا بك افندی وشیخ‌الاسلام ابراهیم افندی وداماد فرید پاشا وفاضل محترم مصطفی صبری افندی وزین‌العابدین افندی کبی آرامزده بولنان وملکتمزله پك فضله علاقه‌لری اولان اعاظم وعلمای ملته مصادف اولمه ایلك ویلسون پرنسیپلری جمعیتی حقنده بسلدیکمز فکرك خطا آلود اولدیغنی ظن ایدر وبوصورتله تحقیقاته لزوم حس ایتمز ایدك .

هر دورده ملتی تمثیل ایدەمین محدود کیمسه‌لر اورته‌یه چیقارق ملت نامنه حرکت ایتمك قاعده‌سنی تطبیق ایدەجك ایسه بوحرکتلرك بوندن کوچ اولەجغی آشکار اولمله برابر بالذات ویلسون پرنسیپنده منافی اولەجغی ، بو ویلسون پرنسیپلری جمعیتی ارکان وافرادی بیلملیدرلر .

بوکون ملل اجنبیه‌دن برینك مظاهرتنه استناد ایلمك ایجاب ایتسه‌ده بره انکلیز مظاهرتی طلبی ، جمعیت تشکیل ایلمه‌لی برنلرده ، علمای اسلامیه‌ده ، فرق سیاسیه‌ده ، منوراڭده ، محررلرده داخل اولدیغی حالده بوتون ترکلر بو جمعیتك حرارتلی اعضاسی میانه داخل اولەجغنه شبهه‌مز یوقدر . بوده انکلتره محبتك آرتق هرحقیقت آکلاشیلەرق افراد ملتك قلبنده‌اك درین عشقیله ایشادیغنه وآرتق او قلبك ، ملل سائره‌نك مظاهرتیله امتزاج ایلەمیه‌جکنه بر دلیل صریحدر .

جهه‌مز تقدیر ایدەرزکه بوکون عالم اسلام ، انکلیزلرله متجانسدر . آمریقالیلرکده علماً ، اخلاقاً ، اقتصاداً پك بویوك بر قوم اولدیغنه شبهه‌مز اولمدیغی کبی کندیلرنده‌ده درین بر حرمتله تقدیر ایدەرز .

لکن ملتمزك اکثریت عظیمه‌سی آمریقا محیط وتاریخندن خبردار اولمدیغی کبی سه‌لردنبری ترکلر اراسنده حال جدالده اولان انکلیز محبتیله آلمان طرفدارلغی بزم کبی انکلیز محبتی طاشیانلرك فالیت قطعیه‌سیله نتیجه‌لنمش وآناطولی توشه‌لرینه قدر مملکتمزك بوتون محیطنده انکلیزلر حقنده بیوك بر حرمت ومحبت انکشاف ایلمش اولدیغندن ترکیاده اوفاق بر انکلیز مظاهرتنك بیوك و واسع مقیاسده موفقیتبخش اولەجغی پك آشکاردر .

حالبوکه آمریقا مظاهرتی بوموفقیتی سهولتله تأمین ایدەمدکدن بشقه مملکتمز کمال حرمت وانقیاد ایله حکمدارلنه وپادشاه اداره‌سیله ممزوج برمشروطیت شدتله مربوط اولدیغندن آمریقانك طرز اداره‌سنه یاقوید‌یکالك مدنیه‌یه نسبته حل ابتدائیده اولان خلقمز آراسنده حصوله کله‌جك شبهه اولمیان سوء تفهمات‌ده مملکتمزده آمریقا مظاهر تحشیه‌سز کمال اشکال ایلر .

بو مقاله‌مزله بز ملتمزك حسیات حقیقیه ترجمان اولیورز . ایجاب ایدرسه بونی تملأً ده

Ek: 2-) Yeni İstanbul - 16 Aralık 1918; "Wilson Prensipleri Cemiyeti", Said Molla

چهارشنبه
٤
حزيران ١٣٣٥-١٩١٩

استقلال
١٣٣٧

آمريقا هيئتى دونده كلدى - اتحاد وكلاسنك محاكمه لرى تكرار باشلادى

صلح واستقبال مسئله سى

[illegible]

Ek: 3-) İstiklâl - 4 Haziran 1919; "Sulh ve İstikbâl Meselesi", Rauf Ahmet

آقشام

آمریقا اعیانی شهرمزده

اعضای اساسیه کاملاً گلمشدر — اعضادن بریلک ماندالر حقنده‌کی بیاناتی — هیئت مختلف ملتلردن سکز ترجمان آلاجق — مورغنتاو بیاناتی

دونکی صلح قونفرانسی طرفندن تورکیه‌یه اعزامنه لزوم گورینن هیئت، شهرمزه مواصلت ایتمشدر . هیئته دوقتور هاری کینغ وشارل قران ریاست ایتمکده‌در . اعضالر البیرا دارالفنونی معلملرندن وتورکیه ماندالری ... بین الملل شعبه مشاورلرندن دوقتور آلبر هوه ، دوقتور ژورژ مونتغومری ، یوزباشی ویلیام ییل ، یوزباشی برودی وموسیو موره‌دن عبارتدر .

هیئتک کاتب واعضای معاونه‌سی ایکی گون صوکرا گله‌جکلردر . استانبولده مدت اقامت تعیین اولنامشدر . هیئت ذاتاً سیاحتی سوریه وفلسطین ... جهتنه تقریباً او طرفلره عزیمت ایده‌جکلردر .

آمریقا هیئتی اعضالری قوللرنده قویو ماوی رنکده بر بایراق اوزرینه ایشلنمش بر کوچوک ... اشارتی طاشیمقده‌درلر .

هیئت اعضاسندن بری دیمشدرکه :

« ماندالر مسئله‌سی خیلی کوچ وآغیر بر مسئله‌در . بونک ایچون آمریقا ملتنک افکار عمومیه‌سی پک ... . چونکه بو ایالتلره ... تصادف ایدیلان مستثنا بر حال اولمشدر . موسیو ویلسون بو مسئله‌یی قونغره‌یه توصیه ایده‌بیلیر ، فقط قونغره ملتک فکرینی آلمغه مجبوردر . بز بوراده مسئله‌یی دریندن تدقیق ایتمکه گلدک . رئیس ویلسون حقایقک نه‌دن عبارت اولدیغنی بیلمک ایستیور . بو جداً خیلی کوچ بر مسئله‌در . »

* *

استخباراتمزه نظراً هیئت معیتنه ، ایکیسی تورک ، ایکیسی روم ، ایکیسی ارمنی ، ایکیسی یهودی اولمق اوزره سکز کشیلک منتخب ترجمان آلاجقدر . بو ترجمانلر آمریقا هیئتنه سیاحتی مدتجه رفاقت ایده‌جکلردر .

* *

بر قاچ زماندن بری و بالخاصه آمریقا هیئتنک ... ... درسعادت دوستلرندن بولنان میستر مورغنتاودن دها فضله بحث اولونمغه باشلادی . حادثات ووقایع اخیره‌ده آمریقا نامنه اولدقجه مهم رولر اوینایان بو شخصیتک بیانات آتیه‌سی نظر دقته آلنمق لازم گلیر :

— آمریقا ملحلک تأسسی ایچون آوروپایه الندن کلدیکی قدر یاردم ایتمشدر . اون درت ملتک علاقه‌دار اولدیغی یکی بر دنیا خریطه‌سی وجوده گتیرمک ایچون غیر قابل اجتناب بطائت موجود اولسه بیله آمریقا نتیجه‌نک موفقیتله بیته‌جکنه قانع ویقین بولنمقده‌در . هرشیدن اول آمریقا جمعیت اقوامه اهمیت ویرمکده وبوتون امیدینی اورایه توجیه ایتمکده‌در . واشنغتون مجلس اعیانی ایله برقاچ پولتیقاجینک اعتراضلرینه فضله اهمیت ویرمکله آلدانمایکز . آمریقاده بر قوت هرشیئه تحکم ایتمکده‌در : او ده ملتک آرزوسیدر . آمریقا ملتی عظیم بر اکثریتله جمعیت اقوام لهنده بولونمقده‌در . سزه سویلیه‌بیلیرم که تکمیل آمریقانک سابق رئیس جمهوری میستر تافت ، (هاروارد) دارالفنونی رئیسی لوول ، سابق لاهی سفیری ... ایله برابر تکمیل آمریقایی دولاشدیغم زمان سان فرانسیسقو ، سن لوئی ، بوستون ، آتلانتا کبی بیوک شهرلرده بیکلرجه اهالیدن مرکب مجتمعلر قارشیسنده همان همان عمومی بر تصویبه شاهد اولدق . اویله بر اولدی که یوزده سکسان خلقی جمعیت لهنه رأی ویردی ..

خایر ، آرتق آمریقا منزوی بر سیاست تعقیب ایتمک ایستمه‌یور . آمریقا دنیا سیاستندن منافعی ایسته‌دیکی قدر بونده وظیفه‌سنی ده یاپه‌جقدر . آمریقا دیورکه :

— بز آوروپانک معاونته قوشمق ایچون بحر محیطک اوته طرفنه ایکی میلیون آدم گوندردک ... بلکه برگون بزده آوروپانک آمریقایه ... ... میلیون قوای ...

Ek: 4-) Akşam - 5 Haziran 1919; "Amerika Âyanı Şehrimizde"

نسخه‌سی ایکی غروش

۸ رمضان ۱۳۳۷ ❀ جمعه ایرتسی ❀ ۷ حزیران ۱۳۳۵ / ۱۹۱۹

وكالت واستقلال

صوڭ زمانلرده استانبول غزته‌لرینده جابجا «وكالت واستقلال» مسئله‌لری حقنده آرزولره تصادف اولونیور. بن اویله ظن ایدیورم که بو مسئله‌لرك اساسی اشکال خارجیه‌یه عائد بعض سوء تفهملردن عبارتدر. مختلف اجتهادلرده بولونانلرك ظن ایدیلر، برآره‌یه کلسه‌لر و برآز قونوشوب آکلاشسه‌لر آرالرنده هیچ بر اساسلی اختلاف بولونمدیغنی آکلایه‌جقلردر. هر حالده مهمنك غایه‌سی، استقلال تامزی وانکشافمزی تأمین ایتمکدن عبارتدر.

تاریخده بر تك ملت کورولمه‌مشدر که کندی آرزوسیله استقلالندن واز کچسین. بر ملتك باشقه بر ملتك حمایه‌سی آلتنه کیرمك ایسته‌مه‌سی بر انتحار قراریدر ویاخود ادرات آتیه‌سی حقنده هرشیئنك یاکلش وناتمام بر تدبیریدر. بر آدم تصور ایدیکز که کندی بدنینك نامه‌سندن یادینی ویاخود ذاتیه‌سنك فعالیت عضویه‌سنی تأمینه کافی کلدیکنی ظن ایتدیکی ایچون کندی باشنی کسسین و بدنینك کری قالان قسمنی باشقه بر عضویته وصل ایتمك صورتیله تأمین حیاته چالیشسین... اختیاریله کندندن ایدنی کسن و باشقه بر ملتك حمایه‌سنی ایسته‌ین بر ملتده عین بو موقعده‌در. ساکنی کندی سینه‌سندن آلمایان وخارجی بر منبعدن کلن سائقنك تأثیری آلتنده یاشایان بر ملت روحسز بر جسددن فرقسزدر. حرکت اعتباریله تکامله اولو دیکدر. مادةً سطحی بر ترقیه مظهر اولسه بیله بر ملت دیکه انکشاف امکانندن محرومدر.

استقلال تام وحاکمیت ملیه‌یی ملتك احتیاجندن آزاده بر اساس دیه قبول ایتدکدن صوکره شورالری اعتراف مجبوریز که اوروپا ملتلری آره‌سنده سویه تکامل جهتیله پك بیوك فرقلر واردر. بو سیاقده بزم موقعمز آوروپانك ظن ایتدیکندن چوق ایلریده‌در. فقط بالخاصه مادی اسباب اعتباریله بزلك بولرمزك اهمال ویردیکمزدن دها کریده‌یز. مملکتمزده هنوز تام معناسیله بر بنای حکومت یوقدر. بنایی وجوده کتیرمك ایچون لازم کلن متنوع لوازم آیری، آیری یرلرده طوروردر وصاله کتیرلمه‌سنده‌کی ممتاز خواص اعتباریله ممکنسز هیچ بر یرده مثلی بولونمایان بر خزینه‌یه مالك اولدیغی حالده حکومت نامی آلتنده میدانه چیقاردیغمز بنا چورچوپدن باشقه‌در. خارجاً بویله وخنلرکده نقصان اولمقله برابر داخلاً قابل سکنی هم اولونماز. بو نقصانده‌کی موفقیتسزلکمزه بر سبب آرانمق لازم کلدیکی «خلق جاهل!...» دییوب کچیورز. حال بوکه مملکتك اداره‌سندن مسئول اولانلر خلقی هانکی سویه‌یه ایصال ایتمشلرسه خلق او سویه‌ده بولونمقده‌در. بوندن دولایی خلق حقنده هیچ بر قصور بولمق جائز دکلدر. خلق ایچون یکانه موجب اتهام نقطه، استعداددن محرومیت اوله‌بیلیردی. حال بوکه بزم خلقمز اوقدر بیوك بر استعداد وذکایه مالکدرکه بوکا رغماً شمدیکی حالده قالمسی، منورلره دوشن حصه مسئولیتی بر قات دها تشدید ایده‌جك بر سببدر. منورلرمز ایچنده حکمی آکلایانلر : ترقینك خارجده‌کی بر نمونه‌یه بکزه‌مك معناسنه کلدیکنی، موجود شرائطی ماهیت اعتباریه‌سنه خلل کلمکسزین دوامل بر صورتده تبدیل واصلاح اسبابنی حاضرلامق دیمك اولدیغنی تقدیر ایدنلر پك آزدر. بو صنف ارباب ادراك آره‌سنده یاپیشقی اصولی بیلنلر وترقی واصلاح احتیاجنی کندی کندینه سطحاً فعالیته ونتیجه انقلاب ایده‌جك وسائله باشلامق عادتیه انسانه راحت وحضور بر قایه‌یی بر درجه‌یه ایصال ایتمش اولانلر بارمقله کوستریله‌جك قدر محدود بر مقداردر. بزمزك لوازم انتخابنی نه‌قدر مکمل، عمله‌سی نه قدر مستعد، فداکار وچالیشقان اولورسه اولسون موجود ایش باشیلر اساسلی پلان وسیستم دائره‌سنده سوق واداره ایده‌بیله‌جك بر مقداره مالك دکلدر. بونك حکمنی ادعا ایده‌جك اولورسه‌ق کندیمزدن باشقه کیمسه‌یی آلداتمش اولورز. شمدی‌یه قدر ایشلرمزك مذبذب بر حالده قالمسنه یکانه سبب، ایش باشنده صاحب اختصاص وصلاحیت ذوات بولونمامه‌سی ودولت سفینه‌سنك کندی عقل ومنطقه حدندن زیاده اعتمادی اولان آدملر طرفندن کور کورینه بر صورتده سوق ایدلمسیدر.

اختصاصدن عاری بر منطقه وحسن نیته استناداً ایشلرمزی تنظیم مقصدیله شمدی‌یه قدر پك چوق امکمز صرف ایتدك. نه قدر آجی تجربه‌لر کچیردیکمز میداندادر. شرائط عمومیه شمدیکی شکلده قالیرسه بو تجربه‌لرك تکرر ایتمیه‌جکنی بر دقیقه تأمین ایده‌بیلیرمی؟ صوك عصر ظرفنده‌کی تاریخمزك بزه ویردیکی بر درس وارسه اوده لاف ویروز، عصرمنده‌کی شبهه یوقدر. بوتقدیرده مسئله، استقلال تامزه خلل ویرمکسزین اجنبی متخصصلرینك قابلیت واماللرندن واسع بر مقیاسده استفاده ایتمك شکلنه کیرر. بو خصوصده کوزیمز اوکنده بولونماسی لازم کلن غایه‌لر شونلردر :

۱ — انکشافمزی تأمین ایچون حیات عمومیه‌مزه یکی اساسلر صوقمق ویکی بر اداره ماکنه‌سی قورمق.

۲ — قونسول اجنبی مداخلاته ظاهری وسیله‌لر احضارندن قورتولمق وامنیت خارجیه‌یه مالك اولارق داخل ایشلرمزی کورمك.

۳ — اجنبی سرمایه‌دارلره امنیت القا ایتمك.

۴ — کندی مناسبات عمومیه‌مزده ثبات واعتماد حصوله کتیرمك.

عجبا (وکالت) دینیلن شکل، بوتون بوغایه‌لری تأمین ایتمکله برابر بزم آرزومزی و عزت نفسمزی تطمین ایده‌بیلیرمی؟ اکر برایکی شرط تحقق ایتمش بولونسه‌یدی، بو سؤاله «اوت» دیه جواب ویره‌بیلیردك. حال حاضرده بو جوابی ویرمیه‌جکز. شرطلرك برنجیسی وکالت اعطا ایده‌جك اولان جمعیت اقوامك سعادت بشریه‌دن، صلح ابدیدن وحقانیت مطلقه‌دن باشقه بر غایه طانیمامه‌سیدر.

ایکنجی شرط، جمعیت اقوامك، دنیا یوزنده بولونان عموم ملتلر ایچون استثنائی بر سویه عرفان قبول ایتمه‌سی و بونك درجه‌سنده قالان ملتلری انتخاب ایده‌جکی بر معلم و مرشد واسطه‌سیله مجبوری بر تحصیله تابع طوتماسیدر. اکر جمعیت اقوام، هیچ بر استثنا طانیمایارق، بویله بر اساسی، سویه قبول ایتسه‌یدی وبز بو سویه‌نك درجه‌سنده قالسه‌یدق دولتلردن برینه بزم حقمزده بر وکالت ویرلمه‌سی پك طبیعی وحقلی بولوردق. حال بوکه کوریورزکه بزم حقمزده وکالتدن بحث ایدرکن، هیچ اولمازسه بزم قدر وکالته محتاج اولان یونانستانی بزم اوزریمزه وکیل تعیین ایتمك درجه‌سنه واریلیور. دیمك که ایشك ایچنده هیچ بر عمومی بر نسبت یوقدر. جمعیت اقوام جهانك سویه‌سنی یوکسلتمکه عازم جدی بر مؤسسه حالنده دکل، اوز اولادی دیه طانیدقلرینی ابتدائی تحصیلی کورمه‌دن خواجه یاپان، اوکی اولادینی اصلاحخانه‌یه تابع ویردیکی زندانلره قاپامق ایسته‌ین مستبد براوکی بابا وضعنده‌در.

ذاتاً شورای‌ده واردرکه جمعیت اقوام، وکالته محتاج دیه طانیدیغی اقوامی تفریق ایتمشدر. بونلر مستملکه‌لرك سویه‌سنده بولونانلردر. اوزون براستیلا حالنده بولونان عثمانلی ملتی هرجهتله جمعیت اقوامك چیزدیکی حدود خارجنده قالیر. بوتقدیرده بزم جمعیت اقوامدن وکالت ایسته‌مه‌مز پك فاحش بر خطا اولور.

بزم تعقیب ایده‌جکمز طرز حرکت، کندی احتیاجلرمز نقطهٔ نظرندن اك مناسب کوردیکمز آدملری معلم و مرشد دیه قبول ایتمك و دوغرودن دوغرویه بو مرشدلردن معاونت ایسته‌مکدر. مرشد انتخابنده تردده محل یوقدر. زیرا آمریقالیلر بیطرفلقلری، فرنکه‌کوره نظك چوقلغی، سرمایه‌لرینك بولغی و جمعیت اقوام روحنی حقیقیتك والدی اولملری اعتباریله بزم ایچون اك مناسب بر ملتدر. جمعیت اقوامده بیله‌بیلیریزکه بز حیاتمزی هم کندیمز، هم‌ده اجنبی سرمایه‌لری ونتیجه‌سی ایچون مضر اولان اطرادسزلقلردن وانتظامسزلقلردن قورتارمق وصاغلام بر آله مستند بر انکشافه ظاهر ایتمك املنده‌یز. بو مقصدله آمریقالیلری کندیمزه مرشد ومعلم دیه قبول ایتدك و کندیلرینه حسن نیتمز حقنده مقنع تأمینات ویردك.

خارجاً کندی اختیاریله برمعلم ومرشد انتخاب ایتمش ومستقل بر ملت وضعیتنده بولونورکن، داخلاً ده حیاتمزی، حاکمیت ملیه‌یه قطعاً خلل ویرمه‌مکله برابر هرشیئه دائرده، اختصاصی حاکم قیله‌جق وشخصی وکوز ابراقه ارکنه کچه‌جك صورتده تنظیم ایده‌بیلك اولورسه‌ق عزت نفسمزه خلل کلمکسزین انکشاف ملیمزك اسباب ووسائطنی احضار ایتمش اولورز.

Ek: 5-) Vakit - 7 Haziran 1919; "Vekâlet, ve İstiklâl", Ahmet Emin

استقلال، حمایه، مظاهرت

۳

La première loi de toute institution humaine ou divine c'est la loi de sa propre conservation.

رشاد حکمت

داخلی شئون

حضوره قبول

تبریک تلغرافی

اسپانیا قرالی الفونس حضرتلرینک جوابلری

علی احسان پاشا

تصحیح

Ek: 6-) İstiklâl - 17 Haziran 1919; "İstiklâl, Himaye, Müzaheret", Reşat Hikmet

تورككـ نظرنده « ماندا »

— ١ —

[illegible]

Ek: 7-) Memleket - 31 Temmuz 1919; "Türkün Nazarında Manda", İsmail Hâmi

آمريقا هيئتنك سؤالى

دعوت واقعه اوزرينه آمال وآرای عامه‌یی بیلدیرمك اوزره دونكى آمريقا قونسلوسخانه‌سنه كيدن اسلام دلكاره هيئت : ارمنستانك صورت تشكلى حقنده فكرلرينى صورمش و بو سؤاله حاضرلانمادقلرى جوابى آلمشدر.

علمدار

آبونه شرائطى

صباح الدين بك

اولكى كون ايتاليان واپوريله بريسى ... كاتب خصوصيسى منوّرلطفى بك ايله برلكده اسويچره‌دن كلشلردر . يقينده صباح كله‌جكلرى روايت اولنيور .

نسخه‌سى (۲) غروشدر

آمريقامى ؟ انكلتره‌مى ؟

"آناطولى- ودربستانك بعض اقسامنى تفتيش ايدرك پايتختزه عودت ايدن آمريقا هيئتى‌نك تحقيقاتنى بورادهده اجرا ايتمك اوزره سفارتخانه‌يه فرق سياسيه مرخصلرينى دعوت ايلديكى دونكى اوراق حوادثده مندرج ايدى دونكى باش مقاله‌سنى بوكا حصر ايدن (تصوير افكار) رفيقمز ، آمريقاليلرك تحقيقاتنه اولا توركلرى استماع صورتيله باشلاديغنى وبونك نظر دقتى جلب ايده‌جك ماهيتده بولونديغنى ذكر ايتدكدن صوكرا آمريقا هيئتنك باشليجه تحقيق ايتمك ايسته‌ديكى مسائلى ايكى سؤال اطرافنده تثبيت ايليور .

۱ — اهالينك نه ايسته‌ديكى ؟

۲ — شايد بر حمايه وضعى ايجاب ايدرسه هانكى دولتك حمايه‌سى قبول اولونه‌جقى ؟

مسئله بو ايكى سؤال اطرافنده طولاشيورسه بونلرك جوابنى ويرمك پك قولايدر ...

بالكز نظر دقتمزى جلب ايدن مهم بر نقطه وار . برنجى سؤالى صوروق شيمدى‌يه قدر هر كسدن اول بزم كنديمزه حكومتمزه توجه ايدن بر وظيفه ايكن بونى ذهنيتك ايراد ايلمه‌سنى ذو نوكرتمه قدر بوتون حكومتلرك بونى اهمال ايلمه‌سى بزى ذن دربن دوشوندیرمكه مجبور ايلدى . بالفرض اعلان حريتدن صوكرا موقع اقتداره كلن بر حكومت فرقه‌سى او كنه ايكى‌لك كنديسنه ...

— اهالى نه ايسته‌يور ؟ ديمش اولسه‌يدى . آنى عصردن بندن باشقه برشى ايستميان ملت عثمانيه منسوب آلتى كيشى اولور . صاغ وجودلردن هانكى برصدا شو جوابى ويردى :

— عدالت ! ...

بو جوابى تحليل ايدهلم : كوروورزكه ؛ بوتون سياسى ، ادارى ، اقتصادى ، اجتماعى سرور و آسايش بونك آلتنده‌در . محكمه‌لرمز ، برماكل حالنده ايدى حقوق عباد ، آفيتى اوكنده زرانه آغز آچان استريده‌لر وضعيتنه بولنانلرك غذالتمى ايچون بر واسطه تلقى اولونويوردى . حق كلمه‌سى بى معنا برماهيتى سائرى . ظالمك قره يوموروغى ، دائما حق ديه باغيران غرتلاقلره صوقولويوردى . بو حال ، ساعتده‌دن ، استبدقده‌دن ، استبدادده بويله دوام ايده‌كلمش وبو صورتله دوام ايدن احوال او سوء ادارهٔ يانلرك ، ملتك احتياجاتى تقدير ايتمك كافنده بولونماملرك وضعيتلرى اوزرينه بر تأثير ياپامش ، دائما اولديغى كى بونك فلاكتنى ملت زواللى المزده ملت چكمشدر .

آتى عصر اقتداره كلن بو حاله كتيرن اسبابك باشلوجه‌سى اهالينك محتاج اولديغى شيلرى تأمين ايده‌ملكن اولديغنى تقدير ايتمك ايچون بوكونى عقلمز باشمزه كلدى ؟

بو احتياجى بو صورتله آكلايه‌جق اولورسه‌ق بو بولده تفسير ايتمك ايجاب ايدر . بويله اولنسه آمريقا هيئتنك :

— اهالى نه ايسته‌يور ؟ سؤالنه قارشى ويريله‌جك جواب :

— زير تابعيتنده بولونديرديغى اقوامى عدل ايله اداره ايدن بر حكومتك رفاقت ومظاهرت سياسيه‌سى ! جمله‌سندن عبارتدر .

— شايد بر حمايه وضعى ايجاب ايدرسه هانكى دولتك حمايه‌سى قبول اولونه‌جقى ؟

سؤالنه كلنجه براز كسكين بر سؤال ماهيتنده اولان بو جملهٔ استفهاميه قارشيسنده براز توقف ايتمك ايجاب ايدر . بركره حمايه [illegible]

ورفاقت سياسيه‌يونى آكلارز و آجيقجه اولان بو رى تكرار ايلديكمز شو جمله‌يى بو مناسبتله بركره دها تكرار ايدرز .

دولت عثمانيه ، هركون بر عنصرى كسيله كسيله اطرافنى نوك حاشيه كله‌رك اضمحلال نامه طوغرو كيده‌جكنه بركتله حالنده اولارق معظم بر دولت اولان انكلتره ايله برابر يورومليدر . آمريقانك مانداره لكنه قطعياً طرفدار دكلز . بونك اسبابنى ده عريض وعميق بيان ايده‌بيليرز :

آمريقا ، اوروپا آهنك دولتنه پك يكى قاريشمش بر ملتدر . بالخصوص شيمدى‌يه قدر قبول ايلتش اولديغى طرز حكومت مملكتمزك ذهنيتيله قطعياً توافق ايليه‌من . معلومدركه آمريقا حكومات متحده‌سى معظم بر ديبيو رجه بدر . وهيچ شبهه‌سز بو معظم جماعت عصرلرك ياپه‌جقى ترقيانى پك آز بر زمان ظرفنده ياپمش دنياده موجود حكومتلر آراسنده حال وقال صاحبى اولمشلردر . حرب عموميده آمريقانك ائتلاف دولتلرينه تمايلى دول مركزيه‌نك اوموزلرينه پك آغير باصمشدر . آمريقانك حالت روحيه وذهنيه‌سى بزم مملكتمزه كوره قابل تطبيق اولابيليرمى ؟ آمريقا بزى طانيماز . اعتراف ايدهلم كه بزى طانيانلر و طانيمايانلر نظرنده پك او قدر موقعمز صاغلام دكلدر . بزى آدم عقلى طانيانلرله يورومك البته اولادر . طانيمايانلر بركره نه روحده اولديغمزى آكلاينجه‌يه قدر انكسار خياله اوغرامازمى ؟ اوزمان آرانى قرآن كريمى بوتسق حسن نيتمزه كيمسه‌يى ايناندره‌ماز . هيچ بندن ايسه بزم نه روحده ، نه قناره ، نه ذهنيتده آدم اولديغمزى آكلايانلرله برابر حركت ايدرك استقلال مليمزه صاحب اولمق شرطيله انكشاف ايلكلمز ايجاب ايدر . بو اهمال واهمال ايديله‌جك بر مسئله دكلدر .

آمريقا حكومتى هيچ شبهه‌سز سياسى ، ادارى ، عدلى ، تشكيلاته مالكدر . وبزى ورفاقتنه آلمق ارزوسنى اظهار ايديورسه مملكتمز حسابنه موجب ممنونيتدر . فقط اونوتماملى ايديورزكه آمريقا حكومتى شيمديكى حالده بونى موضوع بحث بيله ايتمك ايسته‌ميور .

فقط دنياده بر انكليز حكومتى موجود ايكن تشكيلات وتشكيلات سياسيه واجتماعيه اعتباريله باشقه بر حكومت دوشونمك خاطر وخيالمزه كلمز .

آمريقا بو مملكتك مانداره لكنى قبول ايده‌جك اولورسه تمام آمريقايه ياقيشان بر ذهنيتله حركت ايدهرك بزده‌كى فرقه‌لرك هپسنى عين صورتده تلقى ايده‌جك واوزمان (اصل روح مسئله‌سى بورادهدر) تجدد فرقه‌سى‌ده سوز صاحبى اولاجق !

يا انكلتره ؟ انكلتره ، اتحادجى طولابنه كلمز . چونكه اتحاد وترقى‌نك نه جيجك اولديغنى بيلير . كوربده تصادف ايلديكمز براز اتحادجى بر مسلكداش ايله شويله قونوشمشدق :

— سز ، نه‌ايچون ، انكليز مانداسنى تأسيس ايسته‌يهلم ؟ بزم ايچون آمريقانك مانداره لكى الذ يانه قبول ايديله‌جك ماهيتده‌در .

— نيچون ؟

— شونك ايچون كه شايد آناطوليده بر حال واقع اولورسه هيئت كونديريورز ، قوميسيون كونديريورز فلانديه آمريقايى اوياليه بيليرز . حالبوكه انكليزلر بزم هپسمزك [illegible]

ايدر تأسيل اويالارز ؟ ديبور واونى دوشونويوردق .

بو ذهنيتك افلاس ايلديكنى دها تقدير ايليه‌يورز .

بوندن دولايى تصور رفيقمزك اطرافنده طولاشديغى سؤاللرى بر كره دها تكرار ايديور وجواب ويريورز :

۱ — اهالى نه ايسته‌يور ؟

— انكلتره كى عادل بر حكومت !

۲ — شايد بر حمايه وضعى ايجاب ايدرسه هانكى دولتك حمايه‌سى قبول اولونه‌جقى ؟

— توركيا استقلاليت تامه‌سنى تأمين ايچون عادل بر حكومتك (حمايه دكل) [illegible]

آمريقا هيئتى

ملح تلغرافلى طرفندن فلسطين ، سوريه وآناطوليده تدقيقات اجرا ايدرك آرای عامه‌يه مراجعت صورتيله اهالينك آمال وآرزولرينى آكلامه مأمورا اعزام اولنان آمريقا هيئتى اورالرده تدقيقاته بولندقدن صوكرا شهرمزه كلمشدى . هيئت مذكورهنك وظيفهٔ موجوده‌سنه وشهرمزده بولونمالرى اقامت ايتمك ... لر بورايده آمال وآرای عامه‌يه مراجعت ايده‌جكى محقق ايدى . فى‌الحقيقه هيئتك بر مأمورلرى اولكى كون مختلف فرقه مركزلريله اسلام جمعيتلرينه كيدرك دونكى ايچون آمريقا سفارتخانه‌سنه دعوت ايتمشدى . بو دعوت اوزرينه دونكى ساعت اوچده مذكور سفارتخانه‌ده مختلف فرقه‌لرك اعضالرى طوپلانمشلردر . بو ذوات وحدت مليه فرقه‌سندن : جورو كمولى محمد پاشا احمد رضا بك ، نابى بك ، ملى احراردن : حاجى ، وصلح وسلامتدن مصطفى عارف بكلرله تراكيا جمعيتى نامنه كلنلردن ... كنديلرينه آمريقا هيئتى شو سؤالى صورمشدر :

— ارمنستانك صورت تشكلى حقنده فكريكز نه‌در ؟

هيئتك حضورينه برر برر كيرن فرقه مختارى مرحوماً : بو سؤاله معروضه جلرى ويلديكى ايچون حاضرلانمادقلرينى وبناءً عليه بالآخره جواب ويره‌جكلرينى سويلمشلردر . آمريقا هيئتى نزدينه پيام غزه‌سى صاحبى على كمال بك دخى كيرمشده نه يولده بياناتده بولنديغى مجهولدر .

تراكيا اهاليسى نامنه

آمريقا قوميسيونه تراكيا اهاليسى نامنه مراجعاتده بولنان هيئت زوال ساعت درتچقده قبول ايدلمش ومراجعاتى بر ساعت قدر دوام ايلمشدر . مذكور هيئت ادرنه مبعوثى قاتى ، بولغار صوبرانيه‌سنده كوملجنه مبعوثلرندن محمد جلال وكمال بكلر ايله تراكيا كوميته‌سنك استانبول مرخصلرندن حسن تحسين وغالب بختيار بكلردن عبارت ايدى . خالده خانم افنديده هيئته رفاقت ايتمش وقوميسيون نزدنده ترجمانى وظيفه‌سنى كورمشدر .

تراكيا نامنه قوميسيون طرفندن قبول ايدلين بوذوات قوميسيونه تراكيا حقنده تاريخى ، اتنوغرافى ، جغرافى معلوماتى حاوى وبولغار ، يونان مطالبلرندن مفصلاً باحث ومدلل بر مظهره تقديم ايتديكى كى مطالباتى روجه آتى تلخيص ايلمشدر ، شويله‌كه :

۱ — تراكيا مسلمانلرى قطعهٔ مذكوره سكنه‌سنك يوزده يتمش برخوسنى تشكيل ايتمكده ورومر بالكز يوزده اون درت وبولغارلر يوزده يدى واوروپدوقس ارناودلر يوزده بش وعناصر سائره يوزده اوچ نسبتنده بولنمقده اولدقلرى وتراكيا مسلمانلرى قطعهٔ مذكوره‌ده‌كى حقوق تصرفيهٔ اراضينك يوزده سكسان اوچنه مالك اولوب عناصر سائرهنك هپسى بالكز يوزده اون يدينه صاحب بولندقلرى جهتله هردرلو ملاحظات حايتسانه تراكيا مسئله‌سنك مسلمانلرك رأيلرينه مراجعت صورتيله حلنى استلزام ايتديرمكده اولديغندن تراكياده تاآوستروما نهرينه قدر بر بيعت يالمسى .

— بولغار و يونان اداره‌سى آلتنده [illegible]

Ek: 8-) Alemdar - 1 Ağustos 1919; "Amerika mı? İngiltere mi?", Refî Cevat

ایلری
١٣٣٧

فرانسز قابینه‌سنه تکرار بیان اعتماد اولندی

(بەلاکون) و ماجار حکومتنك موقتی صارصلمشدر

« وەنیزەلوس » بولغارلرك علیهنده بیاناتده بولونمشدر

بیوك - بریتانیا و بز

محرری : جلال نوری

جهان حربی عظیم بر انقلابی موجب اولدی . بو انقلابده ، انكلتره ، هر نقطهٔ نظردن مظفردر . فی الواقع سائر دولتلرده غالبدر ؛ لكن ، مع التأسف ، بونلردن بر چوغنك اراضیسی اوزون مدت اشغال آلتنده قالدی . ثروت عمومیه‌لری تناقص ایتدی . حیات مسئله‌سی چاپراشدی . انكلتره‌ده ایسه دولت مسام وكلاسنه نائل اولانی شویله طورسون ، ثروت ملیه‌ده كیدەكه آرتدی .

بیوك - بریتانیا (تكامل) دستورینه رعایت ایدن بر مملكتدر . اشرف ساعتی كلنجه هر درلو انكشافاته مساعده ایدر . و بوندن طولایی‌درکه داخلاً بتون مستقل بریتانیا الكالری ، بر محاربه‌ده ، كوكل خوشلغی ایله مادر وطنك امدادینه ، داها طوغریسی تزیید شانه شتابان اولدیلر . انكلتره‌ده بر الكالری (الكا == دومینیون) ، مصالحهٔ عمومیه‌ده ، ایمپراطورلق داخلنده دولت پایه‌سنی حائز برر كیت تانی ایدرك ، مجالسه اشتراك ایتدیردی . نه عظمت ! انكلیز باش وكیلی ایله برلكده ، لكن هر دولت مستقله كبی حر و مستقل ایش انكلیز دولتی (قانادا ، جنوبی آفریقا ، یكی زیلاند ، یكی فاوندلاند ، آوستراليا) ایله كندیسنه بارلاقی بر استقبال بخش ایدیلان هندستان معاهده‌یه وضع امضا ایدییوردر . ایالات هندلی لورد (سینها) ایله (بیقانیر) مهراجه‌سی بوكشور جسم نامنه ایراد مقال ایتدیلر . روما زماننده بری تاریخ عالم بوقدار معظم بر دولت قید ایتمیور . فی الواقع بوزینه پك بیوك دولتلر كلوب كچمشدر . لكن تاریخاً محاكمه ایدەجك اولورسه‌ق كورورزكه بونلرك ماهیتنده بر موقتلك (نوقت) واردی ؛ چونكه ، بونلردن هیچ بری ، نشوء عظمتله ، جریان رتكامل تاریخینی نظره آلمامشلر ، مغلوبی ، زوربالق الی‌نهایه ابقا ایتمشلردی . حالبوكه بیوك - بریتانیا ایمپراطورلغنده كوزل بر مسلكك اتخاذ ایدلدیكنه شاهد اولویورز : مختلف صورتلرله تشكل و یا فتح ایدیلان الكالرده بر استعداد وقابلیت بالیرنجه ، لوندره حكومتی ، بو استعداد وقابلیتی درحال تصدیق ایله هم اومحلك انكشافاته عالی جنابانه مساعده ، همده ، بو طریق ایله اوراسك كندیسنه اولان صمیمیتنی تقریبه ایدیور . ایشته ، بو سایه‌ده ، دنیاده ، حكومات متحده‌دن ماعدا تام بش عدد یكی انكلتره پیدا اولدی‌كه بونلردن بالخاصه اوچی ، استقبالده . بلكه آلتمش ، یتمش میلیون نفوسی محتوی اقلیملر اوله‌جقدر ! شو نظره حقیقة كوزلدر . روما قیصرلغی ، اسكندر سلطنتی ، عرب ایمپراطورانی ، تاتار دولتی كبی پك عظیم هیئتلر محو ومنقرض اولوب اجزالری ییله تالادیغی حالده ، بیوك - بریتانیا ، ماتتر طوغوریور ، اولاد صاحبی اولویور .

شو جهتلری كرك بو صحیفه‌لرده ، كرك (اقدام) ك باش مقاله‌لرندن اسكیدن بری سویلشیدك . حرب اثناسنده بیله ، بو محاربهٔ عمومیه‌نك الك بیوك نتیجه‌دن ایكیسی اولاق اوزره روسیه ایمپراطورلغنك اندراسیله بریتانیا ایمپراطورلغنك تأسسی اولدیغنی یازمش ، و ، بیوك اوقیانوسك شرقنده و اوقیانوس اطلاسینك غربنده حكم ونفوذك ژاپونیا و آمریقایه قالدیغنی تصدیق ایدن انكلتره‌نك (امید برونی) ندن ، مصر یوتون آفریقادن ، عمان ، هندو سندن ، تا (سینغاپور) ه ، اورادن‌ده اوقیانوسیه‌یه ممتد بر سلطنت وجوده كتیردیكنی قید ایتمشدم .

تشكر اولونورکه بویله مهیب و دهشتلی بر دولت ، قرون متمادیه‌دنبری سلطنه‌نك یالكز قوت اوزرینه مستند حكمدارلغرینه منحصر دكلدر . منافعنه خال كتیرمەمك شرطیله ، انكلتره ، هر قومك سربستیٔ حیات و انكشافنه طرفدار بر دولتدر . سلطان عبدالحمید ثانی حكومتی بوسنانی اخلال دكل ، لكن ، اونكله منافع عثمانیه‌یی تألیف ایده‌مدی . اتحاد وترقی حكومتی ایسه سوزمه‌دن ، آكلامه‌دن بوسنانی خوش كورمه‌دی . حكومت سابقه صدای اغیاره چاپوق قاپیلدی ، قولای آلداندی . چونكه اركانی پك اوقدار جغرافیانك الفباسندن عد ایدیله‌مزلردی . بر كون ، خارجیه نظارتی ایدن بر ذات ایله بر لوقانطه‌ده بولنه ییوردم . (ویورتنبەرغ) دن بحث ایتدم : « شو كچنده بن ناظركن ویانه‌دن كلن معمار ، دكلی ؟ بن اونی طانیرم . » بیوردی .

انكلتره ، فرط مشغولیتی آره‌سنده بزی اونوتدی . و بزی اهمال ایتدی . آلمانیا بو فرصتدن مستفید اولدی . بعض كنج و تجربه‌سزلری كرك محاربه‌دن اول ، كرك محاربه صره‌سنده عقلندن طولاشدیردی . بونلره دیدی‌كه ایشته مدنیت بوندن عبارتدر و قوت بزه منحصردر . آلمانیا مدنیت و قوتی ، خصوصیله قبل الحرب ، انكار ایتمك بر عادلك اولور . فقط بونلر اوراق ایسته‌ین ذوات اخبار كافه‌له بر آرزده پاریسه ، لوندره‌یه ، نیویورقه ، میلانویه ، حتی موسقوه‌یه كیتسه‌لردی هر حالده آلمانیانك تكاملاتی تقدیر ایله برابر (نسبت و تناسب) حقنده بر فكر ایدنمش اولورلردی . بویله اولمادی . اسكی قانالیلر بوتون علم دنیانك برابكی كتابك متنی ایله شرحلرنده بولندیغنی ظن ایتدكلری كبی ، بزده ، عینی ذهنیته مغلوب اوله‌رق ، هپ آلمانیایی كوردك .

تأمل ایتمك ایسته‌ین یالكز بر نقطه حصر امل ایتمز . بوتون شیلری كورورز . بر تجارتی سلوك ایتمك آرزوسنده بولونان منحصراً بر ماده‌نك اخذ و اعطاسنه باقماز ؛ كارك زیاده نره‌ده‌در ؟ بو جهتی تدقیق ایدر . ایشته بز ، بو اتنورملره قارشی كلدك . حالبوكه حقیقت غایت بسیط ایدی . بر حرب اولویور . جغرافی وضعیتمز معلوم . شو زمره‌لردن هانكیسی بزی آرەبیلیر ؟ البته‌كه آلمانیا ایله آوستریا - مجارستان بزه تجاوز ایده‌مزلر . او حالده دیكر زمره‌یه مدارا ایتمك فرض عین . چونكه دكزلره آنجق انكلتره حاكم ، و ، الك قوتلی دونانمالره صاحب فرانسه ، ایتالیا ، ژاپونیا ، بالآخره آمریقا ، هپ انكلتره‌نك متفقلری . بوتقدیرده غالبه ایتمك بزم ایچون محال ایدی . اولسه اولسه محاربه‌یی اوزاته‌بیلیردك . كوللی طاپونه چقمزه آنشی طارتدق . بو حربدن هیچ بر ثمره انعطاف ایده‌مزدك . روسیه آلمانیا ایله مشغول وضعه اوله‌رق آوستریا جهتنده متجاوز ایكن ، اونلك شرندن‌ده مصون اولمق بزم ایچون ممكندی . چونكه روسیه باشنه یكی بر غائله چیقاره‌ق ایسته‌مزدی . سعید حلیم وطلعت (پاشا) لرك الینه اوله فرصتلر كچدی‌كه اكر بونلردن تمامیله استفاده ایتسه‌یدك تامینمزك محافظه‌سی شویله طورسون ، پك فقیر اولان بر دولت ، یالكز یاره قرقی ایله - بیطرفلر كبی - زنكین اولوردی . هله انكلیز - فرانسز - ایتالیان زمره‌سیله تشریك مساعی ! طوغروسی ، مملكتی حقیقی بر ایمپراطورلغه قلب ایده‌بیلیردی .

اونوتمه‌ملی‌كه بیوك - بریتانیا بر دولت اسلامیه‌در . حكومت ،

- مابعدی ایكنجی صحیفه‌ده -

Ek: 9-) İleri - 2 Ağustos 1919; "Büyük Britanya ve Biz", Celâl Nuri

مظاهرت مكتبى

بيانات ملوكانه

افغانستانله مذاكرات

آمريقاده اردو تشكيلاتى

Ek: 10-) Vakit - 7 Ağustos 1919; "Müzaheret Mektubu", Ahmet Emin

جمعه
١١ ذی القعده ١٣٣٧
٨ آغستوس ١٣٣٥ ١٩١٩
تحریر و اداره محلی : باب عالی جاده سنده باب عالی قارشیسنده
تلغراف آدرسی : استانبول ــ طریق ــ تلفون نومروسی : استانبول ١٢٠
نسخه سی هر یرده ٢ غروشدر
تأسیس تاریخی :
٢١ تموز ١٣٣٥ ــ ١٩١٩

طریق

مستقل غزته
مؤسس و باش محرری
مصلح الدین عادل
اداره خانه‌سی
اعلان شرائطی اداره‌ده
غزته‌یه عائد اوراق

استانبول ، ٧ اغستوس

استقلال ، دائما استقلال..

مغلوب موقعده بولونوشمز ، استقلال و حاکیتمز بهانه‌ده اولسه ، بو مشکل وضعیتدن قورتیلمق ایچون ، بزی فوری قرارلر اتخاذینه سوق ایدییور . اوزون بر مدتدر ، وکالت و مظاهرت مسئله‌لری اطرافنده ، صریح ویا ضمنی مطالعه‌لر سرد ایدییور ، وقوجه بر دولتك ماضی تاریخینی واستقبالنی مستقبله قارشی وظیفه‌مزی اهمال ایدییورز . ه اسنه رل مناقشه اولونماز ، ــ سرنامه‌سیله یازدیغمز مقاله ، الڭ بوکسك ، الڭ کزیده محافلجه حرارتلی تقدیرلری جلب ایتمش اولسنه رغماً ، بر قسم رفقامز فکرمزی تنقیداً ملاحظات سرد ایدییورلر . اونلره نظراً ، استقلاله مربوط و طرفدار اولمق ، «حقوق نظریه‌لری آراسنده دولاشه‌رق بو نظریه‌لر خارجنده قالان حقایقی کوره‌میه‌جك درجه‌ده اختصاصکار بر دماغه مالك اولمق» دیمکدر . استقلال مسئله‌سی ، بر مسئلهٔ مهمهٔ سیاسیه‌در . و هر سیاسی مسئله کبی ، آنجق حقوق فکرلری دائره‌سنده حله اقتران ایتمك ضروریدر . حقوقی بر نظر ، دائما شامل و محیط بر نظردر . چونکه حقوق افقلری ایچنه داخل اولمایان هیچ بر سیاسی واجتماعی موضوع متصور دکلدر .

فکرمزجه اصل بو دائره داخلنه نفوذ ایده‌میینلردرکه ، قوجه بر ملتك بقاسنه و حیاتنه تعلق ایدن مسئله‌یی سطحی بر فکر ایله تدقیق و مناقشه‌یه کیریشمکلردر . آنجق نافذ و شامل بر نظرله احاطه ایتمکسزین ، ماضیدن موروث وقایعك استقبالده وجوده کتیره‌جکی نتایجی تأمل ایتمکسزین ، احوالك ظاهری انکشافنه کوره سوز سویلمك ، ظاهر بینلكك الڭ بارز بر تظاهریدر .

اوت ، بز فکرمزی دائما صریح صورتده افاده ایتمك عزمنده‌یز . بز ، استقلال طرفداری‌یز . و بو فکره طرفدار اولمقله ، بوتون بر ملتك وبالخاصه تورکلکك مهدی و مرکزی اولان آناطولینك روحنه ترجمان اولدیغمزه قانع بولونیورز . وکالت ووصایت فکرلریله مشبوع اولانلر نظرنده‌درکه ، یالکز استانبول واردر ، و تورکیا یالکز استانبولدن عبارتدر.

بز ، استقلال فکرلرینی مدافعه ایدرکن تورکك تاریخنه ، تورکك قابلیت و نجابتنه ، تورکك فکر حریت و علویتنه ، خلافتك قدسیت و نفوذینه ، و نهایت « ویلسون » ك تورکلره مسکون اراضی ایچون قبول ایلدیکی اساسلره و آوروپانك حق و عدالت نامنه فکرلرینه استناد ایدییورز .

بز تورکك چکدیکی ، تورك بایراغنك قول ایتدیکی هر یرده ، ملی انکشافلر و تکامللر کوردیکی حقنده‌کی فکرلرده ، نه‌قدر یوکسك دماغلرك محصولی اولورسه اولسون ، علی الاطلاق حقایق احواله مطابقتنه قطعیاً قائل دکلز . تورك حاکیتی غائب ایتدیکی دقیقه‌دن بری ماکدونیانك ؛ یونان انتقالی آلتنه کیردیکی کوندن بری ازمیر و حوالیسنك کسب ایتدیکی وضعیت کوزمرك اوکنده‌در .

شو صحیفه‌لره تأثر وهیجانلرله نقل ایتدیکمز ؛ خاقانك سوزی ، سوزلرك خاقانیدر . پادشاهمز ، یونان وحشتلرینی تصویر ایدرکن :

« مملکتمز اشغال ایدیلیور ، حقسیز یره بر چوق خلق اولدیریلیور ، بو بیوك بر وحشت دکلمی ؟ اهالیم آراسنده امیدسزلك و هیجان پك بیوك صانکه یکی بر حربك تأثیرات مدهشه‌سنك زبونی‌یز . فقط متارکه شرائطی بالواسطه یونانیلری مدافعه ایدییور و بزدن مدافعه قابلیتنی نزع ایدییور . عینی زمانده شرائط متارکه بزی سلاحسز براقشدر . وقایع دها مشکل بر دوره‌یه کیرمه‌دن حکومات ائتلافیه بو فجایعه نهایت ویرمه‌لیدر . » و بر آز صوکرا :

« یونانیلر ، اسکی زمان باربارلرینك حرکاتنی اقتفا ایتدیلر و حالا دوام ایتمکده دوام ایدییورلر . بو مسئله‌یی انسانیت نقطهٔ نظرندن تدقیق ایدرك بوکا بر حدود تعیین ایتمه‌لیدر . . و اونلرك تجاوزاتنه سد چکرك اهالینك قصابخانه‌لرده قویون کبی اولدیرلملرینه مساعده ایتمه‌ملیدر . » بیوردیور و علاوه ایدییورلر : « اکر ائتلاف دولتلری بوکا بر نتیجه ویرمزلرسه ، دها پك چوق اهمیتلی مسائل ظهوره کله‌بیلیر . شاهد اولدقلری وحشت و تجاوزه قارشی اهالیمی صوصدیرمغه چالیشمق چوق مشکل اولویور . مملکتمز خلقی ناموسنی ، حیاتنی ، اوینی قورتارمق ایچون بچه‌لشمکه حاضردر . »

بو صوك سوزلر پادشاهمز ، بوتون بر ملتك حسیاتنه ترجمان اولمقده‌در . حیاتنی قورتارمق ایچون بچه‌لشمکه حاضر اولان تورك ، حیاتنك ، واوندن قیمتدار اولان ناموسنك آنجق استقلالی و حاکیتی سایه‌سنده تأمین اولونابیله‌جکنه قانعدر .

مظاهرت ... اوت ، اوروپا و آمریقانك اقتصادی ساحه‌لرده بزه راهبر ، و اختصاصه متعلق ایشلرده بزه مشاور اولمالرینی کمال خلوص ایله قبول ایدرز . فقط حاکیت خارجیه و داخلیه‌مزی اخلال ایده‌جك بر وکالت ووصایته ــ هر نه نام آلتنده اولورسه اولسون ــ ایسته‌یه ایسته‌یه ، و بیله بیله طرفدار اوله‌مایز . بز ، کمه‌لرك قابلیت انساعه‌سندن ده قورقیورز . وکالت ، مظاهرت نامری آلتنده شو ویا بر دولت نامنه ، خائندن طوپلانان امضالر ، آجیقدن آجیغه ، استقلالمزدن فراغتی تضمن ایدییور . اکر بو جریانك قارشیسنه طورلمازسه ، چوق اندیشه ایدییورزکه ، بنای دولتك انهدام خبرینی قارشیسنده بولوناجغز .

بز شو قناعتده‌یز : بوتون تورکیایه شامل بر وکالت ، بو کونکی مرئی و نامرئی رقابتلر قارشیسنده ، بر خیال خامدن باشقه برشی دکلدر . مختلف زمره‌لردن متشکل مختلط بر وکالت ایسه ، تورکیانك الڭ سریع و الڭ عملی بر طرزده انقسام وانحلالندن باشقه بر معنایی مفید اوله‌ماز .

وکالتلر ، مظاهرتلر هیچ بر وقت منفعت حسندن عاری دکلدر . حالبوکه خارجك فکر منفعتی چوق شدیددر . غریبك شرقله عقد ایتدیکی ازدواجلر ، دائما منفعت اساس اوزرینه استناد ایدر . مطلق بر مظاهرت ، دائما سوء استعماله مساعددر . بر ملت موجودیت سیاسیه واجتماعیه‌سنك مدافعه‌سنی خارجدن بکله‌یه‌مز . چونکه امر مدافعه‌یی در عهده ایدنلر ، بر کون بردن بره بوندن واز کچه‌بیلیر . کندی موجودیتنه استناد ایتمه‌ین بر ملت یاشامغه مستحق دکلدر.

توركك دنیاسی

ماندا مسئله‌سی

مستر (قراین) ك رياستی آلتنده‌كی آمریقا هیئتی استانبولده، مملكتمزك دیكر محللرنده‌كی تدقیقاتی بیتردی، بلوره كیتدی. راپورینی سرجه ویروب ویرمه‌دیكی هنوز قطعی اولەرق، معلوم دكلدر. شیمدیلك قطعی اولارق آكلاشیلان بر جهت واركه اوده هیئتك، استانبولده بولوندیغی اثناده اولدیغی كبی پاریسده‌ده آمریقانك توركیا ایشلریله پك یاقیندن علاقه‌دار اولمسی، توركیاده مانداترك وظیفه‌سنی قبول اتمه‌سی امنده بیاناتده بولونديغیدر.

هیئت، پاریسده‌كی امریقا هیئت مرخصه‌سی رئیسنه، رئیس جمهور موسیو ویلسونه ویردیكی ویا ویرمك اوزره بولوندیغی راپورنده‌ده طبیعی بو نقطهٔ نظری مدافعه ایده‌جكدر. هر نه‌قدار آمریقانك توركیا مانداترلكنی قبول اتمه‌سی اوزون اتمه‌ین اجنبی محفلرنده آمریقا هیئتنك هیچ بر امری حائز اولمادیغی، آمریقا اعیانكده ذاتاً ــ هرنه اولورسه اولسون ــ توركیا مانداترلكی علیهنده بولوندیغی ادعا ایدیلیرسه‌ده (قراین) هیئتی طرفندن ویریله‌جك راپور عنوانیله آمریقاده هرحالده بر تأثیر اجرا ایده‌جكنه محقق نظریله باقیلابیلیر.

چونكه موسیو (ویلسون)ك، سوزلرینه اهمیت ویریله‌جك بعض كیسه‌لری شویله بر كزینك اوزره بورالره قدار كوندرمش اولماسنه احتمال ویریلمز. مع‌ملفیه هیئتك تحقیقات وتدقیقاتی نتیجه‌سنده حاصل ایتدیكی قناعت آمریقاده مانداترلك ویا علیهنده هیچ بر تأثیر حصوله كتیرمه‌سه‌یله، ویره‌جكی راپور هیچ اولمازسه آمریقانك، نقطهٔ نظرینی برآن اول تقرر اتمه‌سنی انتاج ایده‌جك، بوده‌صاح توتقه‌رانسنك یاقین شرق حقنده‌كی مذاكراتی تسریع ایله‌یه‌جك، (توركیاده‌ماندا‌ترلق) مسئله‌سنك شیمدی‌یه‌قدار اولدیغندن دها حرارتلی بر صورتده موضوع بحث اولماسنه وسیله اولاجقدر.

بو مسئله‌نك، شیمدی‌یه قدار كندی آرامزده نه شكلده موضوع بحث ایدیلدیكی معلومدر. بعضلری (ماندا) نك شكلی، درجهٔ شمولی نظر اعتبارە آلمادن انكلتره‌یی ترجیح ایتدیلر. دیكر بر قسم بعض قیود وشروط تحتنده آمریقا‌ماندا‌سنه طرفدار كوروندیلر. دیكر بر زمره‌ده (ماندا) یی صورت قطعیه‌ده رد ایتدی، (استقلال) طلبنده مصر قالدی.

بز بلا قید وشرط (ماندا) طرفدارلرندن برینی آكلامایز. دها دوغریسی بونی موضوع بحث اتمه‌یه‌یله لایق كورمه‌یز. چونكه بلاقید وشرط بر (ماندا) قبول اتمك اسارته رضا كوسترمك دیمكدركه، بویله سفلی بر حركت اوچ بش كیشیدن صادراولسه بیله توركلركبی پك شرفلی بر ماضی‌یه، پك شانلی بر تاریخه مالك اولان، عصرلردن بری مستقل اولارق یاشامایه آلیشمش، ملی استقلالك طادینی طاتمش! استقلال، شرف وناموس طیبی ایچون عصرلردن بری شان وشرف میدانلرنده سوسه قانی دوكمش، میلیونلرجه اولادینی فدا اتمش بر ملت، بویله بر وضعیتده قالسانی، اختیارله قبول اتمك شویله طورسون، خاطرندن بیله كچیرمز ویویله بر دوشونجه‌یی تاریخنه قارشی بیوك بر تحقیر، اجداد انسانلری قارشی توهینی غیرقابل برنانكورلك عد ایدر.

بنا‌ءعلیه مسئله‌نك آره‌مزده‌كی موضوع بحث اولدیغی شكل بالكز ایكی صفحه‌ده تدقیق ایدیله‌بیلیر: استقلال طرفدارلری، آمریقاماندا‌سی طرفدارلری!

استقلال طرفدارلرینك پك قاهر بر اكثریت تأمین ایتدیكی واید‌ه‌جكی، منك بوزده طقسان طقوزینك استقلالی فدا اتمه‌مك عزمنده بولوندیغی محققدر. بو اعتبارله آمریقاماندا‌سی طرفدارلرینكده اهمیتسز بر اقلیت تشكیل ایتدیكی اتدادلونه‌بیلیر. آنجاق آمریقا ماندا‌سی طرفدارلری، نفس شكلرنده، استقلال طرفدارلری ایله برلشمكده‌در. دیئیوركه «ماندا حمایه دكلدر. آمریقا توركیاده ماندا‌تر اولدیغی تقدیرده استقلالمز یینه محفوظ قالاجقدر.» مسئله بو شكله دوكولنجه (ماندا) كلمه‌سنك ترالایلماسندن‌ده احتراز ایدیلیور، «آمریقادن ایسته‌دیكمز بر معاونتدن عبارتدر» دینیلیور.

هرحالده بزلرك استقلالمزی خلل‌دار ویره‌جك، ملی منافعمزی اخلال ایده‌جك بر مظاهرته طرفدار اولامایه‌جغمزده بر فرد بیله قدر ویویله بر مظاهرت ایسته‌مك ایچون جدی هیچ بر سبب بولونامز. فقط دوغریسی سویلمك لازم كلیرسه، شمالمرك بزجه مقبول اوله‌بیله‌جك شكلی بزم كندی‌اداره‌مزده تعیین وتقرر اتمه‌مز، شیمدی‌یه الوامه مراجعت ایدمرك دكیندیرمیه‌جكیم. فطرده بیاناتده بولونمش، (ماندا)نك (حمایه) دیمك اولادیغی خصوصنده افكار عمومیه‌یه تأمینات ویرمشدی. فقط بوده كافی بر تأمینات صاییلامازدی. چونكه (ماندا)نك (حمایه) دیمك اولماسی، استقلاله‌مطلقاً خلل ویرمه‌یه‌جكی منافعی تضمین اتمه‌سی استلزام ایتمز. (حمایه) شكلی واضحاً بیلنمیاً آكلاشیلمادن بو خصوصده ملت نامنه سوز سویلمه‌كدن، بالخاصه جنالل اموال وشرائطه خاطره تحمیله، اجتناب اتمك الك طوغری بر خط حركت اولاجقدر.

بز تمهید آلتنه كیرمه‌دن، شرلقده كندی حسابلرینه فعلی ایشلر كورمك ایسته‌یلرك

زواللی تورك مهاجرلری

دونكی نسخه‌مزده، (۳۰۰) تورك مهاجرینك مأمورین لوقنطه‌سندن چیقاریلارق، آتنامه‌قادار سوقالده قالمقدن صوكرا، شوزاده بوراده یرلشدیرلدكلرینی یازمشدق. دون، بو بیچاره‌لردن یرلشنك یرلشدیریلدیكی سرباز یانغین یرینه بر محرریمزی كوندررك خاطرلرینی صوردق. ایلك واسطه ایله مملكتلرینه كیته‌بی بكله‌ین بو بدبختلر آراسنده شامدن هجرت ایده‌نلرده واردر. شامدن كلنلر، قونیه‌یه، آطنه‌یه، ازمیره، انطالیه‌یه، آطنه‌دن كلنلرده طربزون وباطومه كیده‌جكلردر.

مأمورین لوقنطه‌سندن چیقاریلارق، سرباز یانغین یرینه یرلشدیریلن مهاجر عائله‌لرندن بری

(خصوصی فوطوغرافمز)

مهاجرلر، عمومیتله مدیریت عمومیه مأمورین رئیسی الماس بكله میقندن ممنوندرلر. لوقنطه‌دن چیقاریله‌جقلری كون كندیلرینی یرلشدیرمك ایچون موسی الیه‌ك كوستردیكی شفقتی شكرانله یاد ایدیورلر. یالكز ویریلن بر چاریك اكمك كندیلرینه آز كلدیكی ایچون شكایت ایتمكده، هرشیدن اضافه برآن اول مملكتلرینه قاووشابیلمه‌لرینی تمنی ایله‌مكده‌درلر.

ماكدونیا مختاریتی مسئله‌سی

ماكدونیالیلر جمعیتنك فعالیتی، مطالباتی، امیدلری

ماكدونیالیلر جمعیتنك استانبول هیئت مركزیه‌سی برقاچ كوندن بری فعالیته باشلامشدر.

جمعیت، دین ومذهب تفریق ایتمكسزین بوتون ماكدونیالیلرك مادی ومعنوی منافعنی مدافعه ایتمك مقصدیله تشكل ایتمشدر.

جمعیتك فعالیتنده‌كی اساسلره بونك شكلی حقنده معلومات آلمق اوزره بر محررمز جمعیت اركانندن بر ذات ایله كوروشمشدر.

بو ذاتك ویردیكی ایضاحاته نظراً جمعیتك باشلیجه غایه‌سی ماكدونیانك مختاریتنی تأمین ایتمكدر. جمعیت بو غایه‌یه ایرمك ایچون مختلف صورتلرله كرك صلح قونفرانسی، كرك شهریمزده‌كی ائتلاف دولتلری ممثللری نزدنده تشبثاتده بولونمشدر. بكنلرده، مستر قراینك ریاستنده‌كی آمریقا هیئتی ماكدونیالیلر جمعیتنی‌ده استماع ایتمشدر. جمعیت شیمدی‌یه‌قدار ماكدونیانك مختاریتنه ویومختاریتك لزومنه دائر درت مخطره ویرمشدر.

بومخطره‌لردن برنجیسی دوغریدن دوغری‌یه صلح قونفرانسنه، دیكر ایكیسی بوراده‌كی ائتلاف ممثلیكلری صلح قونفرانسنه، دردنجیسی ایسه آمریقا هیئتنه ویرلمشدر.

ماكدونیالیلر جمعیتنك بو مراجعت وتشبثاتنه ماكدونیالی تورك، بولغار، روم و اولاخلر ممنونیتله و متحداً اشتراك ایتمكده‌در.

جمعیت ویردیكی مخطره‌لرده ماكدونیا ایچون مختاریت اساسنی مدافعه ایتمكده وبو خصوصده آرای عامه‌یه مراجعت ایدلمه‌سنی توصیه ایله‌مكده‌در.

جمعیتك نظرنجه ماكدونیاده مختلف محللرده‌كی جنس ومذهب نظرلرینه كوره كوچوك كوچوك قونفه‌دره حكومتلری اداره ایده‌جك ذواتده، منسوب اولدقلری ملتك محلده‌كی نفوسی مقدارینه كوره تعیین ایدلملیدر.

جمعیت، بویله بر قونفه‌دراسیونك وجوده كلدیكی تقدیرده تراكیا وآرناوودلق ایالتده الحاقیه‌لرینه محقق عد ایتمكده‌در. ینه جمعیتك فكرینه كوره ماكدونیاده تشكل ایده‌جك قونفه‌دره حكومتلرك اكثریسی اسلام اولاجقدر. اخیراً ماكدونیاده تدقیقاتده بولونوب عودت ایدن فرانسز ضابطلرینك نتیجهٔ مشاهداتی‌ده بونی كوسترمكده‌در.

فرانسز ضابطلری «سلانیكدن ماعدا هیچ بر یرده اسلاملرله، دها آز اولان بولغارلردن باشقه كیمسه كورمه‌دك.» دیمشلردر.

ماكدونیالیلر جمعیتی تشبثاتنده موفق اولاجغنی امید ایتمكده‌در. شهریمزده‌كی اجنبی ممثللری جمعیتك بو تشبثاتی تقدیر ایتمكده‌در.

ماكدونیالیلر جمعیتی ۳۰ سنه اول صوفیه‌ده تشكل ایتمش وتا اوزمانلردن بری فعالیته دوام ایتمكده بولونمشدر.

اسیرلرده‌كی ماكدونیالی طلبه‌ده اوراده جمعیتك منافعنه خدمت ایتمك مقصدیله بر هیئت وجوده كتیرمشلردر.

جمعیتك استانبول هیئت مركزیه‌سی اسبق دیوان حرب رئیسی نائل بكك ریاستی آلتنده كاظم افندی، جلال، شوكت بكلرله مؤنیز ونیقولایف افندیلردن مركبدر. جمعیت شو صیرالرده صلح قونفرانسنه برهیئت اعزامی ایچون فوق‌العاده صرف مساعی ایتمكده‌در. جمعیته تشبثاتنده خیرلی موفقیتلر تمنی ایدرز.

§ ماكدونیالیلر جمعیتندن: دین ومذهب تفریق ایتمكسزین عموم ماكدونیالیلرك منافعنی مدافعه ایتمك مقصدیله تشكل ایتمش اولان ماكدونیالیلر جمعیتی فعالیته باشلامشدر. جمعیت، ماكدونیا اهالیسنك تصرف و اراضی خصوصنده دوچار اولدوقلری مشكلاتی ازاله ایتمك و بولغار، صرب و یونان اشغالی آلتنده بولونان یرلرده كائن املاك اصحابنك حقوقنی مدافعه و اظهار ایتمك اوزره ماكدونیا اصحاب املاكندن مركب بر انجمن تشكیل ایلمشدر. انجمن اعضاسی وثائق لازمه‌یی جمع وتلفقه ابتدار ایلمش اولدوغندن علاقه‌دار اولان ماكدونیالیلرك اوراق ووثائقی مستصحباً هر كون اوكله‌دن صوكرا ساعت ایكیدن بشه قدر جمعیتك مركز اداره‌سی اولان باغچه قپوسنده رشدوان خانده درت نومرولو اداره‌یه مراجعت ایلملری اعلان اولونور.

Ek: 12-) Türk Dünyası - 2 Eylül 1919; "Manda Meselesi", Nebizâde Ahmet Hamdi

تلغراف عنوانی : ا
بر هفته اوکی لنه
پنجشنبه ٨ ذی‌الحجه ١٣٣٧ ، ٤ ایلول ١٣٣٥ ١٩١٩
تلفون : استانبول — ٢٩٦٥
بر نسخه ٢ غروشدر
مركز نشر اولور
مستقل تورك غزته‌سیدر

پیام

بزی آنجاق آناطولی قورتاره‌بیلیر

اوت ، محاربه بیتدی ، جهانده لیرم لیرم قیرلاجقیز ، فقط :

ظن ایتمه که بلا دولدی شمدی ،

چونکه اصل شمدیدن صوکره بکیدن یکیه دردلر چکه‌جکز ، تازه کونلر کوره‌جکز ، اقتصادیه‌واماشه‌جه قصیله‌جقز ، قاوروله‌جقز ، یالکز بز دکل ، غالبلر بیله ، بوتون اوروپا ، بلکه‌ده‌قسماً آمریقا بو تهلکه‌لره معروضدر .

معلومدرکه جهانک منبع ثروت ورفاهیتی صنایعدر ، زراعتدر ، تجارتدر ایشته‌ بونلر ، طوپراقلر یتیشدیرملی‌که انسانلر کیینسونلر ، کزینسونلر ، بسلنسونلر ، ایچینسونلر ، جابه‌بیلسینلر ، یاشایه‌بیلسینلر ، تجارتلرک ایشلمه‌سی ایچون بر ماده احتیاج واردرکه اوده کوموردر . کومور اولمازسه مدنیت تزلزل ایلر ، کومورکه زمانمزده فعالیت بشریه‌نک حوائج ابتدائیه‌سندندر . عادتا اکمک کبی ، تازه اکمکدر .

ایمدی عالمده حرب عمومیدن بری بو تازه اکمک آزالدی ، ایشته آنی ایچون الک بیوک قورقو اودر ، الک زیاده کومور یتیشدیرن مملکت انکلتره‌در ، اوروپا بوتون کومور احتیاجنی او مملکت سایه‌سنده دفع ایلر .. سال بوکه انکلتره‌ده کومور استحصالی متارکه‌دن بری بر غالیجی بره کلدی . عمله‌نک عدم ، مساعی‌ ساعتلرینک ایمادلمسی ، بش سنه‌لک تعطیلدن صوکره ایشچیلرک فضله سعیدن بیقابلری بوسیاه نتیجه‌یه بادی اولدی .

بویله مهم بر زمانده انکلتره باش‌وکیلنک کچن کون الک موج سیاسی مسئله‌لری بر طرفه براقه‌رق لطفی باشندن باشه بو کومور اندیشه‌سنه ، دعواسنه حصر ایلمه‌سی بیهوده دکلدی ، حتی او بیوک تهلکه‌لی اطرارده تجسم ایتدیردکدن صوکره شو سوزلری سویلمه‌سی نه قدار معنیدار ایدی :

« بر کره دها جهانه کوستره‌لم که بیوک بریتانیا بر هرج ومرجه طوتولادن ، صرف اهالینک فکرینه مراجعت ایدرک الک مزعج مسئله‌لری حل ایتمک ایچون قدرت ازلیه‌سنه بنه مالکدر . » انکلیز خلقنه ، بالخاصه عمله‌یه بو زور خطابلر کومورسزلک تهلکه‌سنک بیوکلکنی اثبات ایتمزمی ؟

انکلتره‌نک بو اضطرابندن اوروپانک دیکر مملکتلریده جهت جهت مضطرب اولورلر ، چونکه عرض ایتدک ، اکثریتله کومور احتیاجنی او دفع ایلر .

مثلا مملکتمزی الهم ، الکز ، قاردیف ، نیوقاستل ، حاصلی او مکمل انکلیز کومورلری قرنده زولنرلداق اخراجاته مفتقر قالیرکه اوده هیچ بولندن ایدر ، اما احتیاجمزه کفایت ایلمز ، حاصلی ، صنایع ، تجارت ، سیر وسفر یوزندن بیوک صیقینتیلر چکه‌جکز ، کومور قدانک اوضرورلرنی کوره‌جکز .. لکن هیچ اولمازسه زراعتله وارلغمزی تأمین ایده‌بیلیرز ، بشریتک شو بحران دملرنی کچیره‌بیلیرز ، حاصلی ، قوت لایموتدن محروم قالمیزکه اوده بر نعمتدر .

بو نعمته مظهریتمزده کوزیمزی آچه‌لم ، ذاتمزی باشمزه دوشیرمکه اوله‌بیلیر ، چونکه بو رزقی آنجاق آناطولیدن بکله‌یه‌بیلیرز ، آناطولی بر زراعت اولکه‌سیدر ، هم ده کوره عرض افتقار ایتمه‌دن محصول ویرر بر زراعت اقلیمیدر ، هنوز بر اکثریت عظما ایله زرعیاتی ماکنه‌لرله دکل ، ابتدائی بر طرزده اجرا قیلار ، بویله اولمقله برابر آناطولی بزی فراخ فراخ بسله‌دکدن ماعدا ، مأمولدر ، خارجه‌ده ذخیره اخراج ایلر ، آناطولی اولمازسه ، احتمالدر ، آچ قالیرز ، اوروپاده کومور بحرانی بویله دوام ایده‌جک ، حتی آرته‌جق ، اکسیله‌جک اولورسه آمریقایه بیله کوره‌نمه‌یز ، ذاتا صنایعمز یوق ، مصنوع ومعمول اشیادن محتاج اولدقلریمزی هپ آتش بهاسنه خارجدن آله‌جغز ، بر ده یه‌جکمزی دیشاریدن تدارک ایتمکه قالیشیرسه‌ق بالبداهه مفلس قالمازاله اولورز ، اوحالده بو جهتدنده آناطولیمزه بل باغلامه ، باری قسماً اولسون ثروتمزی وطنمزده حفظ ایلمکه وطنداشلریمزه ویرمکه جهد ایتملیز .

دولتلرده ، ملتلرده آرتق حرب عمومیدن اول کوردیکمز ساحتلر ، اسرافلر بالضروره قالمادی . شمدی هر مملکت اخراجاتی وادخالاتی باشیدن تدقیق وتفتیش آلتنه آلیور ، اوروپانک بریکندن فضله اولسنه ، هرحالده بلکه ناقص اولمامسنه دقت ایتمکه مجبوردر ؛ اویله یاپمازسه اعتباردن ، ثروتدن دوشر ، کیت کیده اقتصاداً مضمحل اولور . اضمحلال اقتصادی ایسه ، اوبر هزیمتلردن کری قالماز ، دینلکه : آچ قارنك قولاغی اولماز ، دیرلر بو طرزده انهزامه اوغرایان بر مملکت خارجک مخاطره‌لرندن ماعدا داخلك کونا کون تهلکه‌لرینه‌ده معروض قالیر ..

بویله اولدیغی ایچون آناطولیمز یالکز بزی بسله‌مکله ، آجلقدن قورتارمقله اکتفا ایتمملیدر ، مزروعاتی ، محصولاتی خارجه‌ده چیقاره‌بیلملیدر ، تاکه ادخالاتمزله اخراجاتمزک آراسنده بر موازنه حاصل اولسون ، اولسونده‌ده ادامۀ حیاتمزه ، استقلال اقتصادیمزه امید ، امکان قالسین ،

شمدی انصاف ایله دوشونه‌لم بز ، آناطولی کبی وارلغمز اعتباریله نظریمزده بو درجه اهمیتی حائز بولونان بر قطعه‌یی سیاسۀ خائنمزدن دولایی بر مدتدر نه بلالره اوغراتدق ، چالیشمقدن ، قازانمقدن محروم براقدق ، بر بالاده ، بیتاه‌میه معروض ، حتی محکوم قیلدق ، ذاتا حرب عمومیدن بری بر توراتلی دوزملی عین آسایش محلی‌ بر درجه داهی بوزمادق؟ بو حوراتلقلردن ، بو شانسیزلقلردن اوروپایه قارشی سطوتیجه نه قازاندق ، یاپیورز ، کوره‌یورز .

بزم شیمدیکی روایاتی اولور منقول کتمدن

مثلا آنده بر عدی وکیل شایعه‌لر ، حکمله طبیعی اهمیت ویرمیورز ، بیلدیکمز و اهمیت ویردیکمز آناطولیمزله بو کونکی حال پریشانیدر . بر حرکت ملیه‌نک بر ولایته قاچه مال اوله‌جغنی آکلامق ایچون یالکز اوله‌کوز اوکنده‌کی ضررلری حساب ایتمك الویرمز ، اوروپانک بو قاریدن بری عرض ایتدیکمز وضعیت اقتصادیه‌سنیده نظر عبرته آلارق اوپوزدن بو مملکتک حتی یاقین بر آتیده چکه‌جکی اذیتلریده دوشونمك اقتضا ایلر .

...

اقتصادیاتده استحصال ثروتك روحی امنیتدر . امنیت اولمانجه اعتبار اولماز . سرمایه قاپار ، کیزله‌نیر ، سعی آزالیر ، نتیجه‌ده فقر وضرورت یوزکوستریر ، شرقك ذاتا اوجاقلری دکر ثروت طبیعیه‌سنه رغماً بویله عصرلردن بری نبیر معروفلرله ، آچ وبیلاج ، خراب ویباب قالمسی الك زیاده بوندندر ، امنیتسزلك عائله‌دن ، اویله یا ، یا آنارش وارکن ، یرغمی ، مالی ، مالکنی یاکلینی کوزل بر حکومت ، یا باشقه بر زوربا اوت ، مصادره ، غصب ایده‌جك اولدقدن صوکره بر چیاجی نه‌یه استحصال ثروت ایچون کیجه‌یی کوندوزه قاتارق چالیشسین ، آنجاق طوپراقدن قوت لایموتنی چیقاره‌رق آنالله اکتفا ایلر ، دیکر مستحصلرده عین وضعیتده بولوندقلری ایچون طبیعی بونلرده کبی دوشونورلر . دفینه‌لری الی‌الابد مستور ، مملکتده ویران قالیر .

بو حقیقتك الك پارلاق مثالی روسیه‌نك حال حاضری تشکیل ایلر ... معلومدرکه یا آنارش جنوبی روسیه ، تازه دنیز حوضه‌سندن اعتباراً عادتا بوتون اوروپانك ذخیره آنباری ایدی . پای تختمزده بیله آناطولی محصولاته واسع مقیاسده رقابت ایلدیکی ارتفیس اودسا اولرندن کلیرلردی . بو کون او نسبت الیك بویله هیچ محصول ویرمه‌مسی ، او ثروتلرك طوپراق آلتنده قالماسی ، استحصال ایدلمه‌مسی نه‌دندر ؟ امنیتسزلکدن دکلمیدر ؟

اولی‌الابصاریز اوله عبرلر کبی فاعتبروا ! دیه‌جکز ، فقط اوده یوق .. نه دوراستیلامزده‌یز ، نه‌ده سلیملرك ، سلیمانلرك سطوتپاهلرنه ماالکن ، بربایدن مجسمالره ، بر بایدن مایارستانلره مستولی دکلز ، نه‌ده دور وفوزلرده‌یز ، شویله بویله مصره وارنجه‌یه قدار هر بری بر جهان دکر مملکتلره تصرف ایتمیورز ،

...

قوص قوجه بر جهانکیر سلطنتدن الزیده ملك موروث اوله‌رق بای باشلی بر آناطولی قالدی ، آناطولیکه ایلك وصوك یوردیمزدر . بزی بنه او قورتاره‌بیلیر ، زیرا باشدن باشه تورکدر ، تورك ایلیدر ، تورانی آسیانك اعماق مجهوله‌سنده آرایانلر آناطولیده بولورلر . چونکه بز انسانز اوله‌میدق ، مناقبلرك یابدقلری کبی جهانك دیکر تورکلریده فوج فوج آناطولیمزه طولارلر ، عرقمزی املا ، دولتمزی احیا ایده‌بیلیرلردی ، معمافیه بو زمیندن بو تورلرینه دونمز مأمولدر . تکرار ایدرز : بزی آنجاق آناطولی قورتاره‌بیلیر .

علی کمال

Ek: 13-) Peyam - 4 Eylül 1919; "Bizi Ancak Anadolu Kurtarabilir", Ali Kemal

آمریقانڭ آناطولی، ارمنستان ماندا ترلکی

آمریقا ماندا ترلکی قبول ایده جکمی؟ – (هاربورد) هیئتنك نتیجهٔ تدقیقاتی – عسکری اعضا علیهده وسیویل اعضا لهده – راپور واپورده اکمال ایدلدی – ۲۵۰ بیك کشیلك قوهٔ عسکریه ارسالی لازم کله جکندن ...

پاریس ۲۴ تشرین اول — جنرال (هاربورد) هیئتی بعد الزوال پاریسه واصل اولمشدر . هیئتك تورکیاده (ماندا) مسئله‌سی حقنده‌کی فکری ایکی‌یه انقسام ایتمشدر . سیویل اعضا اتفاق آرا ایله تورکیا ایمپراطورلغنك هیئت مجموعه‌سی ایچون (ماندا) قبول ایدلمسی لهنده‌در . حالبوکه هیئت داخلنده بولنان اعضای عسکریه بوفکره معارض بولنیور . مع هذا بونلرك جمله‌سی تورکلر ، ارمنیلر وتورکیا ایمپراطورلغی داخلنده‌کی دیکر عناصر آمریقانك (ماندا) یی قبول ایتمسی آرزوسنده بولندقلرینی متفقاً قبول ایدییورلر . عسکری اعضا بو وظیفه‌نك مهم اولدیغی وبرچوق تلفاته وبلکه‌ده ربع میلیونلق بر قوته احتیاج حاصل اوله‌جغنی درمیان ایدییور . مسئله‌نك جهت اقتصادیه وحربیه‌سنی تدقیقه مأمور سیویل اعضا ایسه آمریقانك (ماندا) یی قبول ایتمسی آمریقانك تجارت خارجیه‌سی نقطهٔ نظرندن فوق العاده موجب منفعت اوله‌جغنی وبونك دموقراسی اداره‌سنك توسیعی ایچون جماهیر متحده‌یه بیوك برفرصت تأمین ایده‌جکنی ایلری سوریبور . هیئت ارمنستانده خارج قانون بعض عناصر ایله مصادفه استثنا ایدلدیکی حالده سیاحتی سالماً ایفا واکمال ایتمشدر . مذکور منطقه‌دن مرور ایتدیکی اثناده برطاقم محاربه‌یه تصادف ایتمش ایسه‌ده برکونا مشکلاته معروض قالمامشدر . دون (مارتا واشینغتون) واپورینك مارسلیا رختمنه یناشمه‌سندن اون دقیقه اول هیئت راپورینی اکمال ایتمشدر . راپور میتی یازلمشدر وبرچوق صحیفه‌لری احتوا ایتمکده‌در . هیئت اعضاسی، راپورك بوآقشام ویا یارین صباح آمریقا هیئت مرخصه‌سی رئیسنه تودیعندن اول بوبابده مذاکره‌یه کیریشمکدن امتناع ایتمکده‌در . راپورك واشینغتونده رئیس جمهوره ارسالندن صکره موسیو (پولق) ه تودیع ایدلمسی ده محتملدر .

آناطولیده وارمنستانده، آمریقا ماندا ترلکی حقنده تدقیقاتده بولندقدن صکره اخیراً پاریسه عودت ایدن آمریقالی

جنرال هاربورد

(مارتا واشینغتون) واپوری (برهست) ه عزیمت ایده‌جکدر . هیئت ، موسیو (پولق) ه راپورینی تودیع ایتدکدن صکره رسماً وظیفه‌سنی اکمال ایتمش اوله‌جغندن کلەجك هفته آمریقایه حرکت ایده‌جکدر . تورکیا وارمنستانده‌کی نتیجهٔ تدقیقاتنی عرض ایتمك اوزره مجلس اعیان خارجیه انجمنی طرفندن دعوت وقوعنه خیثیجه انتظار ایدلمکده‌در .

جنرال (هاربورد)ك ارمنستانده‌کی تحقیقاتی نه‌یه معطوف ایدی؟

راپور حقنده معلومات اعطا ایده‌جکلر . — ترشح ایدن معلومات . — اساس قوهٔ عسکریه‌در . — عسکری ماندا ترلکی قبول ایده‌بیله‌جکمی . — موسیو (...) نك غریب برتشبثی

لوندره ۲۵ تشرین اول — ارمنستاندن عودت ایتمکده اولان جنرال هاربورد هیئتی بوکون پاریسه مواصلت ایلدیلر . هیئت اعضاسی، تونغرانسه ویریلك اوزره تنظیم ایدیلن راپور حقنده ذره‌جه افشاآتده بولنمامق لوزومنه امر آلمشلردر . انجق نشر اولندیغنه کوره بوهیئت ، عمومیت اعتباری ایله آمریقانك ارمنستان ماندا ترلکنی قبولی علیهنده ایراد مطالعه ایتمشدر . هرنه قدر مبحوث عنه راپور عنوانی دول ائتلافیه مجلس عالیسنه عرض اولنمازدن اول انتشار ایدمیه‌جك ایسه‌ده ماندا ترلك علیهنده ایراد مطالعه ایدلدیکی اوایلنه بلکه بونلره سبب اوله‌رق آمریقانك ارمنستانده‌کی عسکریه بولندیرمسی لازم کله‌جکی کیفیتی ایدلمش دکل ایدی بالعکس اونلر دیکر کاملی مقصدی دائره‌سنده احتیاجات عسکریه‌نك تغذیه‌سی اساس اعتبار ایله ایتمشلر ایدی .

جنرال هاربوردك وظیفه‌سنه کلنجه ، بو، ارمنیلرك آرزوسی تدقیق ویاخود ارمنستان منافعی اعتبار ایله امریقا ماندا‌سنك موافق اولوب اولمدیغی کیفیتلرینی تحقیق ایتمك جهتلرینه معطوف اولوب آمریقانك ارمنستانده عسکری ماندا ترلکی قبول ایتمك اقتدارنده وامکاننده بولنوب بولنمدیغنی تدقیقه معطوف ایدی . بوراینه شوراسنیده علاوه ایتمك لازمدرکه آمریقانك شرقده اشغال ایده‌جکی مواقع برتضمینات مقامنده

Ek: 14-) İkdâm - 27 Ekim 1919; "Amerika'nın Anadolu, Ermenistan Mandaterliği"

حکومت عثمانیه دول معظمه‌دن برینك معاونتنی طلب ایدییور

پارس صلح قونفرانسنه عرض ایدلمك اوزره دول مؤتلفه ممثللرینه دون مهم بر تقریر تودیع ایدلمشدر

«باب عالی اصول اداره‌سی مقتضیات عصریه‌یه موافق بر صورتده تنظیم ایدرك عدلیه، مالیه وضابطه‌یه عائد اصلاحاتی شامل واقلیتلرك حقوقنی قال بك برتشکیلات وجوده کتیرمکه کمال عزم ایله قرار ویرمشدر. بو اصلاحاتك تأمین تطبیقنی ایدرك استقلالی خلل‌دار وعزت نفس ملیه‌یی جریحه‌دار ایدهیله‌جك برشکلده دول معظمه‌دن برینك معاونتنی قبوله آماده‌در.»

باب عالی ایلك اصلاحات آدیمی اوله‌رق عدلیه نظارتنده مدیر واعضاسی اجنبی بر هیئت تفتیشیه تشکیلی وبر اجنبی مدیر عمومینك زیر اداره‌سنده بر ضابطهٔ عدلیه مدیریتی تأسیسنی تکلیف ایدییور

□ □ □ □

ملتمزه عائد اساسات تقرر ایده‌جکی بر صره‌ده حکومتمزك لابد بر وضعیتده بولونمسی نقطهٔ نظرینی قطعی برشکلده قونفرانس هیئته دویورماسی لازمدی. بزه قطعی شرائط تبلیغ ایدلدکدن صوکره نقطهٔ نظری بیلدیرمکدن فائده حاصل اولمازدی. چونکه اوزمان بر اساس واقع قارشیسنده قالاجقدق واقع بك چوروك اساسلره و معلوماته مستند بیله اولسه بونی تبدیل ایتدیرمك امکان بولونمایه‌جقدی. حکومتمزك بر آن اول اورته‌یه آتلمسی بر نقطهٔ نظر قونماسی لزومنی غزته‌مز چوقدن بری مصرانه بر صورتده ایلری سوریوردی. دیکر رفیقلرمزدن چوغی ده انتظار سیاستنك برطرفه براقلماسی وتشبثکار بر وضعیته کیریلمه‌سی فکرنده ایدی. بو احتیاجی افکار عمومیه‌مزده تمامیله حس ایدییوردی.

حکومتك پك نازك بر دقیقه‌ده بوش کیچیرمه‌رك اورته‌یه قویمش اولدیغی نقطهٔ نظر حقنده بیان فکر ایتمکی یارینه براقیورز. بوکون شونلری سویلیه‌لم که بر حکومتك طرز حرکتی مصیب ووضعیتك ایجاباتنه موافق کوریورز.

باب عالینك دول مؤتلفه ممثللرینه کوندردیکی تقریرك صورتیدر

بروژه صورتی

دولت عثمانیه

ماجار صلحی

ماجار مرخصلری پاریسه متوجهاً حرکت ایتدیلر

Ek: 15-) Vakit - 7 Ocak 1919; "Hükümet-i Osmaniye Düvel-i Muazzamadan Birinin Muavenetini Talep Ediyor"

هانکی دولت ؟

استبداد دوره‌سنده ، مملکتده هیچ بر مناسبله امکان ذاتنده موجود بولونمدیغی آمال ملیه عمومی بجرالره انصباب ایتمدیکی جهتله حیات عمومیه‌مزده اجنبی طرفدارلغنه عائد پك تسریع وپك غریب جریانلر واردی . اوروپاده دولتمزك وصایتی توصیف ایچون هر شیدن اول (انکلیز طرفداری) ، (فرانسز طرفداری) ، (آلمان طرفداری) کبی صفتلر قوللانیلیردی . صوك بش ، اون سنه ظرفنده بو نقطهٔ نظردن بیوك وسریع بر انقلاب کچیردك . حیات عمومیه‌مزده هر شیئك فوقنده ، هر شیئه حاکم بر مملکت طرفدارلغی پیدا اولدی . وطنه جدی بر مربوطیت دویان افراد ملت ایچنده هیچ بر کیمسه تصور ایده‌مه‌یز که اجنبی طرفدارلغنه عائد بر فکر ثانی کندی مملکتنك احتیاج ومنفعتلرندن یوکسك طوته‌بیلسین .

بزم ایچون غایه حق حیاتمزك ، حق انکشافمزك تأمیننده عبارتدر . بو غایه‌نك استحصالی ایچون کیدلمسی لازم کلن یولی آنجق مملکتك احتیاجلری تعیین ایدر . بو احتیاجلرده بالطبع زمانك ایجاباتنه وسیاست عمومیه‌نك تحولاتنه لازم کلدیکی درجه‌ده تألیف ایدیلیر .

بوکون مملکته عائد احتیاجلرك بزه تلقین ایتدیکی استقامت ، سرکذشتجو حرکتلره صورت قطعیه‌ده آرقه چویرمکدن ومطرد ودوامل بر صلاح وتجدد سیاستی تعقیب ایتمکدن عبارتدر . تفوسمزده‌کی بوشلقلری دولدورمق ایچون ، موجود نفوسی صحی ، اجتماعی ، اقتصادی واسطه‌لرله محافظه ایتمک ، کیت وکیفیتجه یوکسك یکی بر نسل یتشدیرمکه مجبورز . صوکره مملکتمزی هیچ اولمازسه زراعی نقطهٔ نظردن حقیقی بر استحصال مملکت حالنه قویمالی وحافظه‌کار جریانلرله تجدد جریانلرینی عمومی بر طرزده بربرله تألیف ایتمه‌مز لازمدر .

بز ملتمزك مستثنا بر قابلیت واستعدادی اولدیغنه قانعز . فقط چوق زمان اول یاپیلمسی لازم کلن بر چوق ایشلر وقت وزمانده یاپیلمامش بربری اوزرینه ییغلمش وبزم موجود قوت ووسائطمزله المزده‌کی مشکلاتی آز زمانده اقتحام ایتمه‌مز ویکی بر حیاتك تملی قوره‌مامز امکان خارجنه چیقمشدر . نه قدر تکین اولورسه‌ق اولالم ، بو فوق العاده وضعیت قارشیسنده موقت وخیرخواهانه بر معاونته اولان احتیاجمزی انکار ایده‌مه‌یز . انکار ایدرسه‌ك تکینلك ، فلان دکل ، ضررلی بر خیالپرستلك کوسترمش اولورز .

بزه معاونت ایده‌جك دولت ، فلان ویا فلان عنوانلی دولت دکل ، فلان وفلان شرائطی حائز اولان دولتدر . بناءً علیه شرائط لازمه‌یی حائز بولونان هر هانکی بر دولتك معاونتی بزجه مقبولدر . چونکه بزم نقطهٔ نظرمزدن ایشلك ایچنده هیچ بر سیاسی حساب ، هیچ بر مانور یوقدر . وقت قازانمق ، بحرانی آتلاتمق ، رقابت ایقاع ایتمك کبی امللر بسله‌میورز . بتون آرزومز ، مملکتمزی داخلی مصیبت وآفتلردن قورتارمق ورفاه وسعادته مظهر ایتمکدر . بو خصوصده‌کی حسن نیتمزك جدیتنه اك بیوك دلیل ، مملکتمزك مجبر احتیاجلریدر . بوحالده بولونان بر مملکت ، مثلا خارجده‌کی رقابتی مدار موجودیت عد ایده‌مز . یاشامق ایچون هر شیدن اول داخلاً چالیشمغه محتاج بولوندیغنی حس ایتمك مجبوریتنده‌در . حسن نیتمزك دیکر بر دلیلی ده ، یالکز اصلاحات وعدلرینه بولونمامقمز ، بو وعدلرك حصولی ایچون موقت بر خارجی معاونته احتیاج اولدیغنی اصدیق ومعین شرائطی حائز بر دولتك معاونتنی طلب ایتمه‌مزدر .

اکر نیتمز کوز بویامق اولسه‌یدی ، بر دولتك دکل

... بو دولتلر

مخطره‌نك طرز تلقیسی

مطبوعاتده ومحافلده تأثیراتی — رشید پاشانك مهم بیاناتی — مخطره‌نك صلح قونفرانسنه تودیعی — ایتالیانلرك ترکیه مسئله‌سی حقنده‌کی افکار ونظریاتی

رشید پاشانك مهم بیاناتی

استانبول وایتالیانلر

یکی تشکیلات اولورمی

صلح قونفرانسی نه زمان طوپلانه‌جق ؟

مخطره‌مز صلح قونفرانسنه یتیشه‌جك

Ek: 16-) Vakit - 9 Ocak 1919; "Hangi Devlet?", Ahmet Emin

پیام صباح

فذلکهٔ سیاسیه

مقدرات عزمك تعیینی غالبا مارته ده

لوید جورج ولورد کورزونك فرانسز پروژه‌سنه التحاق ایده‌جکلری - انکلیزلر موضوع مذاکره شرق مسئله‌سی - مستر جیمس جراردك مهم بر نطقی

استانبولی بزه براقیورلر

جراردك مهم بر نطقی

پاریسده مهم بر اجتماع

دول معظمه ورتی پارلیزینی

بو مملکت ناصل فلاح بولور؟

موسیو دهشانلك غلبه‌سی

فرقه‌لر آره‌سنده بر مذاکره - نامزدلك ایچون دهشانل ۴۰۸، قله‌مانسو ۳۸۹ رأی قزانمش - قله‌مانسونك فراغتی - دهشانل ۷۳٤ رأیله رئیس جمهور - قله‌مانسو سیاستدن چکیلیور

ائتلافدن اول فرقه‌لر آره‌سنده

یکی رئیس جمهورك ترجمهٔ حالی

قله‌مانسو سیاستدن چکیلیور

علی کمال

Ek: 17-) Peyam-ı Sabah - 19 Ocak 1919; "Bu Memleket Nasıl Felah Bulur", Ali Kemal

انكلتره سياستی

بركون اولكی وقت غزته‌سنك انق ساسيزده حقيقتی كورمكه باشلاديغنی خبر آله‌رق «انكلتره سياستی» حقنده‌يازديغم مقاله‌يی بولديروب اوقودم .

ملكتمزك احتراس و افترا ، بلاهت بحارلرينك جلوتيله‌سيقتك چهره اساسی كورنامين بر عصرده بر بچوق سنه‌دنبری بوقدر ازلشون اثر درايت كوسترلنی انتباه و نفنك ورودينه انتظار ايلديكم بوقيقه‌لره . اعتراف ايده‌رزمكه بنه موجب ممنونيت بولدم . اوليله بر مقاله‌مده نشر ايلديكم وجهله حقيقتك بركون هر حالده آشكاره‌ شيله‌جكنه امين اولديغمدن وقت محررينك بو مقاله‌سنی بر مقدمه تيقظ اوله‌رق قبول ايده‌بيليرم ، حتی بو آنه قدر بو محررلرك پشنده قوشديغی بلكه مذهب ، فقط غير قابل حصول وبيهوده خيالاتی براقه‌رق وطنك منافع حقيقيه‌سنی شمدی ادراكه باشلاديغنی سويليه‌رسم اوته‌دنبری تنبيه ايلديكم مسلكك مقتضياتنه توفيق [illegible] اوليورم ، چونكه بنم بتون [illegible] بالكز مسلك ، بالكز حركات واجراآت‌دركه شخصلرله بو مسلكلر وحركتلر ميانده ذكری ضروری اولور . وقتك بو مقاله‌سنه بر مقدمه اتيله لفارله آتلديغی تقديرده محررينه بعض تفالك آراسی نحت وتجويزده‌در . وقت غزته‌سی بر مقاله‌سنده ديبوركه :

«انكلتره‌ده بزم لهمزده يازيلان يازيلر كزيبور ...... شدت جهتنده رغبت ايله سرمع اولديغی حالده عليهمزده‌كی جريان بجوا دوام ايدييور ، بزده بوكا انكی سبب كوروبورز . برنجيسی مملكتمزدن انكلتره‌يه عودت ايدن اسيرلرله يادينی بره باقاندادر . بره‌ده باقاندالك بك چوق تأثيری دوقوندش ولهمزده بولنه‌بيله‌جك برچوقلرينی عليهمزه چويرمشدر . مع ماليه بالكز بر سبب انكليز سياستنه بر استاذ ويره‌جك قدر قوتلی دكلدر . اصل مهم تأثيری ايكنجی سبب كوسترمكده‌در . بوده ، انكلتره‌نك مملكتمزی اتحاد اسلام ، تورانجيلق كبی جريانلرك مركزی ده تلقی اتمسی وبوكبی سركذشت‌جويانه افكاره اسيابل بر صورتده نهايت ويرمك احتياجی دويماسيدر . بويله بر لسيابك دويولماسی انكلتره نقطه نظرندن پك طبيعی بر شيدر .»

كوريليوركه وقت محرری ؛ حياتمزی تهلكه‌يه دوشوره‌ن مؤسف يارالك ماهيتی كنه متفتر اولمش ، كيچ‌قالنه برابرالتهاب مرضی تشخيص ايتمشدر . فقط تداوی ولشيه جهتنه‌كلنجه بو يارالك امكان سرايتی نظر دقته آلارق بويوك وتهلكه‌لی بر عمليه‌ جراحيه‌يه حاضرلانان اطبا كورديكی واوزلرك ، بوكبی سركذشت‌جويانه افكاره اسابل برصورتده نهايت ويرمك احتياجی طبيعی بولديغی ، حالده وقت محرری ؛ بو مخوف مرضه قارشو عادی بر سيكير علاجی توصيه ايتدكدن صوكره مريضی براقوب اطبانی تداوی ايتمك غرابتنی كوستريبور . حالبوكه وطنلرينه عودت ايدن انكليز اسيرلرنك عليهمزده‌كی بروپاغانداليرينه قارشو بواسرايه انور وجمال پاشالرله توابعنك روا كوردكلرينی ايشيتديكمز لمعالك ؛ زمانزده اولان تورك مسافرپرورلكنه قطعياً مغاير اولمسنه رغماً بوجرأتده بولنانلرك نزه‌دن امر آلديقلرنی وبتون آلمان ايمپرياليزمنه عائد اولان حيله‌لری بالممالكه ميدانه چيقارمرق ماهيتلرينك درحال تجزيه‌سی لزومنی حكومتنه توصيه [illegible]

اباسل بر شفا اولوردی . صوكره ملكتمزك اتحاد اسلام وتورانجيلق كبی بربرنه اويميان وآنجق بر اختلال دماغنده تقرر ايده‌بيلن جريانلره مركز اولماسی ايچونده حزكات غيرمليه‌يه ، كشاد اولنان مجلس مبعوثانك عثويانسنه زوربخره عقد اولنان كاذب قوللقرلره ، استانبولده حالا آلمانيا خارجيه ناظرينك طلعت پاشايه ويرديكی امرايله حركت اولنه‌بيلمسی ايچون لسبانده بولنديغنه ويك كوليج اوله‌رق برلنه ويكلردن استنابه قالقانسه ورأس اداره‌يه كلن ايسه‌بن مبعوث غزته جيلرك ايجنده وقتيله «اتحاد اسلام» ناميله كتابلر ، نشرنقامه‌لر يازان اشخاصك موجوديته عطف دقت ايده‌رك بوالیم عواملك مرتبه‌له اندفاعنده چاره‌بولق وبالخاصه بوكبی آفات وحركاتك جريانه نائل اولسه امكان براقلمیه‌جق آلمانلردن طلب اولنان سوك لبنه ايله تقدير ايدوب بر آن اول وطنك منافع حقيقيه‌سی دائره‌سنده حركت ايدلمسی لزومنی دوشنمك وسويلمك ايجاب ايدردی . بوتسه جبری وستمنت آيكی طرفلی برسلاح اولديغی سويليه‌رك اطبانی تخويفه قالقدق بالخاصه بوندن صوكره قطعياً مثمر اولماز .

انكليزلر سعيد حليم پاشانك صدارتنده بيوك بر حسن نيت كوستره‌رك سير لاوتهرزی واك مهم اركان سفارتی تبديل ايدوب سيرلوئی مالهتی انكلتره سفارتنه تعيين واتحاد حكومتنه تسهيلات ابراز ايلمسنه مقابل اتحادجيلر ؛ پنه خفياً آلمانلرله تأسيس مناسبت وائتلاف ايله يوبن بوغازلرينی ليمان فون ساندرسه تسليم ايتمك كبی هم تركيايه هم ده دول مؤتلفه‌يه اهانت ايتدكلری ، آلمان فاليت مرتبه‌سنی كورنجه بويله ستقبال برفرصتله استانبولده اتحادجيلرك انكليزلره قارشو هر بری بر سبب حرب تولد ايده‌بيله‌جك تجاوز وحركتلرده حتی حقارتلره قالقدقلری ونهايت سويلی بر ناظری شيخ الاسلاملق موقعنه كيره‌رك جهاد اعلانيله مصرده ، هندستانده وجوار افكار اسلامده بر طاقم اغتشاشلر حصوله كتيروب انكلتره‌نك حياتيله اوغراشه‌جه جرأت كوستردكلری مع التأسف بيوك بريتانيا تاريخنه كچن بر جانلی وقايعدن اولديغی حالده برطاقم جريانلر وبالخاصه مالطه باراتی واستانبولده بولنان بعض اشخاص طرفندن دخالتی متضمن وريلن تضرعنامه‌لرله انكلتره‌نك اعمال اوله‌جغنی ظن ايتمك نه‌قدر بيوك برخطادر . نومت ؛ انكليزلرك بوندن صوكره اغفال اولنه‌میه‌جقلری محققدر . بناء عليه زوالی اهاليمزی استانبولده وآناطوليده وآوروپاده بولنان سركرده‌لر لهنه تشجيعه لزوم كوره‌رك حقيقتی سويلمك ، ونصل بر كردابه دوغری يووارلانديغمزی متحداً نشر وايضاح ايتمك لازمدر .

شونیده علاوه ايده‌يم‌كه حسن نيتله انكليزلرك وحتی بتون كائناتك نظر دقته وضع ايدلمسی لازمكلن نقطه‌لر پك‌چوقدر : مثلا بدايت مشروطيتده استانبولده انكلتره سفيری سير لاوتهرك آرابه‌سنی چكه‌جك قدر سولك ... ... استقبال كوستره‌ن انكليز [illegible]

مستخبرات

روزنامه‌لر حاق[illegible]

اصلاحات عدليه پروژه‌سنك تعلق قوتلر لايحه‌لرك ترتيب واحضارندن صرف نظر [illegible] سوادندن بعضيلرينك يازديغی خبرلر دوغر[illegible] نظراً ، حكومتك اصلاحات عموميه حقنده [illegible] تاقيب‌ده‌كيده‌جكی جهتله مذكور پروژه كامل بر صورتده تنظيم واكماله چاليشلمقد[illegible]

اسارتدن كلن [illegible]

اسارتدن عودت ايدن ضابطانك معاشات وقت كچيمه‌لری موافق اولماديغی جهتله [illegible] كسوه ايدلمك اوزره ضابطان مومی‌اليهم[illegible] تسبياً تبليغ اولنمشدر .

پاره ايشلری [illegible]

خزينه ماليه‌يه متعلق مواد ايچون مركز و[illegible] اشعار واستشارآنده بولنلمقده وبوحال منا[illegible] بوكبی خصوصات حقنده دوغريدن دوغرو[illegible] بالعموم دوائره تبليغ ايدلمشدر .

داخليه تما[illegible]

مأمورين اعونت قياليه اشيا وارزاق تدار[illegible] تأسيس ايدلمش ايكن حرلك ختامی متعاقب[illegible] مركب اولان هيئه‌دارانه توزيع ايدلمن تما[illegible] اوله‌جغی خبر آلنمشدر .

موسيو ميلر[illegible]

وضعيت خارجيه - فرانسه

پاريس ، ٥ شباط (ت.ه.ر) — رئيس‌الظار روسيه‌يه قارشی تعقيب ايتديكی سياست وبالخاصه آلمانيا طرفندن تطبيق شرائطی حقنده ايضاحات ويرمكه حاضر بولنمقده‌در . مشاراليه معاهده [illegible] حق معاهده صلحيه‌ده ايجاب ايدن تدابير مندرج ايفايه مجبور ايدرك معاهده‌يی تطبيقه قطعياً عزم[illegible] روسيه حقنده‌كی سياستدن بحثله بو خصوصده [illegible] ١٩١٩ تشرين ثانيده متفقرله بالائتلاف اتخاذ [illegible] رئيس نظار سوزلرينه استحلافاتی اخيراً [illegible] تقديرده متفقرك بونلره معاونت ايده‌جكی و[illegible] مداله سلاح ومالزمه حربيه كوندردكلرينی علا[illegible] بياناته بولنمق اوزره كله‌جك سالی تكرار خارج[illegible]

عجبی تركلرك ، بو دفعه يوزده سكسان‌سكز درجه‌سنده بر اكثريت معظمه ايله صوك انتخابه وبناء عليه بوكونكی اتحاد اسلام وتورانجيلق وسائره جريانلرينه قطعياً اشتراك اتميانلر ميانده بولنديغنی سويلنك وبو حقيقت قطعيه‌يی انتخابه يوزده اون ايكی نسبته اشتراك‌اولنديغنی كوسترنشر امانتك رسمی قيودی وانتخاب كونلرنده صندوق باشنده‌كيلرك بولنمديغنی سويلين برچوق اجانبك شهاداتی ايله اثبات ايتمك لازمدر . بوكون بويله مهم بر اكثريت تشكيل ايدن خلقك بدايت مشروطيتده انتخاب صندوقلرينه قوشه‌رق كندی حق انتخابلرينی تماماً تقدير ايتدكلرينی وبناء عليه بو دفعه اهالينك لسيله‌دكل فقط اناطولی حركات شقاوتكارانه‌ واونی محافظه ايده‌نلره قارشو نفرتله انتخابه اشتراك اتمديكی وهر حالده تركلرك مهم بر اكثريتی طرفندن حقيقت تقدير اولنديغی اعتراف ايدلملیدر . اوزمان بو آغير جريحه‌نك تداويسنه باشلانمش اولور .

سعيد ملا

Ek: 18-) Alemdar - 7 Şubat 1919; "İngiltere Siyaseti", Said Molla

یشاسون (!) قوای ملیه

رفیع جواد

Ek: 19-) Alemdar - 17 Mart 1919; "Yaşasın (!) Kuva-yı Milliye", Refi Cevat

جمعه ایرتسی — ٥ رجب ١٣٣٨

انكلتره، هر زمان انكلتره

— لوئيد جورجك بياناتى مناسبتيله —

انكلتره‌نك بيوكلك وشوكتنه اساس تشكيل ايدن عاملرك اك مهملرندن بريسيده خارجى سياستنده‌كى استقراردر. فى الحقيقه تاريخ تدقيق ايديلنجه كوريلوركه اورته‌يه صوك درجه مهم وجهلرى سيلرجيه‌دن انكليز سياستنك خطوط اساسيه‌سى اصلا تبدل ايتمه‌مشدر.

موسيو لوئيد جورجك، هندستان مسلمانلرى هيئت مرخصه‌سنك بر سؤاله جواباً ايراد ايلديكى صوك نطق - كه ايكى كوندن برى درج ايديورز - بو حقيقتك يكى بر دليليدر. انور - طلعت سياست سرسريانه‌سى بو مملكتك باشنه مسلط اولونجه‌يه قدر انكلتره‌يه دوستلقدن بشقه هيچ بر حس ايله متحسس اولمامش ومتقابلاً او معظم دولتدن ده دوستلقدن، خيرخواهلقدن باشقه برشى كورمه‌مشدك. بالخاصه صوك يوز سنه ظرفنده اوغراديغمز هر درلو مصائب و مهالككى متعاقب انكلتره‌نك بزه دست شفقت و معاونتنى اوزاتديغنى وحتى طبعى موسيو لوئيد جورجك سويلديكى كبى بزم ايچيمزدن دوكمكله كوزه آلديغنى كورويوردق. چونكه بالطبع برچوق سوائقى واردى. بوراده او اوزون سوائقى، نه‌ده او طولاغون تاريخى آيرى آيرى تدقيقه لزوم كورميورز. چونكه بر آز زماننده‌سنى يوقلايان هر قارئمز بونلرى زياده‌سيله خاطرلار.

يالكز انكليز باش وكيلنك صوك نطقندن بر كره دها آكلاشيلان بر حقيقت وار كه اوده انكلتره سياستنك حالا توركلكه و عثمانليلغه قارشى اسكى مثبت و موالاتى محافظه ايتمكده بولونمسيدر. بونى موسيو لوئيد جورج ده صراحةً سويليور: «بز توركلره قارشى حرب ايتمدك، بلكه اونلر ايچون منفذ دشمانلر حربنه كيردك» ديور. بوندن آكلاشيله‌جق نتيجه ايسه شودر: بز توركلرى دشمن اولارق طانيميورز؛ بزم دشمنمز عصرلق دوستمز اولان توركلرك رأس مقدراتنه هيونانه ياپيشارق اونلرى عالمرده حرب ايچنه سوروكلين بر ابتلاى اقبال و اوضاع بيتابانه‌لريله بوتون انسانلغك قلبنده ابدى بر حس كين و نفرت اويانديران سرسرى پولتيقه‌جيلر؛ قاتل چته‌جيلر، يعنى اتحادجيلردر.

فى الحقيقه شيمدى‌يه قدر بزده بونى ادعادن خالى قالمامش و توركلكلرنده‌كى انكليز دوستلغنك اوطه جبرى قارشيلريله سيلنمك احتمالندن چوق اوزاق اولديغنى سويله‌يه‌رك حرب مشئومك قاتل خاطره‌لرنى سيلمك و اوقدير دوستمزه ينه دست مصافحه‌مزى اوزاتمق ايچون، آرامزده‌كى او چوروكى حاضرلايان خائن قاتلاجيلره بر آن اول لايق اولدقلرى جزايى ويرمكلكمز ايجاب ايده‌جكى نقطه‌سنده اصرار ايتمشدك. اكر بو بارز حقيقتى متاركه‌نك هنوز متعاقب همان تقدير ايليه‌رك كنديمزه متين و اساسلى بر خط حركت چيزمش اولسه ايدك انكلتره‌نك اساساً بزه مهياى انكشاف اولان افكارنى سالم بر مجرايه اماله ايده‌بيلمك البته حال و وضعيتمز بوكونكى هولناك ورطه‌لره دوشمز، عالم بزه حاضرلانان جزا بوللده شدت و وحشت پيدا ايلمزدى. هيهات كه بز، متاركه‌دن صكره‌ده - قورتولمقلغمزك يكانه عاملى اولابيله‌جك اولان - انكلتره‌يى كوجندرمك، قوشقولانديرمق ايچون نه ممكنسه ياپدق. ديوانه‌لرك بيله استحقار ايله قارشيلايه‌جقلرى بر سياست منحوسه ايچنده بوجالادق.

بونكله برابر، لوئيد جورج جنابلرينك صوك نطقندن آكلايورزكه هنوز هرشى، هر اميد زائل اولمش دكلدر. اكر حال و وضعيتى لايقيله كوره‌جك واونك استلزام ايلديكى تدابيره بلا امان زمان توسل و تمسك ايده‌بيلورسه‌ق هرطرفمزى صارمش اولان خونين بلالر ايچندن ينه آز چوق بر شيلرلو بارينه موفق اولورز.

بونك ايچون ده هر شيدن اول اوير يارسيله ايته‌بيلن طرفه فرشالره ايت ويرمك لازمدر. لوئيد جورج حربك الك آتشلى بر دورنده انكليزلرك تورك ملتنه دكل، خائن و خونخوار بر چته حكومته قارشى حرب ايتدكلرينى سويلمشدى. ايشته بز اولنوركه مبرم ارتباط بونكرنده بوكوزده اصرار ايديورز انكلتره‌نك اتحاد و ترقى‌يه مخالف و معارض اولديغنى سويليور.

حقيقى تورك و مسلمان اولوبده زوالى مادر وطنى بو كونكى حقيقى فلاكته باتيران او ظالملر والمافسزلر لوريته‌سنه جاندن دشمن اولمايان بر فرد بيله تصور ايده‌مديكمز جهتله موسيو لوئيد جورج طرفندن درميان ايديلن بو فكرده اتحاد ايديورز ديه‌بيلرز. ارتق شيمدى‌يه قدر حقيقةً ملى وابدى اولان بو خصومتى آثار و افعاليله اثبات ايتمك و يالكز انكلتره‌يه قارشى دكل بلكه جهانه قارشى: «ايشته هپمزك و هپمزله مشترك خصملرى اولان چته‌جيلر، جزاى سزالرينى ويردك، ما هوزك معصوميتنى اثبات ايتدك. سزلركه من الازل حق اوغرنده مجادله ايتديككزى اثبات ايتمشسكز، سزلر بو معصوم و مظلوم ملته هيچ لايق اولمدقلرى آغير جزالرى تطبيق ايده‌بيله‌جكميسكز؟» ديمك لازم ايدى.

دوستلريمزك بك اعلا بيلوب آكلامش اولدقلرى ايجاب ايدن اسباب و عوامل ايله شيمدى‌يه قدر ياپامادیغمز بو شيئى آرتق تحقق ايتديرمك زمانى كلمش و حتى كچمكده‌در. اساساً بزم، يعنى حقيقى توركلرك وضع و حالنى كورن دوستلرمز بزه بو ساحه‌ده اجراى اعمالت ايده‌بيلمك امكاننى تأميندن خالى قالمامشلردر. بناء عليه آرتق چشم عبرت و انتباهى دورت آچارق، چالشمق؛ بوتون دنيانك اعلان خصومت ايلديكى چته‌جيلرله مشترك اولماديغمزى اثبات ايتمك لازمدر.

بردفعه بونى ياپالم، امينزكه بزى شيمدى‌يه قدر بك چوق فلاكتلردن قورتارمش اولان دوست رما و خلاص بزه بو آتى كونلرمزده‌ده بوتون صميميت و مردانكيليه بر كره دها اوزاتمقدن خالى قالميه‌جقدر. ارتق، انكلتره، هر زمان انكلتره!

* * *

Ek: 20-) Alemdar - 27 Mart 1920; "İngiltere Her Zaman İngiltere"